



يورگن ئۆستەر ھامیل  
نیلس پی. پیتھرسون

# نیووکا نقھ گری



وهرگیران ژ ئەلمانی  
ئەبدلجەمیدی بامەرنی

**ديروكا دنقه گريئ**

خلؤلاهي، دؤز، سه ردهم



حکومت اهلیم کوردستان  
وہزارہتا رهوشہنیری و لاوان  
ریتقہبہریا گشتی یا راگہاندن و چاپ و بہلافکرنی  
ریتقہبہریا چاپ و بہلافکرنی - دھوک

- ❖ ناشی پرتووکی: دیروکا دنقہگری
- ❖ دانان: یورگن نوستہر ہامہل - نیلس بی پیتہرسون
- ❖ وەرگیران: ئەبدلخہمیدی بامہرنی
- ❖ بابەت: دیروک
- ❖ تیچن: عەبدلخہمیدی بامہرنی
- ❖ دیزایننا نافہرۆکی: محمد بریفکی
- ❖ دیزایننا بہرگی: گوہدار صلاح الدین
- ❖ قہوارہ: ۲۲ × ۱۵
- ❖ ژمارا لاپہران: ۲۴۸
- ❖ تیراژ: ۵۰۰
- ❖ زنجیرہ: ۵۸
- ❖ چاپا ئیککی: ۲۰۱۳
- ❖ نرخ: ۴۰۰۰ دینار
- ❖ ہژمارا سپاردنی: ۲۰۴۵ ل ساللا ۲۰۱۳
- ❖ چاپخاننا پاریزگہہا دھۆکی - دھوک - کوردستان

© مافین چاپی دپاراستینہ بۆ ریتقہبہریا مہ و خودانی پرتووکی

يورگن ئۆستەر هامەل – نيلس پى. پيتەرسون

# ديروكا دىنقەگرى

خۇلاھى، دۆز، سەردەم

وەرگىر:

ئەبدىلجەمىدى يامەرنى



## نافەرۆك

- دنفه گری :چارچوڤه کرنا تیگه هه کی ..... ۷
۱. بینه نیرانا نوکه و دۆزا تیگه هه کی دیروکی ..... ۷
۲. جهوهه ری پویته ی و هه مبه ریا توره یی ..... ۱۵
- روی (خلولاهی) یت دنفه گری ..... ۲۵
۱. رژیما دنیا یی - سه رداگرتن (ئیمپرالیزم) ..... ۲۷
- أ. دیروکا ئابووریا دنیا یی ..... ۲۸
- ب. لیگه ریان ئان فه خواندن یا کوچه ربوونی ..... ۲۹
- ج. دیروکا تیگه لییت نافده وله تی ..... ۲۹
- د. دیروکا شلخه داریی (کۆلۆنیالیزم) ..... ۳۰
۲. توریت راجاندی و ده لیقی تیگه لییت بیگه و پک بیت نافده وله تی ..... ۳۵
۳. هه یام (بیرو دین) ..... ۴۵
- ئافاکرن و بنه جه کرنا تیگه لییت سه رانسهری دنیا یی ..... ۵۰
۱. بازرگانیا دویر، خوندکارییت مه زن، ئافاهی ..... ۵۰
۲. خوندکارییت هویریکی په قاندنی و به ربی رهی ده ریایی ..... ۶۸
۳. کونیت ناف توریت راجاندی ..... ۸۰
- ده ستدانا نه سه ر (ئیمپرالیسموس)، ده ستکاری کرن ..... ۸۹
۱. ده ستیکا سیاسه تا دنیا یی و شو ره شیته ئەتله نتیکی ..... ۸۹
۲. کینجدانیت دویریت شو ره شا ده ستکاری ..... ۹۸
۳. ئیمپه راتوری و ده وله تیته ملله تینی ..... ۱۰۹
۴. ئافابوونا ئابووریا دنیا یی ..... ۱۲۰
- سه رکر تیا دنیا یی و گرفتارییت دنیا یی ۱۸۸۰ ع - ۱۹۴۵ ..... ۱۲۵
۱. سه ربوریته دنیا داریی ..... ۱۲۵

۲. سەرداگرتن و شەپەرى دىيائى..... ۱۴۰
۳. بەرتەنگاڭى و گرفتارىيا دىيائى ژ ۱۹۱۸ ى ھەتا ۱۹۴۵ ى..... ۱۵۳
۴. سەدساللا ئەمريكا..... ۱۶۷
- ۱۹۴۵ ھەتا نىڧەكا سالىت ۱۹۷۰ يىيا: دىنڧەگريا نىڧىنڧەيى..... ۱۷۵
۱. دەلىڧى چەپەرىت (بلوك) دەستەدارىي..... ۱۷۵
۲. دارىنگەھىت ئابووريا دىيائى..... ۱۸۹
۳. دىنڧەگريا جڧاكى - كولىتورى؟..... ۲۰۳
- پىڧەدان..... ۲۱۵
۱. ل ڧەشكىنكا سەدسالى..... ۲۱۵
۲. رىڧىنگيا سەردەمى دىنڧەگريى؟..... ۲۲۲
۳. خۆرستىكرنا تىگەھى دىنڧەگريى..... ۲۲۸
- ژىدەرىت نڧىسەڧانا يىت ئەلمانى وئىنگىزى..... ۲۳۳
- پىشگوتنا وەرگىپرى..... ۲۳۹
- وەرگىپرى د چەند رىزكەكاڧا..... ۲۴۳

(۱)

دنفه گری:

چارچوڤه کرنا تیگه هه کی

۱. پیڤه نیڤرانا نوکه و دۆزا تیگه هه کی دیروکی

دنفه گری تیگه هه که یی کو ژ فه ریژا پیڤه نیڤرانا سه رده می نوی هاتی. دهستیکی پویچه ک پویته پی هاته کرن، ئەف پویته ژی تنی لسه ر به لاقوکیټ گریډای زانییت ئابووری هاتبوو فه برین.

ئەفی تیگه هی ل سالیټ ۱۹۹۰ ان پیشکه تنه کا چریسه ت پیڤه دیاربوو و د ناف گه له ک ئە زمانادا ئاکنجیبوو، ئەو وه کی چریسه ته کی لیھات. سه ربینیت ژیکجودا بیټ زانیی ژی، ئەو وه کی سه رکیشی ژیکفارتنی هژمارت. روژانه ئەو توره یی وهراری دکه ت، ئەوی کو تیکه لی دگه ل دنفه گریی (گلوبالیزم - العولمة)، دنیا داریی (گلوبالیتیت)، دیروکا گوکا دنیا یی ئان ژی سه رکرته یی (راسمال) گوکا دنیا یی هه ی. ژ هه می تشتا فه رتر ئەوه، ئەم وان نفیسینا بیټ نیشا مه ددهن، کا چاوا ئەم بکه ئینه ناف ریلی بۆچونیت دنفه گریی، به رچاقکه یین.

هه که ئالاقیت راکه هاندنی بوخو وی بفسه فی نیشا مه بدن، هینگی تیگه یی ژ مه دویر نینه. ئەو یی بشه ره کو دا د ئەزمانیدا وهکی تشته کی دلکیش لیبهیت، هه که مروقی بقیت مه عنایا گوتنا دنقه گریی بدروستی تیگه هیت، هندی هزریت کویر د مه ژیی مروقیدا به رهنگاریا پساریت دلشکین بکن، تقیا مروق پیچه کی خه می ژیی بخوت.

به لی نوکه دهنگفه دانا ته قایی یا شرینیا دنقه گریی د هزرا جفاکیدا پیتره ژ بوویه ره کا لیواز یا کو د هزرا جفاکیدا جه دگریت.

ئەف تیگه هی نوکه بی به قل، یی جهه کی لیبه یی (شه رعی) وهردگریت. به لی پا ئەوی ئەف سه رده مه ب توکا خو توککر. نه یا بسانا هی بوو فان دهه سالیت دیمایی ژ ده می نوی هوسا قبه رکه تی ب دنقه گریی درویکه ن. د سالیت پینجیا دا ژ سه دسالا بووری هنده کا خو لسه ر وه ریسکی ده می ئەتومی دهه لاقیت. سالیت شیستا و هفتیا ژی هنده کا لسه ر جفاکی دهستکاری (مجتمع صناعی) یی گه هشتی دئاخفت.

هنده کییت دی ژی سه رکرتی یا پاشهاتی (رأسمالية متأخرة) یا سالیت هه شتییا، یا کو وهکی جفاکی بهر بترسقه دچیت، دهژمارت و قی دهنگفه دانه کا باش ژی هه بوو، پاشی مودیلا پاش نویبونی هات و که ته بازاری، به لی پا هه ر چاوا بیت ئەفه هه ما هوسا بخوشی و سانا هی قنارف هشا ته قایا جفاکی نه که ت.

چنکی مروؤفی پیڤه نه دهات هوسا ڤه بری خو دناف ویریدا  
ببینیت.

(( دنڤه گری )) ل مهیدانی، تیگه هه کی ژ عه یاره کی دی بوو.  
ئهو ب وان شه هره زایاڤه نویسیا، بیټ گه له ک مروؤفا کرین. یا  
ئیکی، پیڤفی بیټ روژانه و تیگه لیټ پیگه گریډانی بیټ ئاکنجی  
بیټ وهلاتیټ دهوله مه ند، براستی هه روه خته بیټ ل هه می  
دنیا یی، کرینه دخانیڤه. ژ ئالیه کی دیڤه وه سا دیار بوو کو پشتی  
ژیکبژکینا دنیا نه مازه بی یا باسکی هه ڤیشکی ب سه روکیا  
ئیگه تیا سوڤیه تی، کو پلانیټا عه ردی هه می به س بسه ربیټیټ  
(مبادی) نویتر بیټ روژناڤایی هاته ستیره کرن و چاوانیا ژیارئ  
ژی پی هاته کراسکرن.

بدیتنا ئابووری وه سا دیار بوو، کو خو سه رکرن هیزیت  
بازاری ژ وه رباندنیټ دهوله تی و نویکرن زانینیټ سه روبه ری  
چیکرنی، ل دهلیڤی چیکرن پیزانینا و پیگه گریډانا ئیکودو، ئهو  
بازار ژئ چیی وون، بیټ کوتیدا پیشدانان (عرض) و  
داخازی (طلب) شیاین گه له ک کینج هه بیت. ئهو ڤالایی، ئه و  
لناقبه را تیگه له کیشانا تیگه لیټ ئابووری، یا کو مروؤف بزه حمه ت  
بشیت ببینیت و ئهو شه هره زایی بیټ روژانه مروؤف هه ما هوسا  
بسانا هی، بریکا نه هیلانا توخییا، نه شیت بده ست خو بیخیت.

دنڤه گری ل وی دهلیڤه ی ژ هه میا چیتری (باشتر) هاته پیش  
ئهو وی دل و مه ژئ (تیگه هشتن) ب ئیک سه نگ ب  
پیگه ره کی (عامل) هه ڤیشکڤه پیگه گریډان.

هه می گاڤا ئەو جەوھەری بێ بەا رژد دبیت، ئەوی خۆ دناڤ  
 ھناڤیت تیگەھیدا ڤەشارتی، کو دبیزتیت، ھندی ویڤەترە دنیا دی  
 بچویکتر لیڤت و تشتیت ژیکدویر دی پیتر پیکڤە ھینە ڤەھاندن.  
 دگەل ھندی ژى ئەو مەزنتەر لی دەیت ئەم چجارا نە شیاین  
 بدروستی چاڤەکی د ھەمی ئاسوویی وی ییت بەرفرھە دا  
 بگێرین. ھەکە مروڤی بڤیت گیانەکی بدەتە دەمی وەرگەرپانا  
 سەدسالابووری، چ تشت د دەستی مەدا نین، ژبلی ھندی کو  
 ئەم یی ڤناڤ دنڤەگریی کەتین و چ ناڤیت دی ژى پیڤەناھیت خۆ  
 بستەکەن و جەھ دنڤەگریی بگرن.

لڤی خالی دیروکڤان بداری کوتەکیی خۆ دناڤ قەرڤەشی  
 دقوتیت. ژ لایەکیڤە بو ھندەکا ژ وان وەسا دیاردبیت، دی  
 دنڤەگری د تۆرەیی جڤاکیدا وەکی زانینەکا نوپھیتە ھەلیخستن.  
 دیروکڤانیت ئابووری ھەر ژ میژە و ھیژ گوتنا دنڤەگریی ل پشت  
 کوچک و تەنویرا ژى نە دەھاتە گوتن، گەلە ھویرتر و بەرفرھەتر  
 سەخلەتیت دۆزا چیبوون و ڤناڤککەتە ئابووریا دنیا یی کرن و  
 گوتن. تشتی لنگ دیروکڤانا ڤەر ئەو بوو، کو بشین بھویری  
 سەخلەتیت کاودانا دیارکەن و ئەگەر و کینجا ژى بسەرڤە  
 بەردەن.

ھەکو دیروکڤان د ڤی دیتنیدا بدروستی د ناڤداریا وی  
 ھەلبھین ڤدیف ناڤی وی دکەڤن، بدروستی تیندەنی، نەمازە  
 ھەکە ھات و خش کەتە سەر وان گروڤا ئەویت باشتریا وی ژ  
 خالیت دی ییت گەش شروڤەدکەن. ھەکو ئەو ھندەک پساراً ژ

خو دکهن، ئەو قديف هندهک تشتیت مهزن دکهفن. ژ ميژهيه ديروکناسيي ئەو گهوړين نيشانکرين، بهاريکاريا هندهک تيگههيت کو دوزيت بهرفرهتر بخوڤه دگرن، ئەويت کو دنيا نيژيکا دووسهد و پينجي سالايه تيدا دژيت، کو مروڤ وانا ژ بناڤدهنگترين زانينيت ب (ئيسموس، وهکي ليهه راليسموس- خو سهري- و سوسيا ليسموس- هه ڤيشکي- و هيژ پيتر) ئ ناڤکهت: راتسيوناليزيرونگ- سه روبه رکرنهکا زانياري-، ئيندوس سترياليزيرونگ- ده س تکاريکرن- ئوربانيزيرونگ- باژيريکرن- بيروکراتيزيرونگ- به رنڤيس ينگه هکرن- ديموکراتيزيرونگ- ديموکراتيکرن- ئينديڤيدوئاليزيرونگ- که سکرن ئان ژي نه مازه کرن- سيکولاريزيرونگ ملله تيکرن- و ئەلفابيتيزيرونگ- ليدف پيتا ليدفکريژکرن- ..هد) ديماهيک دهين، دهژميريت.

ئەو پيشچووييت ههني هه مي، کو ليدف ميناکيت سه رده مي خو دچن و برهنگه کي گه له کي ئالوز پيکفه دگريداينه، ئەڤانا پيکفه يا خو برهنگ و هيژيت دژوار بيت جودا جودا نيشا مه داي و سهري هيژهکا، کو گهوړيني چيدکهت، يي بهرداي و ئەو دي دهمه کي دريژ ڤه کيشن هه تا ده له و هريين. د که ڤندا و بهري ديروکا نوي، ئەڤ تشته گه له ک کيم يي ڤچاڤ مه که تي.

تيگه هي گر يي دبيژني نوکرن پيکولي دکهت کو ئەو کتوماتيت دوزا بيت بهري نوکه ناڤي وان هاتي، وهکي قه ڤهتهکا دوزيت پيشکه تني پيکفه دانيت.

هه ما ژ قه رقوډی گوتنا دنقه گریځ بخو و هسا دیاره، کو وی  
 بو خو جههک یی لناف دوزیت مه زنیټ دنیا نوی په یادگری و ژی  
 دهیته هژمارتن و یا خو بکیرئینای. مروّف یی نه چار نینه کو  
 تیگه هی نافر ل خاننا ژ هه میا بلندتر، د سه ردا ئان ژی برهخ  
 نویکرنیقه دانیت و مروّف وی د زیده بوونا چریا تیکه لیټ دویر  
 و دهرزه دا ، وهکی سه روکه یی نیشانا پیشکه تنه دنیای  
 بهژمیریت.

هه ر هند به سه هم وی پسیاری بکهین، کا چیدبیت مروّف  
 دنقه گریځ بینته ریژا دهستکاری ئان نه؟ وهکی چاوا  
 دهستکاری بهیز و فهر دهیته گوتن، و هسا دنقه گری ژی بهیته  
 گوتن. هه ما نهغه بخو تیرا هندی هیه کو شروقه کرنا پویته یی  
 دنقه گری بچه ندهک و قه درهکی مه زنفه دی د پروگرامی  
 دیروکناسییدا هیته دهوله مه ندکرن.

نه و دی هند یا شرین بیت کو چ ژ چه قیت وان زانینیټ  
 لسه ری ناقی وان هاتی و د تیکه لیټ ناقه را مله تا، دهوله تا و  
 باژیرستانیا دا نه گه هشتینی.

نه و هه می خو د چارچووقی دهقرا و مله تادا ددهنه کفشکر  
 و هه ر بقی رهنگی ژی بزاین بوانقه دنیرن. هه که دنقه گری بو  
 خو پیپکه کی ژ پیپکیټ مه زنیټ تیگه هیټ پیشکه تنی وهرگریټ،  
 هینگی دی قالایه کا گه له کا فرهه هیته تریکرن، هینگی دی جههک  
 هه بیت کو هه می کیشوه ریټ دنیای، مله تیت دنیای،

باڙيپرستانيت دنياي و هيڙ پيتر پيڙهه بهيت، دنبه بهينه  
 قهه واندن و نهو گينگه شيت ل ناف ديروكناسا دهينه کرن، بي  
 وهلات قدر و كولانيت دنياي بگهفن.

ههکه هه ما بيت و هه لکه قيت کو قالايه کا هوسا هه بيت ڙي دي  
 بو مه ده رگه هي هندک هزر کرنيت لديف دهين قه که ت. نه م نا  
 بيڙين کو تقيا نهو ديروکا هه تا نوکه هاتيه نفيسين، ب باشي و  
 نه باشيفه هه مي بهيلن و خو ڙ داڻ و داخاڙيت مه ڙي سڦڪي  
 پياڙين، نه م نا بيڙين ڙي کو مه دڦيت ديروکا ده مي نوي  
 وهکي ديروکا دنقه گري بنفيسين. نه م دي پيتر پيکولي که ين، کو  
 ڙ دويرينا دنقه گري، بچاهه کي به ريخوبدهينه ده مي بووري.  
 مروڻ دکاره وي برهنه کي دي ڙي بيڙيت. گه له ک ڙ هزريت  
 نوکه د مه ڙي مه دا، دي بمه قه هيت نه م بهس وان د ناف  
 تيکه ليت تيکه لکيشاي بيت هه مي دنياي تيگه هين و نه قه ڙي  
 مهيدانه کا ته قاييه، نه ري تيکه ليت هوسا ڙي د ده مي بووريدا  
 ده وره کي مه زنتر نه گيڙايه. نه ري تيکرا راجاندنه کا هوسا لده مي  
 بووري ده وره کي مه زنتر ڙي وي وهکي قياڦي نه گيڙا، هه ر  
 وهکي بو مه دناف نه خشي ديروکيدا دهيته سه خله تکران؟ نهو چ  
 رهنگي تيکرا راجاندنا بوون، چاوا نه وان کاردکر و چاوا ڙي وان  
 خو داسه رهه ڦ و وهکي دوزه کا خودان سه خله ت خو  
 داسه رهه ڦ، يا کو بو مه دياردکه ت، نيکا هند کر، نه م وي  
 تيگه هي نوي چيکري کو ديڙني (دنقه گي) بکاريينين؟ هه که ري  
 هاتهدان کو به رسفا پسيارا ديماهي ببه لي بيت\_ هينگي مروڻ

دیشیت وەرگه‌ریانه‌کا ده‌می بۆ دانیت و ئەو ژى دى بچار  
 ره‌خیت دیمایا سه‌دسالا بیستیقه هیته نیاسین، کو د ویریدا  
 سه‌نتیت دنقه‌گریی وه‌سا دپفدای و زۆرده‌ست بوون، مرؤف  
 دشیت وه‌سا خو به‌افیتی و دناف مالکه‌کا کویردا بچیت و هوسا  
 ژى لسه‌ر ده‌ستیكا سه‌رده‌مه‌کی نوی باخ‌قیت، ب (سه‌رده‌می  
 دنقه‌گریی) ژ لایى مارتین ئەلبروفیقه ده‌یته‌ناق‌کرن. ئولریک بیك،  
 ئەنتونی گیده‌نس، دبیزنی ( نوپکانیا دوویى)، ئان ژى هه‌ر  
 درویشمه‌کی (ئه‌تیکیٔ) نوی یی مرؤف بشیت بۆ ژییگریٔ؟

## ۲. جھوہری پویتھی و ہمبہریا تورہی

د باہرا پیتری ژ پیناسیت دھینہ پیشکیشکرندا بہرفرہہی، چری و لہزا تیکہلیا لناف ہمہی دنیایی رولہکی بنگیرہی (مرکزی) دگیرن. ہر سہری ژریقہ پیناسین ہمہی ب پیقہنیرانیت پیناگہہکرنیت سہردہمیقہ دھینہگریدان. ناریشہ لسہر ہندیہ، ئہری دنقہگری دیمایا دولہتا مللہتینیہ، ئان ژی ئہو ئیکگرتنہکا کولتوری یا دنیایی دی دگل خو ئینیت، ئان ژی ئہو دی تیگہہشتنہکا نوی لسہر ہزر و نہخشیت جہی و دہمی دہت. ل پشت گینگہشیت ژ فی رہنگی، بیت لسہر پویتہی دنقہگری دھینہکرن، ہلسہنگراندنیت گلہکیت مہزینت بہای، نہ دکیمن ژی، دھینہ قہشارتن. سہری وہریسی وان پیکئینہریٹ کو گلہک چہق و پرت ژی چوون، ژ لایی سہرگہرمیت دنقہگری و بہرسینگگریٹ ویقہ خیحیت لبن ہاتینہکیشان. ہندہک بخیرہاتنا وی دکہن وکی سہردہمہکی نوی یی وہرارکرنی و ژیانخوشی ددانن و ہندہکیت دی ژی وہسا وہردگرن کو ئہقہ دبییتہ ئہگہرا ہندی کو سہرکیشیا دنیایی بکہقیتہ بن دہستی سہرکرتیت مہزینت وہلاتیت روژنآفا و دی لسہر کیستی دیموکراتی، حہقیت پالا، تہقایا وہلاتیت ژار و رژیما سہقایی دنیایی بیت.

ہہکہ ہمہی نفیسہقانیٹ سہنتیت ژیکجودا تیکگہہشتنہک دناقدا ہہبیت، دی دہندیڈا بیت کو دنقہگری خشی دئیخیتہ سہر بہایی دولہتا مللہتی و دہستہداری لناقبہرا دولہتی و بازاری

دخشینیت و بو مفایئ بازارې دبهت. مفاکر ژ قی پینشداچوونئ، یئت کو ژ حکومه تیئ ملهتا دخازن دا سهرهفساری بازارې نازاد بهردن، کومپانیئ پرنفشن، یئت کو دشین ژسهر خاترا بزاقیت خو و بیی گوئی خو بدنه وهلاتی خو، ل ههمی دنیایی بو خو ل وان بازارا بگهړن یئت کو لی ب نرزانترین بها متای ب دهست خو بیخن. سیاسهتا نابووری یا حکومه تیئ دوهولتیی ملهتا دی بهرپیړهیی وی تهنگ بیت وهکی هندي کو خویک (ضریبه) کومکرن دی پیتر بگریکه قیت. دی سهخبیریا جفاکی ژ لایی دوهولتیه هیته کیمکرن و دگه ل هندي ژی لیهیی (شرعیة) یا دوهولتی دی هیته کیمکرن، نه فی کاودانی سهرهسته کهریت نوی یئت سهرگه رمیت دنقه گریی، وهکی زیده بوونا نازادیا کهسی دهژمیرن و ژ لایی بهرسینگریئ دنقه گریی ژیفه وهکی فه بژکینا وی سهرخورانا، تنی، یئت بهیز مفای ژی دکن دهیته دیتن. بنگورکونا سهروهریا ژدهرغه یا دوهولتی، نه خاسمه یا دوهولتا ملهتی ئیکنفش و ئیک تایی یا سهروهریا وی یا ناقخو و پیقه هاتنیئ وی یئت ستیره کرنی، ئیک ژ کاکلکا چیریت بنگه هی یئت جفاکاناسیا نوکویه.

نیشانا دوویی یا دنقه گریی یا کو ههمی لسهر ئیکن، کینجا وییه بسهر وان تشتا ههمیاقه، نه ویئ مروف ژ باژیرستانی بدهژمیریت، فه دکیشیت. دنقه گریا باژیرستانی ب هاریکاریا حنیرا قیکراگه هاندنی هاته پییشکرن. نه و باژیرستانیا دهستکاریی نه وال وهلاتیئ روژنافا دبیت و باندورا خو ددهته ته فی دنیایی، ل دهستیکی خه لک وهکی ژیکهاتن (تجانس) تیگه هشت، وهکی

بهرامکي سهروهريا پر کولتوري يا خه لکي نهامريکا لسهر روي دنيايي يي قههرا گههشتي. زوي نيشانيت سهنتيت بهرسينگرتني زي يا خو کفشکري. بلند بوونا هندهک زي وان بزاقا نهويت زي دلگرانيا خه لکي زي دنقه گريي سهري خو هه لداي، پالدهرهکي (دافع) نوي يي کو بهرهقانيي زي خوړست و مه زيي دهقهرا خو بکهت، خو کيشا ناف چيري، مههم زي زي زي خو قناققه کيشاني نهو بوو، کو ب باشتري رهنگ ليدف نارمانجيت خو بچن و دا داخازيا هاريکاريي زي هه مي خه لکي دنيايي بکن. رولاند روبه رتسوني نهف زيکهاتن و زيکنه هاتنه پيکفه د نيکده ميدهکي تهقاييکرن يي پارچي و کهرکه رکرن تهقايي سهخه تدکهت. دگه ل هندي زي نهوي تيگه هي دنقه گريي زي هاروت دا، ديارکهت کو سهنتيت دنيايي هه مي گاغا باندوري لدهقهرا زي دکهن و ژبه ر هندي زي نهو بنه مازهي پيدفي هندينه خو بو بکيريبنن. قهريژا گهورينا بازيړستاني ب هاريکاري دنقه گريي، پيتريا جارا دي وهکي تشتهکي پر زيدهري (هويبريديزيرونگ) هيته شووقه کرن. قيجا هه ما هوسا زي تيکه لهکي بقايده چيکري زي گه لهک په رگاليت بازيړستاني يي لبه ردهستي مه هه ي. کوما نالافيت گه هاندني ييت جفاکي، تيله قزيون و نهو متاييت مه زاختن ييت کو ل تهقاي دنيايي دهينه داخازکرن، وهکي ب پويته ترين زوخينه ري (محرک) دنقه گريي دهينه هژمارتن.

مروفي ليدف ساناهيي و مشه يي، دگه ل متاي و بهري هه مي زي پيزانيا قوناخيت گه لهکيت دريژ برين. هژمارهکا باش يا

نقیسه قانا، دنقه گری وهکی شینستی گهؤرینیت هزریت جهی و  
دهمی وهسفرکر. دینقد هارقی یی جیوگراف ناڤی وی کره گفاشتنا  
دهمی و جهی، وهکی تیکراقوتانا جه و دهمی دانیاسین.

مرؤف دیشیت فی وهکی بهری بنیاتی یی سیئی بو تیگه هشتنا  
دنقه گریی ژ لای جفاکاناسییقه دانیت. نیژیکی ئیکرن یا دهمی و  
جهی، ههر وهکی نهوی ههر زوی ژ گهلهک نه رزانکرنا  
تیله فونکرنی و پوستی نهله کترونی دهستپیکری، پیکقه هه بوون و  
پیقه هاتنا دگه لک رابوون و روینشتنی بو مه په یدادکته و دگه ل  
هندی ژی ری خۆشکهریی ل ههمی دنیا یی بو تیکه لی، تور و  
رژیمیت جفاکی دکته، دناڤ ویدا دویریا دروست گهلهک ژ یا  
جیوگرافی کیمتره، بهرچاقترین نه گهر ژی بو وی چهندی  
گه هاندن گهلهک بله ز کار دکته.

ههکه مرؤفی بقیت فی ب رهنگه کی دی بیژیت، مرؤف تقیا  
لسهر نه هیلانا توخیبیت دهقه ری ئان ژ ی چیکرنا دهقه ر گهله  
مه زکرنی بناخفیت. ئیدی جه و قوناخ و توخیبا دناڤ هژماره کا  
زؤرا تیکه لیبت جفاکیدا چ پویته یی وهسا نینه.

ههر وهکی دیار ئیدی دنقه گری لهر هندی دهیت و یا رژده  
ژی، کو ئیدی ژ نهو و پیقه نابیت وهکی ئالافی چرکرنا کاری  
ژ ناڤا یی لناقبه را جقاتیت کو ژ ملله ته کی چیبووین بهیته  
تیگه هشتن و شه هره زاییت فی دهلیقه ی لسهر فی چهندی  
دپیکه اتینه. بهرؤفاژی هندی دنقه گری وهسا دهیته شرؤقه کرن،  
کو سهنته که بو فه کرنا ههمی دهقه ر و جهیت ب دهوله تیقه  
گریداین. سهروه ریا دهوله تی لسهر توخیبیت وی بیت جیوگرافی

دی کیمبیت و ئەفە دی ب دەست هیژا بازارپێفە چیت، ئەو هیژا بازارپێ ئەوا کو ئەو بخۆ خۆ سەرۆبەر دکەت.

هیشتا دوو کەسیت دی ژێ ژ وان ئەوئیت خۆ ب شرۆفە و پێفەنیڕانیت دنقەگریفە مژیلکری بیټ هەین و ئەو هەر دوو ژێ سەرکیشیت وان گینگەشانە، ئەوئیت دقئیت خۆ ب تیکەهشتنەکا هەفیشکفە گریڤەن ئەو ژێ ئەفەنە: هزرا مارتین ئەلبرۆف لسەر دنیاوی (عالمیة) و دیتنا مانوئیل کاستیل یا جفاکی تەقنی. ئەلبرۆف دبیژیت کو دنیاواری چارچوئەکی نوی یی ستیرەکرینیە، یا کو سەر دەمی نوی ب سەر هەمی دیرۆکا بەرێفە دئیحیت. ئەو ناڤی ڤان روی (أبعاد- دایمینشن) بیټ ژیری ژ دنیاواری دبیژیت؛ ئاریشیت سەقای بیټ خۆ لناف چارچوئی رژیمةکا ئاف و بای کفش دکەن؛ چەکی ڤەبراندا بکوم ترسا کافلکرنا هەمی دنیاوی یا تیدا هەمی؛ رژیمةت ڤیکراگەهاندنی و بازارپێ ژێ دی خۆ بسەر هەمی دنیاوی دادەن. لایماهی ژێ دنقەگری وهکی تشتەکی ڤەدەت لیھات، ئەفە وی چەندی دیاردکەت کو هندی دەیت پیتر مروئف خۆ بزانینا لسەر ڤان تیکەلیت لسەر گوکا عەردی ئافادکەن و دکەنە پیفەری دەستودان و هزرکرنا خۆ.

هەروەسا مانوئیل کاستیل ژێ جارەکا دی دنقەگریی وهکی ئافاکرنا جفاکی تەقنی تۆری سەخەتدکەت، هەر وهکی دنقەگری چیری چیبوونا تۆرا ئەلەکترونی بیت و ئەف رەنگی جفاکی د دیروکیڤا یی بی بەڤلە. جارا ئیکینیە کو تەکنیکا کومپیوتەری وهل مە دکەت، ئەم بشین تیکەلیت جفاکی ئەوئیت دەینە ژیکفەکیشان (مطاطی) بی دەستڤەدانا توخییت دەڤەری بسەرۆبەرکەین.

ئىدى نە رېڭخستنىت مەزنىت بىروكراتى و پەيسكى، رەنگى رېڭخستنا ئابوور و سىياسەتى يا سەردەمى پىئاگەھيانە، بەروفاژى ھندى رەنگى تەقنى تۆرى يى راستوراست، ئەوى گەلەك سىڭك و ب ساناهى دناقوتاي سەخلەتى رەنگى رېڭخستنا ئابوورى و سىياسەتتېيە، لوى سەردەمى ئەوى دىيژنى؛ سەردەمى پىئاگەھيا. ژبەر ھندى ژى بنىاتىت رېقەبرنا ھىزى و لېڭقەكرنا ژىدەرا دېھىتەگھۆرىن. دەستەدارى ئىدى خۇ وەكى فەرمان و گوھدارى ديارناكەت، بەلىڧىجا ئەو دى وەكى تشتەكى ھەبى لىناڧ رېڭخستنا تەقنى تۆرىدا، يى كو بو ئارمانجەكا دياركرى ھاتىە چىكرن، جەبى خۇ كەت. شوينا زۆرىلىكرن و قەروىچكاندى، تەخىت جفاكى يىت بلند و نزم و بنگەھىت جيوگرافى(باژىر) و بەرپەخا، دى د جفاكا تەقنى تۆرىدا سەربىنى (مبدأ) دگەل ئان ژى ژدەرڧەى بەندا كومبەستى دەرکەڧىت. قالابى يا مەزن د دنيا كاستىلېدا ، يا د ناقبەرا جفاكا د تۆرىدا راجاندى و نە راجاندىدا بەرزەبووى. دگەل پروژىت دلخازىت شروڧەكرنى، كو گەلەك جارا وەكى خىڧزانكىي لىدھىن، ھندەك تەخمىنىت نوى يىت بېرىار دىكەڧنە ھولى، يىت دنڧەگرىي وەسا نابىنن كو وى خۇبخۇ د دىروكىدا ھىزەكا نەپەنى يا پىروژ تىدا ھەبىت، شوينا ھندى ئەو وى وەكى تىگەھى رەندولكا تىگەھا سەخلەتدەكن كو زنجىرەكا دياركرى يا دۆزىت گھۆرىنى بخۇڧە دگرىت.

لىك دىڧىد ھىلدى و نڧىسەڧانىت دگەل وى وەسا دياردبىت كو دنڧەگرى يا ژ قەرىژا ھندەك دۆزىت كەڧن و گەلەك قەكىشاي

و قنّاف دهمی که تین، هاتی و نه شهرته ئیللاهی وهکی پیدّقی و بی کیم و کاسی ژی چینبن.

تیکه لیئت ئابووری، سیاسی، کولتوری (باژپرستانی) و لهشکهری بهردهوام و هتا نوکه ژی لیدیف هیژیت لئاندنی و لقیانیت ژیکجوداقه دلقفن. نه ئیللاهی دهلیقی ئه و پی دگهن ههمی گاڤا ههر و ههر وهکی ئیکبن. باندوریت فان کریارا لیدیف جهی و دهمی و ته خا جفاکی د ژیکجودانه. لیدیف قی دیتنی دنقهگری تشتهکه نه بی چیکریه، ههکه ب ئه زمانی نوکه بی خه لکی بیته گوتن؛ دنقهگری نه تشتهکه بهری دیاربیت چیکر بیت و حلّی قه حلّی و ب پروگرام و به ره فکری هاقیتبیته مهیدانی. ئه و داریتگه هیئت ناقداریت مروّقی و ریخستنیت ته قایی، وهکی دهولت، قونته راتکه ر، دیر (مزگهفت ژی ژ وهرگیری) و مالباتی نا پویچکهت، بهلی پا دی بکویری لدور وان زقریت.

جیمس ئین روزینا و ئییان کلارک ههر دووک ژ وان که سانه بیئت دیروک بدلی وانقه دنویسیئت و بهرده قکیت قه خاندنا تیکه لیئت نافدهوله تینه، دوو هزارا بیئت کو مروّف نه شیئت خو ژی بدهته پاش پیشدئیخن، ئه ویئت کو دبیزنی قه گو هیژوک (ترانسفورماتسیونالیست)، دنقهگریی وهکی رویدانه ک ژ نویتیرین دهمی بووری ددانن، کو ههر چاوابیت دکه قیته سهر پرسیت مه زنیئت نافدهوله تی، سیاسی، ئابووری، باژپرستانی (کولتوری)

و له شڪهري، ۽ هو پرسیت نافدهوله تي، ۽ ویت دیروکه کا دریژ هه ی.

لديماهي ژی بلا ۽و تشت ژ هزرا رهخنه کهریټ دنقه گریټ نه چیت. نابیت ۽و ریکی بدهنه خو هزریټ وان هنده جارا دگهل کهرچوقه یی ییت بهرسینگریت دنقه گریټ بهینه پیکه وریټین. چنکی ۽هه هینگی پشکداریټ دگهل دؤژمنیت خو دکهن، شوینا بانگه لدریت دنقه گریټ، باوه ریپکه، کو وه کی شاهدیت گه وریټنه کا ژ ره و ریشال یا دنیا جفاکی و سیاسی تیټنه هژمارتن، ره شبینیت دنقه گریټ بهرؤقاژی هندي، ۽و فی وه کی زیده گافیه ک دانن، هنده جارا ژی بهحسی هندي دکهن کو دنقه گریټ پیچه کرنا هزرناسیا دهست بهسرداگرته کا ستراتيجیا ئابووریا ۽ه مریکایه ئان ژی فیله کا بهره بهیتا سه ره یټ بازگانیت مفاکه ر ژ نازادکه ریټ نوی و هیزیت هونه ری (ته کنوکرات) یه.

بقی رهنگی پاول هیرست و گراهامه تومسون ۽و نفیسینیت کو فیگافی دنقه گریټ لیدیټ دچیت، پیچه کی پیټر ژ خرچه کرنه کا پیکه نوکا، کینچ و کتوماتیت راستی ۽و ویت ژ پیکه مانی قه رهستین دبینن. دی وه سا که نه دهزرا مرؤقیدا کو ژ خرچه کرنا وان بهسره کفه دی ۽و رویدانا داریخستی ۽هوا دبیزنی دنقه گریټ چیبیت. هیرست و تومسون، ۽و ویت کو گرانییا خو دایه سه ر ئالیټ ئابووری، چه زناکه ن لپشت هژماره کا هوسا یا مینا کا تیکه لیه کا ژ فی رهنگی ببینن.

ئەفە جارهكا دى بەرى مە ددەتە پويتهى چىبونا تيگەھى.  
 ھەر كەسى رى بدەتە خۇ بازارەكى دىيائى بى بخەمل،  
 بازارگانىەكا ئازاد يا دىيائى و ھاتنو چوونا بى ئاستەنگ يا  
 سەركرتى، بزاقىت فەگواھارتنى، كومپانىيت پرنفش، ليگفەكرنا  
 كارى نافدەولەتى و رژىمەكا كرتى (مالى) بو دىيائى بكەتە نىشانانا  
 دنقەگرىبى، دى ئەف تشتە ھەمى لىنفا دوويى ژ سەدسالانا نازدى  
 قىيشچاقا كەفن. ھەر كەسى بەروفاژى ھندى لدنيايەكى بگەرىيت  
 كو دەمى راستىدا ھەمى ب تۆرى ھاتىتە راجاندن، ھەر  
 كەسەك لىدق مەرويتا خۇ دى دللى خۇ ب ھندى خۇشكەت كو  
 نوكە دەستپىكا دەمەكى نوى بى خۇ ژ نوى ھەلدكىشيتە سالالە،  
 ئان ژى دى چەكى تەخمىنا ژ خۇ فەكەت، دناف پىقەنىرەنەكا  
 ھوسا يا سەرفەسەرفەدا يا نويترىن فەخاندنىت جفاكى، كو  
 ھەكى چىروك فەگىرانىت جەھىلايە، دى قەبىلكەت. ئەو پسىارا  
 دىروكناسى دى يا سار بىت ھەكە بىت و بىبىژىت: كەنگى  
 دنقەگرىبى دەستپىكرىە ئان ژى كا دنقەگرى ل سەدسالانا ھەژدى  
 ھەبوو؟ بەرى ھەمى تشتا تقىا ئەم خۇ لسەر رەشنىقسەكا خۇ  
 بخۇيا دنقەگرىبى يا كو لىنقەكا سستى و راستىەكا ھویر  
 دپاوەستىت بكەينەئىك. تقىا تيگەھەكى ھوسا ھەكى لايتەكى  
 روناھىبى بدەتە دەمى بوورى، ئەوى مروف پىقە دنىریت، بىى كو  
 فەرىژا ليگەرىانى د دەستى واندا بىت.



(۲)

## روی (خلولاهی) یت دنفہ گری

ئەری کا دئ دنفہ گری وەکی بوویەرەکا ژ نوی لسەری ئی دەسالیایا دیماهی (مراد ژئ دەھ سالیئ دیماهی سەدسالایا بیستیئە - وەرگیڕ) هیئەنیشانکرن، ئان ژئ دئ خو وەکی دەستیئکا دەمەکی دیرۆکی یئ نوی نیشانکەت؟ هیئگی مرۆفی پیئەدھیئ تشتەکی هوسا بیئزیت، هەکە هەلسەنگاندنەکی لناقبەرا دەمی نوی و یئ دەربازبووی بکەت. ئەری دئ دنفہ گری بەروفاژئ هندی، وەکی قەرپژا باندورا دووئالی و بەیزکرنا دوو ئالی یا ئاریشیئ کو دەمەکی دیرۆژ قەدکیشن، لبەرچاڤ هیئە وەرگرتن، هوسا ئەم دئ خو د نیقەکا ئاریشیئ شروڤەیا دیروکیئا بینین. هەکو ژ نوی چاڤی مرۆفی ئی دکەئیت وەسا دیاردیئ، هەروەکی حەتا نوکە دیروکناسا گەلە کیم خو یا ب دنفەگریئە مژویلکری و تنئ هژمارەکا گەلە کیم ژ پرتویکیئ دیروکی ئەڤ ناڤە ئان ژئ سەخلەتی دنیایی (گلوبال) یئ لسەر ناڤی وئ هەی. قەرپژا لیگەرپانەکا ژ ئی رەنگی ژئ مرۆڤ بکوئەک باوەر ژیدکەت. ئەری ئەڤە هندی دیاردکەت کو ئیک ژ ئاریشیئ هەری مەزنیئ پیئشکەفتنی یا ئی سەردەمی خو نەپەنی و بیئ ناگەهیا مرۆفی هاڤیئبیتە مەیدانی؟ چ پیئەئیت بەرسڤ

نهيه. تقيا مروّف ل ڦي تورهى لبن هندهك ناقونيشان و  
سه رقه له مكيت ديدا بگه پريت. بتنى و ژبه ر هندى ژى گه لهك يا  
پيدڦيه، مروّف تيگه هى گه لهك مه زنى دنڦه گريى لسهر چهند  
شينيسته كا به لاقكه ت. يا فره ئه ڦه ژى لپارچا دوويى يا ڦي  
پشكى رويده ت.

بهلى بهرى وي چهندي پيدڦييه جهى تيگه هى دنڦه گريى  
بگورتى لناف ديروكا هزر و زانينى بهيته پيڦه نيړان و بيته دانان.

## ۱- رژیما دنیا، سهرداگرتن (ئیمپریالیزم) دیروکا گوکی

هەر چهنده هزرا دنزانی و سهرپه‌لیت وئ بیت پیشی و بابکالکت دانه‌ریت وئ بیت کهفن، هەر بگره ژ مونتسکیو هتا دگه‌هسته ماکس فیبه‌ری. هەر ژ میژده جفاکزانئ (سوسیولوگی) به‌ری خو دایه وئری و خو لسه‌ر ئافاکری، جفاکیت ملله‌تیت داریخستی بیت وه‌کی؛ ئەلمانا، فره‌نگا، چاپانیا و هیژ پیتر، کو وه‌سا پیقه‌بنیرن، هەر وه‌کی ئەو ری دده‌نه خو، خو بره‌نگه‌کی پاقر ژ ناف تیکه‌لبوونیت دنیا، قه‌ده‌رکه‌ن و ده‌رکه‌فن و نه وان تی و نه ژی ژی بیت. گازنده یا دهنیدا کو ئەوی تشتی بی گوهداری ده‌نگه‌دا. لبن درویشمی دنقه‌گری، هنده‌ک نیشانی‌ت دی، وه‌کی؛ کوچه‌ربوون، فیکراگه‌هاندن یا دورمه‌ندوری دنیا و فناککه‌تنا ئابووریا دنیا، ئیدی نه تنی ژ لای که‌سیت شه‌هره‌زاقه زیره‌فانی لی ده‌سته‌کرن. ئەو هزرا کو جفاکی وه‌کی تشته‌کی گرتی و پیکه‌ په‌چرویمه‌کری و بناشکرای ژی توخیبکری هاته به‌رخشکرن سهره‌زرا کارکی (نظرية الحاوية) کونتینه‌ر تیوری یا ئولریش بیک).

هیدی هیدی هزرا دیروکفانا هاته هه‌لشکافتن و گوهورین و لوکوزی و لقلقی. باهرا پیتری ژ وانا ژی دیروکفانیت ملله‌تی خو بخو بوون و ملله‌تی خو ژینه، براستی ژی شه‌هره‌زاییت دیروکا ملله‌تی خونه. دسه‌ر هندی ژیرا هنده‌ک ده‌لیفیت دی بیت کو کار لسه‌ر بیته‌کرن خو کیشا مه‌یدانی و دی ب مروقیقه هیت قهریژا وان بو قه‌خاندنیت دیروکا دنقه‌گری مفای ژی که‌ت.

## أ. دیرۆکا ئابووریا دنیایی:

ئەو ژى برهنگەكئى نەمازەبى بازرگانیا نافدەولەتیه، كو ژمیژ بوو د لایى بازرگانیا نافدەولەتیدا، بۆ دەمەكئى دریژ شەرگەهئى لیگەرپیانئى دناڤ لیگەرپیانئى ئابوورناسیئ ئەلمانا ژ چیریت فەكولینئى ئابووریى، دیرۆكا ئابووریى و جوگرافیا ئابووریى بوو. لناف دوو حەتا سئ دەهسالییئ قئ دیمایى ئەو بەروەخت پاشداچوو و فبئكەت و نوکە ژى سەروشئوى هزرا خەلكئى راكیشا و دیاربووڤه .

چەند جارى بوونا پىپكى پىكولیت بەرفرەهكرنا بەرپىرەهئى دەستبەسەرداگرتئى یا پشئى سالیئ ۱۸۸۰یا یا شلخەقانىا (كولونىالى) ئەوروپىیا یا نوى، هەر دگەل هندئى ژى چرپوونا كارئ هاتن و چوونا متای و سەركرئى (رأسمال) نافدەولەتى، ژ لایى زانایئ سەردەمیڤه بشەهرەزایى سەخەلەتئى وان هەر زوى هاتنە نفیساندن.

ئەو بنگەهئى لسالا ۱۹۱۱ ئى لباژیرئى كیل یئ ئەلمانى لبن ناڤئى سوزگەها ئابووریا دنیایی بۆ فەخاندنئى ئابوورا دنیایی هاتیه داناندن، هیشتا نوکە ژى هەرا هەى و بەردەوامه، ئەو ئیكە ژ گەلەك بنگەهئى دى یئ لیگەرپیانئى و لیدیچوونئى ئابوورى و ئەو شروڤه و لیگەرپیانئى لویرئى و گەلەك جهئت دى دەرکەتین حەتا نوکە ژى ژیدەرئى ببهانه و چیدبیت مفا ژى بیئەكرن بۆ جارەكا دى ئاڤاكرنەڤه یا تیکەلیئى ئابوورى یئ دنیایی.

ئەو بنگەهئى ئىكانه، یئ كو بەرى هەمى جها لبریتانیا هاتیه فەكرن، كو دبیژئى بنگەهئى دراڤئى یئ دنیایی، كو خەمئى ژ لیدیچوون و لقینا سەركرئى(رأسمال) هەمى دنیایی دخوت و

دیرۆکا چیبوونا کومپه نییت پرنفش و پشکداریت هەری مهزنیّت  
دنیایی بستوخۆفه دگریت.

### **ب. لیگه‌پیان ئان فه‌خواندن یا کوچه‌ربوون:**

ئه‌قا کو هه‌روه‌سا ژ دیمایا سه‌دسالان نازدی و هیقه‌فه هه‌ی،  
پرس و ره‌نگیت مرۆفگریی (دیموگرافی) و دیرۆکا جفاکی  
فه‌دخوینیّت. ئه‌و پیکولی دکه‌ت لقینیّت وه‌خه‌رکرنی (رحیل) ب  
هژمار و جوگرافیقه‌ بده‌ته به‌ر خو، خه‌می ژ ئه‌گه‌ر و پالده‌ریّت  
کوچه‌ریی دخوت، بیی کو ده‌ریخستن و دزین و ره‌فاندنی ژبیر  
بکه‌ت و شه‌هره‌زایی یا ره‌قه‌ندا و کاودان و ده‌ردوریّت تی‌دا  
دژین لیدیف دگه‌رییّت. ئیک ژ خالیّت قه‌ره‌که‌تی بیّت کاری وان  
ره‌قه‌ندی یا دویر و ده‌رازه‌یه، یا کو مرۆف ژ گرافا (ده‌ریا)  
ده‌ربازدیّت و ده‌یته‌ ده‌ربازکرن ژ، نمونه‌ ژی قه‌گوه‌ازتن و  
کرین و فروتن مرۆقا یا به‌سه‌ر ئه‌تله‌نتیکیه‌ دچوویه.

### **ج. دیرۆکا تیکه‌لییّت نافده‌وله‌تی (دگه‌ل ویدا دیرۆکا جه‌نگ و له‌شکه‌ری):**

حه‌تا نوکه‌ ئه‌ف دیرۆکه‌ ئان یا دوو ئالیه‌ و پیکتیّت ژ تیکه‌لییّت  
لناقبه‌را دوو ده‌وله‌تا، ئان ژی تیکه‌لیا ژ پيشکه‌تنا ناقه‌ویا  
رژیمیّت گرگه‌رییّت ئه‌وروپا بوویه. خو هه‌ر دوو شه‌ریّت گوکا

عەردى يىت سەدسالايىستى، نە ژ فەرپژا تىكەلييت ھەمى  
 دنيايى ھاتن و ھەلبوونا وان ژى بناس نە ئەو تىشت بوون يىت  
 كو تقيابا شەر بۆ ھاتباكرن. دگەل ھندى ژى ئەو پرتويك پيتر  
 ليدهين، ئەويت كو نقيسەقانىت وان تيدا ب تىكەلييت دويريت  
 ژدەرڤەى توخيياڤە دنيرن.

### د. دىرۆكا شلخەدارين (كۆلۇنيا ليزم) و سەرداگرتنى:

ئەڤە باشتىن شىنستى دىرۆكا دنڤەگريى (گلوباليزم) يە و  
 تىشتەكى نەيى ژ خافلە تىڤەيە كو ھندەك ژ وان بەردەڤكىت  
 نافدەولەتى، ئەويت كو د قى دەليڤەيدا دخەبتن و بەرەقانىي ژ قى  
 لايڤە ژ دىرۆكا ب سەرداگرتنىدا دكەن و دىيژن، ئەڤە بو، بوويە  
 ئەگەرا پەيدا بوونا دنڤەگريى و دڤيت ژى ژ فەرپژا بەرڤرەھەكرنا  
 دىرۆكا ب سەرداگرتنى، ڤەخواندنا دىرۆكا دنڤەگريى داننە شوينا  
 دىرۆكا ب سەرداگرتنى و بدنڤەگريى ژى  
 بەرەبەيتەك (پروپاگەندە) يامەزن بۆب سەرداگرتنى  
 (ئىمپىرياليزمى) دكەن.

قى دەليڤى كارى، ل ئەلمانيا ژميژە گرانيا خۆ يا دايە سەر  
 دىرۆكا شلخەيىت ئەلمانى، قى دناڤ قان ھەردوو دەھساليت  
 ديماھييدا دەرگەھى خۆ بۆ ھژمارەكا مەزنا پرسيت نوي، يىت كو  
 بەھيئەكرن، ڤەكر و ۋەسا ديارە كو ئەڤ دەليڤە پيتر بسەر ھزرا  
 دىرۆكەكا خورپىڤە، ژ پشكىت دى يىت دىروكرانيا گوكى كو

ریکیت پیفہ نیرائی ھہ بن، دچیت، ھہی و نہ ژی باوہریا (عقیدہ)  
ژیبیکھاتیبت ھناف تژیہ.

ئو گہلک نیشانیبت نفشزانیب ئان ژی مرؤقزانیا کولتوری  
بخؤفہ دگریت و مفای، ژ فہخاندنیت نیژیکی وی بیبت فہخاندنیت  
پشتی سہرداگرتنی و دگہل وی دھین ئاریشیت پیداکرنا پیناسا  
کولتوری و گہلک جارا ژی ھندک نمونیت لسہر دنفہگریی و  
ھہروہسا دگہلدا رھخنیت وان لسہر بنگیرہیبیکرنا ئووروپا،  
دکھت.

چ ژ فان چار دھلیقت ل ژووری ھاتینہ دیارکرن نینن، بیبت  
خؤ دگہل سہرھزرہکی (تیوریہکی) ژ سہرھزریت مہزنیبت  
گھورپنا گوکی بدہنہ نیاسین. ئہری تہخمینیت ھوسا ھہنہ؟ ژ  
دھستپیکا سالیبت نوتا ژ سہدسالا بووری وەرہ، مل بملی  
دیاربوونا چیری دنفہگریی (گلوبالیزیرونگ) دناف زانینیت  
جفاکیدا، بەری ھہمیا ل دہفہرا ئہزمانی ئینگیزی سہنتا فیانہکا  
مہزنا دیروکا دنیایی (ویرلد ھیستوری)، ئان ژی دیروکا گوکی  
(گلوبال ھیستوری) قہہر چاقیت مرؤقی دکھقت.

ھہکە مرؤقی بقیت فانا ژیک جوداکھت، ھینگی ئہفہ دی بیتہ  
دیروکا دنیایی (قیلت گیشیشتی)، دیروکا ھہمی باژیرستانیا،  
دگہل بہرچاف وەرگرتنا ھہمبہرکرنان وان دگہلک، لسہر روی بی  
ئہردی. بہلیپا جوداھیا دیروکا گوکی (گلوبال گیشیشتی) ژ وی،  
یا دھندیئا کو، بەری ھہمیا دیروکا تیکہلیا و کریاریت پیگھورک  
و تیکرا راجاندیبت ناقہہرا وان باژیرستانیانہ.

ديروڪا گوکي نه ناليهڪي ليگهرياني يي خو سه ره، ڪو سه خله تيٽ ريڪا خو يا ليگهرياني هه بن و نه ڙي ڙ لايي پيڪهاتنيڻه ڙي باوهرههڪه (عقيده).

بؤ ميناڪ، ٺه و چاوانيا بسته ڪرنا گوکي و وان مگرتيٽ، ٺه ويٽ دبيڙن، ڪو دنيا روڙ بؤ روڙي يا به رته نگ دببت وهڪي گوندهڪي دنيايي لي دهيت، به رخشدڪهت و بهري سينگي خو ددهته وي هزري ٺهوا دبيڙيت، ڪو ديروڪا دهمي نوي يا ڙ بلندبوون و پيشڪهتنا روڙ ٺاڻا هاتي و ڙ ميڙه ڙي سه خله تيٽ وي هوير بيت هاتينه نفيسين. مروڻ دشيت وي وهڪي حيسيليت پسياراڪو دناڻ ديروڪا ملهه تادا جهي خو دگرن تيبگه هيت و وهڪي پيڪولهڪي بيت ڪو تيڪه ليت نافه را ملهه تا، وهلاتا و باڙيڙستانيا (حضارات)، نه بتني ڙ لايي هيڙا سياسي و ٺابووريڻه، بهرچاڻوهرگريت. هوسا چيدببت بفي رهنگي ديروڪا دنقه گريي بدروستي وهڪي دؤزهڪي بيت ڪو بهيته نياسين، ٺه ڦه خه ما سهر خه ما يا ديروڪا دنيايني، يا ڪو بيخش پيڻه دهيت ب وان تيڪه لياڦه بنيريت، ٺه ويٽ ڪو نه ٺيڪسه ر باهرا خو د دنقه گريي دئخن.

ههڪه مروڻ خو لسهر هندي رڙدڪهت ڪو لچارچوڻي هزرهڪا ته ڦايي بگهريت، هينگي دي سينگي مروڻي ڦ تيگه هي (رڙيما دنيايي) ڪه ڦيت. جفاڪناسي ٺه مريڪي ٺيمانويل ڦاله رشتايني هه ر ٽسالو ۱۹۷۴ ي و هيڻه، د زنجيرهڪا دريڙا نفيسينيت خودا بهرهبهيتا سه رهزرا (تيوري) (رڙيما دنيا نوي) پيشئيخت، ٺهوا ڪو خو ڙ لايي گازنده ڙيڪه ريت وي ڙيڻه وهڪي ڪارهڪي

قبره رکھتی دھیتھ وەرگرتن. ب پشتہ فانی یا ل دیچھوونیت دیرۆکی و کاری خۆ یی نفیسینی حەتا نوکە قالەرشتاینەری تەخمینا خۆ یا نوی یا بۆ هە یامی کو ژ سالا ۱۵۰۰ ی حەتا ۱۸۵۰ یی زاینی قەدگرت دانای. راقە کرنەک یا رژیما دنیایی یا کو ژ راستا سەخلەتیت فەر ییت وان تیکە لییت دنیاداریی کو کینجی ددەنە پیکفەگریدانا مروۆفی، دیاردکەن، حەتا نوکە هیشتا نە پەیدا بووینە. نوکە ژ ی ئەو دی هەر مینیت وەکی رامانەکی یا بەرداد پھانا ئابووریا دنیایی یا سەرکرتی (رأسمالي) یا کو ژیدەری وی ژ ی ئەوروپایە. نفیسە فانی دبیژیت هیشتا قالەرشتاین نە گە هشتیە وی دەمی یی کو ئەمریکا برەنگەکی رۆن و ئاشکرا و داریتی خۆ هاقیتیە ناف تیکە لییت ئابووری ییت دنیایی و کرینە د دەستی خۆدا.

تشتی مروۆف ژ وی جوداکەت، ئەو راستییە، کو ھندەک ژ پیکەریت نافرونکرنی ییت قالەرشتاینەری ژ دەر قە ی چارچوقەکی ھشکی سەرھزری (نظري) وەکی تشتەکی بقریز ھاتنە مسوگەرکرن:

أ- ھزرا پیقەرەکی لوکیت پیقەنیرانی: یی کو تیرا رژیما، دنیایی حەتا خۆ دگەھیتە پیقەنییت نە مازەہی ییت نافمالی، دکەت و دگەل وان ژ ی دەولەتا مللەتی گەلەک بەرچاڤ پفیفە نابیت.

ب- نەخشی وان تشتیت کو بتنی و کتکتە بدروستی و قەبری ژ لایی جوگرافی و ئەکادیمیقە چیدبیت سەخلەتیت وان

بينه گوتن و لديف لوکا بهينه ژيکجودا کرن. ئه و ده قهریت  
سه خله تیت ژووری ژئی دگرن، دناف ئابووریه کا دنیایی یا  
سه رکرتی یا راهاقیتی و پیشکته تیدا ژ ده رفه ی توخیبیت وان  
بهينه هه لمریستن.

ج۔ تیگه هی نیفره خی (سیمی - پیریفیری)، یی کو جهی سییی  
یی پرره نگ لناقبه را کاکلیت ئابووریی و رهخ و روییا  
وهردگریت.

## ۲- تورپت راجاندى و دىلىق تىكەلىت پىگھورک يىت ناقدهولهتى

ئەرى رىيەكا بتنى ھەيە كو مرؤف بشىت خۇ پى نىزىكى  
دىرؤكا دنقەگريى بكت، ئەو رىك ژى يا ب دىرؤكىت ملبملىت  
ژىكقەقەتىاي كو ژ كتوماتىت باژىپرستانيا ئان ژى وەلاتا  
دەردكەفتىت، بىى كو مرؤف نەچار ببىت ھەوارا خۇ د رژىما  
دىيائى، (ئان ژى چىكرىەكى وەكى وى يى جقاكرانىي، وەكى  
جقاكى دىيائى) تىبىخىت؟ ئەرى ما نا چىبىت دنيا ژ سەرىقە  
بەيتەلىنپران؟ ما ئەو رىكى نا دەتەخۇ، كو ژ بنقە بىتە ئاقاكرن؟  
زنجىرەكا جقاكناس و نفشناسا ھەما ئەقە يا كرى ژى، ھەكو ئەو  
لىدق وان تورپت راجاندى، يىت كاروبارىت ناقدهولهتى يىت  
بسەرىكقە دەين، چووين. ئەو بخۇ دىاردىت كو جقاكىت  
گوندىھواری يىت قەدەر و گرتى، ھەر وەكى وان د خۇرا  
كفشكرى كو تىكەلىت وان يىت كولتورى ئولى، كارپىزىت داھاتى  
دراقى ئان ژى تىكەلىت شوپكرنى يىت بەھارىكاريا گەھشتنا ئىك  
و بژىكخارنى ژ جەپت دوير و دەرازە قناقككەتىن.

دگل ھندى كىت (كەس) جقاكى لىك قان رەنگە كومبەستىت  
بچىك پشكارىي د گەلەك كارىت جودا جودا، يىت كو ژ  
سەرىكدەين و بسەرىكدەين، دكەن. بەلى ئەقە ئەو تىكەلىت  
جقاكىنە، ئەوئىت نە دىن بانەكىقە دنخاقتى بن ژ بەر ھندى مرؤقى  
پىقەناھىت لىدق جھى و وارى قانا وەكى پارچىت ھەمىەكا  
جقاكى يا چار دىواركرى تەماشەكەت. برەنگەكى نەيى بەرھەز

خویا دبیت کو ئه ڦه هيڙ پيٽر هيڦيا بؤ مروڦي چيڏڪهت، شويئا مروڦ دنيايي وهڪي ههميهڪ وهرگريت، مروڦ ڦهخواندنا تيڪهلييت ناف دنيايي ژ ڪتا جڦاڪيڦه دهستيڏڪهت.

مه دڦيٽ دوزيٽ دنڦهگريي ييٽ ژ ڦي رهنگي بڪرياريت ژيڪخارني ييٽ ڪو چيڏبيٽ بهينهبهراچاڦڪرن و ژ ڙهين و ڦهڙهنا ڪت و ڪوماڦه دهينهرويدان، ڦهڪهين. هينگي دي ٽورا راچاندني بيته ئيڪ ژ تيگههيٽ مه ييٽ بنگيره يي (مه رڪهزي). ئه ڦه بخؤ نه تشتهڪي نوي ديتيه و مروڦي هر ژ ئه لندا سه دسالا بيستي د ناف هزريت ئابوورزانيدا، ئابووريا دنيايي وهڪي تشتهڪي، ڪو دنيايي ههميي ڦه دگريت، ڪو د دنيا باڙيستانيا ڪه ڦندا بنه مازهي وهڪي ٽورهڪا گهلهڪ چر و پيڪڦه ڦه هاندي، دابو سه خله ٽڪرن. ڪو دناف ويڏا هڙمارهڪا مه زنا به ندڪيٽ دنافڪهه لڪيشاي ييٽ ڪتوماتيت ڪارخانيت ئابووري ههروهسا بچويڪترين و بپريارترين ڙي، دگهل ب مليون ڪارخانيت دي ييٽ ئابووريڦه پيڪڦه دهينه گريڏان. برهنگهڪي وهسا ڪو پيشڪهتنا دهولهتيت دهستڪاري (صناعة) و ڪرياري (تجارة) يا نوي تني بريڪا ژيدهريت ئابووريا دنياييڦه دهيته نياسين و ب مروڦيڦه دهيت بهه لسه نگرينيت. شروڦه يا مادي يا ٽورا راچاندي هزرا ڦان نه خشيت گريگرتي ييٽ سه رڦه سه رڦه ناکهت و خو بهيڦي ڙيڦه ناهيليت. بهري هر تشتهڪي ٽڦيا مروڦ بيڙيت نه ڪو هر ڪريارهڪا ڪاري ڪو لناقبهرا پيٽر ژدوو مروڦا دهيته ڪرن ههما بهردهڦڪي يا ٽورهڪا راچاندي دڪهت. ههروهسا نه ڙي هر

پولهکا دراقی یا کو ژ فہرہڑا لیہہ لکولانا شوینواریت کہفن  
 بدہست مہ دکہفیت، ئان ل جہہکی بہیتہ دیتن کو گہلہک ژ وی  
 جہی لیچیکری یی دوبریت، چیدبیت مروّف، بہیت وی وہکی  
 گرؤفہکی دنفہگریی دانیت، ہہکہ ب مروّفیقہ بہیت بیژیت کو  
 ئو تورا راجاندنی بہندی ژی دہیتہ نیاسین، کو ثقیا پیفہرہکی  
 بہردہوامی ہہبیت و بہندہک دارپتگہہیت ئاشکرا ژی بہیتہ  
 پشتہقانیکن و ئفہ مہرجہ ژی. بہلی پا ہہر وہکی مانویل  
 کاستہل دیژیت؛ ہہرودسا ئو ہیشتا رننگہ ریخستہنہکا  
 جقاکیہ یا کو پیفہہاتنا خو گوہورین و بکیرئینانی ہہی، بہلیپا  
 نہ گہلہکا نہشتیہ. کاستیل وسہ بؤ دچیت کو تنی د فی  
 سہردہمی نویدا و بہاریکاریا قدہستکہتنا ئامیریت نوی ییت  
 تہکنیکا ہایدارکرنی، توریت راجاندنی ییت نہشتنا وان وہکی  
 زنجیرہک یا پیچکیپیکی (تدرج) یا ریخستنا لسہر ئاقادکہن و  
 وان بکہنہ بارہلگریت ئافاہیی ژیانہ سیاسی و ئابووری.  
 بدروستہی ژ خالہکا دی یا ژی فہپہشینفہ ژا جون دہلیو  
 بیڑتون) یفہ ہات سہرہزرا(تیورا) تیکہلیت نافدہولہتی، خو ژ  
 دہستپیکا سالیت ۱۹۷۰ ییا وی تیکہلیت جقاکی ل سہرانسہری  
 دنیا یی وہکی مودیلا تہفنی تہفنیپرکی داپیش، کو ہہمی متاییت  
 لسہر ہہمی رویی عہردی یی بی توخبیت سیاسی، ہہمی  
 ئاخفتنیت تیلہفونی، ہہمی گہریان و لقینیت متای تیدا بہینہ  
 پیشکیشکرن. لسہر نہخشی دنیا بیڑتونی نہ دہفہر نہ ژی  
 توخب ہاتینہدانان و ل شوینا وان کاری لہف کارکرنا

ناڤدهوله تي يا دوونالی بيٽ جڦاڪي ڦهراڇاڏڪه ڦن. ٺهه نه خشِي دنيايِي يِي ڪو ڙ هزرا بيٽونِي دهركه تي وهڪي وي نه خشِيه ٺهوي هه يڦا دهستڪري (قمرِ اِصطناعي) بشه ڦِي بُو ڳوڪا عهردِي ڪِيشاي. د وان نه خشادا چ توخيپ نينن، شويئا هندي جه و وارگه هيٽ تڙي مروڦ دگهل بري (طاقت) يه ڪا مهزن يا مه زاختني چيڊببب بينه ديتن. ڙ نوي د ڦي دنيا ڪرياريٽ ڪرتي (عمليات ماليه) و تيڪه لبيٽ دوو سهنتيدا ههر وهڪي بيٽون وان ب (دنيا ڪرياريٽ تيڪه پري \_ ترانسئه ڪسيون ڦيلت) ناڏڪهت، ٺهف دنيا ڪرياريٽ تيڪه پري بيٽ دوونالی دي خُو به ريف واري تورا راچاندي، دارپيٽگه ها ٺان ڙي رڙيميٽ دارپيٽي به رفرهه ڪهن .

ڪرياريٽ ليڪنيروميڪري بيٽ ناڤدهوله تي (ئينته رهئ ڪسيونهن) پيڦه تيٽ خُو وهڪي توريٽ راچاندي به ردهوامڪهن و ٺهڦه جاره ڪا دي بريڪا دارپيٽگه ها (منشات) و ٺهڦ دارپيٽگه هه ڙي باهرا پيٽري وهڪي هه ڦالبه نديه ڪا ديپلوماسي ٺان ڙي ريڪخستنه ڪا بازرگاني يا ناڤدهوله تي، ڪو ٺهڦه ڙي ڦهريڙا به رڙه وهنديٽ سياسينه، نهشتنه ڪي دي بدهست خُو ئيخيت. ئيڪ ڙ زيانيت پريوڙي تورا راچاندي يا د هنديدا ڪو ههر ٺاڪنجيڪرنه ڪ يا تيڪه لبيٽ جڦاڪي، دي بهري مه دهته هندي ڪو ٺاريشيت جڦاڪي سه رٺاڦڪه ين، لڊيڪ هاتئا لوڪا و ڙيڪجوداهيٽ دهسته داريي بسانهي بيخيت و ڪويري و چريٽ جوداجودا بيٽ تيڪه ليا چاڦي خُو لي بنڦينيت. توريٽ راچاندي ڙ وان توخيٽ چييووين دهرياز بين ٺان ڙي بهه رفينن و ٺهڦه ريڪا چيڪرنا هنده ڪيٽ نوي ڙي نا گريت ل

فیرئ چیدبیت رژدی یا قاله رشتاینی لسهر هه قذژیا، گرفتاریا و سهنگا ئالیسهنگ یا چارپه خیت بنگیرهیی، کارئ دروستکرنه فی بکهن.

کریاریت لیکنیرومیگری بیته نافدهولهتی گهله کیم خو لسهر گوکی لیکفه دکهن. چریا وان دهلیقیته لقینیت نافخوی ژئ چیدبن کو هندهک ژ وانا ژئ بریکا سهقایئ (چارپهخا) یئ خوړستی بیته هاتینه پیشکیشکرن. ههروهسا ههکه مرؤف پویته یئ دهولهتا مللهتی وهکی ئیکه یهکا جودا باوهریئ بدهتی بکیشیته دناف تیکه لیادا و دهلیقی چیبوونا کارکرنا وی دیارکته، مرؤف دی دناف فه برکیت دریزیت دهمی بووریدا کیتجا کریاریت نافدهولهتی و گهاندنی کو نه لیدیف گهز و مهقه سیته کهوکه بی بن بینیت. بهروقاژئ هندی دباشترین حالدا دی د حالهکی کو ب حهق و پیدقیایی بهینه دیارکرندا بن و دگهل هندی دی مرؤف ل وان دهراقا، ئه ویته کو گهله کیم تیدا بکاریت باندورا خو بکته، خو بینیت. ئهف دهراقه نه هه ر چاوا بیت پیتریا جارا گهلهک دبهربه لاقن و پیقه دهیته ههمی کیشوه ر و گرنافا (ئوقیانوس) فهگرن. باهرا پیتری ژ دیروکا دنقه گریئ، دیروکا ئافا کرنا فان دهلیقا ژ کریاریت لیکنیرومیگریته نافدهولهتا و پیگفه راپچاندنا وان و ئه و پیگفه گریدانیته کو لناقبه را وانن و ژئ چیدبیت.

نهخشی تورئ نابیت هزر لسهر کرنهکا بی بها فه ژینیته فه، وهسا دیار ببیت کو مرؤف وهسا هزرکته کو ههمی پیگفه دگریداینه. کریاریت لیکنیرومیگریته ناقبه را دهولهتا وهسا بیته هاتینه چیکرن، کو هندهک ژ وان براستی ببهایته لفقوک و

پيڱوھۆرک کرياريت پېرپوي ، وهکي ميناک چيدين بهلي هندهکيت  
دي د وهسا نينن .

کرينفوروتن(بازرگاني)يا مروفا، وهکي بهني، بسهر  
ئهتلهنتيکيفه د دهمي نوي يي دهستپيکيدا بهس ئيک سهنت  
ههبوو. ههروهخته کهسهک ژ وان ئهفريقييت ژ وهلاتيت وان  
دهاتنه راکيشان روژهکي ههتا روژهکي نه زقپينهفه وهلاتي خو.  
دگهل هندي و ههروهسا بازرگانيا بهنيا تورهکا سي  
کيشوهري ههبوو (ئهو ژي ئهوروپا، ئهفريقا و ئهريکا ژووري  
و ژيري بوون - وهرگير)، ئهوا کو مروفي وهکي بازرگانيا  
سيچوکول نيشانکري. ههروهسا زنجيريت متايا (قارهنکيتين)  
فيجا ليدقکھاتنا ههميا دناف بهرهک(انتاج) يي نيشانکريدا ژ  
خاقهي و متاييت ناقناهيي و کارييت خزمهتداريي دچوون و  
دهاتن ژ دهستپيکي ههلامهتهکي راست ههبوو. ژ قهرپژا پيکفه  
کارکرنا هژمارهکا مهزنا فان زنجيريت هوسا، دهليقيت کرياريت  
ليکنيروميکرييت ئابووري بيت لدر ههمي دنيايي زقري ژي  
دهينه ئافاکرن .

بهري ههمي تشتا قهرپژا وان کرياريت دناقکهه لکيشاي و  
پشتهفانيا وان بسهر بوړ هاتيهکرن - لسهردهمي بهري پهيدا بوونا  
هژمارتنن تقيا مروف بتهخمينا هاريکاريا خو بکهن - ريکي  
بدنه خو کو ئهف رهنگه دهليقيت کرياريت ليکنيروميکرييت  
ناقدهولهتي بهرنياسکهن .

جارهکا دي هندهک پسياريت دي خو دهافيژنه مهيداني و قبهر  
هزرا مروفي دکهن، لبهري ههميا ژي، ئهو پسيار، ئهوا کو

قوناخا کریاریت لیکنیرومیگریت نافدهوله تی دگه نی، و پویته یی وان کریارا خو تیدا دیاردکته. ب فی رهنکی ئه و ژیکجوداهیه کی چیدکته، کو وهلاته ک یی وه کی فرهنگستانی، یی کو پیشکداری یا وی دمه زنتیرین ره قهندی یا ئه وروپادا لیمایا سه دسال نازدی و سه ری سه دسال بیستی به ریف ئه مریکا هنداش بو، هر وه کی چنه، ئان ژی کا وی پیشکه کا باش یا خه لکی خو یی خو جھ بریکا وی ره قهندی ژ ده ستادییت: ئیک لسه ر سیئا ژ ه می ئیریال سال ۱۹۱۴ ل وه لاتی خو یی خو رستی دژیان و ییت دی ه می ل وه لاتی بیانی دژیان. به روفاژی فرهنکا، ل ئه مریکا، ل وه لاتی ئیگریتی ئه مریکی جفینگه ییت ره قهندی ئیری چیوون و به لیا چ جفینگه ییت فرهنکی نه چیوون و ئه و تشتی لکه نه دا ژی ه می، ئه وه یا کو ژ وان فرهنکا چیووی ئه ویت به ری هینگی چووینه ویری (مه رهم ژی کیویکه - وهرگیر).

چارچوویت دویری و پویته یی (أهمیة)، تقیا هر دو پیکفه و ئیکسه ر و دگه لیک بهینه لینی رین. توریت، کو لناقبه را ده قه را راجاندی، ه می گا فا ه بوون. دگه ل ب سه ر ری که تنا دنقه گری، پویته یی تو را راجاندی، لیدی جھ و واری و ل جهیت گه لک ژیک دویر ژی، هنده گا فال ه می دنیا یی، روژ بو روژی پیتر لیده یی. مروف دشی ت فی ب سانا هیتر بیژی ت: جهی دویر د ژیارا هنده ک جفا کی ت مروفانی دا، هندی ویفه تره ببه اتره؛ بو میناک هه که ل سالی ت چار په خیت ۱۸۰۰ یدا، تشته کی لسه ر ه اتبا نفیسین کو ژ چیکرنا چینیه و د ماله کیدا هه با؛ وه کی

خه زهف (وهكى ئامانیت درگنی - وهرگیڤ) یت چینی، هه ما بی کرن و گوتن خودانی دفنا خو پی بلند دکر و ئەقرۆ ژى تشتی وهسا د ژیارا روژانه دا، چ پویته پی ناهیتته کرن - وهكى گرارا ساقارینه ل گوندیت لبن دهستی شوڤه شی، هه کو مه دگوتی هه رشه فک - وهرگیڤ.

توریت راپاندی لیدیڤ چری و زویچوونا گه هاندنی هیشتا هه ر دژی کجودانه. ل قیری مرؤف د وان په رگالیت هونه ری ییت بدهست مرؤفی دکه فن دتثقلیت و ههروهسا کاودانیت قانونی و سه روبه ر کرنی دکه فنه به رسینگى مرؤفی و ئەفه ژى تقیا هه می گاڤا هه بن دا مرؤف ته کنولوجی ب خه مل بکارینیت. ئالاقیت تورپا راپاندنی ژى ژ وان تستانه ییت پسیار لسه ر تیتته کرن. هه ما ل چاف پیقه هاتنیت فه گوهازتنی ییت کیم ژى، چیدبیت فه گوهازتنا هزرا ئان ژى یا میتالا، ئەویت وهكى ئالاقیت ئابووری ئان ییت دهسته داریا له شکهری دهینه گوری، پشتی بسه ر ریکیت دویر و دهرازه فه ژى دچیت باندوره کا فبه رکه تی دکهن. زیندی ییت نه ساخکه ر و ههروهسا ژى ئەو گیاییت دگهل خو دبه نه وه لاتیت بیانی و ئەویت ژ وارا دینه ناڤ وه لاتیت خو ، هه تا بو که والا ژى چیدبیت، خو دشین بی تیکه لیه کا ئیکسه ر لناقبه را مرؤفا، هه تا هه که خو لسه ر رهنگی تیکه لییت ژبه ر تشته کی ژى بن، تیکه لیا لناقبه را جفاکا چیکهن. ئەمریکیکن یا ئەلمانیا نه کو پشتی سالا ۱۹۴۵ ى دهستپیکریه، به لکی

دزفريته څه بڼه سهردهمى به لاقبوونا چاندنا رتاخا ل سه دسالا  
هه ژدى.

ئو څه ميناكه خو د دوو روپيت دى بيت فهدا ژيځجودا دكهن،  
ئو څه ب څه كيشانا وى دهمى پيدى بڼه كريات ناهدهوله تي و  
چهندجارى بوونا بسهركه تن و داكه تنان. چيدبيت بهاريكاري  
كاري كتكته كو لنافهه را دهوله تا تيكدهه پرن تورپت راجاندى بيت  
پهنگياى ژى چيبين، هه كه بيت و برهنگه كى ريكخستى بكن و  
بكه نه څه. بريكا چهندجارى بوونا بسهرهه ر يا وان كريات  
كتكته بيت ناههه را دهوله تيت پشكداريت وى. بينه لفيقان بو  
به لاقبوونا كريات ليكڅه كرنا كاري يى نهشتى و ستيره كرنا  
پيدفويت نابوورى و دهستودانيت نيشانكرى بيت باژيرستاني ژى  
دهر كه فن. تورپت راجاندى پيڅه دهيت روپيت سهردهه ر يا جفاكى  
بيت ژيځجودا، هه ر ئيكي لديق به رفرهه يى و پيكره لفيقانى وى  
بجيت. به لى يا ئو څه چيدبيت بيته كرن، كو ئو برييا بنگيره كى  
(مرکز) سياسى يى بهيز گرانيا خو بيخه سهر دهه ره كا دى يا  
جوگرافى ئان څه بهاريكاري گرفتاريه كا د ئيك دهمدا بسهر  
هه ميادا هاتى وهكى ئيك سهردهه رى دگهل بيته كرن. هيذا لفيقان  
(ديناميك) چيدبيت بيته راوه ستاندى و هندهك ئاريشا ژى مروڅى  
پيڅه دهيت پيشوپاش بزفرييت. چهندجارى بوونا به ردهوام يا  
ژيكريشيانى، تيكچوونى و تهنگبوونا تورپت تيكه ليا و  
بيچاره بوونا وان دارپتگه هيت بنه جهبووى بيت دارپتگه هيت كو  
وان بنه جهدهكهن تقيا بيته نفيسين. نه هيلا نا دنقه گريى (دى-  
گلوباليزيرونك) ئان څه دكرنا دنقه گريى د كاركا پاشه روژيدا

خه يال نينه و بهروفاڙى وى چهندي بوويه رهكا ديروكي و بهرچاقه. بكورت و كرمانجى مروف دشيت ببيژيت؛ مروف دنقه گريي وهكى ئاڤاكرن و پيتر نيزيكي ئيكرن و پيترليهاطنا پويتهيي تهفكرنا ههمى دنيايي دانيت (دهژميڤيت). هوسا ژى دي تيگههئى سهخله تي نه لقيي و داردهستيي ژ دهست چيت. ژ نهو پيڤه ئيدي ئاريشه ئه و نينه كا دي تيگههئى دنقه گريي سهخله تهكي كاودانهكي كو دگهل دنيا نوكه بريڤه بچيت، دهته مه ئان نه. پيتر ژ هندي دي پيناگه هبونا مه لسهر ديروكا تيكر ايشانا تيگه ليا و پيتر ئاڤاكرنا وان و ژي قه رهنين يا وان ل ههمى دنيايي و ههروهسا چري و باندورا وان خو بسهرقه بهردهت.

### ۳- ھيام (پڙيودين)

لديماھي ڪو گوٽنهڪ ناڻي ھيامهڪي وەرگريت، ھوسا مرؤف دناڻ ڦهبرڪيٽ دھميدا ڦناڻ پيشڪهتناڦه دچيت. ھهڪه مرؤفي بڦيٽ ديرؤڪا ڦهگيرپيت، بمرؤڦيڦه ناهيٽ خو ڙ وان دويربيخيت. پرسيت ديرؤڪي گهله ڪيم ھه ما دگهل خوڀخو لسهر ئيڪ سھليقه برپهه دچن. ٺه و بيت ناڻ دھميدا بهاريڪاريا لهزليڪرنئ و ھيورڪرنئ، بهاريڪاريا ڦهبرڪ و پيپڪا، سهرئ پيليت خيچيٽ فيچيٽ(ڪيرڦ) وھڪي دھڦي شھي و ڦهشڪيٽيٽ پيلا، بهاريڪاريا چريا نيزيڪيا دھمي بو نويھاتيا ھاتينه بهرڪڦه ئينان. تنئ ل ديرؤڪيٽ فھرئيت رويدانئيت سياسي و لهشڪهري؛ وھڪي ساليٽ \_ ۱۹۴۵، ۱۹۱۴، ۱۷۸۹ ٺان ڙي ۱۹۸۹ ئ وھسا ديارديت ڪو توخيبيٽ ناڦهرا چاڇا ڙ رويدانا خوڀخو دھينه دانان. بهلي پا ڦهبرڪيٽ دھمي بيت ڪو بڪروبيڪيش ڙي لسهر ھھي، نا ھينه وي چھندي ڪوھهروهسا مالڪيٽ دھليڦيٽ ڙيانئ بيت دئيڪ دھما بن و خو بهردهوامتر ڙ بوويهريٽ سياسي پيشدئيخن، تشتهڪي چيٽهڦيٽ(حتمي) بيت. ڙبهه ڪو دنڦهگري ڦان دھليڦيٽ ڙيارئ بيت جوداجودا ڦهدگريت \_ ٺابووري، سهروبهريٽ ڪو پيزانينيٽ زانينيٽ خوڙستي بڪريار مفادار بڪهن(تهڪنيڪ)، ريڪخستنا دھولهٽي، باڙيرستاني، ٺو دا بهس بيت ڙ ھه ميا فھرتر ناڦهڪهن، ھهيامڪرنئيت ڙيڪجودا لسهرڪ خرڦهدين.

ھهه ٺه ڦه ڙيڪه يا ڪو گهلهڪ لبهه مرؤفي گراندهڪهت، ڪو مرؤف ديرؤڪي لڊيڦ سهروبهريٽ دھمهڪي ٺاشڪرا درويڪهت.

هەر پيشنيارهكا ههيامكرنى يا كو ههتا چهندهكى باش هاتبهته رافهكرن، بهليقيجا هيشتا چيندبيت گهنگهشه لسهر بيتهكرن و ئەف رهنگه گهنگهشه نه كو كيم خزمهتا تيگههشتنا مه بو ديروكى دكهن، تقياههبن. ئەفه ژى پيشنيارا مهيه:

ئهم وهسا ددانين كو گهلهكا بناريشهيه و سهركيژيه ژى، ههلبهته ههكه ئەم وهبگرين، كو دنقهگريى يا خو بسهر ب هزارا سالاڤه راکيشاى. ژ لايهكى ديڤه ئەو هزارا كو دييژيت جقاكييت پيشنويداريى (ما قبل الحداثة) بهس بيت كو دناڤ دهراقيت بجويكدا هاتبوونه ريکخستن و ئەوانا بخوبخو ئابووريا خو پهيداكر و ئەو ژى لديڤ پينڤييت مالى، بيت گوندى ئان ژى، د باشترين كاوداندا، بهيقيا تيكهلييت باژيري و چارپهخييت ويڤه مابوو. د ديروكا كهڤندا ههركاڤ بازيت دنقهگريى ههبوون بهلى پا ههركاڤ ژى ته ههديت دهمهك هات دا جارهكا دى قوت بنهڤه. ژ بهر وي چهندى مروڤ دشييت وي وهكى دوزهكا پيشى يا دنقهگريى دانيت. ههكه ئەم پيكولييت نوى بيت لديڤچوونيت دنقهگريى و رهيت وي پيش وپاش بزقريينهڤه بو سهردهمى دهستپيكرنا ب سهرداگرتنيت پورتوگاليا و ئيسپانيا بيت كو ژ سالييت چارپهخييت هزاروپينجسهداڤه دهستهاڤيتيى و ههكه ئەم وي وهكى دهستپيكا تورڤههاندنا دنقهگريى لسهر روى يى عهردى تيبگههين، هينگى ئەم دى قديڤ هزارا ئيمانويل قالهرشتاينى كهڤين. گهريانيت ديتنى و چيكرنا تيكهلييت بازرگانيى بيت ريکخستى، بو جارا ئيكي ئەوروپا، ئەفريقا، ئاسيا و ئەمريكا ئيکسهه روپيروى پيکڤهگريدان و ژ وي ژى ههتا

نیڤه کا سه دسالا هه ژدی تیکه لیه کا خو بهیڤیڤه هیلانی یا پرنفشی و یا نه لڦ ژئی چیبوو.

ل رڤخ و دوریت نیڤه کا سه دسالا هه ژدی هه ما چنه بیت چهند تیکراکیشانه کیت تورپا رچاندی، بیت کو ژ لایی ئابووریڤه کینجه کا بهرچاڤ و پیڤه هاتی یا کو بسهر کیشوه راقه دچیت هه هاتنه دانان. د نیڤه کا وان هه یامیت ده میدا بیت ددیفر هاتین، بیت کو ئه م هه روه خته دیروکا ناقبه را ۱۷۵۰ بیی حه تا ۱۸۸۰ بیی بو دانین، زیده بوونا تیکه له کیشانا ئابووریا دنیایی دکه فیه تیدا، یا کو حه تا نوکه چهن دینیا وی هیشتا بو مه ئاشکرا نه بوویه، کو لبن باندورا وی پیڤه هاتنا داهاتی، ڤه گوه ازتنی، و گه هاندنی، یا کو بشوره شا ده ستکاری هاتی چیکرن، نه هاتی زانین. هه ر د وی ده میدا ئه وروپا ژ لایی سیاسیڤه خو ڤه دکیشیته ناف خو پیش و پاش دزڤریته ڤه ف ئه وروپا، ئافاهیت کو بخوندکاریت شلخه ڤانی ژئی ل ئه مریکا هاتینه دانان، خو ژ ئه وروپا ڤه کر حه تا خو گه ر گه هشتیه بی سه روبه رترین بهرماکیت شلخه ڤانی، چیبوونا ئابووریا دنیایی یا کو لبن کاودانیت بازرگانیا ئازاد بخو چیکری بریڤه دچیت. دگه ل وی چهن دی مروڤ تیدئینیه ده ری کو کاروباریت قانونی و دارپیتگه هیت ئه وروپی، دناف واندا ژئی دهوله تا ئیک ملله تی و چاوانیا هزرکرنا روژ ئافایی \_ ئه وروپی به ریڤ دنیا دی دهاته هنارتن.

کینجا ڤی چهن دی ژئی، شنوی ل سالیٔ ۱۸۶۰ بیا و سالیٔ ۱۸۷۰ بیا، ل بیایئ بهیڤیائیڤه مانا کریار و تیکه لیٔ ناقده وله تی

يا گوکا عہردی، د دہلیقی ئابووریدا براستی باندورہکا مہزنکر و  
ژ وانا ژی ہندہکا بخو ہر وختہ بدروستی بھژمارا خو دا  
مسوگہرکرن.

پشتی ۱۸۸۰ ییی سیاسیکرنا دنفہگریی ہاتہ بکارئینان و  
شول پیہاتہکرن. قنجا نوکہ ئہو جفاکیت ژ ئیک مللہت ہاتینہ  
چیکرن، پشتی کو دناف باندورا تورپا ئابووریا دنیایی و ہربووین،  
حہزدکھن ژ لایی سیاسیفہ قنابقہقن. لدیف سیاسیستہا ژدہرقہ،  
ئابووریا دنیایی و ہکی سیاسیستہا دنیایی، و ہکی دہستہداریا  
مللہتی، دہیتہتیگہہشتن. پشتی ہینگی بوہختہکی نیزیک تہنگائی  
لناقبہرا زرخوندکارییت دنیایی، ییت کو ژ لایہکیفہ دنفہگریا  
ئابووری یا سہردہمہکی پویچدکھن، ہر د وی دہمی ژیدا  
سہرکیشیا ئیک ژ گرفتارییت دنیایی و شہریت دنیایی دکھن،  
پہیدابوو.

یا پشتی قہرپژا قی ہہیامی ہاتی ئہو بوو، پشتی ساللا ۱۹۴۵  
ئ زایینی، ئہو خہبات و پیکولیت ہاتینہکرن سہخمہراتی ہندی  
کو سہروبوہرہکی باشتر ل دنیایی پدیداکھن، ئہو ژی دنیایہکا،  
پشتی دوو شہریت گوک ہہمی قہگرتی، دوو بہقلیت ہہقپک و  
دوو بہروکیت ہہقپک تیدا چیبووین.. دگہل ہندی ژی ژ  
لایہکیفہ ئافاہی ہاتنہچیکرن و دناف واندان ژی دنفہگریا  
سہردہمی نوی خو تیدا پیشینخست نہخاسمہ بہاریکاریا  
ژنافرنا شلخہقانیی (کولونیا لیزم)، کومپانی ییت پرمللہتی و  
سیاسہتا و ہرارکرنی و جفاکی مہزاختنی و ہیژ پیتر.  
ژ لایہکی دی ژیفہ رہنگہکی دی یی دنفہگریی بھیزہکا مہزنتر  
خو کیشا مہیدانی؛ ئہو رہنگی دی یی دنفہگریی ژی ئہوہ یی کو

؛ دنيایي وهكى قهدهرا جفاكى و بهرامبهري وي چهندي ژى نه هيلانا پيچيپوونيت چهكى كاكلى (نووي) يي قه براندني و بهر بهره ژى پيتر دهاته بهرچا فكنر كو ئاريسيئت سه قاي ئيدي خو د توخيا نه دگرت و ژى دهر باز دبوون. كا كهنگي ئه و دهور دي بدماهيئت، يي كو ژ لايي هنده كا قه وهكى سه رده مي زيپين يي ئابووريا دنيايي دهيتته هه لسه نگراندين، ئه قى هند بكو بكيش يا لسهر هه ي، كو مه نه قيت خو تيهه لكهين و خو لسهر هندي راوه ستينين. ئه م ديهيلين ئه و هزريت ل ساليئت حه فتييا هاتينه نه خشكرن بگه نه ديماهيي. به لي پا تشته كي هه ي يي ئاشكرا: ئه و ژى د نا قدا هه رفته نا به رو كي سوقيه تا هه قيشكييه ل ساليئت ۱۹۸۹ \_ ۱۹۹۱ ي ري نه دا بوو ئه گه را هندي كو ژ خافله تيقه دنيايه كا نوي بدروستي ژ نوي بهيئه چيكرن. هه ما ئه و چه ند ژى قه ريژا پشه كا قبه ركه تي ژ كاري بهري هينگي يي هي زيئت دنقه گربوو، ئه وا كو پيقه هاتنيئت نيشانكرنا كيئجقه دانيت وي ل ساليئت ۱۹۷۰ ييا چيپبووي.

( ۳ )

## ٹافاكرن و بنهكهركنا ٲككه لٲٲ سهرانسهرٲ دنٲاٲٲ حه تا ١٧٥٠ ٲٲٲ

### (١) بازركانٲا ءوٲر؁ ءونءكارٲٲ مهزن؁ ٹافاهٲ:

ٲشٲٲ كو ئٲمانوٲل ؤاله رشتائٲنٲ ل سالا ١٩٧٤ ٲٲٲ  
سهرسهركٲٲ نه ءشٲٲ ءوٲ ٲٲ ءٲرؤكٲٲ \_ سهرهزرٲ (ٲٲورٲ) ٲٲا  
ٲٲكهائنا رژٲمه كا نوٲ ٲٲا دنٲاٲٲ ل سهدسالا شازءٲ  
ٲٲشكٲشكرٲ؁ ئه ؤٲ ٲٲقه نه هاء وٲ ءشٲٲ ؤه رِه ؤٲنٲٲ؁ ئه وا كو  
ءبٲٲٲٲ؛ كو ره نكه كٲٲ هوسا ٲٲ رژٲمٲٲ دنٲاٲٲ هه ما كه له ك  
به رٲ هٲنگٲ ژٲ هه بوو. هه تا هنءه كٲٲ هه ٲن وٲ ءوٲ بو به رٲ  
ٲٲٲچ هزار سالا ءزقٲٲنه هه. ؤٲ هه لسه نكرانءنا هوسا بنٲا هه كٲٲ  
سٲاسٲ ٲٲ هه ٲ ءقٲٲ بقٲ ئه كه رٲ ژٲ ٲٲكولا ؤاله رشتائٲنٲ  
ئه وا ئه وروٲا ءكه ته بنكٲره (مركز) سهرٲ وٲ بچه مٲنن و  
بشكٲنن. ءٲماها ٲٲءٲماهٲك ؤاله رشتائٲن بءو ژٲ بو مه ءٲرؤكا  
بسهر كه تنا رؤژئافاٲ و بٲ به ؤلٲا ئه وروٲا ٲٲا سهرءه مٲ نوٲ چ  
ءشٲٲ ٲٲءا ناهٲلٲٲ و ؤاله رشتائٲن بءو ژٲ چ بكرؤبكٲشٲ لسهر  
ؤٲ چهنءٲ ناكهء. هه كه ءنا ءٲرؤكا بوورٲءا به رءه وام رژٲمٲٲ  
ءنٲاٲٲ بءنء و ءٲارببن و ؤبن كه ءبن؁ هٲنگٲ ءٲ كه له ك ٲٲا  
بزه ههء بٲء كو ئه م بشٲٲن سهرءه مٲ نوٲ ٲٲ ئه وروٲٲ \_  
ئهءلهءنٲٲ روله كٲٲ نه مازه ٲٲ بءه ٲنٲ.

تقيا مرؤف ل فئ گينگهشا كو ههروهخته يا ب چهپ وچيره و خهلكي يا خو لبهرقهناي، خو نه هافئته دناقدا دا بدهتهزانين، كو وي پيئاگههبوون بو تيگهلبوونيت د واريت مهزندا ل سهردهميت نوي بيت پيشي ژدهورانيت ديروكي بيت نويژهنكرينهفه. تيگهلبوونهكا ژ فئ توخمي چيدبيت بگهلهك رهنگا رويدهت، ژ وانا ژي سي گهلهك قبهركهتينه. رهنگي ئيكي ژ فان تيگهلبوونا، ل دهستپيكي باهرا پيترئ ب دارئ كوتهكيي بوون، ئه و ژي دگهلك كومكرنا تيگهلبويت سياسي بيت بچويك دناف خوندكاريهكا مهزندا بوو. دگهل ئافاكرنا خوندكارييت هوسا ئيگهلبويت بچويكريت سياسي وهكي ميرگهه و قرالگههيت بچويك و ئيگرتنيت ئويجاخا و ئان ژي باژيريت دهولهت، دناف ئيگرتنهكا تهقاييدا، كو هميا دناف خودا فهدگريت ئاقابوون، ئه و ژي هاتبوو نيشانكرن بريكا: (أ) خوندكاريهكا تهقايي كو پييكيت سهروهريي تيذا ئيك لديف ئيكي بوون، پيتريا جارا ژي قرالهك ل گوپيتكا وي دروينشتهخاري. (ب) بكرائينانا ئالاقهكي لهشكيري يئ گهلهك مهزن، (ج) بريكا ژههژيبوونا سهمبولي يا خوندكاريهكا بنگيرهيي (مركزي) كو يا ژ ههژيه ههمي هيز ژي د دهستيدا بيت، دگهل هندي ژي دا كو كاكلا دلي ههمي باژيرستانيت بهرنياس ژي بيت.

زيدهباري هندي ههروهسا ههكه ئه و بريكا بهردهقكيت باژيرستاني (حضارة) بيگفههاتبنههيلان، د بنياتي خودا خوندكاريهكا مهزن براستي دنبياتا بندهكا بنگيرهيي و ب دارئ كوتهكيي بوو، ژبهه هندي ژي ئه و چ جارا تورهكا راجاندي نهبوو. ههكه دهستي لهشكرتاريي يئ بنگيرا خوندكاريي بي بزاف ببا، ههمي گاغا ترسا ژي جودابوون و خو سهربوون يا

هندهک پارچیت خونداريي و ستاندنا دهقهریت شهپهرا ژ لايي  
ههقسوی بيټ ههودار (مهاجم) قه ههر ههبوو.

رهنگي دوويي ژ بيټ تيکهلبووني ئاقهداني بيټ ئولداريي  
بوون. خوندارييټ مهزن و ئاقهدانيټ ئولي ههروهخته چيدبوو  
دروست دپيکفه بوون و د نائف توخيبيکي ژيدا بوون. ههروهسا  
ئهقه بخوژي ب چ رهنگا کاودانهکي خوړستي نه بوو. دهقهریت  
بهربه لاقبوونا ئولا د راستييدا گهلهک مهزنتر بوون ژ ههر  
بهندهکا مهزنا سياسي \_ لهشکهری، ئهوا دگهل دياربوونا ئولي  
شولهژي هه ي پهدابووي. فهلانيي، بسورمانيي ئان ژي  
بوزيانيي ري نهدا هندي د خهفکا توخيبيټ سياسيدههته گرتن.  
باشترين ميناک ژي بو قئ چهندي؛ بهري ههميال چيني ئولي  
جوگرافيا سياسي و نهخشيت دنيايي بيټ وهکي وي نخافتن. ل  
ويړي ل خاليت جوداجودا بيټ بلنديټ دياربوونا دهستهداريا  
هيژا دنيايي، خونداري، ب باشترين هزرا خوځفه، ههر ل  
دهقهرهکي يا ديار ههبوو و ل دهليفهکي ديار ژي کاردکر، بهلي  
پا تهخيټ بلند بيټ کو د دهليفيت قهخوانديټ باوهريي يا  
کونفوشيوسيدا هاتبوونهستيرهکرن ( ئهف ناقه ل قيړي ژ گوتنا  
ئول باشتره).

بهلي ههروهسا کونفوشيوسي ل وهلاتهکي ههقسوی ژي  
ستيرا وي گهشبوو، وهکي چاپاني، بيي کو جارهکي ژ جارا ل  
ويړي دهستهداري بکهښته دهستا، چ جارا ژي نه کهتبوو بن  
دهستهداريا تانجا چيني.

هوسا ژي ئاقهدانيهکا ئولداريي بتهقايي ژ هژمارهکا مهزنا  
ئيکهبيټ سياسي پيکدهيت و نه کو ئيلاهي ئهوهر ب ناشتي و

تهنایی سهردهریی دگهل ئیک بکهن ژی، سهربوئی قی چهندی ژی دیروکا ئه وروپا یا سهردهمی نوییه و ههروهسا بکروبکیشنا لناقبهرا ههر دوو دهولهتیت بسورمان کو بسهدا سالایه هه، ئه و ژی خوندکاریا ئوسمانیا ( سوننه \_ وهرگیږ ) و خوندکاریا ئیرانی ( شیعه \_ وهرگیږ ) یه ههروهسا ژی نه ئیلاهی تقیابا خوندکاریهک پیش و پاش لسهر بنیاتهکی ئولی راوهستیت، ئه و کو باهرا پیتری لسهر تیتال و تیگه هشتنهکا دهقه رگری با قهبری، هوسا ژی ئولهکی خرغه گرییی (شمولی) کو د بنیاتی خۆدا وارهکی بی توخیب لبن داری دهسته داریا وی بوو، خوندکاریا دنیایی یا مونگولا، وهکی میناک، لسه دسالا سیزدی، بیی ئولهکی هوسا یی بلند تیئه لهات و دهستی وی گهلهک دریژ ژی بوو (چ جهی دجوونی ژی، کا باوه ریپکه ریئت کیش ئولی پیتری بوون، ئه و ئول بو خۆ وهردگرت، چنکی ل ترکیا بهری ئه و بهری هه میا بوونه فهله و پاشی د دویره ژی بوونه بسورمان- پیشگوتنا کتیب خوندکاریت ئوسمانی ب ئه زمانی ئه لمانی \_ وهرگیږ). بگوتنه کا دی ههر ژ قی ئه گهری ژی ل پیشچاف بیئت دی ژیی وی یی کورت بوو. چنکی بهندا وی یا باوه رزانیی (ئایدیولوجی) یا کیم بوو.

ئاقه دانییت ئولداری ههر مان وهکی ته فنهکی گهلهک بیهنخوش. ئه و بهس لسهر هزر و بیریت پیکفه بیئت باوه ریپکه را پیکفه گریدای دمان. ئه و گهلهک ژ جفاکه کا کو هاتیه پیشکیشکرن پیتر بوون. هه که قیابا پیکفه مانه کا نه لف مسوگه رکه ن تقیابا ژی ب دوو سهنتا بسهر قی ئارمانجیدا چووبان، یا ئیک، بهری لئینا

خه لکي بدهنه بنگه هيت پيرؤن، هوسا ژي چه جکرن چيکر، سه خمه راتي چه جي تقيا چه جکر ريکيت دوير و ده رازه بپرن (وهرگير؛ بنگه هي پيرؤن بوو بنگه هي خرڤه کرنا ئابووريا دهوله تي). يا دووي ژي؛ پيکفه گريډانا جهيت گهلهک ژيک دوير ل بن باندورا هندهک تاوريژيت (ريوره سم) کو ژ ئولي هويدبوون و هندهک ريبه نديت (قواعد) کو بو ژياري گهلهک فەرئو پيکفه گريډان.

مرؤف دشيٽ ئي برهنگه کي دي بيژيت؛ ستوينيت فرمان و ريبه ندا، کو لديقوونا وان ژ توخيبيت جوگرافي و نه زماني ژي زيده تر بوو و نه ڤه تشته کي بسانا هي بوو و بسانا هي ژي. بو به حسي خه به ري، ل هه مي جهيت بسورمان لي ههين ده ميٽ وان يٽ نقيژکرن ئيکن ( مرؤف هه تا چه نده کي دشيٽ بيژيت بسورمان هه مي پيکفه نقيژي دکهن و ژ ده رڤه ي باوه ريا ئولي وان چ زي ره ڤان لسهر نينن کو وان نه چارکهن کو د ئيک ده مدا کاره کي بکهن و ژ لايي گياني ژيڤه هه مي وه کي ئيک باوه ردکهن، هه روه سا نه ز دوير نابينم کو خرڤه گرا-کومونيستا- نه ڤ سهر بينه بو خو ژ قيروي وهرگرتيٽ و د باوه رزانيا خودا بکارئيابيت؛ وهرگير). ئاڤه دان يٽ ئولي پيتريا جارا، به لي نه هه رگاڤ، بهاريکاريان خاندن و ڤه خاندنا نقيسينيت ئوليڤه هاتنه پيکفه هي لان، وه کي قورئاني ئان ژي ئنجيلي.

کليسه کا ريکخستي يا بنگيره کري (مه رکه زيکري) کو لسهر بنگه هه کي راوه ستاي، يا کو لدويڤ تاوريژيت پيپه لاسکي يا ڤه شه يي، کو هه تا چه نده کي يا خو سه ر ژ هه مي ده سته داريٽ

دنيایي، ئەڤه ژ تشتهکي ههما ههروهی (نورمال) پیتیر بوو و سهخهتی نهمازهیی یی کلیسا فهلانیی یا رومیا \_ کاتولیکی بوو. لدماهییی ژی رهنگی سییی یی تیکههلبوونی، پیکهه نویسیانا دهقه ریئ ژیکدویر بوو ب بازرگانیا دویر. مرؤف ل فییری خو ژ گوتنا تورا رچاندی ددهته پاش، ههر چهنده ئەو ببسته هیڤه ژی یا دروسته و ههر هه بوو و قی باهر د چیبوونا ویدا هه بوو. بهلی کتوماتیئ ریکیئ بازرگانیی، وهکی رییا بازرگانیا ئارمیشی ل ناقبهرا چینئ و دهقهرا ده ریا نافه راست، هاژوتنا گه میا ل ناقبهرا نیفگزیرتا عه ره بی و هندستانی ئان ژی ئەو رییا گه له ک کاروانی تییرا ده ربازدبوون ژ رۆژه لاتی نیزیک دچوونه ژووریئ ئەفریقا و بهروقازی ژی ههر دروسته، ئەو پیکهه نویساندنیت قان رییا ل ناقبهرا دوو بنگه هیئ باژیرستانیئ ژیکجودا کو به ردهوام پهیدا کرین یا کیم نه بوو. د قان ریکارا هزر و تشتیئ هونه ری و دراف و متا و مرؤف بخو ژی دهاتنه فه گوهازتن و به نیئت کری، بیئ فروتنی ژی، ههر د وان ریکارا دئینان و دبرن. ژنوی دیروکقانا به ری هه یامه کی کورت دهسته ایتی پیره نگیا لقینیئ هوسا ل گه له ک جهیئ دنیایی بسه ره له بوون. دهمه کی دریژ جفاکا جوتیاریی یا نهشتی وهکی پیقه ری دنیا به ری نویبوونی وهرگرت. هوسا ژی ئەقرو ل ههر دره کی تیکه لی دگه لیک پهیدا کرن قبه ر چافیت مرؤفی دکه فیت، فه گوهازتن و پیکه گوهویرین ب پیقه ره کی، کو ئیدی گه له کیم چیدبیت وهکی نه یی فه ر هزر لسه ر بیته کرن. ئەو بخو ده ربازبوونا ئەوروپا که قناره به ریف سه رده می ناقجی ل ده ردوریئ نیزیکا سالا ( ۳۰۰ ی حه تا ۹۰۰

ئ زايينى) هوسا ئەقەژى دەورەك بو، يى كو پيترىا جارا  
 مروڤ وى وهكى دەورى تىكچوونى و بەربەريكرنى نافدكەت،  
 هەكو مروڤ سالوخەتتيت وى دنقىسيت و ئىنگليز ژى دىيژنى  
 سەردەمى تارستانى (دارك ئىيچ) سەردەمى نوى وهكى  
 سەردەمەكى ژنوى هاتيه دانان، ژ لايى تىكەلييت قەگوهازتنى و  
 بازارگانىقە، پيتر، ب بزاف دەيتە نيشانكرن.

لديماهيى ژى مروڤ دشيت لسەر رەنگى چارى ژ  
 تىكەلبوونيت ب بەرى مەزن هزر بكەت؛ كو دىيژنى رەقەنديا  
 كوميت مەزنىت مروڤا ئان ژى هەكو ب ئەزمانى خەلكى سادە  
 دىيژن، قەگوهازتن ئان ژى رەقىناملەتا. شوينوارزانى، نفضزانى  
 د نىزيكترين دەم ژيدا بو دىروڤكفانا دەليقەكى نوى يى گەلەك  
 مفادارە، كو هەقسويى فان زانينيت نوكة نائى وان هاتيهگوتن؛  
 كو ئەو ژى، ميراتزانى (گىنيتىك) يا دىروڤكويه، هەر و بەردەوام  
 شوينواريت نوى ييت قەگوهازتنيت ژ قى رەنگى ب سەر  
 هەلدبن، ييت كو هەندە جارا ب سەر ئاخ و ئاقاقە ب هزارا  
 كيلوميتري ييت برين. ئاكنجى بوونيت، بەرى دىروڤك نقىسينى، ييت  
 ژ ژوورىي ئاسيا چووينە ئەمريكا، كو چىدبىت حەفتيەزار ساللا  
 پيش زايينى رويداىيت. ئەو شلخەدانىا (كولونىزىيشن) ژ  
 گزيرتيت ماركويزا، كو سەر بكوما گزيرتيت روژھەلاتى  
 ئوقيانوسى نەشتينه، قەپەشين، د هەيامى ناقبەرا، نىزيكى،  
 سالييت ۱۵۰۰ و ۸۰۰ ئ بەرى ژدايكبونا كريستوسى (عيساى)،  
 كو ب هاريكاريان وان خەلكا ئەويت پيقەدەت هازوتتى لسەر نائى  
 بكەن و لقينيت بلند بكەن ئان ژى بەرفرەهەبوونا وان مللەتت

بانتوئاخيف ييت ژ دهقرا نيگر \_ کونگو بهريف روژهلالات، روژئاقا و ژيري دچوون، ل ناقبره سالييت پينجسهدي پيش زاييني و هزارى پشتى زاييني، بهرنياسترين ميناكيت في چهندينه. قهگوهازتنييت ژ في رنگي، هر چاواييت، گله كيم، بوونه نهگهرا هندي كو دارپتگههييت دهقر مهزن و بهردهوام بهينه ئاقاكرن و مروقا وهلاتيت خو ييت ژ بابكالكا هيلان و ئيدي نه زقرينهقهف ويړي و چ تيكله لي د گهل نه مان، ئان ژي تيكله لي كا ليواز، دگهل وانا نه وييت كو چيديت ل جه و وارييت خو مابينه قه هه بوو.

ههروه سا قهگوهازتن ژي بسه روبه رهي ريكخستي نه دهاتنه كرن، هر وهكي دزينا به نييت نه فريقا ل دهسپيكا ده مي نوي هه كو بسه ر ئوقيانوسي نه تله تتيكيقه ده ربازدكرن. نه ف هه مي پيليت پيشي ييت قهگوهازتنيينه، ييت كو دهينه جوداكرن ژ وان ييت كو نوكه هه ژ سه دسالا شازدي و هره رويددهن. ژ نويا ژ فيري ديروكا كوچه ريي لب نيشانا پيشي يا دنقه گريي دهسپيكا كت.

هه كه مروفا پيكولي بكهت كو ديروكا دنيايي هه وهخته ژ بهري قهشكينك (ميليونيوم) يا سالا ۱۵۰۰ ع، هوسا سه رده مه كي نافنجي يي گله كي دريژ، ب چاقيت خو بسه ردا بچيت ، فيجا هينكي دي دوو هه لييت گله مهزن ييت تيكله لبووني قبه رچا قكه فن. هه كه مروفي بقيت بسا ناهيتر بيخيت و نه خشه كي ژر يقه (مخطط اولي) بو دانيت، هينكي دي ب مروفيقه هييت في هه لي لسه ر سه دسالا هه شتي و سه دسالا سيژدي ديروكي بو نفيسيت.

قبرکه تیتیرین پیسکه تن د هلا ئیکیدا، چیبوون و قهپه قژینا ب ئالاقی لهشکه ری یا ئوله کی نوی یی کو باوهری بئیکانیا خۆدی هه ی ل بهر لیقا به یابانا عه ره بی. ل چارپه خیت سالا ۸۰۰ ی یا زاینی، ئه قه ژی هندئ بۆ مه دیاردکه ت، کو نیژیکا دوو سه د سالا پشتی داناندا بسورمانیی لسهر دهستی مه حه مه د پیخه مبه ر (س. خ. ل. وه رگیژ)، ده قه ره کا گه له ک گه له کا مه زن، بگره هه ر ژ ئه نده لوس، ل روژ ئا قا، حه تا دگه هیته سه مه رقه ندئ ل ئوز به کستانا نوکه، ل روژ هه لاتی، که ته بن دارئ سه روهریا که نکه نیت لهشکه ری بیت بسورمانیی. د سه ر هندیرا کو ژ لایی سیاسیفه وه لاتی بسورمانبووی و بسورمانکری، ژبلی ئیسپانیا، هاتبوونه پشتگو هقه هاقیتن و هه ر چنه بیت بۆ هه یامی چه ند ده سه لاهه کیت کیم، ل چارپه خیت سالا ۸۰۰ ی زاینی کو پیقه هاتن چیبوو خۆ دسه ر، خوندکاریا ئیکگرتی یا خه لیفیت عه بباسیارا کو بنگیرا وان ل به خدا بوو، گاقده ن و ده ربازبین. به لی پا هه می پارچیت ئاقاهیی ئولی نوی گه له مکوم پیکقه مان و هه می پارچیت (الأمة) ژ جهی خۆ نه لقین و بده وله تیقه گریدای مان و وه کی باوه رپیکه ری ت بسورمانیی مانه قه.

هه ر د وی ده میدا ل روژ هه لاتی ئاسیا خوندکاریه کا مه زن هاته نویژه نکرن، کو شوینواریت وی حه تا ئه قرو ژی ب مروقیفه دهیت ببینیت، ئه و ژی خوندکاریا تانگ یا چینئ بوو، ئه قی ژی ئه و ئیمپه راتوریه تا هان یا چینئ، ل نا ف توخبییت وی بیت به ری، ئه وا کو سالا ۲۲۰ ی پشتی ژده یکبونا عیسای هه رفتی جاره کا دی ئافاکره قه. وی ئیمپه راتوریه تی بتنی وی ری

گرت و وئ ژ دەریا زەر ل روژهلای ئاسیا هتا دگههیته نیزیکی تاشکهندا نوکه ل روژئاقای فهگرتبوو. هەر وهخته هه می دهقهریټ کو دبن سهروهیا خوندکاریا تانگ فه بوون، نوکه ژ ی لبین سهروهیا کومارا خه لکی یا چینفه.

چ تیکه لی ل ناقبهرا وان هەر دوو باژیرستانیا بیټ کو ژ لایئ هزر و تیگه هشتنیفه گه له ک ژیکجودا چیووین پهیدا بوون؟ کو هەر دگه ل هندی و د ئیک دهمدا کو بهیزترین باسکیټ خوندکاریټ سهرده می بوون و ههفتوخیب ژ ی بوون، ژ بهر هندی ژ ی پسپارا لسه ری هاتی یا قبه رکه تیه. ژ فی ئه گه ری ژ ی ئه فه هزرا مروقی دکیشیته خو، چنکی ههروهخته هەر دوو کا پیگه بده مکی و لهزه کی پیشکه تن بخو فه دیتن. پشتی سهروهیا لهشکه ری، ژ لایئ ههردوکا فه، خو بسه ر هه می توخیبیټ دهوله تیفه راکیشای، فیجا به ری وان که ته باژیرستانی و بازرگانی و وهرار ژ ی کر. ئه فی ژ ی وه کر کو فیکه تنه وان توخیب بو هاتنه دانان و ئه فی خو لسه ر سینگ و سینگبونه کا لهشکه ری ل سالیټ ۷۵۰ بیا لناف دلی ئاسیا فه بری. تقیا ئه و ژ ی بیته گوتن کو کاخه ز بو جارا ئیکی ل چینی هاته چیکن و بریکا سه مه رقه ندیقه گه هشته به خدا و ژ ویری ژ ی هاته ئه وروپا، ژ وئ ژ ی پیغه و ژ هنده ک تیکه لیټ بهرته نگ پیغه کو هه بوون، ژ وان تیکه لیا چ کینجیټ دی بیټ کو بیته فه گوهازتن چینه بوون. بنگیریټ کو ژ لایئ لهشکه ری و ئابووریفه ژ هه میا بهیزتر دناف که قلوژانکی خودا مانه فه و ژ قه رقودی خو نه ده رکه تن.

پېپکې دوویې یې تیکه لبوونا ده‌قه‌ریټ مه‌زنیټ سه‌رده‌می،  
 نافین هه‌ما جاری‌کرنه‌کا بترسی (مجرد) یا پېپکې ئیکې نه‌ بوو،  
 به‌لی ښککه‌تن ژ به‌رره‌خا هات، هه‌روه‌سا و هه‌روه‌کی کا چاوا  
 به‌ری هینگی بسورمانی لبه‌ر گفاندیټ توخیبیټ بیزه‌نتیا چیبوی،  
 هه‌ر بوی ره‌نگی، هه‌ر وه‌خته نیژیکا شه‌شسه‌د سالا پشتی  
 هینگی، ل به‌یابانیټ ژوریټ خونداکاریا چینې و ده‌یامه‌کی  
 کورت ژی دا خونداکاریا مونگولیت ره‌فنده‌هاته ئافاکرن و چین  
 که‌ته بن ده‌سته‌داریا سویباریټ مونگولی.

ئه‌ف خونداکاریا ره‌فنده‌ل سالا ۱۲۰۶ز بداریټ چویقی  
 جه‌نگیزخانی بوو ئیک و ئویجاخیټ مونگولی ژ روژه‌لاتیقه‌ه‌تا  
 کوریا ښیداچوون و ژ روژئاقای ژیقه‌ه‌تا ښه‌نا و دیمه‌شقی و ژ  
 لایټ ژیریقه‌ه‌تا گه‌هشتینه نیفگزیرتی ئیندونسیا راشه‌قاند. ژ  
 فان که‌وتیټ شه‌رکه‌ریټ ره‌فنده‌یټ چنه‌هیلک یټ مونگولیا، هه‌ر  
 خو‌ه‌تا پشتی سالا ۱۲۵۹ ز ژی، هه‌ر مانه‌فه‌ه‌کی به‌نده‌کا  
 به‌سرداگر خونداکاریا وان بساناھی بریقه‌دچوو، به‌لی پا پشتی  
 ده‌ریخستنا وان ل سالا ۱۳۶۸ ی ز ژ چینې، شکه‌ستنا وان ب  
 نه‌رمی ده‌ستپیکر.

ژ به‌ر که‌فنی و کویریا برینیټ قوربان و به‌رسینگریت  
 مونگولیا، ژ باوه‌رداریټ فه‌لانیټ، چینې و بسورمانیټ یا فارس  
 و عه‌رهب‌ا و هه‌می مله‌تیټ دی یټ بسورمان و مله‌تیټ دی  
 یټ نه‌ بسورمان ژی مروقی که‌سی کو دل بوانفه‌مابا نه‌ ددیت  
 و هه‌ر ئه‌فه‌ژی بوونه‌بناس ژ وان بره‌قیټ. دیروکفانیټ نوکه  
 لسه‌ر بریارا دیروکې دراوه‌ستن و هه‌لسه‌نگراندنیټ دیروکې



و باژېستانى د پاشدا هېلا و براستى ژى له شخوړيت وان دارپتگه ها بوون ئه ویت نه و تیدتشقلین. ژ سهرداريا مونگوليا ل چ جها چ نيشانیت ئافاكرنی نه دهرکتن و هر وهسا ژى ژ چ هیزیت دنغه گریې ییت پیشى و ییت سهردهمى نوى ییت پشتى وان ژى.

راستى يا كو سهردهمى ئافنجى یې بلندی ئوراسيا تیدا ، كو پیلیت مونگولیت پویچكر ژى، ییت تهر و هسك ددانه بهریك، د وى سهردهمیدا بوون، هر وهسا ئافاهییت هزركرنی ییت كه ونى كو ژ ئولزان و فهیله سوفا ل ئاف دنیا عه ره بى، فه لانى - لاتاینى و چینی ژ وى دهمى دهینه هژمارتن، دگه ل ویدا پیله كا بهیزكرنی يا تیکه لبوونى نیزیکه هه ما ژسه دسالا ۱۴ ى حه تا دگه هیته سه دسالا ۱۶ ى زاینى لئاف وان ئیکانییت كو هه ما هینگى هه ی ژى خو بسهر سهردهمیدا فه كیشا و هر وهسا ژى ژیکدابرینه كا بهیزتر ژى دگه ل هات. چینی بدریژاها چارسه د سالا ببوو هیزا مه زنا دهریایی یا ئاسیایی و وى ئه ف سه خله ته ل ره خ و دوریت سالا ۱۴۳۰ ى ژ ده ستدا. د ده مه كیدا كو خوندكاريا مینگ یا چینی بهرامبه رى مونگولیت جاره كا دی بهیز كه تینه فه، بو هه یامه كى دریژ كه تینه د چه په رى به ره قانییدا، به رف ره یا چینی نیزیکا سیسه د سالا بدیماهیئینا. چینی خو دگه ل دنیا ژده رقه تیکه لكر بریكا رژیمه كا قه درگرتنى یا پیروژ هنده ك كارو تیتالا، یا كو روژ بو روژى پیتر لیدهیت، یا گوگراندی، یا كو تیدا خوندكار هرگاډ و ب جاریبوون ل جهى خو، وهكى نیشانا

سهرداريا ته قايي يا روژهلالاتي هاته په ژراندن و نهو ل هه مي کاودانيټ دي وهکي راستي هاته پاراستن. قيجا بو جارا نيکي چيني وهکي وهلاتهکي هه رفته لبن نافي خونداريا نافه راست، ژ لايي چاډيريټ سه دساله هه قدي يټ روژنافا هاته نياسين و لناف خوبخو ژي ژبو گوهوريني به ره هه ثبوو. ده ما نهو چاپانا کو ههروهه ژ چيني خو سه هر هيژ پينگاقه کا دي ويقه تر پيشقه چووي، نه قې پيشقه چوونا چاپاني و پشتي نيکبوونا وي يا سهروهري ل رهخ و دوريت ۱۶۰۰ ي پشکداريا چيني د بازارگانيا سهه ده رياقه ل ده قه ريت روژهلالاتي ناسيا کيمتر ليهاه و ژ وي چهندي ژي چيني هه تا نيقه کا سه دساله نازدي ژي ده ست ژ هه مي رهنگيت سياسه تا ژده رقه بهردان. بو خه لکهکي بياني ژ چينا وهکي کوريبا و هژماره کا بچيکا بازارگانيت هولهندي ژي يټ کو گلهک زي ره فان هين و باش دپاراستي، گزيرتيت نه رخبيل وهکي تشتهکي نه شين ده ست ژي به ردهن ليهاهن.

ل روژنافا و ژيريا نوراسيا پيشکه تنه کا به روقاژي قپيش چاقيټ مروقي دکه قيت. ژ لايه کيفه که ربوونيټ نولي و شهريت نولي بوونه نه گه را چينوونا گرفتاريا ناقخويي دناف ناقاهيي فه لانيي بخودا. ژ لايهکي دي ژيفه توخيبيټ لنافه را دنيا فه لانيي و ده قه ريت باژيرستانيا هه قسوي يا وي، بسورمانيي، دژوارتر ژ بهري هينگي هاتنه کيشان. زرهيزا مه زنا خونداريا نوسمانيټ بسورمانيټ ژ به روکيت ناسيا هاتين قناف ده قه ري که تين،

خونديکارياروژهلالاتييافهلانييابيزهنتياشکاندوههکه  
مروثژلاييجيوسياسيفهليبنيريت،ئوسمانياههميميراتي  
بيزهنتيابوخوستاند.

چهنگلوسکيئیکبوونيالهشکهریژپشکاروژهلالاتييا  
دهرياناڤهراست،کولسهردهميهاطناپيليتخاچهرستييدا  
لويرويچيدبوون،بوولهقانيهاتنهغهگوهازتنوبهلگرادبوو  
بهروکيپيشيبيخونديکاريائوسمانيهوساژيغهکيشاچهتا  
سالاي۱۸۶۷ي زاييني.ددهمهکيداکو تيکهاتنوتيکچوونيت  
شهریپيشدکهن،بهرژهوهندا دوونالي لناقبهراهلانيي  
وسورمانييلچاڤسهدهسالاسيزديژهرهردوولاقهروژبو  
روژيپاشداچوو.ئاقاهييتمهزنيتههرهردوونولاخوپيتر  
ژيکداپريودهرگههيتخولئیکودوگرتن.ههروهکيوانال  
ديماهياههردهمي نافيکري.ئهوروژهلالاتناسياههوروپيا،ئوها  
هيديهيديچييووي،کوبهرامبهريوي لنافبسورماناچ  
تشتيبنافيئهوروپاناسينهپهيداوو،پيغهنههاتابييدورمنا  
ئوليوسهردارياسياسيهيورکته..ژلايئئابووريفه،بهليپا  
وهلاتيتئهوروپيوروژهلالاتينيزيکونافيگهلهپيترژچيني  
وچاپانيبهريوانکهتبووژدهرفه.

ههروهکي بهري نوکهوههرژکهڤندا دهرياياناڤهراستو  
دهقهريتههفتوخيبيتيوي ريکيتبازرگانييتيرادهربازدبوون،  
ئهوريکيتکوژلايئژووريفهدهسرحياييئهلپيرادهربازي  
دهقهراهريارهسدبوونوژلايئژيريفهژيدهربازي  
هلان(صحراء)ياههفريقادبوون.تيکهلبوناپريکابازرگانيا

دویر و دهرزه چیبووی کو روژ بو روژی پیتر بڤه ژیا نا وان متاییت دهریا نافه راست دهاته کرن، پینگاف پینگاف پیشفه چوو. ههر د وی دمیدا چاوانیا تیکه لبوونی لدیف کریاریت قهیسهری (ئهفه د دختورییدا یا هه ی بو وان ژنکا دهیته کرن، نه ویت بچیکئی وان پیقه هاتنا بوونه کا خوړستی نه بیت \_ وهرگیر) فه ژیا. دگهل وی چهنډی لبن گومبه تا دهوری باژیړستانیا بسورمانیی و ههر وهکی چاوا ل فه لانیی ژی ئیدی هزرا خوندکاریه کا دنیایی کو هه می دنیایی فه گریت یا وهسا بوو کو کهسی ئهو د خه یالا واندا نه مابوو. بهروفاژیی وی ژی ژیکفه بژکینه کا سیاسی یا دهقهری یا بچویک ژی ههروهسا خو ژی دپاش. نافه راستا ئه وروپا، ئیتالیا، ژیریا هندستانی ئان ژی مه لایا ژ لایح سیاسیفه مانه فه وهکی پارچه کری و ژبه رکچووی. بهلی پا نوکه و هه می گاڤا و بهردهوام زیانا خه لکی وارا تیدا بوو.

ژبلی وان ژی ئیکه بییت خوندکارییت مه زن ژی هاتنه ئافاکرن ل روژه لاتی گه له ک ژ وان دهوله تا ژ گه له ک نفسییت مروقا پیکه اتبوون. ئهو دهوله تیت وهسا ژ لایح دهوله مه ندیت شه ریقه هاتبوونه ئافاکرن و ل گوپیتکا وان و ل سه رده می دهست دانانه سه ری یا دهقهرییت جوگرافی و چیکرنا خوندکاری، رژیمیت خوندکارییت بهیز دهرکه تن هولی. د گهل هنډیدا ژی ئهو وهکی سه رکیشییت له شکه ری و ههروهسا ژی ریخستنیت باژیړی ژی تقیابا خو پاراستبا. خوندکاریا بهری کو ژ فی رهنگی چیبووی ئیمپه راتوریه تا ئوسمانی بوو، یا کو ل سالیت

۱۵۰۰ ۷ وهکی قهرقودهکی باش چیکری هاته دیارکرن و ل پیی وی ژی ب چهند دههسالهکا، خوندکاریا پاشاییت سهفهوی ل ئیرانی و خوندکاریا موگولا ل ژووریع هندستانی و ههر وهسا ژی خوندکاریا موسکویی یا خانا ژی چییوونا قرالیا کیشوهری یا قرالیت رومانوف بوو. ئو پاشی ژی خوندکاریا دهسته‌داریا هابسبورگ یا کو ژ قیه‌نا حوکم دکر و ئه‌و ژی دچنه بسهر فان رهنگیت سیاسیقه، بیئت نه بهس لسهر بنیاتی بسورمانیی بتنیقه دهات، (بسورمانا و فه‌لا ههردوکا دهسته‌دارییت وان وهکی ئیکبوون وهرگیر). وان خوندکاریا همیا دهلیقیئت ئابووری بیئت ئیکگرتی په‌یداکرن و پشکداری د بازارگانیا ژدهرفه‌ی توخیا ژیدا کرن. ئه‌ف توخیه‌ی ژی گه‌له کیم بدروستی دهاتنه کیشان، لهر ره‌حیت خو ژی خوندکاری لیدیف دیپلوماسیا هه‌قاله‌ندیی دچوون. باهرا پیتری ژ بازارگانیا ژدهرفه‌ی ما د دهستیته‌ی هندهک که‌سیت شه‌هره‌زاییت کیما، بو میناک؛ وهکی یونانیا، ئه‌رمه‌نیا و فارسا و هه‌که ئه‌فه‌ی ژی نه لسهر وی ئولی، ره‌سمی یی دهوله‌تی بان، یی خوندکاری باوه‌ری پی هه‌ی، تقیابا درافی خو پاراستنی (سه‌روه‌ریی) دابا وی دهوله‌تی یا ئه‌و لبن دهستی وی.

ههر د وی ده‌میدال روژئاقاییه‌ی ئه‌وروپا ژی هندهک دهوله‌ت هاتنه ئافاکرن، بیئت کو نه ژ دهست بسهر‌داگرتنا ژدهرفه‌ی چییووین، به‌روفاژی هندی ژ وان خوندکارییت ل سه‌رده‌می ناقین هه‌ی ده‌رکه‌تبوون و ئول و چاوانیا پیکهاتنا وان یا نفشی یا ژ خوندکارییت پرملله‌ت جودا بوو. ئینگه‌ند، فره‌نگستان و

ئىسپانيا خۇ بىكراسى دەولەتتا دەڧەرى يا ژ ڧى رەنگى كراسكر و ل دەستپىكا سەدساللا ھەژدى خوندكاريا پرويسا ژى كەتە دگەل ڧانا و ئەڧە ژى سەخلەتەكى نەمازەبى بى ئەوروپا بوو، كو ئەو ژى ژ ڧەپىژا گرفتاريا سەدساللا ھەڧدى چىببوو. ئەو گرفتارى ژى ئەو، ئەوا دىبىژنى شەرى ۳۰ ساللا و رەنگەكى نوى بى تىكەلبوونى ئاقابوو و ژ وى ژى دەولەتت خۇسەرى خۇ دەركەتن بىت كو بو خۇ رىبەند و رىدەر و رىبىن بو رڧىمى دانان و بو خۇ وەكى دەولەتت خۇسەر ماین و چ مىرزاىت شەرى ئاشتى لسەر دفنا خەلكى نە فەركر و ئەو ژ لایى جڧاكىڧە ھاتەچىكرن. نا بىت ژ ھزرا مروڧى بچىت كا چەند ئەو سەروبەرىت ژ لەڧ جڧيانا ڧىستفالىا ل ساللا ۱۶۴۸ ى ھاتىنە دانان، پىچەكى ئەوروپا رازىكر، كو ژ ھزركرنە كا پىچەكى تىژا بى بەڧل ھاتى، كا چاوا ھەمى كىشوەرى ئەوروپا تەنا ژى كر. ھىنگى، د دەمەكىدا كو دەستەداريا خوندكارىت كەونى، وەكى چىنى ھىژ ھەبوون و دخەبتىن، ئەو باشتىن ئالاقى بەدەستڧە ئىنانا ئاشتى يا ناڧخوى بوو.

## ۲) خونداریت هورکی په قاندى و بهرپرهي دهريايي

سهروبهريټ ژ كومبونو ناشتياى يا فيسفاليا دهركه تين چ جارا ټو هزر ژى نه هاتبووكرن كو چيدبيت ژ توخيبيت ټهوروپا دهريازبيت و دانابوو كو بهس وهكى سهروبهريټ ته ناكړنا نيټه كا ټهوروپا بيت و تقيابا وي چ تيكله لى ب سهروبهريټ ناشتيا دنياييټه نه با و ټهو جهيت ل رهخيت دى بيت دهريايي كو ټهوروپى لى ټاكنجى ببون و دهولت ژى چيكربون بخوټه نه دگرت. ل رهخ و دوريت ۱۶۵۰ يى زاييني وان ټاكنجيكه ها بهر فرهه بونو پيكله گريدانى لسهر همى رويى عهردى برهنگه كى گلهك بهرچاډ ليكگوهورى. ديار بوو ژى كو گرفتاريټ ټهوروپيا پيكله دگه ل خو برينه شلخه گه ه و رهخيت خو، ههكه مروټ ب دويربينه كا دوير و كوير بهريخوبدهتى، لسهر ټهوروپا بى كيټچ نا مين. ټهو ههيامكرنا كار پى هاتيه كرن و بهردهست كو ژ ساليټ ۱۴۵۰ يى هتا ۱۵۰۰ ييه، دياردبيت وهكى قهبر (مقطع) كه كا كوير ژ ديروكا دهستيكا سهردهمى نوى، ټيدى هه ر چاوا بيت ټهوروپى لى بخشكه تن و باوهري پى نه ما و ژ پشكه كا مهزنا دنيايي ژى دگريت، بهلى پا پيچه كى ژ روژه لاتى ټاسيا نا گريت و ټهف چهنده د ديروكا دنياييدا گهله باش دهيتته موكوركرن و قى ژى پيټچ ديتن بيت لسهر ههين:

۱- ټيدى مروټ وهكى بهري هند پويتهى بهندى ناكهت، كو بو جارا ټيكي گه مى لبن سهركيشيا فاسكو دا گامى ژ

پورتوگالی، لسالا ۱۴۹۸ ۾ زاینی لدر دفنا ٿیریا ئه فریقا زقرین، کو دبیزنی (سهری هیفیا قهنج\_ رأس الرجاء الصالح) و چوینه هندستان. چنکی، ئیدی مروّف پیتر ٿیکه تنیت ئابورییت که فتر ٿ وان ژی ئه ویت بریکا ئوقیانوسی هندی چیوین دزانی و ئیدی مروفی بریکیت ئوراسیقه ژی زانین پهیدا کرن. هندستان بچ رهنگا وهکی ئه مریکا ٿ خافله تیقه نه هاته دیتن و ئه وروپی بیټ ئیکي نه بوون کو ریکیټ بازرگانیی بسه ر ئاقیقه ٿه کرین.

به لی دی هر یا دروست و قبه رکه تی و جهی پویته پیکنی بیت، کو دناف چند ساله کیټ کیما گه میټ چه کداریټ پورتوگیزی به ریپزه کی دهریایی ل موزامبیکي حه تا دگه هیته مالاکا داناند و چ تشتیت وه سا ژی به ری وی نه چیبوون.

پورتوگیزیا چ جارا چ شلخه گه هیټ خونداکاری ل وان دهقه ریټ دچوونی نه ئافا کرن و چ جارا ژی چ سهروه ری لسه ر چ ملله تیټ مه زنیټ ئاسیایی ژی نه کرن. به لی ٿیجا وان خو برهنگی خو یئ نه مازه بیقه، کو سه ر کرتی خو ب سه ر کرتی تانجا له شکه رکیفه گریداو هندهک زنجیریټ بازرگانیټ باٿیری د خو ئالاندن و سه ر لیقیټ دهریاییټ ئاسیا ژی ب چند توره کیټ راجاندی بیټ سه ر کرتی دراٿکرنی بیټ بازارټ خو خافتن، ئه و تورا کو ٿ ساله ۱۵۵۷ ۾ پیهه ل (فما فوق) وهکی وارگه هیټ ٿ دهرقه یی حه تا گه هشتیه مه کاو ٿ گفاندیټ ٿیری بیټ دهریایی ل چینی ب بازارټ ویقه هاته نویساندن (پیقه هاته گریدان). دگه ل قی کریاری ئه وروپیا دهرگه هی ئاسیا بو ههروه ر هیلا لتاق (ٿه کری).

۲\_ پيشكهتنا دوويي يا كو قبهركهتیه ژ سهدهسالا شازدي،  
 نهو بوو يا كو بهري نوکه ژي هاتيه ديارکرن، ئافاكرنا  
 خوندكارييا بوو دناف ئاقاهيي بسورمانبيدا، بوويهرهكا پيشوهخت  
 (سابق) ژي ههبوو، يا كو دگهل فهبژکينا نهو روپي يا گریدايبه  
 و پيدقيه زوي بهيتهديتن. خوندكارييت نهو روپيا ييت ئيكي ييت  
 كول دهستپيكا دهمني نوي ل پشت دهريايا هاتينهدانان و نهو  
 خوندكارييت ئاسيائي بخو ييت لناف ئاسيا، ههروهخته، دوي  
 سهردهميديا، ل سهدهسالا شازدي، لناف جهرگي ئاسيا بخو  
 هاتينهئافاكرن ئان ژي دياربووين؛ وهكي خوندكارييا ئوسماني  
 ئان ژي ل چيني خوندكارييا مينگ، نهو هينگي د پيپكي گهشتنيديا  
 بوون. هنديكه پيکولا فهپهقژينا ئوسمانيا بوو، ئيکسه ر راست و  
 راست و د گاڤيدا و ب دژواري سينگي وي کهته فهلانيي، هينگي  
 لهشکهرئ پهياده يئ ئيسپاني يئ خوندکار کارل يئ پيتجي، يئ  
 هابسبورگي، يئ مژويل بوو ب خوندكارييا ئازتهک يا مهکسيکو  
 فه و ستاند.

ژ قئ لايقه و بئاشکرايي هيژا مهزنا ئوسماني ل دور دهريا  
 نافهراست زقري و خو د دور نهو روپا پيچا. شوينا نهه لسهر  
 فهپهقژينا نهو روپيا بهيبقين دي يا ب مفاتر بيت ههکه نهه لسهر  
 کهتنهسهریک يا پرسگريکيت فهپهقژيني ييت ل ههمي دهقهره  
 ئوراسيا سهرهلهدي راوهستين، کو باهرا پيترئ ژ وانا بوونه  
 نهگهرا چييوننا ئيکه ييت سياسي ييت مهزن. پشکداريا پيکفه د  
 کرياريدا بوو نهگهرا هندی کو هونهري لهشکهرئ زوي بهلاڤ  
 بيت. چهکيت ئاگري، چيکهريت وي و دهستهکيت خزمه تکرنا

چه‌گی، د ناڤ چه‌ند ده‌ساله‌کیت کیمدا، ژ ئه‌وروپا د‌سهر  
 توخبیټ سیاسی و باژیرستانیه‌ دهر‌باز بوون و هر‌ وه‌خته بو  
 هه‌می قولاج و کوزیټ ئاسیا هاته‌هنارتن. سالا ۱۴۵۳ یی  
 زایینی توپ و توپچیټ ئه‌لمان و هنگاری هاریکاریا ئوسمانیا کر  
 کو کونسته‌نتینوپیل (ئستانبول یا نوکه) بستینن. ل قیری خویا  
 دبیت کو بکر و بکیشیټ لنافه‌را دیرا کاتولیکی و ئارثودوکسی  
 یټ بووینه ئه‌گه‌را ژ ده‌ستچوونا ئستانبولی، چنکی هینگی کو  
 کونسته‌نتینوپیل سهر ب دیرا ئه‌رسه‌دوکس یا گریکیفه بوو و  
 مه‌حه‌مه‌دی فاتح ژی مفایی ژ کاودانی کری ..وه‌رگیڤا، هه‌می  
 دزانن ژی هینگی هیزا توپه‌افیژ و زه‌به‌رده‌ستی یا وی بریارا  
 ده‌ستقه‌هاتنا شه‌ری د ده‌ستدا بوو، ده‌ما سالا ۱۵۲۶ ی زایینی  
 سه‌ره‌شکه‌ری ب‌سهر‌داگر یی مؤگول باب‌ه‌ری لسهر خوندکاری  
 ده‌له‌ی ب‌سهر‌که‌تی، ئها هینگی ژی بریار د ده‌ستی توپیدا بوو.  
 هه‌روه‌سا ستاندنا مه‌کسیکو ژ لایئ ئیسپانیا‌قه سالا ۱۵۱۹ ی  
 حه‌تا ۱۵۲۱ ی، چه‌کی ژ تفه‌نگیت ماسکیت و توپا، پیکه‌ره‌کی  
 قبه‌ره‌که‌تی بوون بو سهر‌که‌تنی. به‌لی پا نا بیت شو‌ره‌شا  
 پیشکه‌تنا ئالاف و ریټ له‌شکه‌ر پی ده‌لیقیټ پیشکه‌تنی وه‌کی  
 ئه‌گه‌ره‌کی ئیکانه و بیبه‌قل یی کریاریټ به‌راهیټ یټ قه‌په‌قزینی  
 یا ئه‌وروپیا یا به‌ز به‌ینه‌دیتن، به‌لی پا ئه‌و ئیکه ژ ئه‌گه‌ریټ  
 هندئ کو بساناهیترا قه‌په‌قزین ژ ئه‌وروپا به‌ریف هه‌می دنیایی  
 به‌لاقبیټ. هه‌می خوندکاریټ سه‌دسالا شازدی خوندکاریټ  
 هویرکی تفه‌نگی بوون.

۲\_ د وی دەمیدا کو ئەوروپیا خو دناڤ وان تورپت بازگانیدا، ئەویت ل ئاسیا هاتینه چیکرن پیشدئیخست و بوونه پیشکداریت یاریا دەستەداریی، ئەو یاریا کو بەری هینگی ژ لایی وانقە هاتیه کەرن، بەرفرەهە بوونا وان ل نیقا رۆژنایای یا گوکا عەردی، بدروستاهی لیدیڤ میناکەکا دی دچوو.

تیگەهێ تەفقەگر(المفهوم الشامل) یی کو دەیتەبکارئینان کو دبیژنئی \_ **قەپەقزینا ئەوروپی** \_ برەنگەکی سڤک ئەقئی ژیکجوداهیێ دنخیتیت. هەرفاندنا دارپیتیت سیاسی ییت خیانیایا، یا کو ئیکسەر پشتی دیتنا ئەمریکا ل سالا ۱۴۹۲ یی زایینی دەستپیکری ئان پاشدا برنا وان بەریڤ واریت کویقەچەر، بو ئەگەرا هندی، کو ئیدی مروڤ پیدقی بوو، بەلئ پا بکوتهک، بشیت دگەل خیانییت ئەمریکا ییت خوړستی ب نیفرییه کی (حل وسط) رازی ببیت و خو پینقە گریدەت. سیاسەت ل ویژی، سیاسەتا سپی بوو. ئاکنجییت ئەوروپی دگەل خو تیتال و قانون و ئەزمان و باوهرییت خو ییت ئولی ئیناندن و لویری جفاکەکی ئەوروپی یی نوی، یی کو ب ئەوروپی داتراشتی، داناند. کاودانییت وی چەندی ل سەدسالا شازدی چیکربوون و ل سەدسالا هەقیدی هەر وەختە ل هەمی جها گەهشتبوونه خالا بنەجھی یا کو ئیدی نە شین ژئ بزقەرنەقە.

۴\_ دگەل گەهشتنا ئەوروپی ییت ئیکئی بو دنیا نوی، هەندە رەنگیت دی ییت ژیانئ ژئ گەهشتنە ویژی. ژ نە زانین ژئ هەندەک نەساخیکەریت پیس ژئ دگەل خو برنە ویژی، ئەویت کو

خیانیت ئەمریکا ییت خوړستی پیښه هاتنا خو لهر گرتی  
 بهرامبهری وان نه ساخیکه را د له شیدا نه بوو. ئیک ژ گه له ک  
 ئەگه ریټ کو فبنکه تنه کیشوهری ئەوروپا بسانا هی ئیخستی و  
 نابیت چ ژی ژ وی قبه رکه تیتز بن و ئەو ژی په ژیکې خوریکا یی  
 نه هوماره، کو خه لکی خوړستی یی ئەوروپا ژیکبژکاندین.  
 ههروهسا که وال و گیا ژی بسهر ئەتله تیکیفه دهربازبوون. ئەف  
 دهربازبوونه یا ژ ههردوو سهنتا بوو. چاوال ئەمریکا ههروهسا  
 ل ئەوروپا ژی کوما که والا و گیایا ههردووکا هاتنه گه وپین.  
 دنیا نوی، وهکی ل دیمایا سه دسالا هه ژدی و ئوسترالیا، د گه ل  
 مه ودایی کاودانیت به لاقبوونی کو ب هزارا سالا ییت ل ئوراسیا  
 \_ ئەفریقا هه بوون، ب دهستودانیت وان ییت فه کرنیقه هاته  
 گریدان؛ جاره کا دی دنیا که فن مفا ژ دهوله مهندي یا پرتوخمی یا  
 ئەمریکا کر و ههروهسا مفا ژ پیښه هاتنا وان یا که هیکرنا که والا  
 کر. قهیدکرنه کی پیښه ناهیت فی چهندی ب پاقری بنفیسیت.  
 گیاییت نوی، وهکی گهنموکا و رتاخا(پتات)، ل ئەوروپا بنیاتی  
 ژیارا گه له ک جفاکا باشتر لیکن، هه ر دگه ل هندي ژی ئەو  
 گیاییت نوی ییت ب زیان به روفاژی باندورکر.

ب دهمه کی نیزیکی گیاییت ئەمریکی گه هشتنه ئاسیا و ئەفریقا:  
 توخمیت برنجی ب قه ریژ، گویزیت بنعه ردی(فسته ق عه بید) ئان  
 ژی کاکاوی پویته یه کی ئابووری یی گه له کی مهن بدست خو

ئىخست. ھندەك چاكا خۇ ۋەسا دگەل دەلىقئىت نوى چىكر، كو  
وان خۇ سەخلەتى كەسىنيا خۇ ژ رھوريشالا گھورى.

ھەر ۋەختە ئەقە ھالى ھەمى خىانى يىت كەقئىت دەشتىت  
مەزنىت رۇژئاقايى مىسىسىپى بوو. ئىسپانیا ل وىرى ھەسپ و  
فرەنگا ژى چەكى ئاگرى ناقدار كر. بەس ب ھارىكاريا  
خۇشچوونا ھەسپا مرۇف شيا جانەگايىت كويقى يىت بەزەك  
بگريت. ھوسا ژى كولتورى ملكداريا ھەسپ و بىسون)  
كەوالەكى ۋەكى گايە) لناف ھنديت مىرگا چىبوو.

۵ \_ نويزەنيەكا دى يا دەمى، يا ل نيزىكى ۱۵۰۰ ى چىبووى  
ول ھەمى دىيائى ژى قەريژا وى باندرەكا مەزن و بەردەوام ل  
پاش خۇ ھىلاى، چەپكرن (طباعة) بوو. ھەما ئەوال چىنى  
چىكرى، نە يا مىكانىكى بوو، تىتى لسەر نقيسىنى بگقاشتنا وى  
دناف تەختىت دەپادا، بەرى ھىنگى ب چەند سەدساللا خەلكى  
زانىبوو. ئەوى پىقەرەكى زىدە بلند يى پىكقەگرىدانهكا مەزن يا  
كولتورى تورەيى و ھەر دگەل ھندى يا تەختىت بلند يىت  
فەرمانبەريا دەولەتى دەستى نا. ژەنىنا چەپى يا تىپىت لقلقوك  
لناف باژىرستانيا ئەوروپا، تىتەكى ۋەسا كر، كو بەلاقوكىت  
لسەر دەقەرئىت دكەقنە پشت دەريايى و نوى دىتى ئان ژى  
دەقەرئىت شلخەكرى (كولونىزىيشن)، زوى و بەرفرەل ئەوروپا  
بەيتە زانين و بەروقارژى ژى ھەر دروستە. ھەروەسا ژى  
پىزانىنىت چاكرانينى يىت ئەوروپا يىت كو بەردەوام و زوى

وهراردکر، شیا وهسا مشه بهیته به لاقرن، مفای وى بو  
 نه وروپیا وهكى مفای به لاقبوونا گه مییت نه وروپیا بوو. نه و مفا  
 بو نه وروپیا گه له كى قبه ركه تی بوو، كو زانینا چاوانیا لقا فاندنی  
 یا گوتینبیرگی، بو نه وروپیا بسانا هیتر كر، ژ كولتوری  
 ده ستخه تی، كو ژووریټ فیکرا گه هاندنی پیقه هاتنا بی توخیب یا  
 خو فناقغه کیشانى ئا فاکه ن.

پرسا ژ هه میا بناف ودهنگتر نه وه؛ كا ده می نوی چاوا بی  
 نوییه؟ نه قه بخو دیار دكه ت و ریكى دده ت كو نه م ببینن كا  
 چاوا ده ستپیکا ده می نوی بی دنقه گری ژ لایى دیرۆكیقه ژ  
 راستا و بسانا هی به رسقا وى بده ت. دیتنا نه مریكا و ئاكنجی  
 بوونا ب شلخه دارى ل ویرى و بناقغه چوونا بازرگان و  
 له شكه ریټ نه وروپیا (ئیمپریالیزما ئابووری) دناف ئوقیانوسى  
 هندى و نه یای (پاسفیک) دا، هه روهسا شوپره شا ریكیت دانه كارى  
 بیټ له شكه رى و فیکرا گه هاندنی، كاودانیټ به رفره كرنا كریاریټ  
 پیکقه كاركرنى بیټ نافده وه تی بیټ به رده ست و بیټ نوی ژى  
 په یداكرن.

ئیک ژ جهیت نوی بیټ كریاریټ پیکقه كاركرنى بیټ  
 نافده وه تی بدروستی نه تله نټیک بوو. نه وه ده لیقى ده ریایی بی  
 ئیکانه و بتنى بوو، دهما نه وروپى تیرا بسه ر ئاقیقه دچوون، چ  
 هه قرك و به رسینگر نه بوون، هه ر وهكى وان ل ده ریاییټ  
 رۆژه لاتى هه ین، كو د وان ده ریاییټ رۆژه لاتیدا عه رب، چینی،  
 مه لایی و هنده کیټ دی ژ بازرگانیت شه ره زاییټ رییا ئاقى و

نژدهقانيت ديريایي هه بون. ئەتلهنتيكي هەر ژ دەستپيكي ئەوروپيا ژ لايي گه ميفانيي (ملاحة بحرية) فه باش دەستی خو دانابوو سەر، ههما ژ بەری هينگي ژي، هەر ژ وهختي کولومبوسی وەرە، دەريایهکا ئەورويي يا بي هه فباسک بوو. و هەر د وی دەريایدا وسهرا وی دەريای ژي ئەوروپيا دناف خۆدا شەر دکر. هينگي چ بەندر نه بون، کو مرؤف دريکا ويرا چبا دي مي و کو هەر دريکا ويرا تقيابا دانوستاندن کربان. چاوا هه لکه تبا وهسا دچوونه دي مي.

ههروهسا د ناه وهلاتا بخۆ ژيدا بهرسينگري يا کيم بوو، ئەو بخۆ بگريترين ريکخستنا دهولهتي يا کول ويړي هه ي، خوندکاریا ئاتستهکي و يا ئينکا بون کو د هه يامهکي کورتدا ژبه ر هه وي ت ئيسپانيا بهس رکدا شکهستن. ل چ جها ئەوروپيا هه فباسکيت کو لبه ر دفنا وان راوهستن و ديوارهکي لبه ر چه زيت وان دانن نه ديتن و تينه تشقلين. لديف ديتنا ئەوروپيا هەر ژ دەستپيكي کيشوهري ئەمريکا جهي پي فه هاتنيت بي توخي ب بوو، جههکي بهردهست بوو بو ئافاکرن و شلخهقانيي (کولونياليزم). بهس ل ويړي پي فه هاتن هه بوو، سه ربؤريت چاوانيا کارکرنا ئالافيت جفاکي، ل دەستپيکا سه ردهمئ نوي، ب دلخازي بهينه جهه جهرن: شوينکرنيت ب دەستی بهنيا (عبيد) بيت ب نان و تل دهاتنه کرن، هنده جارا ژي هه تا بي خارن و فه خارن ژي ددانه شولي، ئەوا کول سالي ت ۱۵۸۰ ييي ده رگه هي وي فه بووي و د هه يامي نيزيکا ۱۵۰ ي سالادا پشتي سالا ۱۶۸۰ ييي د هه يامي دياربوونا خو يا دروستدا ژي اي.

ل قهبركه تيتيرين وارگه هيت وان، گزيرتيت كاربيك، بهرازيل،  
 ژيريا روزه لاتى ئەمريكا ژوورى، شوينكرن بوونه ئەو  
 دارپتگه هيت جفاكى بيت كو پهري خو بسەر ههماقه كيشاي.  
 ئەمريكا بهردهوام شهكر و تويتن دچاند د هئارته بازاري  
 ئەوروپا يي كو گاف بو گافى پيڤه هاتنا وان يا كپياري پيتر  
 ليدهات و ئەوروپا بخو ژى بهري وان كه تبوو بازرگانيا  
 بهنى (عهبد) بيت ئەفريقي.

بازرگانيا بهنيا رهيت خو كوير ل روتنايى كيشوهرى  
 ئەفريقا داهيلا بوون. ل هنده دهقەرا ببوو پيكره كى ئابوورى يي  
 ژ ههما قهبركه تيتير. به رهه فكرنا وان بهنيا ئەويت پشتى هينگى  
 دهاتنه فروتن بو سهر كيشيت گهمييت بهريتانى، هولەندى ئان  
 ژى فرهنگى، ئيك ژ ئەگه ريت ژ تلفه بوو بو گهلهك شهرا، ئەو  
 شهريت كو دپروكا سهردهمى نوى يي ئەفريقا ئەتله نتيكى  
 توكرى. ههروهسا ل قيرى ژى شورەشا گهركا پهقاندنى ل  
 ساليت نيزيكي ۱۶۰۰ ئى خو ئيناچاڤ. بهروپشتى وى ژى ل  
 هندهك شورەشيت بهنيا بيت كو ل ئەمريكا چيدبوون، بيرا  
 مروقى ل ريكيت ريفه برنا شهريت ئەفريقي دهيت.

رهقه نديا بهنيا بسەر ئەتله نتيكه روييه كى تور رچاندنى يي  
 ژ رهنه كى نوى و سهروبه ركرنه كا مهن و گهلهك چر ژى  
 بوو. ئەو بهردهوام و بسهروبه ركرى يا گريداي وى متاي بوو،  
 يي كو مروف بوون ( نيزيكا دهه كومه دوو مليون مروفا بيت  
 ئەفريقي ل ساليت ناڤهرا ۱۴۵۰ ييى هتا ۱۸۷۰ ييى بساخى ل  
 رهخى دى يي ئەتله نتيكى دياربوون). برهنه كى جودا ژ

بازرگانیا دویرا ب گه‌میا نان ژی یا ب کاروانا یا که‌فنا ره ل  
 ئوراسیا، ئە‌فه هاتنه پیکه‌گریدان بیی کو قوناخه‌کا ئافاکری یا  
 باژیرستانی هه‌بیت، به‌روفاژی فی چه‌ندی، ئە‌ف پیکه‌گریدانه  
 هه‌ما بخۆ لناقه‌ره ره‌نگیت ریکه‌ستنیت جفاکی و سیاسی بیته  
 لبه‌ر ئیکدو دنوی هاته ئافاکرن. ژ نافیلیت هیژ و به‌رژه‌وه‌ندیته  
 زوخاندنی بیته ژیکجودا، یا ژ هه‌میا قه‌ره‌که‌تیت، بازرگانیا  
 سه‌رکرتی روژئاقایی ئە‌وروپیا بوو، هوسا ژی لایی جوگرافی ل  
 پییکی مه‌زنیی یی سییی بوو. بازرگانیا به‌نیا یا به‌سه‌ر  
 ئە‌له‌نتیکه‌فه خه‌له‌کیت بباندور په‌یدا کرن، گوندیت ئە‌نگولیا ب  
 زه‌قیته چاندنا شه‌کره‌فه گریدان، ل به‌رازیلی خه‌لک جار هه‌کا دی  
 ژی دگه‌ل چایخانه و قه‌هوه‌خانیت ئە‌وروپیا قه‌ گریدان. ئە‌فی  
 بازرگانیی خو ب پژییمیت بازاریت هه‌فسوی را گه‌هاند،  
 هه‌روه‌خته بازرگانیا به‌نیا یا روژه‌ه‌لاتی، یا کو لناف ناهه‌راستا  
 روژه‌ه‌لاتی بسورمانیی هاتیه گوگردان و دگه‌ل بازرگانیا به‌نیا  
 یا دناف وه‌لاتیت ئیکگرتیت ئە‌مریکی بخۆدا هاته‌گریدان.

هیشتا پیکه‌گریدانیت بازرگانیی، بیته کو ده‌ستی وان گه‌له‌ک  
 دویر دچوو، ئینانا به‌اراتا و خاقه‌یی نه‌رم و چا ژ روژه‌ه‌لات،  
 ژیریا روژه‌ه‌لات و ژیریا ئاسیا به‌ریف ئە‌وروپا هه‌بوون، ئە‌فه  
 ژی کومپانییت مه‌زنیته بازرگانیی بیته هوله‌ندییا و ئنگلیزا  
 بره‌فه‌دبرن و بازرگانیا چه‌رمی ب پویرتک یا کو ژ لایی  
 تله‌فانیت خیانیته که‌نه‌دی و سایبیریقه ده‌اتکرن و بریکا  
 هژماره‌کا مه‌زنا که‌سیت پیکه‌گریدایه ل دیمایی قده‌ستی  
 بکریته خو بیته ئە‌وروپی و چینی را دگه‌هشت. تیکرا راچاندنا

بازرگانیی یا ئیکئی یا ژدل یا کو ههمی دنیا دناف خو پپچای،  
 هینگئی چیبوو، پشتی کو ل ئەمریکا ئیسپانی زیف هاتیه دیتن. ل  
 دهستپیکئی ئەو رژیا سندوقیت ئیسپانی و ژ ویرئی ژی بو ههمی  
 ئەوروپی و روژههلاتیا، ئەوئیت کو ئیسپانیا تیکهلیتت بازرگانیی  
 دگهل ههین هاتهفهگوهازتن. ریکا دوویی، ههر چهنده یا کیم ژی  
 بوو، بهلیپا هنده جارا بدهستودانهکی ریکخستی دهاتهکرن، بریکا  
 وان گهمیتت شهری و بازرگانیی بوون، ئەوئیت کو دگوتی  
 (مانیلا گالیونی) کو ژ مهکسیکو و پیرو دچوونه فیلیپینی و  
 دهاتنهفه ژی، کو فیلیپین ژی ئیک ژ شلخهداریتت ئیسپانی بوو،  
 هاتن و چوون دکر، بوون. ژ فیلیپینی ژی ئەو ئارمیشی ل چینی  
 دهاته چیکرن دگهل خو دبر. رژیانا زیفی بو نائف بازارئی چینی،  
 یئ وی ئابووریا کو گهلهک کیم بدهرفهفه گریدای و تیکههلی  
 ههین، بوو. بهری ههمی تشتا هند قهدهر یا بسهرکهتی بوو، کو  
 د سهدهسالاههژدیدا هند یا بهرفرهه بوو کو وی ئەو دراڤکرن،  
 بازرگانیکرن فهژاندنا تهقایی یا خوندکاریا چینی، یا کو ژ میژ  
 بوو راوهستای، زوخاندهفه. پیلیت هاتنا میتالیتت بها لههیتت  
 ئیکئی بوون، بیتت کو لدور گوکا دنیایی زقرین.

### ۳ \_ کونیت ناف توریت راجاندی

ئەو پرسەکه کو برهنگە کئی ئاشکرا لسەر بنیاتئ پیزانینیت راستیا بریار لسەر ناهیتە دان، بەروقازی هندئ بەس ب ریکا وان هەلسەنگراندنیت لسەر فان پیزانینا هاتینە کرن، چیدبیت بریار لسەر بیتە دان، کانئ بو هەیامئ حەتا، نیزیکی، نیقەکا سەدساللا هەژدئ ئەو گاقیت ل پیشیئ هاتینە دیارکرن، کا مروئی پیقە دەیت وان وهکی وەرارکرن راجاندنا تورئ ئان ژئ پیتەر وهکی دریانا تورئ، دگەل هندئ ژئ وهکی زیانفیکەتتا تورپا دنیایی، وەرگریت. ل قیرئ ئەم لیک بەروقازی بوونیت بەرکەتتا سەنتا دەمی (إتجاه الزمن) ژئ نیشان دکەین.

ژ لایه کئی دیقە کریاریت تیکەلبوونئ ب پیقەرە کئی مەزن ، بەلیپا دگەل بیت نیقدنیایی ژئ، لناف رهنگیت خوندکاریت ئافاهییت ئولداریی و توریت بازرگانیا ژدەر قە بیت نەرم ( کو ئەقرو دبیژنی ئیمپەرآتوریت بازرگانی) کو هینگئ هەین، خو بهیزکرن تیدا ژ لیوازبوونئ پیتەر بوو. بەس دنیایی گەلەک گاف گاف پیکقە وەرارکر (پله کئی نەچوو سەرئ مله کئی - وەرگیر). دسەر هندیرا کو د گەلەک باژیرستانیا دا باژیرا راهاقیزا وان بشکفی و خو ژ لایئ باژیرستانییقە بەردەوام پیتەر، د سەقایه کئی هشیار و دەستەلدا ژ بازرگانیت مەزن، ئافادکر، هەر وهکی فیرناند براودیل ئەو ب زیندی سەخلەتکری، گرانیا دەر باز بوونا ژ توخیا یا بازرگانیا ژدەر قە بەرامبەری وان متاییت لناقخو و دەقەرئ دەاتنە چیکرن و مەزاختن ماقە کیم. بەس هندە پنییت

کیم لسهر دنیایی تینه بن، بریزا ئیکې ژی هولهنده دھیت،  
 نه گهریت دهوله مهندي يا خو بو فان توخمه بازرگانیت هوسا  
 قه دگيرنه قه، ژ بلی کومپانییت به نیا بیت نه مریکا، نه و ئابووری  
 گه له ک دکیمبوون، نه ویت کو به ری ب زیده هیقه بو هنارتنا  
 دهرقه چیدکر. گرفتارییت ئابووری هیشتا خو ژ وهلاته کی بو  
 وهلاته کی دی ئان ژی ژ کیشوهره کی به ریف کیشوهره کی دی نه  
 قه دگوهازت. هه که هینگی مروف ژ لایئ ئابووریه نه که تبا ناف  
 تورپا راجاندی، نه قه شه همزاریه ک ئان ژی ئاریشه کا مهن  
 نه بوو. تیه له اتنا خومالی (اكتفاء ذاتي)، حه تا چه نده کی ل  
 ده قهریت مهن و به ری هه میا ژی چاپان و چین، کاودانه کی  
 پیتر نیزیکی خورستی بو پیشئیخست. هه که سه نیتیت پیشکه تنی  
 بیت وه کی وی ل وهلاتیت مهنیت هه قسوییت وان هه بن، نه قه  
 پیتر بو به رفره یا چارچوئی ده ستودانا، بیت کو ب ته قایی  
 کینجددا ژ قه بژکینی و زنجیرا قه ژه نینا دھیت، قه دگه ریه قه،  
 تشتی ژ هه میا قبه رکه تیر کو نه قه ژئ نا گریت؛ به لاقبوونا  
 چه کی ئاگریه، وه کی، گهورینیت سه قایی، وه کی وی سه رده می  
 به ستی یی بچیک کو هزر ژئ دهاته کرن، کو نیزیکه لناقبه را  
 سالی ۱۶۵۰ یی و ۱۸۵۰ یی هه ی، ئان ژی بنیاتی سه نیتیت  
 به لاق بوونا مروفی. ده ستودانیت چارچوئی بیت ژ فی رنگی  
 لهر دفنا ئالاقیت لفینوک (میکانیزم) بیت کو لناف خو باندوری  
 دکن راوهستان و ری نه دا تیکه له ییت ئیکسه ر و رویپروی  
 لناقبه را باژیرستانییت زیندی بیت ژیک جودا چیبین دا کو پی  
 بگه هنه ئیک.

دنيا هەر وهكى بهرى هينگى يا پرسهرى (پوليسيتروم) بوو. روژئاقايى ئه وروپا وهكى خالا ژى قه په شينى يا گهوراندنه كا ژ رهوړيشال يا دنيا ئه تله نتيكى ليها تبوو. به لپا ئه و پسيار دى مينيت، كا نى كاودانيت شلخه دارى و شلخه گه هيت ئا فاكرين و قه روپچكاندين، لديف ديتن و پيقانيت جهيت ل روژئاقايى ئه تله نتيكى شوله ژى هه، پشكدارى بهر بهره د وهراركرن و حالخوشيا ئه وروپادا كر.

هه كه مروف ب ئاشكرا و بى خو قه گرتن باخفيت، بهريتانيا مه زن نه كو ژ بهر هندى بوو وهلاتى شورپه شا دهستكارى، چنكى وى وهلاتى گزيرتيت شه كرى ل كاريبيكى هه بوون و ل بهنگلا ديشى خويك دستاندن. ژ لايى ئابووريقه هيشتا ئه وروپا يا وهسا نه بوو كو يا بى به قل بيت دوه باندنا پلانييتدا. موديليت خو بيت سياسى د باشتريين دهستوداندا وى هنارتنه ده قهرتيت شلخه داريا خوبخو.

ئه ف هزريت كو دهاتنه هنارتن بو دهرقه ژى بهردهوام باندورا وان بهس يا ل وان درا بوو، ئه ويت كو ئاكنجيبووى بيت ئه وروپى بخو ليپه، وهكى هنده پارچيت ئه مريكا ژوورى يا بهريتانى كو ژ سالييت ۱۷۶۰ نيا وهره ل ويړى بوون و ههر خه لكى وان ژى بناقى سه ربينيت ئه وروپى بيت كه فن هه مبهرى دهوله تيت شلخه قانييت ئه وروپى سه رى خو هه لدا. سه ردارى ئيكانه يى ژ هه ميا بناف و دهنگتر، يى كو بهرى ۱۸۰۰ ى ب

هەمی هیزا خوڤه وهلاتی خو ژ پارچیت خووسەر، لدیف هه زکرنا  
ژیگرتنی، وی ئەو میناکیت ئەوروپا روژناقایی ژیگرتن ییت کو  
ئەو پیهایدار، پیکولکر قهنجکەت.

ئەو ژى قرالی ئویرسی، پیتەری مەزن بوو. ژ بلی وی کینجا  
ئەوروپا ل چ جها خو کفشنه کر و یا به رههف نه بوو، هەر ئەو  
بخو به روفاژی ژى دروسته. ل گوپیتکا هه ژیکرنا چینیا ژ  
تیگه هشتی ییت ئەوروپی، رامانا قی ژى ل دههسالیت رهخ و  
دوریت ۱۷۰۰ ی،

ب راستی هندهکا ژ نافع خوندکاریا نافنجی یا چینی باوه رکر،  
کو سیاسه تا ناشتی و چاوانیا ریقه بهریا دهوله تی یا ب  
مهژی (عقلي)، و پیقه هات خو هیکەن، بهلی پا چ ژ قان  
پیشکرنیت (اقتراح) هوسا نه هاتینه راستیکرن. د ژیارا روژانه یا  
تهخیت ئەوروپی ییت خو شحالدا متاییت ژ دهرفه ئینای و ئاهیت  
ژ دهرفه ریت شلخه داریی دهاتن، پویته یی وان روژ بو روژی پیت  
لی دهات. هه لبه ته وان پویته یه کی باژی رستانی هه بوو و مروقی  
بو خو جههک بهشیاری لناف هه می دنیایی دادنا، هه که مروف ژ  
وان با ییت کو قه هوئی قه دخوت ئان ژى بو خو بخو شیابا  
سخرکه کا چینی لناف زه قیا که لها خو ئا فاکربا، ئەفه ژ  
خالخوشیت سه ری ژووری بوو. تهخیت ملله تی ییت به رفره ه  
ئەف مه زاختنیت تشیت دویر هینگی قیکه تن، هه کو لنیقا دووی  
یا سه دسالا هه ژدی چا لناف ئینگلیزی بوویه قه خارنا هه می

خه لکي و نهو متايي نهو شرين ژي دکر، شه کر، داخازيا لسهر هر پيتر بلند دبوو.

ههروه سا تيکه لييت بلنديت کولتوري ژي لناف دهسپيکت دهمي نوي هيژ گه لک بهرچاڦ نه بيوون و ژ سه دسالا نازدي ژي ليوازتر پيشدکه تن. باژيړستانيا نه وروپي، باژيړستانيا ئيکانه بوو، يا کو گه ريده هنارتينه هه مي دنيايي و زانينه کا گه لک مه زن لسهر نه زمانا، ئولا، سه روبه را و دهستويريت دهوله تيت خه لکي دي پيکفه په يداکرين. نه فه ژي کاره کي باژيړستاني يي قبه رکه تي بوو و پشتي هينگي ژي گه لک زانينيت دهسته سه ريي ييت مفادار د کاروباريت شلخه قانييدا بدهست نه وروپيا ئيخستن.

به لي ستيړه يا ييت هه مبه ري وان، بو حه ژي کرنا شه هرزا بووني لسهر ژدهرغه و نياسينا بيانيا وه کي نه وروپيا نه بوو و هر گه لک ليواز ما. ل رهخ و دوريت ۱۷۵۰ ييي مرؤقه کي نافداري چيني ئان ژي لناف دهست و پيت سولتاني ، ل ئيسته نبولي، گه لک کيمتر ژ وي زانينا ئيکي نه وروپي لسهر وهلات و کاري وي دزاني، وي کيم لسهر نه وروپا دزاني، دگه ل ژي کو لوکا وي يا کارکرنئ وه کي وي لوکي يا يي نه وروپي هه ي نه بوو. ژبه ر کيميا کرياريت کولتوري ييت نافدهوله تي مه بهس پيغه دهيت گه لک کورت و قه بري لسهر باخفين. قه گوهازتتا کولتوري ژ روژه هلاتي بو روژنآقاي، نهو بتني ماقه، کيميا گه ريديت کو دچوونه ئاسيا، چ سه نگا وه سا ژي په يدا نه کر. پيلکيت فه لانبي ييت هه ر دوو ريبه ندا(مذهب) ژبلي نه مريکا

ئیسپانی و فیلیپینی ل چ جها سەرکەتەنەکا ژههژی وهستیانی و ان بدهستقه نههات.

دسهه هندیرا کو کومبهستی عیسای پروژیکتی خو یی به لاکرنا باوه ریا فه لانی ب زیرهکی و پهلهوانی و ب هشیاری ب ناف کیشوههرا ژی وهردکر. ل دنیا بسورمانا پیلکی یا مزگینی یا فه لانی هه ژ دهستیکی یا بی فه ریژ بوو، ل چاپانی ژی هه ما ژ دهستیکی سه دساله هه قدی پرۆژه ب شکهستهکا دلئیش ژیکهه لوهریا. ل چین هاتنه سهه رییا راست (ههه وهکی نفیسه فان دبیزیت\_ وهرگی) هه زقی، ل قیری بسورمانی یا ژ فه لانی به سهه رکه تیت بوو. وی ئولی خو ل ویی هه ژ سهه دساله پازدی، ل پارچیت مه زنی ژیریا رۆژه لاتئ ئاسیا به لاکر بوو، ب دریزهیا گفاندیت رۆژه لاتئ ئه فریقا و وهکی تهنگهکی یا ئولی د ژیریا بیاباندا ژی جهی خو گرتبوو. ئالاقی به رفهه بوونی یی چیکرنا خوندکاریه کا مه زن ب ئاگر و شیر یی کیمتر بوو ژ ئالاقی بازرگانیا دویر و ههه به ردهوام کاری بسورمانیکرنی ل خالیته به ریپرهیت گفاندیت ئاقی گه شه بوو و چه ق ژی دچوون، ل وان جها بیته عه ره با بازرگانی دگه ل دکر. گهنگه شیت نافهههرا سهه رکیش و زانایته ئولیت جوداجودا، وهکی وانا بیته کو قرالی موگولی ئاکبار ل سالیته ۱۵۷۰ ییا لناف لیوانکا بیلا خو ددانه دروستکرن، خو ل چ جهیت دی دوجاری نه کر. ئاقاهیته ئولیت ژ هه می رهنگا ئه ف تشته لناف ته خیت بلند چ جارا پیکفه بکار نه ئینا. ده مارگری و تهنگرنا به ریپرهی ئولی گه لهک مشه ببوون و ل چ جها ژی ژ یا دهوله تیت فه لانی پیتر نه بوو.

پيڱوھوڙڪانا زانينى لناقبهرا باڙيپرستانيا چيڊبيت، ل سهردهمى نائين، دهى گهشبوونا مهزنا قهخاندن و زانينيت بسورمانى، يا ڙ سهدهساليٽ قى ديماهيى مهزنتر بوو. ل چينى مرؤقى بهروهخت دلئ خو دا عهسمانزانيا نهوروپى بهلى پا نهو دگهل همى ب ديقهاتيت ويٺه نه وهرگرت. هر چاوا بيت، نهوروپى لناق شلخهداريتت خو هي نهزمانا بوون، شههرهزاي جوگرافيى بوون و هي ڙيڪفاڦارتنا گيايا ڙى بوون.

كهنگى دئ مرؤف دهستپيكا هشهكا پيهايڊاربوونا دنياڊاريى زانيت؟ هشيپيكرنهكا ڙ قى رهنگى بڙ هزرکهريٽ دنقهگريا فيگافى، وهكى نيشانهكا بشكفيئا سهردهمى نوييه. هر چاوا بيت تقيا مرؤف كفشكته. ههكه قهگوهازتنا داوهتا ميرزياهكى نهوروپى ب تيلهفزيونى ل هر چار كوڙيٽ دنيايى لسهر جامى چاڦيٽ خهلكى پيٺه بينه ستيرستپروك و لڊيف چون ههبيت، هينگى ئيڊى نهقه ب بستههيٺه رهنگهكى ڙريٺه يى هشيپيكرنا دنياڊارييه ههكو مرؤف بڙ ئيكي بهفرکهرهكا كيم ئوكسيڊى كاربونى دوويى چيڪته بڪريت، سهخمهراتى تهخا ئوزونى عهردى ڊپاريٽ، نهقه ڙى رهنگهكى دنقهگرييه. هشا بهرپسياريا دنياڊارى بهرى هر تشتهكى يا پيڊقى تيڪهليٽ ب كينج يٽ ڙراستيه، نهو تيڪهليٽ كو ل ئاخليقا دهى نوى هيڙ نه بوون ئان ڙى مرؤقى چ تشت ڙى نه دزاني.

د قى دهوريدا هر چاوا بيت نهخشهكى دنقهگريا دنيايى ئيڊى يى بهرهرز بوو. نهو لناق تيگههشتى(مئقفين) يٽ نهوروپا ئاشكرا بوو و ماڦه برهنگهكى ئيڪانه لسهر نافكا باڙيپرستانيا

روژئاقايي قهبرى، ئەو باژيپرستانيا كو بهرى هميا خو دناڤ  
 هزرا، گرؤقريا عهريدا كههيكري. ل ساليٽ ١٥١٩ ى حهتا ١٥٢٢  
 يى، بو جارا ئيكي مروڤ شيا ب گهيا لدور دنيايى بزقريت ،  
 ئەو ژى ب سهروكينيا فيرناندو دى ماگالهيئەس (ناڤدار ب  
 ماجهلان) ههكو لدور سهركى هيقييت قهنج (رأس الرجاء الصالح)  
 زقري، ئەقه ژى ناڤى سهري دفنا ژيريا ئەفريقايه، ئەوا بناڤ  
 دهريايقه دچيت)، د وي گهريانا ناڤ ئاڤيدا ماجهلانى ب گرؤڤ  
 دياركر كو دنيا يا گرؤڤره. وهكى قهريزا گهريانيٽ سهدساليا،  
 شلخهقانيى و بهلاقوكيت نه ژيكفهقهتياى لسهر وي چهندي، ل  
 رهخ و دوريت ١٧٧٠ ييى زانا و تيگههشتى بيت ئەوروپا، ههر  
 وهخته ل ههمى پارچيت دنيايى، ژبلى، ئوستراليا، زيلهندانوى،  
 نافدايا ئەفريقا و روژئاقايى ئەمريكا ژوورى گهلهك باش پى  
 هاتبونه هايداركرن. نهخشكرنا وهلات و دهرياي پيشداچوونيت  
 بلهز كرن.

ئيدى نهما ديروكا دنيايى لديڤ تهخمينيت بترسى (مجرد) بيته  
 نفيسين و دروست بهروڤاژى هندی ب سهريور هاتهदानندن، د  
 وي دهמידا تشتهكى وهسا تنى ل ئەوروپا ههبوو، دگهل هندی  
 كو هيشتا هينگى مروڤى ئەوروپى باش باوهري ب باژيپرستانيا  
 خو، وهكى باشتري باژيپرستانيا دنيايى نه بوو و هيژ هندی  
 پشتى هينگى ئەوروپى لسهر ڤى چهندي يى رژد ژى نه بوو.

حهڤى مللهتا كو ئيکه ژ چيکرييت ئەوروپيا ل سهدساللا  
 ههڤدى، بهرى ههمى تشتا سهرهدهرى يا لناقبهرا دهولهتيت  
 دهستهداريت ئەوروپى وهرباندى. بهلى ڤيجا هزرکههكى وهكى

ئيمانويل كانتى، سەروبەركرنا تەناھيا دنيائى بپيدقى (د پرتويكا  
 خۇدا \_ ھزرەكا فەلسەفى، بەرىف تەناھيا ھەروھەر \_ ئەوا لسالا  
 ۱۷۹۵ ى دەركەتى) زانى. ھندەك ژ ئابووريزانا ل سكوئلەندا،  
 ئینگلەندا و فرەنگستانى دەستدائى دنيائى وەكى دەليقەكى  
 ئابوورى يى پيگقەگريدايى دەستتويوھردا. وەرگەراندنيت ئيكي ژ  
 ئەزمانيت رۇژھەلاتى ئيكا ھند كر كو كولتوريت رۇژھەلاتى  
 بگقنە بەر دەستى خەلكى مللەتيت ئەورويى. بتنى ل چاپانى، يا  
 كو ھەر چاوا بيت چ گەپيدە نە ھنارتنە دنيا ژدەرڧە، ل سەدساللا  
 ھەژدى، ژ وەلاتەكى كو ژ ئەورويى دوير، ھەزكرنەكا وەكى يا  
 ئەورويى بۇ دنيا ژدەرڧە ھاتە دياركرن.

(۴)

دەستدانانەسەر (ئىمپىريالىسىموس)  
دەستكارىكرن (تصنيع) و بازىرگانىيا خۆسەر ل سالىت  
۱۷۵۰ يىلى ھەتا ۱۸۸۰ يىلى

۱- دەستىكا سىياسەتا دىئايى و شۆرەشىت ئەتلەنتىكى:

دەما دىرۆكفان لسەر نىقا دووىي ژ سەدساللا ھەژدى د ئاخقن، ھەكى دەمى جوتشۆرەشا سەخلەتدەكن، كو ھەر د ئىك دەمدا، قناقكەتتا دىئا نوى بۆ مە دىاردكەت و دەدەتە مە: شۆرەشا دەستكارىي (الثورة الصناعية)؛ يا كول رەخ و دورىت سالا ۱۷۶۰ ئى ژ ئىنگلەتەرا قدىئايى كەتى و شۆرەشا فرەنگا ل سالا ۱۷۸۹ ئى، كو بوئى شۆرەشى دەورەكى نوى يى سەروبەرى سىياسى دەستىپىكر، بەرى ل ئەوروپا و پاشى باندورا خۆ ل ھەمى دىئايى ژى كر. نوكة دىاردىيت، كو باندورا قى شۆرەشا سىياسى ل ھەمى دىئايى ھىدى ھىدى بەلاقبوو و شۆرەشا دەستكارىي پىئىقى پىئىرى سەد سالا بوو، ھەتا ۋەلىھاتى بشىت بگەھىتە وان ھەمى دەقەرا، ئەوئىت كو نوكة جفاكىت وانا، ئەو جفاكن يىت ژ لايى دەستكارىيئە گەلەك پىئەدھىت، ھەما ئەم بەھسى وان ناكەين، ئەوئىت خۆ د دىفرا دخرىنن. د ناڤ دىتتا دىرۆكى يا دىنقەگرىيىدا، خالەكا دى ژى يا ژى قەپەشىنى يا

بهره‌زهره. ل سه‌دسالاهشتی، یا سیژدی و ل سه‌دسالاشازدی مه‌هندهک پینگافیت دهلیفیت مه‌زنیّت تیکه‌له‌بوونی دیارکرن. ل نیزیکا نیقه‌کاه‌دسالاهژدی، پینگافه‌کادی یا ژفی‌ره‌نگی دهیته‌قه‌یدکرن. وی ژ به‌ری‌جوتکی شو‌ره‌شاژی ده‌س‌تپیکربوو و خو ژ زاخا زوخاندنا چیکرنا ده‌وله‌تی و شلخه‌قانیابه‌ری ده‌س‌تکاری بیگان ئیخستبوو.

بدریژیا ده‌س‌تپیکا وه‌ختی نوی ئه‌وروپیا پیقه‌هات کو ده‌ستی خو داننه‌سه‌ر ده‌ریاییت دنیا‌یی. خو ئیکی ژ ده‌س‌ته‌دارییت ئه‌وروپی پیقه‌نه‌دهات دوی ده‌میدا بیّت دی هم‌میا بیخ‌یته‌بن ده‌ستی خو. پورتوگیزا، ئیسپانیا، هولهن‌دیا، ئینگلیزا و فره‌نگا و به‌رده‌فکیت نژده‌قانیی یا ده‌ریایی و هم‌می پیکفه، هر ئیک ده‌س‌ته‌داریه‌کاجودا یا ده‌ریایی بوو و ده‌س‌ته‌کی دریژژی هه‌بوو. ده‌س‌ته‌سه‌رکرن ده‌ریایی یا ئه‌وروپی خو بسه‌ر هم‌می چه‌قیت سه‌رداریا هاژوتنا بسه‌ر ده‌ریاییقه‌فه‌کیشا: ژ واناژی گه‌ریانیّت بسه‌ره‌له‌بوونی (جولات استکشافیة)، هاتنوجوونا بازرگانی و هیژیّت شه‌ری ده‌ریایی. هه‌ما ژ ده‌س‌تپیکی، خو لنک کوماریت ده‌ریا نافه‌راست ژی؛ وه‌کی قینیدگ و گینوا (قینیسیا و جه‌نه‌وا) پیکفه‌گریدانا ناقه‌هرا هاتنوجوونیّت ده‌ریایی بیّت له‌شکه‌ری و بازرگانی لنک ئه‌وروپیا ژ هم‌می باژیرستانیّت دی بیّت دیروکی پیترا یا دگه‌لک بوو. گه‌میّت زیقه‌له‌گریت ئیسپانی ژ ئه‌تله‌نتیکی ب پاراستنا گه‌میّت له‌شکه‌ریقه‌ده‌رباز دبوون. پورتوگیزیا و هولهن‌دیا هینگی پیقه‌هات به‌ریپهری خو ل ئاسیا بیین و بسه‌رکه‌فن‌هتا پیقه‌هاتی هیژیّت له‌شکه‌ری خو یی

دەریایی ھاڤیټینه سەر دیمیی ئاسیا. هیزا دەریایی بوو پیقەرەکی بدروستاهی نوی یی پەرگالی دەولەتا دەستپیکا نویوونی، شەرئ دەریایی لناقبەرا دەستەدارییت ئەوروپی، ھەر ژ بنپرکنا ئارمادا یا ئیسپانی ل سالا ۱۵۸۸ ی زایینی، بوو بنیاتی شەرەکی لسەر عەردی یی دویر و دریژ و هیزا لەشکەری ژ ی بوو ئالافی بریاردانی لسەر تەنگافیا (چویفی ستویر دان ھویردەر - چویفی ستویرتوخیب دادنا). پشکا مەزنا دەولەمەندیا ژ وەلات گرتنی یا ئەوروپیا چوو بۆ نەھیلانا کیم و کاسیا و نویژەنیی د چیکرنا گەمییت شەری و زانییت ھونەری ستیرەیا دەریاییدا و د ریکخستنی قان توخمە چیکرییت گریگرتی، وەکی کومپانیا قیریئیدگی یا ھولەندی یا رۆژھەلاتی ھندی و ژ لایی ئینگلیزی ژیفە کومپانیا رۆژھەلاتی ھندی و هیزا دەریایی یا قەرالی. جارا ئیککی دەستەسەریا دەریایی یا ئەوروپی کاودان بۆ چەلەکتین چەقا ئابووری ل سەدسالە ھژدی کو ئابووریا چاندنی یا کاریبیک \_ ئەمریکانی بوو پەیداکر. چیکرن و ھاژوتنا گەمیا چەقەکا ئابووری یا قەبرەکتی بوو و حەقی خومالی ژ ی بوو.

ل دەستپیککی تایی لەشکەری ژ چیکرنا گەمی و پاپورا و حەتا ھاژوتنا وان ژ ی دخرمەتا پاراستنا بازرگانینیدا بوون، ھوسا وی خۆ ل نیژیکی نیقەکا سەدسالە ھژدی خۆسەرکر و بوو پەرتالی سیاسەتەکی یا کو حەتا ئەفرۆ ژ ی توخیبیت دەستدریژی یا وی بۆ کەسێ ددیارینین. ئەقە رەنگی ئیککی یی سیاسەتا دنیایی بوو. تیکچوونیت ناقبەرا دەولەتیت ئەوروپی بەری ب رەنگیت ژیکجودا د ناڤ شلخەداری (مستعمرات) ییت بچویدکا کینا خۆ

دادقوتا. تشتى نوى لقيرى ئو بو، كو هه قباسكىت ژ هه ميا بهيژتر هه مى گوگا عهردى وهكى مهيدانا هه قركيا خو بهريخودايى و وانا هيژيت لهشكهرى دهريايى ييت مهن ژ بو وي مهخسهدي بو بهرويقي دهرياي (ئوقه ر سي) ئيخستنه ناف گه ميا و برنه وارا. بهريتانيا مهن دوارى سه رهزرى (تيورى) و كرياتيدا دهستپيكه رى قى تيگه هشتنا ستراتيجى يا نوى بو.

هه ر چه نده شه رى هه قفساليى (۱۷۵۶ ع حه تا ۱۷۶۳ ع) كو گرانيا وي دكه ته نافه راستا ئه وروپا، لهشكهرى بهريتانى فرهنگ ژ كه ندها كرنه ده رى، شه ر لناقبه را ئينگليزا و هه قسوزيت فرهنكا ييت نه پهنى، ئيسپانيا پهيدا بووى، ل هندى و بسه رداچوونا مانىلا و هاقانا هه ردوكا هاته كرن، هه ر دوو ژى زه نكي تترين باژي ريت لب ن خوندكاري شلخه قانى (استعمار) يا ئيسپانيا بوون. راسته كو باهرا پيترى ژ هيژيت دهريايى ييت بهريتانى لناف توخبيى ئاقيت دهريايى ييت وهلاتى خو بوون، هينگى ژى وهكى پشتى هينگى، مانه قه و هاتبوونه بنه جه كرن و كزيرتيت ئينگليزى ژ ماييكرنيت دوژمنى پاراستن، به لپا لبهرويقي دهرياي باشتريه كا كيما هيژا دهريايى ژى تيرا هندى هه بوو كو ئارمانجيت مهن بدهست خو قه بينن. هه ر وي رويدانى بخو خو زقرا نده قه، برهنكي به ربوونه ئيكه كا هيشتا به رفره تردا، لناقبه را بهريتانيا مهن و فرهنگستانا شوره شگير يا ناپوليونى، لناقبه را سالي ت ۱۷۹۳ ع حه تا ۱۸۱۵ ع زايينى دياربوو.

ل ديماهيا قان هه ر دوو شه ريت كو ژدل ييت دنيايينه، گه لهك جهيت گفانديت دهريايى، كو ژ لايى ستراتيجي قه به ركه تى بوون

که‌تنه ده‌ستیت به‌ریتانیا و ژ وانا ژی؛ گیبرالتەر (جبل طارق)،  
مالتا، سه‌رکی هیقییت قه‌نج (رأس الرجاء الصالح) و پاشی  
پشتی هینگی ژی سه‌نگاپوری که‌ته ده‌ستا.

د ناڤ سالیّت شه‌ریدا به‌ریتانیا ده‌سته‌سه‌رکرنا له‌شکه‌ری  
یا هندی داریخت (هندستان هه‌می ستاند \_ وه‌رگیر) و بو  
جارا ئیکی ژی ده‌سته‌افیتی تیکه‌لیت دیپلوماسی دگه‌ل چینی  
په‌یدا کرن. به‌ری هینگی بده‌مه‌کی کورت، لسالا ۱۷۸۸ ی  
ئوسترالیا ببوو ئارمانجا پاپوریت گرتیا فه‌گوه‌ازتنی ییت  
به‌ریتانیا و دگه‌ل هندی ژی وه‌کی شلخه‌داریه‌کا دی ژی که‌ته  
بن داری تانجا خوندکاریا ئیکگری (یونایتد کینگده‌م).

به‌یزکرنا بریا ریقه‌برنا شه‌ری ده‌ریایی، فه‌ریژا سیاسه‌تا  
ده‌وله‌تا به‌ریتانی یا هشیار د ریختسا سیاسه‌تا قه‌را و  
خویکی دا بوو، یا کو وه‌کی ده‌وله‌تا به‌رده‌قکیا له‌شکه‌ری، ئیکا  
هند کری دناڤ وه‌لاتیدا چه‌نده‌کا مه‌زن ژ ژیده‌ریت دراقداری  
نه چار بوو بزوخینیت، چنکی ئه‌و خوندکاریا بیبه‌قل یا  
کیشوه‌ری ئوراسیا بوو. هه‌ر چنه‌بیت فره‌نگستانی و، وه‌کی  
فه‌ریژا ل په‌یه‌اتییت چاقرنا به‌ریتانیا به‌لی پا بلوکه‌کا کیتر،  
ئو ئویرساتی ژی، چه‌زدر وه‌کی به‌ریتانیا بکه‌ن. د وی  
ده‌میدا، کو خوندکاریت ئاسیا د وی سه‌رده‌میدا، هوسا و  
هه‌ما به‌ری شو‌ره‌شا ده‌ستکاریی ژی، ژ لایی له‌شکه‌ریقه  
لچاف ئه‌وروپا، دقه‌مای بوون.

قه‌رساندنا ده‌سته‌داریی د واری ئه‌تله‌نتیکیدا، ئیک ژ  
شه‌رکه‌تیرین وان ئه‌گه‌را بوو، ییت کو گرفتاریا مه‌زنا وه‌لاتیت

روژئاڤا ژى چيپووى. دهوله تا بهريتانى و هه ر بوى رهنگى دهوله تا ئيسپانى ژى، ئەو شلخه گه هيت كو ل بن درويشمى گازيا نويكرنى هاتينه وهرگرتن، ل ساليټ ١٧٦٠ بيا پيكلوكرن، كو ئەو جهيت هاتينه دهسته سهركرن و د دهستى واندا، ژ شلخه دار يټ وان يټ ئەمريكانى كو بهرپيرهئى خو لى مكوم بكهن. پشتى هينگى سيژده شلخه دار يټ بهريتانى ل سالا ١٧٧٦ ى داخازيا خو سه ريا خو ژ تانجا بهريتانى ئاشكرا كر و كه تنه شه رى خه با تا خو سه ريى و ئەوا ل سالا ١٧٨٣ يټى، ئەو بوو كو ب شكه ستنا ميټروپولى بديماهى هاتى.

ل ئەمريكيا ئيسپانى هه ر چه نده پيكلوټ جودا بوونى يټ سه رهيټ نفشى سى ژ ره فه نديټ رومانيا، سه رى ژريټه بليوازي وهراركر، به لپا لناف وان په قى و سه رى خو هه لدا، پشتى ل سالا ١٨٠٨ ى زايينى كو خوندكاريا ئيسپانى لسه ر دهستى ناپوليونى هاتبوو دناڤكدا په لخاندن.

ل سالا ١٨٢٥ ى زايينى خوندكاريا شلخه داريا ئيسپانى ل هه مى كيشوه رى ئەمريكا بنبربوو. شوڤه شه كا سيني يا خو سه ريى هه ر ژ سالا ١٧٩١ ى وهره دهستپيكر، هه كو دهنگه دانا دهنگى فيشه كيټ شوڤه شا فره نكا لنك به نيټ ره ش و جوتياريت نفش تيكله، لباژيرى سانت- دومينيك په يدا بووى و ئەفه ژى قبه ركه تيرين شوينكه ريت به رئينانا شه كرى بوون ل هه مى دنيايى. پشتى شه رى ناڤخويى و دهست تيوه ردانا فره نكى- به ريتانى ئەو وه لات شيا ل سالا

۱۸۰۴ ۾ زاینی لبن ناڻی هاییتی خو سهریا خو وهرگریت، کو  
ئو کومارا رهنگین یا ئیکی بوو د دیروکیدا.

گرفتاریا ئه تله نتيکی یا سالیټ نيزیکا ناقبه را ۱۷۶۵ ۾ ۱۸۲۵  
۾ دگهل یاریا وی یا پینگ پونگی یا بهردهوام و راست و  
چهپ و ژیهل و ژوردا بسهر ئه تله نتيکیفه چون و هاتن، ئه و  
بخو فه ریژا چرکینا تورا رچاندی بسهر فی دهلیفی ده ریایی  
یی مه زنفه بوو. شوینواریټ وی بیټ بدوم دژبه ری بوون.

ژ لایه کیفه شو ره شیټ هندک به ندیټ پیکفه نویساندن هین  
ل ناقبه را ئاکنجیکریا و به نیا ژیکه پرتین و ژبه ر هندی ژی  
کینجا ژیکه بوونی شوینا تیکه له بوونی و شوینا دنقه گریټ،  
ژیکو یقبوون ژی چیبوو. دگهل هه رفتنا ئابووریا هنارتنا  
ژدهرفه یا شه کریټ، ئه و هاییتی یا بی به نیاتی هتا ئه فرؤ ژی  
ژناق ئابووریا دنیا یی هاته فه برین.

سهروه ریټ سیاسی بیټ وه لاتیټ ئیکگریټ ئه مریکی به ری  
خو دا به رویقه ی ئه تله نتيکی و روژناقای (مه خسه د روژناقایی  
ئه وروپایه \_ وهرگیټ) و دهست بمه زنترین کریارا تیوه راندنی  
(مغامرة) یا فه کرنا کیشوه ری خو دهستیپکر. کوماریټ نوی  
بیټ ژیری و ناقه راستا ئه مریکا قیان هندی ژی بهیټ و  
چهندی بشین هند پیچه کتر تیکه لیا خو دگهل ئیسپانیا  
بریقه ببهن و ددیټ هوسا باشتره ژی. ل رهخی دی یی  
ده ریای ژی وان تیکه لیټ خو بیټ نوی بیټ ئابووری دگهل  
سه ره یزا پیکولا دنقه گریټ دکر، به ریتانیا مه زن، فه هاندن.

ههروهسا تیکه لیبیت ئابووری، جفاکی و کولتوری لناقبه را وهلاتیت ئیکگرتییت ئەمریکی و گزیرتییت بهریتانیا ل سهر ئاستهنگیت سیاسی بسهرکهتن و د بوورینا ده میدا بهریش تیکه لیبیت نه مازهبی پیشکهتن، ئەو تیکه لیبیت کو ههتا روژا مه یا ئەفرۆژی هه ر دبه رده وامن.

نه مازهبییه کا وهلاتیت ئیکگرتییت ئەمریکا ئەو بوو، هه ر چه نده ئەو ل هه می سه دسالا نازدی دناق که قلوژانکی خۆدا مابوون و مایی خۆ ده می کریاریت وئ سه دسالیدا قه ومین نه کر. به لپیا ئەوان گه له ژی وه کی پیدقی ریډا خۆ و خۆ هاقیته ناق تیکه لیبیت نافده وه له تی و تییه لبوون و ژ ده ستپیککی وانا ژی داخازیا ژ هه ژیبوونا پشکداریا خۆ د دنیایدا کر و داخازکر ژی کو وه کی میناکه کی بۆ هه می دنیا مایی لیبهین و وان ئەف چه نده پیشوه خت بۆ سه دسالا بیستی و بیستوئیککی ب هزره کا باوه رپیکرنی ژی پیشکر.

وانا هینگی ئەف تشته بمرویت و باوه ریه کا بهیز و مه زن کر، هه کو فره نگستانا شو ره شگیر زوی جارها کی بۆ خوندکاریا ده ستبه ردا ی و قرالیی زفرییه فه. خوندکاریا ژیکورت یا شه روکه یا ناپولیونی ل سالا ۱۸۱۰ ی گه هشتیه گوپیته کا بلنداها خۆ، ئەوروپا ژی بۆ هه یامه کی کورت کریه ئیک، به س ل وان جها شوینواریت به رده وام لپه ی خۆ هیلان، کو تیډا بووینه پالده ری باندورا ئیکسه ر ئان ژی بنقه بنقه یی و قه نجکرنییت سیاسی تیډا په یدابووین، وه کی ده وه له تییت به ندا رایی و پرویسا. هه که ناپولیون بونا پارته ی زنجیرییت

دنفه گرتی فه کر بن، دی بریکا مایتیکرنا وی د مسریدا ل سالا  
۱۷۹۸ ی بیت، ئەوا کو سەر ب خوندکاریا ئوسمانیقه بوو، یا  
کو دلێ هه می دنیا بسورمانیی ژێ بزیدیای، ههروهسا ژێ،  
ئهو ی ئیپریالیزما بهریتانی ژێ بو زیده کرنا به رفهه بوون و  
دهستتیهردانی ل ئاسیا یا شاراندییه فه.

## ۲- کینجدا نیت دویریت شوپرهشا دستکاری (التاثيرات البعيدة للثورة الصناعية)

به لاقبونا رهنگی فہرپڑا بہری دستکاری چ کینج لسہر تیکہ لیٹ نابووری بیٹ کو د وارہکی مہزندا دلقلین چ گھوپرین دگل خو ئینان؟ برہنگہکی چریسہت گہلہک پیناسینیت ژ بو شوپرهشا دستکاری ہین، بکیمیٹھہ ہژمارہکا ہندا مہزن ژ پیکولیت سہخمہراتی شروٹھ کرنی و گہنگہشہکا تا(طا) ژئی چووی لسہر ہندی، کا وەرگہ پریانا نابووریا جفاکی و سہقایی، یا کو وەکی تیگہہ دہیتہ نیشانکرن، کا ہما بہمیٹھہ ژخافلہ تیٹھہ، ژ رھوپرشالا تیرا ہندی ہہبوو کو حہقی بدہینہ خو، ناقی شوپرهشی، ل دەمی گہنگہشا خو، بو دانین و بییژین. شوپرهشا دستکاری، رامانا وی بچ رہنگا گھوپرینا ژنشکہ کیٹھہ یا کاودانی فہگواہارتنا نابووریا ناقیشوہری نہبوو. ئەوی ژ وارہکی نابووری یی بچویکی بتنی دستپیکر و ژ ویری وی خو بہرہرہ و ب پر کیماسیٹھہ بسہر ہمی دنیا ییٹھہ بہ لاقکر. د دنفہ گرییدا ژ لایئ دیروکیٹھہ فان خالیٹ بہین پویتہ یہکی قہرکہتی یی ہہی:

۱- شوپرهشا دستکاری ل بہریتانیا مہزن چیبوو، وەلاتہک، یی کو ہما بہری ہینگی ژی ہندہ تیکہ لیٹ بازرگانیا ژدہرقہ، بیٹ کو ژقامیدہرقہ، باش ئاٹاکری و پیکٹھہ گریدانیت شلخہ داریی

ڙي لبر دستي وي هه بوون. به لپيا هيشتا ئه ڦه بتني ڙي، نه  
 ٺه و کاودان بوو، يي پيدڦي، کو تيرا هندي هه بيت، هه که و هسا  
 با، تقيا با په قينا شوږه شا دستکاري ل ديڦهاتي هوله نديا با  
 (چنکي هوله نديا هينگي ڙوان زويتر و پيتر ئه ڦ تشته د دستدا  
 هه بوو- و هرگير.) نويزه نينيٺ ناف ديروکي \_ بهري خو ٻده  
 ئافکرنا بسورماني د پشکا بهري نوکه دا\_ پيتر يا جارا ييٺ  
 ڙبه رره خا دهر که تين. به لپيا شوږه شا دستکاري به روڦاڙي  
 هندي ل بنگه هه کي هه ما بهري هينگي ڙي بکير لقينا پيشکه تنه  
 ئابووري دهات، يا چييووي.

۲- تشتي کو بو مه ديار دکهت، کو شوږه شا دستکاري  
 دناف رڙيمه کا ئابووري يا داييخستيدا دهر گه هي خو نه ڦه کريه،  
 ٺه وه کو لايي سه رکيشي دهليفهي، دستکاريا بهري په مبيه ل  
 نافه راستا ئينگليزي. هه که بيت و ئه م ڦي چهندي ببهين بهنديڦه  
 گريدهين کا چاوا بهرئينانا هندي ڙ لايي چهنديني و چاوانييڦه  
 پيڦهاتي متاييٺ وان ييٺ کو بو بازار ي بهريتاني دهاتنه هنارتن  
 هه ڦرکيي بکه ن، و هرگرين. ديديار بيت کو ئه ڦه ڙي باندورا ڙ تلفه  
 يا گه هشتنه ئيکا دنيايي بوو. ٺه و بخو هه ما ڙ دستپيکي ل سهر  
 بازار ي دنيايي هاتبوو ستيره کرن. متايي وي يي خاف، په مبي،  
 تقيا با بدروستي هه مي بو ڙ دهر ڦه ئينا با و هه ما خو ڙ ساليٺ  
 هزارو هه شتسه دوسيها وهره جلکيت چيکري ۷۰% ي ڙ تشتيٺ  
 هنارتي ييٺ بهريتاني پيکدئينا.

۳- پشتی کو شوڙه شهڪا بتني و ئيڪانه يا دسه تڪاريي چيويوي، هڙمارهڪا مهزنا چارچوقيت دوزيت دستڪاريڪرن لناف ملههتا، دهقرا ئان ڙي ڙ توخيا دهر بازبوي د ديقر هاتن. دستڪاريڪرنيت ڙ ڦي رهنگي ههتا رڙڙا مه يا ئه ڦرو ڙي هر بهردهواميا هي و بهري ههميا ڙي ل ئاسيا، هوسا ڙي ههتا دهمهڪي يي ڪو تيدا هنده ئابووري كهتينه دناف دهوري پاش- دستڪاريي ڙيدا، هندهڪيت دي ڙي يي دستڪاري، هوسا ڙي ييت ڪو خو د دهليقي هنارتنا ڙدهرفه ييت بهري شوينڪرن نه مازها خو وهرگرتي، وهڪي؛ دانيمارڪي و زيله ندانوي، ئان ڙي ئينانه دهري يا پيٽرولي، قانا پيٽههات قخوشحاليري بگهن و ڪوما سيئي، ڪومهڪا هڙمارهڪا مهزنا وهلاتا ييت ڪو نه دبوو كهس چ هيڦيا ڙي بڪهت، د دهمهڪي بهرچاڦدا دستڪاريهڪا ڪو بڪير بازاري دنياي بهيت ئافاڪر. هوسا ڙي دياره دستڪاريڪرن ڪريارهڪا ڪو ل ههمي دنيا د دنيا دارييدا پيڪڙه پهيدا بيت، لديف به لاقبوونا تيله ڦزيوني ئان ڙي سهخهتي مهزختني يي رڙڙاڦايي، نه بوو. به لپيا ئه و وهڪي لقينه رهڪي تور رچاندني لهنده دهليقت ديهه و بوو ڙي.

۴- به لاقبوونا توخمي بهري دستڪاريي نه ڪو برهنگي زهرهريه ڪرنا بڪوتهڪي و رهپورويت يا موديلا بهريتاني رويدا. ڙ نهو و پيٽهه تقيا مرؤف وي ئيدي نه وهڪي ڪريارهڪا دوزا بڪيرئيناني يا ب ئاستهنگ دانپته بهر هزارا خو. ههما خو نفشي دوويي يي دستڪاريهڪرا، بهلجیکا، سويسرا، فرهنگستان،

وہلاتیٹ ئیکگریٹیت ئەمریکی و ئەلمانیا، گەلەک ژ وان کاودانیٹ قەبرکەتە ییت کو بەریتانیا هەین، ژ وان دکیم بوون، بۆ بەحسی خەبەری؛ وی شۆرەشا د بیاقی شوینکرنیدا چاقت خۆ قەکرین، یا ملکداریەکا خۆبخۆیی ژ جوتیاریا بچیک دایە رەخەکی. حەتا بەری هینگی مرؤف یی نەچار بوو، ئەو بخۆ بۆ خۆ لیدیف چارەیا بگەریت. چاپان ب ئویرساتیڤە کو نفسی سینیئە ژ دەستپیکەریت دەستکاریکرنی لڤەخ و دوریت سالیٹ ۱۸۸۰ ییا، هەما خۆ ژ سەدسالە هەقدی و هەژدی، بدروستی جودا ژ رۆژئاقای دارپتگەهیت بساناھیکرنا دەستکاریکرنی بۆ خۆ دانابوون.

۵- رەنگی بەری دەستکاری دگەل هەمی نیشانیت جفاکی ییت کو دگەل وی دەین، هیدی د بکارئینانیدا جەھ خۆ گرت. بەریتانیا مەزن بکوئەک پشٹی سالا ۱۸۲۰ ی زاینی، وەکی وەلاتی ئیکی، یی کو هەر وەختە ژ هەمی لاییت ژیانپڤە بەدەستکاری هاتیە توککرن، سیاسەتا وی ژى هیژ بەردەوام و برەنگەکی خۆسەر ژ لای وەلاتییت خودانیٹ فابریکاڤە، کیمتر ژ کەنکەنیت عەردی و شەھرەزاییٹ کرتی دەاتە داناندن، ماڤە. هەر وەختە ل هەمی دەڤەریت ئەوروپا گزیرتیٹ دەڤەریت دەستکاری دناڤ توخیبیٹ دەڤەرادا، کو زوخەئانیٹ دەڤەریت جوتیاریی بوون، پەیدابوون. ل ئاسیای، بەلپا ژبلی چاپانی ل سالا ۱۹۰۰ ی و ل قیرئ و ویراھەنی کتوماتیٹ فابریکا هەبوون، ل چ جها رژیەکا دەستکاری یا پیکڤەگریڤای نەبوو. هەر وەکی

وئ مروف دشيت لسهر ئه فريقا ژى ببيژيت، ئه و كانيت دهرئنانا زيرى و ئه لماسى هينگى ليھهين، لناف ئابووريا دنيايى چ گرانپه كا و هسا نه بوو.

قبره كه تنا دنقه گريى نه بهس د هنديدا بوو، كو د ناف فابريكادا برپا ههلمى و هونه رى كارپيكرنا ئاميرى بهرئنانا متايت مه زاختنى، هوسا ژى وهكى تشتيت ژ په مبي چيدكه ن، بچه ندينى، هه ر پيتر ليدهاتن و كيتر ليھاتنا بهاي، دهاتنه چيكرن. هه ر وهخته هه ر بوئ لوكى ژى چيكرنا ئاميريت ب سه رگيژى، ييت سه روبه رى بكارئنانى بساناھى ليدهكه ت، بو بهرئنانى يا تيړا خه لكى بكه ت پويته يى وان پيتر ليدهات.

يى كو د ناف واندا ژ هه ميا ژى قبره كه تير، تفهنگ و توپيت كو بسته يا ئارمانچ هنگاتن و هيژا هه ر فاندنى يا وان برهنگه كى نوى و مسوگه رتر بيت و هه روه سا پاپوريت ب هيژا ههلمى، شه مه ندوفه ريت ب هيژا ههلمى ژى دخه بتن، هاتنه چيكرن. ده ستكارپيكرنا شه رى و هاتنوچوونى ل ده سالييت نيغه كا سه دسالا نازدى خو گه له ك برهنگه كى بهرچاف ژ بنگيره ييت (مراکز) به رى ده ستكارپيكرنى دويرئخست. به لپيا ده ستكارپي بخو ژى بهس ل وئ دهرى بهرپيړه ي خو ديت، ئه و جهيت كو لى كاودانيت ژ رهنگى هژماره كا مه زن ژ ده ليقيت خو رستي، هونه رى كارپيكرنا ئاميرا، سياسى و جفاكى پيگفه ليھه بان.

هنده ك ژ بهريت وانا خو ژ نه وروپا و ئه مريكا بسه ر هه مى پلاننيغه به لافكر و هاريكارى پيغه هاتنا قى چه ندى ژى ئه و بوو:

أ. تورپت بازارگانی بیټ پیچیبووی دناڤ و لناڤهرا گهلهک ئابووریټ مللهتادا ههر بهری هینگی ژی هاتبوونه مسوگهکرن، ئەوټ کو ئیدی ژ نهو و پاشقه دبازرگانیهکا تهقایی یا دنیایدا، تقیابا پیتر و چرکیتتر بهینه بکارئینان و مفا ژی بیتهکرن، پیقه بهیټ، هاتبوونه چیکرن.

ب. بکارئینانا پاپورپټ بهیژا هلمی کاردکهن، دریک و ده میټ دریزدا، بهایی قه گوهازتنا متایی خه لکی و قهریژا دهستکاریا گران بو قوناخیت دویر بسانا هیتر لیگر و بهایی وان ئامیرا ژی گهلهک کیمتر لیگر.

ج. ل گهلهک بنگیره (مرکز) بیټ باژیروی بیټ دنیا بی بهر بهره داخازی لسهر متاییټ دهستکاریا باژیروستانیا روژئا قایی بیټ ب بها و کهشخه بلند دبوو.

ئهو چهکی ئاگری ئەقی ل ئەوروپا هاتیه چیکرن ههما خو بهری شوهرهشا دسه تکاری ژی، خو خو گه هاندبوو نیقه کا ئەفریقا و ئەمریکا ژووری ژی. دهستکاری کرنا بهری چه ککرنی باندوریټ بهروفاژی ژی چیبوون. ژ لایه کیفه ئەوی چه ندینی یا بهردانا ههلمیټ پیسکرنا ته خا بای بلندکر و چهکی سڤک ژی بسانا هیتر که ته بهر دهستا و مروڤ شیا پهیدا کهت. ژ لایه کی دی ژیفه دهسته کیت توپرپیژیا گران و بهری سنگیا و سهری چه ککرنی یا دهستکاریا چهکی و ههر وهسا ژی پاپورپټ شهری بیټ زری و کومزریکی بهر بهره دیار بوون و گرانتر ژی لیهاتن. دنیا بهری دیموکراتیی، ئەو دنیا کو تیدا چهکی گران

که تیه دهستی وان توخمه مروڤا، بیټ کو حکومه تیټ وانا بو خو  
شیاین نویترین چه کی ژچیکرنا کرووپ نان ژی فیکه رس  
بدهست خو بیخن ئەو زرهیزیت مەزن بوون و ئەو دهلە تیټ  
تشته کی هوسا پیڤه نه هاتبا! (تقیابا خودی بو ڤه گیڤا با \_  
وهرگیر) د هه ڤرکییدا د شکهستی بوون.

ههروهسا دلوهکا نزم ژیدا قوناخا ناقههرا پیڤهکته تا تهکنیک و  
دهسته داریی خو مهزنگه. تڤهنگه کا کو بسناهی هاتیه چیکرن،  
هه کو رادوهستا، ئاسنکه رهکی گوندهکی ئەفریقی ژی پیڤه دهات  
چیکه تهڤه، ههروهسا ئەو تڤهنگا بشیلک (سهلی) یا کول سالا  
۱۸۸۴ ی زاینی هاتیه چیکرن و گهلهک بدهمهکی کیم ژی د  
شه ریټ شلخه دارییدا ژی هاتیه بکارئینان کو دگوتی تڤهنگا  
مهکسیمی، بهروڤاژی ژی هزرکری وهسا بسناهی که ته دهستی  
خهلکی خیانی یی دهڤه ریټ شلخه دار (کولونیالیست) که تینی و  
مفایئ سهخله تی بی هه ڤباسکیا ئیمپریالیستا ژدهستی ئیناده ری.

به ری همیا ژی به لاقبوونا وهروه ری (رهڤولڤه ر) یا بشیلک  
یا کول دیمایا شه ری ئیکی یی دنیایی هاتیه چیکرن، سه ری  
هه فساری دژواریا دژی دیموکراتیی کیشا و دهرگه هی وی  
ڤه کر.

یا کو هیژ ڤه برکه تیتیر دهستکاریکرنا (تصنیع) دهر بازبوونی  
بوو، هوسا بکارئینانا بریا هه لمی دناڤ ئالاقیټ هاریکرنا  
هاتنوچوونیدا بوو.

سالیٔ هزاروهه شتسه دوسیھان بۆ ھاژوتنا پاپوریت ھلمی،  
 ئەویٔ کو ژ دەستیکی د ئاقیٔ ناڤھوی ئان ژى د ئاقیٔ  
 بەرلیقیٔ دەریادا ھاتبونە بکارئینان، وان پاپورا ئەف دیوارە  
 ژى شکاند و ژ ڤان توخیا ژى دەربازبون. دەربازبونەکا  
 بسەرۆبەر بسەر ئەتلەتتیکیفە ھاتەکرن و پاپوریت ئیکی ییت  
 ھلمی لبر گفاندیٔ نەییٔ رۆژئاقایی دیاربون (ژئەوروپا و  
 رەخ و دوریت وئ چوونە جھیت دی \_وەرگیر)، ھوسا ژى سالا  
 ۱۸۳۵ ئ زاینی ئیک ژ وان دناڤ رویاری فراتیدا دیاربوو. قیجا  
 سالا ۱۸۵۰ یی زاینی پاپورەک ژ شانگەھای گەھشتە لەندن.  
 لناقبەرا ۱۸۶۰ ئ حەتا ۱۸۸۰ ییا دەوری پاپوریت بەرباکی  
 بدیمای ھات، قەکرنا دەرتەنگا سوئس باھرا پیتری ژبەر ھندی  
 بوو کو بکیر پاپوریت ھلمی بەیت، وئ ژى ریکا ناقبەرا لەندن  
 و بۆمبی بنییکر، ل سالا ۱۸۶۹ ئ وەکی نیشانەکا قەکرنی  
 کەتە خزمەتی.

ل دیمایا قی دەوری پینکفەگریدانیٔ بارەھلگریٔ گەلە مەزن  
 ئیخستنه بەر خزمەتی: ھینگ، ھەکو ل سەدسالا ھەژدی، شەکر  
 قەرکەتیرین متایی بازگانیا بەرویفەھى دەریای بوو، پشتی  
 ھینگى بدریژاھیا چەندەھا سالا چەندیٔ گەلەک بیقام ژ گەنمی،  
 برنجی، پەمبی و رەژیا بەری ب پاپورا قەگوازتەن و پیتریا وان  
 ژى بوونە باریت ترومبیلیٔ بەریتانی.

ههروهسا خيچا ئاسنى، شەمەندوفەرى ژى ل دەستپىكا پەيدا بونا خۇ، دكار و پىدقئىت ناخۇبىدا خزمەت دكر. تشتى چرىسەت ئەو پىزانىن نىن، ئەوئىت كو شەمەندوفەرىت ئىكى يىت كو بكىر خزمەتكرنى بهىن دناف وەلاتەكىدا هەين، بەلىقئىجا ئەو دەرازىنكىت دەمىنە ئەوئىت كو تىدا و ژ هىنگى وەرە رىكا شفاكا ئاسنى وەكى ئالاقەكى پىقان و دياركرنا ژيانا جفاكى لىهاتى. لىدق قى چەندى ل سالىت هزاروھەشتسەدوچلا ل ئەوروپا سەردەمى رىكا ئاسنى دەستپىكر. حەتا قەشكىنك (وەرگەرىان) يا سەدسالانازدى ژى كىمەك ژ وەلاتىت ژ دەرڧەى ئەوروپا برىكا ئاسنى ھاتبوونە توكرن ( شەمەندوفەرى لىھەبوو \_ وەرگىر) و ژ وان وەلاتىت لى پەيدا بووى ژى، بەرى ھەميا ھندى، ئەرگەنتىنى و چاپان بوون.

ئەگەرا كو چىنى و ژىريا ئەفرىقا و دگەل توركى ژى، خۇ پى ب شەمەندوفەرى كەتى، ئەو ھارىكارىا رىيا ئاسنى بوو، يا كو ژ لايى نافدەولەتىڧە دراڧى وئ ھاتىەدان و ھوسا ئەو ژى گەھشتنە گوپىتكى. ئەو بخۇ ھەكو رىكىت ئاسنى بو كاروبارىت لەشكەرى بلوكا كاروبارىت ئابوورى دەھاتنە بكارئىنان، ھەر وەكى ل ھندستانى رويداي، وان ل ھەمى درا ھارىكارىا پىتر پىكفەگرىدانا دەڧەرىت كو برىيا وئ گەھشتىنەئىك، د ناڧ بازرگانىا نافدەولەتىدا، كر. ژ قەبركەتتىرىن پروژىكىت كو ھارى لقىنى دكەن، وەكى، پىكفەگرىدانا دناڧراچوونى لناقبەرا گفاندىت روژھەلات و روژناقايى وەلاتىت ئىكگرتىت ئەمرىكا خەلەكا كىنجا باژىرىت بنگىرە، بەرىڧ جەھىت كو نە دگەھشتىنى بەرفرەھتر

ليڪر. ههڪو سال ۱۸۷۳ ۾ پرتويڪا يوليئس فيرنيس رومان لڊن نافي گهريانهڪ لڊور دنيا ۾ دهشتي رڙادا دهركه تي.

ئهي گهريا خو ڙ نوڙهينيت بي قهر وهگرتهبو، كو مروفي دي پيڙهيت كيشوهريت مهزن گهله زوي قهدهكت. بهس مروفي نه دروست ئهف تيوهراندنيت (مغامرة او مضاربه) هوسا بستو خوڙه دگرتن، بهلي هافينا جهي گهروڪا (گهريدهيا) گرت. كوميت ريڪستي بيت سهوسي بهريف خوندياري ئوسماني و ژووري ئهفريقا ئيدي تشتهكي نه هندي نهمازهي بوو و هيڙ پيتر خوڙهتا چاپاني ڙي، يا كو هتا سال ۱۸۵۳ ۾ ڙي بهرامبهرى دنيا ڙدهرفه برهنگهكي مسمت گرتي بوو، هر ڙ سال ۱۸۶۰ ۾ زابيني وهره ميهفانخانيت بيانيا لي ههبون.

لناف ههمي ئالافيت خو گهاندهنيڪ بيت كول وي دهوري هاتينه چيڪرن و كينجهڪا گهلهڪا دڙوار ڙي هي، ئاميري تيليگرافي (بريسيا تيلي) بوو. ريبا گهاندهنا بهندي بسانهيتر ڙ ريبا ئاسني دهاته دانندن. چيروڪا بريسيا تيلي ل سال ۱۸۳۹ ۾ لسهر دهستي سامويل مورسيس وهكي دهستوهري (براءه اختراع) يا ئيكي دهستيڪر. فيجا ههما ڙ سال ۱۸۶۶ ۾ وهره وهكي بهندي بهرويڙهي ئهتلهنتيكي كرى بدروستي د مهيدانا كاريدا كاريهاته كرن و ل سال ۱۸۸۰ ۾ زابيني پيڙهاتن چيوو بو هر جههكي پيجهكي لنڪ بهريتانيا ۾ قهرهكتي بيت و لڊن تانجا ئيمپهراتوريهتا بهريتاني بيت، تيليگرام (بريسڪ) بو بهينه هنارتن، دگهل هندي ڙي كو لسهر ههمي كيشوهرا بوون. بهاريڪاريا تيلهبريسڪا لهزا هايدارڪرنيت لسهر سهوسيا لنافهرا

ئەوروپا و ۋەلاتىت ئىكگرتىت ئەمىرىكا گەلەك زوى بۇ پىكەرى  
۱۰۰۰۰ ى بلند بوو.

دگەل وى ژی پىنگوھۆرپىنا پىزانىنىت قەگھازتتا وان متانىت  
دەاتنە كرىن و فروتن، ئەقە بوو كو رویدانا قەگھازتن و  
ھایداربوونا لسەر بازارپىت كرتى و متای بىقام بلەزكەت.  
ھەرودسا دىپلومات و رىقەبەرىت شلخەدارىی ژی ئىدى دژوارتر  
بشیرەتا قە ھاتنەگریدان. ھەر دوى دەمىدا قەرقدى ھنارتتا  
پوستەى گەلەك پىتر لىھات. قەگھازتتا كاخەزكا برىكا ئاسنى،  
كىمبونەكا مەزن یا بەھىت قەگھازتتا متایا قەرپىژا وى بوو.  
دەستپىكرنا ئاڧاكرنا خزمەتت پۈستەى ل ھندەك ۋەلاتىت دى و  
ھەرودسا ژی بساناھىكرنا ژ توخىيا دەربازبوونا گەھاندنى برىكا  
پىكھاتنىت ناقدەولەتى بوو و ھەر ئەو پىكھاتن ژی ئەگەرىت قى  
پىشكەتنى بوون.

### ۳- ئىمپىراتورى و دەولەتتە مللەتئىنى

ژ پروژىت سىياسىيەت مەزنىت نىقەكا سەدسالى، خۆسەرى (لىبەرالىسىموس)، بەھى قەخاندنىت خۆ يىت كو گرىدای بازگانیا خۆسەرڧە و ماركسىسىموس، خەيالئىت دنڧەگرىپ بوون، كو دناڧ وندا دەولەتا مللەتى وەكى وارئ سىياسى تنى دەورى دىڧەلانكىي وەرگرت. بازگانئت كو ژ خوسەرىي خۆرستى، يىت وەكى رىچارڧ كويدهنى، هىڧيا وان ژ راكرنا رىگريت بازگانئى ئەو بوو، كو ئەڧە لسەر هەمى رويئ عەردى، خۆشحالئى و تەناھئى بۆ هەمى مرؤقانئى پەيداكەت و ل پشت وئ ژى ئەو ھزر ھەبوو كو كرىارىت ناڧدەولەتى يىت كو هەمى دنيايئ ڧەدگرن بئى تەنگاڧى، يىت كو پىڧەھاتنا كرنا وان دئ چئبىت، ھەكە يىت و دەولەت و حكومەت دەستپاڧئىژنى پىكھاتنىت دلخازئت لناڧبەرا كەسا (كەسى بازگانئى) پپارىژن و دەستئ خۆ تئوۋەرنەدەن. ھەر وەسا ھزرا كارل ماركسى ژى ئەو بوو، كو دەولەت و سىياسەت لپئىكى دوويئ دەئن.

ئەوى سىياسەت و دەولەت وەكى بوويەرەكا سەرڧەسەرڧە يا رويس ددئت، لدىڧ دئتنا كارل ماركسى ھىژا كو براستا دىرؤكئ دلفلئىنىت، ئەو تىشت بوو، ئەوي ھندى رۆژەك دەئت بەھئ وئ پئتر لئدھئت، ئەو ژى سەركرتى (رأسمالية الكرة) يا گوكئ (دنيايئ) يە دگەل ھەڧدژئىت وئ يىت ناڧخؤبئ وئ و ھەرودەسا ژى ئىكگرتنا پالئت ھەمى دنيايئ، سەخمەراتئ ھندئ كو شۆرەشا دنيايئ بئتەكرن.

پشکه کا بازارگانیا ئازاد هينگی بوو راستی، ههكو بهريتانيا مهزن ل ساللا ۱۸۴۶ ی ژ لایى خوڤه قبهرکه تیتیرین ریڤه بهریټ گومرکی راکرین و نه هیلاين. هندهک دهوله تیت دی بو خو ژى هیبون و وهکی وی کر و ل رهخ و دوریت ساللا ۱۸۷۰ یی، هه می ئه و دهوله تیت ئه وروپی ئه ویت کو دکه فنه روژئاقایی خوندکاریا قه یسه را بوونه دهقه رهکا بازارگانیا خو سه ر. ژدهرڤه ی ئه وروپا کارپی کرنا وی هزرا، کو نه لیدیڤ دلخه یالا سیاسی، یا کو به ره به یتى (دعاية) بو بازارگانیا خو سه ر لناف هه می دنیایی دکه ت، هه ر بچ حالى هه ی، ب دهستودان پیڤدی مایټی کرنا سیاسی و دهستتیه ردانا له شکه ری یوو. به ریتانیا مهزن، یا کو بلوکه کا مهزن قبهرکه تیتیرین دهسته داریا شلخه داریى یوو؛ دناف شلخه ییت خودا رهنگی بازارگانیا ئازاد بریڤه بر. هه تا سالیټ هزارونه هسه دوسیه ا ئه و کریاریټ ژدهرڤه ی ژیبیرینا لسه ر کرینو فروتنیت که سی سیی، لناف هه می ئیمپه راتوریه تا خو، وی چ ریگریټ کو وان دهسته سه رکه ن نه دانانه سه ر رییا وان ( هیلان ئازاد). ل خوندکاریټ مه زنیټ ژدهرڤه ی ئه وروپا، دهستودانه کی دی یی که فنی گریڤای وان هه بوو، ئه و ژى خوندکاریټ مه زن و دهوله تیت ژدهرڤه ی ئه وروپا بو پیڤه گریڤانا خو دگه ل بازارپی ئازادی دنیایی هندهک تیتالیټ خو بڤخو ییت سه روبه رکرنی هه بوون وان دقیا پی به ریڤ بازارگانیا دنیاییڤه بچن. ئه فی د کاودانی خوندکاریا ئوسمانی، چینی، چاپانی و سییام (تایله ندا نوکه) دا رویدا و لدژی پیکولیټ وان ییت ژریڤه بزاف هاتنه کرن ، بگفاشتنی ئان ژى بکوته کیا

دارى له شكهري، وهكى؛ (شهري ئوپيوم ل دژى چيني ل ساليټ ۱۸۳۹ ى \_ ۱۸۴۲ يا). بئىمزاكرنا هندهك گريبه ستيټ ئاليسهنگ ديمايكهاتى، ئەو بازارپټ حەتا هينگى دپاراستى بۇ بەرى دەستكاريا ئەورويى هاتنه قەكرن.

پروگرامەك لبن نافى ئيمپرياليزما بازركانيا ئازاد يا ژ فى رهنكى، يا كو هاتيهكرن برىكا هەلمريستنا وان دەولهتا بۇ نافى ئابووريا دنيايى، هەبوو. خوندكاريټ كەقنيت ئاسيا تقيابا زانيبا، چاقديريټ سەره دەريا بسەروبه ر يا نافدەولهتى بكەن، دا كو وهليبهين مفايى وان بۇ هەمى هەداميت بنەمالا مللەتا بيت، هەر چهنده ژ دەستپيكي هەمى تيدا وهكى ئيك نەبوون ژى. ل هندەك جهيت دى وهكى جفاكيت بسورمان، تقيابا وان گريبه ستا جهى ئازاديا كاركرنا مزگيني هەلگريټ فەلانيى ژى دناقدا هەبا. هەكە پيچيبوون هەبا، تقيابا ئەو وهلاتيت كو هندە جارا وهكى بەر بەرى دهاتنه سەخلەتكرن، قانونيت خو بيت ناخويى نيزيكي سەنتا ميناكيت روژئاقايى بكەن.

ل وان درا، ئەويت كو ئەورويى و وهلاتيت ئىكگريټ ئەمريكا دقيا لديف هزرا خو كريارا باژيستانىكرنى و قانونيت خو بۇ ئيكسەر بهنيزن، پيكولدىكر، سەركەتتا وان لقى دەورى يا كيم ىوو. ئەقە ل شلخەگەها(مستعمرات) و هەر بوئى لوكى ل وان دەولهتيت خو سەر، ئەويت كو پاشقەماي ژى دهاتهكرن. بنەكوكا راستيى، دى بيژين سەربەرداى (ليبه رال)، ژبەر كو دا نە بيژين دەستەداريټ شلخەدار بيت ديموكراتى، وهكى بەريتانيا مەزن و خوندكاريا فرەنگا، هوير و برژدى لناف شلخەگەهيت خو

رژیمیت ده‌ستبه‌ردای (مطلق) ئاقادکرن. فی چه‌ندی ژى ریکا هندى گرت کو به‌رده‌وام دارپیتگهه (مؤسسات) بهینه‌فه‌گوه‌ازتن. ئەوی ل وان مه‌یدانیئت کارکرنیدا جهی خو گرت، ئەویئت کو تیدا سه‌ره‌ییئت خیانی بداریتن مادده‌ییئت مودیلیئت جفاکیئت ئەوروپی وەرگرتین. بیی ژبلی، قه‌نجکرنه‌کا خو‌بخوی یا ژ فی ره‌نگی، ئەفه‌ ریکه‌ک ژى یا به‌ریف خوسه‌ریا سیاسی بوو.

لناف ئاکنجیگه‌هیئت شلخه‌قانیئت سپی، ییئت کو خو‌یی ییئت به‌ریتانی بخو بوون، وه‌کی؛ که‌نه‌دا، ئوسترالیا و زیله‌ندا نوی، که‌سی ژ قانا هزرا هندى نه‌کر، کو خو ژ وه‌لاتی ده‌یک جوداکه‌ت و که‌سی ژى زه‌هری شو‌ره‌شکه‌ریئت ئینگله‌ندا نوی ژى فه‌نه‌کر، خو پشته‌ی هه‌کو وان خو ل سالا ۱۷۷۶ ی ئاسیکری ژى. به‌لپا مروفتی وان پی و پی لسه‌ر شوپا شلخه‌دارا نه‌چوو. ل دیمایا سه‌دسالانازی ملکدارییئت به‌ریتانی ل ئوسترالیا و که‌نه‌دا تیرا هندى د خوسه‌ر بوون کو دناف ئیمپه‌راتوریه‌تیدا شانیه‌ی یا خویکا پاراستنی بریفه‌بهن (گومرکیئت خو‌بخوی دانان). هوسا ژى وان سه‌روبه‌ریئت خو ییئت سیاسی هند به‌رفره‌ه پیشیختن، کو دیموکراتیتر، بی منه‌تتر، هه‌ما خو نویتر ژى ژ پایته‌ختا شلخه‌داریی لیهاتن. ژ لایئ ئابووری و سیاسیفه‌ ملکدارییئت (کومینیون) به‌ریتانی ده‌ینه‌ه‌ژمارتن وه‌کی چیرۆکیئت سه‌رکه‌تنیئت سه‌دسالانازی.

هه‌ر وه‌کی ل هه‌می جفاکیئت ئاکنجیکریا هه‌ی، وه‌لاتیئت ئیکگرتییئت ئەمریکی بخو ژى ژ وان ده‌یته‌ه‌ژمارتن، هه‌ر چاوا بیت که‌فنه‌ خودانیئت وان وه‌لاتا ژ خو‌شیا قان سه‌رکه‌تنا چ

تشتہ ک قبہر نہ کہت، نہ بہس چ قبہر نہ کت، بہرؤفاژی ہندی ژی گہلک خرابتر لیکن ژ جہیت کو سہروریا وان خوپی شلخہ فان.

سہرکیشی دووی بی نویکرنی کو ژدہرقہی ئہوروپا بیت، چاپان بوو. بو جارا ئیکئی ل ساللا ۱۸۵۳ یئی و ۱۸۵۴ ی ئ بریکا ہیزہکا دہریایی یا ئہمیریکی ہاتہقہکرن. پشتی ئافاکرنہقہ یا مایچی یا دہولہتی ژساللا ۱۸۶۸ ی وەرہ وی وہلاتی خو لسہر ریکا قہنجکرنہکا خو بخویی یا بدوم دیت.

د وی قہنجکرنیدا گہلک ب تہناہی ئہو مادیت ئافاکرنہقی ئہویت کو ژ ئہوروپا دہاتنہ وەرگرتن و دگہل وان تیتالیت کو خہلکی بخو بو خو دانین ئان ژی بریکا قہدہری چیبووین لنک خیانییت وہلاتی تیکہہلکرن و دناقدا ہاتنہحہلانندن. براستی چاپان نہ بوو دیموکراتیہتہکا بی کیموکاسی، دیموکراتیہتہکا وہسا کو مرؤف ل ئہوروپا ژی لیدیف دگہریا، بہلپا ل سالیٹ ۱۸۸۰ ییا زایینی بوو دہولہتا ئیکئی یا کو ل ئاسیا ب دہستویری دہیتہ بریقہبرن. ئافاہییت شینستہیی بیت پیکقہژیانی، وہکی مالباتی، ہەر چاپانی مانہقہ، دہستگہہیت دہینہ پەژنین، وہکی، لہشکہری، پولیسا، ریقہبہریا حکومہتی ئان ژی زانینگہہ ب خہمژخارنہکا گہلک باش و ب بژارہیی لیدیف میناکیت روژئاقایی ہاتنہ گھورین ئان ژی ہما نویژہن کارپیکر، دگہل ہندی ژی گہلہ کیم بہرامبہری میناکیت بیانی ہمی ہیلان و چ گھورین تیدا نہکرن. وہسا کو ل رەخ و دوریت قہشکیتکا

سه‌دسالی مروقی چاپان ژ لایئ چاوانیا رژیمی و سه‌روبه‌را فه وه‌کی به‌ریتانیا رۆژه‌لاتی ئان ژی پرویسیت ئاسیا ده‌اته دیتن و ددیت.

خۆ گه‌ورینه‌کا ته‌قایی یا ژ فی ره‌نگی یا باژی‌رستانیه‌کی هه‌می پیکفه چیدبیت هینگی دی هه‌بیت، هه‌که ژ ده‌رغه گفاشته‌کا مه‌زن سه‌خمه‌راتی بکیرئینانی ل سه‌ر به‌یته‌کرن، به‌لپیا ل ویری ژی نابیت گفاشته‌ن یا وه‌سا بیت کو بقیت و نه‌قییت زه‌هریقه‌کرن بکوره‌کانی و بیی کمین به‌یته‌کرن و خۆ مه‌زنکرن ژی تیدا هه‌بیت. به‌روقاژی هندی تفیا تیدا ده‌لیقی کاری خۆ بکیرئینانا خۆبخویی به‌یته‌هیلان. گفاشته‌کا خۆ بکیرئینانی یا ژ فی ره‌نگی ل سه‌دسالا نازدی ل هه‌می دنیا یی یا ب باندور بوو. ژبه‌ر وی چه‌ندی، د وی ده‌میدا، به‌ری مه‌سینگ و سینگ که‌ته کاکلا دۆزیت دنقه‌گریی.

جاره‌کی وه‌لاته‌کی بتنی، کو ئه‌و ژی قرالیا ئیکگرتی بوو، خۆ ژ لایئ ئابووریقه وه‌کی ب بزاقترین هیژ دگه‌ل بلدنترین لوکا خۆشحالیی یا سه‌ره‌کی جفاکی خه‌لکی وه‌لاتی و هه‌روه‌سا دلخازترین دارپتگه‌هیت نازادیی لی هاتینه ئافاکرن، پاشی ژی هه‌ر جفاکه‌کا دی یا هه‌ی ژی د تیکه‌لیا خۆدا بو وی، وه‌کی دیقه‌لانکه‌ک و زارقه‌که‌ره‌کی به‌ر هزر لیها‌ت. ئه‌فه ژ فی لایقه وه‌لیها‌ت کو ئیدی بچ ره‌نگا ده‌ست ژی نه‌هیته‌به‌ردان، چنکی به‌ریتانیا مه‌زن سه‌رداریا ده‌ریایی و پیقه‌ها‌تتا ماییتیکرنی هه‌ر وه‌خته ل هه‌می دنیا یی هه‌بوو و هه‌ر وه‌سا ژی دلخازترین شلخه‌قانی ژی هه‌بوون و پپیککی وی یی سیاسی \_ توره‌یی ژی

لسه ر بخؤ ئاگه هبوونه کا بنیاته کی داریتی یی نه لف و پشته فائکری و وهکی ئیک ژ لایی ئولی و زانینیقه لبر دهستی هه بوو، ئەقی ژی وهلیکر کو ببیته پیشکەتیتیرین و باشترین میناکال دنیایی کار پی دهیته کرن، بوو.

ئەو مودیلا کو دهسته داریی ب پیقه ره کی بسه روبه ر نیشاندکەت (ددانیتە بهرچاقیت مرؤفی دا مرؤف لیدیف بچیت)، دا خەلک چاقده تی. ههروه سا ژی برەخ بهریتانیا مه زنفه نموونه یه کا دی ژی دەرکەت، ئەو ژی فرهنگستانه، ئەو ژی دگه ل ناڤودهنگی خو یی کولتوری و پایته ختا وی یا کو وهکی جانەکا نازدار و دلبر ژیارا خو پیشیخستی، باندورا هه ژیکر نه کا بگه رم و گور کو تیریژییت پر به لاف ژی دەرکتن، نه خاسمه لرؤژه لاتی ئەوروپا و ژیری دهریایی ناڤه راست کینجا خو دای، بوو. ئەقی ستیره کرنا لیدیف ئەوروپا رؤژئاڤال هه می دنیایی بهیز ئیخست. کو وهلاتیت ئیگرتییت ئەمریکی ژبه ر به نیاتی و ددیڤرا ژی شه ری ناڤخویی هتا سالا ۱۸۶۵ ی زایینی هیزا وی یا خو ژیکفه کیسانی بهرته نگری و بهه میقه و ژبری به ریف ناڤخو زڤری، ئەوان بکوته ک ل سه دسالا بیستی هه لامه تی ئازادی وەرگرت.

هه ر چاوا بیت دیمایا پیدیماهی هه ر ژ سالیت هزاروهه شته سه دوشیستا وه ره، چ کومییت حکمدار بییت کو قیابیت پیشداچوونا بکه ن، پیقه نه هاتیه پیتر بکه ت، هه که چاقیت خو ل دهسته داری و سه رکه تنی و هه زیت باژیستانیکرنی بییت بهریتانیا مه زن نقاندبن. هه ر ژ وی ئەگه ری ژی هه ر ژ ئەمریکا

يا لاتىنى ھەتا دگەھىتە خوندكاريا ئوسمانى، مسرى و سىئام، ژ  
 ويړى دچىت ھەتا دگەھىتە مەدەگەسكەر يا كو برەنگەكى  
 بەرچاڤ لېەر دىيائى قەكرى ل ھەمى درا بزاقىت قەنجكرنى  
 سەرى خۆ ھەلدان، ئەو بزاقىت قەنجكرنى يىت كو بەس دناڤ  
 دىيائە كا كو ژلايى بەرىتانى \_ ئەوروپا رۆژئاقايىقە  
 دەستەسەركرى، بۆ خۇبخۇ و بۆ ولاتىت خۆ ژى پاشەپۆژەك  
 ھىنگى دىت، ھەكە ئەو ھەر چنەبىت بكمىقە پيھنگاقەكى بەرىڤ  
 رۆژئاقايىقە بناققە ھاتبان. ئەڤ دنقەگريا گوگراندى و بكيرئىناى،  
 كو بچ رەنگاقە ژ لايى ئەوروپياقە لسەر دفنا كەسى نەھاتىە  
 فەركرن، بەلپيا ئەو بخۆ دناڤ خۇدا ھەكى ھەڤدژىەكا ناخويى  
 لناقبەرا بكيرئىناى و بەرسىنگرتنى، لناقبەرا پىقە چرىسەت مانى  
 و ژى دلرەشىي، لقلقى، ھەر ھەكى كا چاوا نوكە سەرەدەرى و  
 تىكەليا ھەمى دىيائى دگەل دەستودانى ولاتىت ئىكگرتىت  
 ئەمريكى دياردكەت. بۆ جارا ئىكى د دىرۆكىدا و دەسەنتا  
 ئىكسەرى يا باژىرستانىيدا پەيدا بووى - كىمتر دگەل ھىزا  
 سىياسى، بەرىتانيا مەزن ل رەخ و دورى ۱۸۷۰ يىى زايىنى ھەر  
 ۋەختە يا لىوازتر بوو ژ ولاتىت ئىكگرتىت ئەمريكى ل دەستپىكا  
 سەدساللا ۲۱ ى، ژ ناڤ ھەمى رى يىت بەرنىاس و بەرھزرىت  
 پىشكەتنى ۋەسا دياربوو، كو مىناكا رۆژئاقايى - بەرىتانى يا ژ  
 ھەميا پرى ھىڤىتر بوو. قەكىشكا ناقبەرا خۆ بكيرئىناى و خۆ ژى  
 قەگرتنى (بەرسىنگرتنى) بوو زوخەفانەكى (باعث) قبەركەتى يى  
 چىكرنا دەولەتت ئىك مللەتى ل ئەوروپا ھەمىي. بەس دەولەتەكا  
 ئىك مللەتى يى بسەركقە، ژ رھورپىشالا دناقكدا رىكئىخستى و

پيٽر پيٽه هاتنا بهر ڦانبي هه بيت، وهسا دياربوو کو ٺهه ڏي  
 حالي هيٺ نوي بيت سهردهمي بن. ژهر کو باهرا پيٽري ژ  
 پيڪوليت خو بکيريئاني نه پهني مانه ڦه ٺان ڙي هه ما نه رابونه  
 سهر داري پيا، ٺهه ڙي ڪيميڪ ل ڪاري ڪر. تشتي کو ڙ لايي  
 ديروکا دنه گريٺه ڦهر ڪه تي بيت، ٺهه ديتنا نوييه، يا کو ڙدهر ڦه  
 پي روڙ ٺاڦايه ڪي بتوڪا بهريتاني هاتيه توڪرن، دهاته به ريخودان.  
 بو جارا ٺيڪي ڙي رهنگه ڪي پيشڪه تنه ديروکا ڪه وني ڪه ته ديف.  
 وهسا ديار ڙي بوو کو وي چ جهگريٺ ڙبنيات بو نين.

دگل وي چهندي ڙي نايبت ٺهه پيڪي ڙراستا ڪه ونيڪرنا  
 باڙيستاني گه هشتي گهله ڪ فر بکيلن. گهله ڪ يا بسانهي نينه  
 کو ڦهريڙهڪا وي يا رون و ٺاشڪرا مروڦ بدهست خوڦه بينيت.  
 ملهه تيني و ٺاڦاڪرنا دهوله تا ملهه تي ل ٺهه وروپا، ٺيڪا هند ڪر کو  
 گازيا هزرا هه ڦوله لاتينيا دنياي هه مي وهڪي تشته ڪي ڪه ڦني  
 دهمي وي بسهر ڦه چووي دياربيت. زانين پيٽر ژ بهري هينگي  
 دناڦ رڙيميٺ زانينگه هيٺ ملهه تينييدا هاته سهرو بهر ڪرن. پشتي  
 مرنا گوتي ڙي ل ساله ۱۸۳۲ يي زاييني ڪيمه ڪ هه بوون بيت کو  
 لسهر توره يي دنياي پيڪه دئاخفت. ديروکا دنياي ڙي ڦاش  
 ديروڪيٺ ڙيڪجودايٺ ملهه تا ڪهت و ڦه ما. بو وي چهندي ڙ ساله  
 ۱۸۵۱ ي زاييني وهه پيشانگه هيٺ بو هين، ٺهه بي ڙبلي، ل  
 ٺهه وروپا و وهلائيٺ ٺيڪگريٺيٺ ٺهه مريڪا هه بوون، دناڦ واندا  
 دهسته ڪه فتيٺ مادديٺ پيشنيخستي و بيت کو ملهه تيٺ دي بو  
 خو ژوان گرتين (دهستي ٺيڪي)، ههروهڪي نوڪه دهيهه گوتن،  
 پاشي هاتينه پيشڪيشڪرن. ههروهسا ل ساله ۱۸۵۱ ي زاييني

یولیوس رویتھری نفیسینگههکا نوچهیا ل لهندهنی قهکر و د ههيامی دههسالیهکیدا تورهکا نوچهگههینا ئافاکر، یا کو چ کیشوهر ژبیر نهکرین. رچاندنا کهوکهبی بتیلی ئیکا هند کر کو بمهقه بهیت، کو خاندنهقانیٹ ژ نهو پیقه بهندیٹ روژانه کو ژلایی چاوانیقه باشتر دهردهقن دگهل نویترین نوچهیا ژ ههمی دنیایی قدهستکهقن.

ژ نیژیکی ساللا ۱۸۷۰ ییی وهره ئیکا هند هاتهکرن کو ل وهلاتیٹ وهکی چاپانی، چینی و مسری دهستیپکا دیاربوونا روژقهگیر(صحافه) یهکا نوی بهرچاف بکهقیٹ \_ ئهقی ژی دهستیپکا سهنتا پیشکهتنا ئالاقیٹ بهلاقرنی یا دنیایی ژی پهیدا بوو. هندهک رهنگیٹ نیشانیٹ دیار ژ کولتوری بلندی روژئاقای بی بهربهلاقبوونهکا نیژیکی ئیک ل ههمی دنیایی دیت، وهکی کرنا ئوپهراینیٹ بیلکانتو ل مهناوس، ئیستانبولی ئان ژی شانگههای و بیٹ کو دگهل دهنگریت ئهرزانیٹ بهری دهاتنهکرن. بهلیپا نوکه وان پیقهناهیٹ دگهل دهستکاریا سهدهساللا بیستی ههقرکیی بکهن. ههروهسا کو د دهورهکی و د دنیایهکیدا کو ئهوروپا یا تیدا سهردهست بوو، ئولی فهلانیی نه بوو ئولی سهرکیش. خهباتیٹ بی وهستیانیٹ ب هزارا ژ مزگینیدهریٹ فهلانیی، ژ ههر دوو ریبهندیٹ فهلانیی ( کاثولیک و ئورثودوکسی) یا، ههروهسا ژ گهلهک بابک و بهندیٹ دی بیٹ ئولی فهلانیی، بسهرداگرتنیٹ شلخهداریی ژی د قی دهلیقی خهباتیدا ژ کاری پیلکیٹ مزگینیدهرا(مبشر) کیتر نه بوو، بهلیپا ل چ جهیٹ ئاسیا ئهو هیقییٹ وان ههین کو بگههنی بدهست نه کهتن. فهله ههر کییمی

مانه‌قه و نه شیان ژى ل چ جها باندورا سياسى بکه‌ن. بسورمانیى بکیمیقه هه‌ر وه‌کى وان د مزگینیى برنیډا سه‌رکه‌تن بده‌ست خو ئیخست. هه‌روه‌سا نه‌خشى دنيا ئە‌زمانا گه‌له‌ک کیم هاته گه‌وړین. ل ئە‌مريکا ژیری پشتمى ده‌مى شلخه‌داریی ژى مروّف لسه‌ر ئە‌زمانى ئیسپانى و پورتوگیزی مانه‌قه، ئە‌و ئە‌زمانى ل نیزیکى سالا ۱۸۳۰ ى کارى خو وه‌کى ئە‌زمانى په‌یقینی ل ده‌لیقى کاروباریت ده‌ریاییدا نه‌چار بووى ب ده‌ست ئینگلیزیقه به‌ردای. بلند بوونا ئینگلیزیی وه‌کى ئە‌زمانى دنیایی یى هژماره ئیک نه تشته‌کى چریسه‌ته ژى. ئە‌و خو ئاشکرا دکه‌ت ژ قه‌په‌قزینا خو لناف مروّقا بیټ ئینگلیزیئاخیف یا وه‌لاتیټ ئیکگرتیټ ئە‌مريکى، سه‌رکه‌تنیټ شلخه‌داریا ملکداریا به‌ریتانى و بنه‌جه‌کرنا وى ژ لایى به‌ریتانیاقه لناف گه‌له‌ک ئە‌زمانا و ژ وى ژى به‌ریف ئالاقه‌کى تیکگه‌هشتمى یى کو دسه‌ر هه‌میادا کو شلخه‌قانیټ وه‌کى هندى و ژیریا ئە‌فریقا دپیدقى بوون بکاربین. ژنوى ل سه‌دسالا بیستى و ب هاریکاریا به‌ندکى سه‌رکه‌تنیټ ئینگلیزیى ( یا به‌ریتانى و یا ئە‌مريکانى ژى) و هه‌روه‌سا ب هاریکاریا ده‌ستکاریا کولتورى ئالاقیټ به‌لقرنا ته‌قایی هاتنه پشته‌قانیکن.



۱. قهرقودى بازرگانیا دنیایی خۇ لناقبەرا سالا ۱۸۰۰ ى و ۱۹۱۳ ى ۲۵ جارا پیتىر لیکر. خۇ ژیکفەكیشانەکا مەزنا بەرفرەهەبوونا بازرگانىي ل سالیئ ۱۸۵۰ بیا چیبوو؛ ژ نیفەکا سالیئ ۱۸۷۰ بیا وەرارا بازرگانىي جارهکا دی لەزەکا بیقام مەزن ل خۇ کر. بازرگانىي گەلەک زویتر ژ چیکرنا بەرى (انتاج) وەرار کەتئ. سیچارىکیت بازرگانیا نافدەولەتى لناف ئەوروپا خرفەبوون و لناف سیچوکلهکئ، کو چوکلیت وئ ژى رۇژئاقایی ئەوووپا، ئەمريکا ژوورى و ئوستراليا/ زیلەندانوی پیکدئینان؛ لناف شلخەگەها بەس هندی و ژیریا ئەفریقا بنگیرەبیئ نافنجی بوون. وەلاتیت کو خۇ دەستکاریکری، سەرکیشى هەمیا ژى بەریتانیا مەزن، ئەو سەرورەر و سەرورەرکەریئ چارچوقئ نوی یئ تیکهەلبوونا ئابووریا دنیایی ژى بوون. دگەل وئ چەندی هەمیئ ژى ستوینیئ تورپئ دەقەرى دەستئ بازرگانیت هندی، چینی و ئەرمەنى ...و هیژ پیتىردا مانەفە. ئابووریا دنیایی مرجەفکیت گەمیا بازرگانیا خۇ یا پربنگیرەبی(متعدد المراكز) پاراستن.

۲. کەسى چ شەهەزایی بیئ ئیکسەر لسەر دنقەگریئ نە چیکرن ژبلی وان، ئەویئ خۇ ل پارچەکا بیانی ژ دنیایی دایە ئانکجیکرن. دناف ئەوروپادا و دگەل خەلکیت وئ بیئ کو بیقام دکەفندا ژ جەئ خۇ دلفین، دناف سەدسالانا نازیدئا روییەکئ نوی یئ رەقەندیا ژ گەلەک مللەتا گرتی چیبوو. دەقەریئ کو مرؤف دەنارتنە ژدەرەقە؛ ژیری، ژیریا رۇژهلەلات و رۇژهلەلاتئ ئەوروپا بوون، قەبرکەتیتیرین جەیت کو رەقەند دچوونئ ژى، ئەلمانیا،

فرہنگستان سویسرا بوون. ئەف لقیئیت خەلکا بەرامبەری کوچەربوونیت دەقەریت پارچیت دی بیئت دنیایی ھند دکیمن، کو وەکی بای و پەقیشکیت کەفی لیھاتن. یا ھاتیە تەخمینکرن کو لناقبەرا ساللا ۱۸۵۰ یی و ۱۹۱۴ ی نیزیکا شیست ھەتا ھەفتی ملیونا وەلاتیت خۆ بیئت ھیلاین، بیی کو جارەکا دی بیئشوپاش بو جھ و واریت خۆ بزقنەقە. ژ وانا ژی چل ھەتا چلوپینج ملیونا ئەوروپینە، ئەویت کو بو بەرویقەدی دەریای کوچەربووین، باھرا پیترئ بەریف ئەمریکا ژووری و ژیری بیئت چووین، ھەفت ملیون کوچەر ژی بیئت چووینە ئویرساتا ئاسیایی ھەرودەسا یازدە ملیون ھندی، چینی و چاپانی کو پیتریا وان ل وەلاتیت پالیت گریبەست بوون (کولیس)، ل وەلاتیت ژیریا رۆژھەلاتی ئاسیا، ل دەقەرا کاریبیک، رۆژھەلات و ژیریا ئەفریقا دگەھشتتی ئاکنجی بوون.

دسەر ھندیئا کو بازارگانیا بەنیا ژ لایی پەرلەمانی بەریتانیقە ل ساللا ۱۸۰۷ ی ھاتبوو بەرەندکرن، بەلیئا ھەر پیتر بدژواری دەھتە زقراوندنقە. لناقبەرا ساللا ۱۸۱۱ ی ھەتا ۱۸۶۷ ی بکیمیقە، نە کیمی ۲.۷ ملیونیت ئەفریقیا وەکی بەنی بیئت ل ئەمریکا ھاتینە فروتن. کوچەرا گەلە کیم خۆ دناف جھیت نویت چووینیدا بەرزەکر، ل جھیت ئەو چووینی ژی وان جقاکیٹ ژ وەلاتیت خۆ ئافاکرن، د دژواترین کاوداندا وەسا کو تیرا وان ھەبیت، وەکی باژیرۆکی چینی ل ئەمریکا و بوئ چەندی ژی ل وان وەلاتیت ئەو وەرگرتین سەخلەتی پرنفشیی بەیزتر لیکر. چنکی کومیت کیمە ئولا پیقەنویسیانا خۆ بوەلاتیت خۆقە بدروستی پاراستن.

کوچھریا دوبر یا سہدسالانازی ل دنیا ی ب تیکراکیشانا تیکھلیت مروفانی (علاقات صلا القرابة) سہرئہ تلہنتیکفہ ہاتہ کراسکرن. ہرودسا ژ لایئ ئابووری ژیفہ رھفہندا پشکداری د تیکھلبوونا دنیا ییدا کر. ئہوان جھیت لہشکھری ییت باش بو خو گرتن و ئہو بکریت باشیت متاییت ولاتیت ژیہاتین بوون، وان بریکا مفاکرنہکا بباندورتر ژ ژیدہرا بہرئینانا تہقایی یا دنیا یی ژی بلند کر ( لیکفہ کرنا کاری، پیداکرنا جھیت کاری ییت باشتر) و باہرا پیترئ ژی وان بخو بو خو سوژدہریت نوی و چہقیٹ دکانداریت نوی ژی فہ کرن. بلند بوون و سہرکھتیت بہردہوام ییت ولاتیت ئیکگرتیت ئہمریکی و ہکی سہرکیشا دہستہداریا ئابووریا دنیا یی بی پشکداریا کوچہریت سہدسالانازی پیفہہاتنا پیدابوونا وی نہ چیدبوو.

۳. بو جارا ئیکی ئہو پیچیوون چیوو گہلک تشت بریکت دریزدا بہینہ ہنارتن. ہرودسال قیرئ، ل رھخ و دوریت ۱۸۸۰ یی ژ وەرچہپہکی دہربازبوون چیوو.

تیکھلبوونا پیشکھتی یا کاکلا ئہ تلہنتیکی دہستپیکر، ئہ فہ ژی بزیدہبوونا و ہکھفیکرنی یا بہاییت متای و کریتت ژرستا لناقہرا ئہووروا روژئاقا و ئہمریکا ژووریدا دیاردیت. داکہتنا چاندنا دان و دکاکی یی بہریتانی و ہرگہرپانا بہریتانیا مہزن بہریف ہنارتنا تشتیت چیکری و ئینانا بہرئ دان و دکاکی پشتی نہ ہیلانا قانونا دانی ل ساللا ۱۸۶۶ ع ہندہک میناکن ییت ئہو باندورا کو پیفہہاتنا گھورپنا فان رھنگیت نوی ییت ژ لیکفہ کرنا کاری د ئابووریا دنیا ییدا چیدبن ہہبیت. بازاریت بچویکت

دهقەرى بلەزىنى و ھايدارىيەكا كو برەنگەكى نوينه ب ئىكودو قە  
ژەنين.

۴. نيشانا كو براستى چاف نەدەتە سەر يا پىڭقەنويسيانا  
بەرتەنگ يا دنيائى دياربوونا بزاڤا قەژاندنا بەرچاڤ ل ھەمى  
دنيائى بوو. ئەوا كو دىيىڭى دلتهنگيا مەزنا ئان ژى گرفتاريا  
دانەرا يا سالا ۱۸۷۳ يىي دەستپىڭرى، ئىكا ھند كر كو بەھايى  
متايا ل ھەمى دنيائى داکەڤيت. ھىشتا كويرتر، بەرفرھە بوونا  
داخازيا سەر متاي پشتى سالا ۱۸۹۶ ى ئىكا ھند كر كو مرؤڤ  
بسانھى پىھايدار ببىت: ئەو ژى قەژاندنا مەزن يا دنيائىيە.

(۵)

## سہرکرتیا دنیائی و گرفتاریت دنیائی

۱۸۸۰-۱۹۴۵ ع زائینی

(۱) سہرپوریت دنیاداری، ئابووریا دنیائی و سیاسہتا  
دنیائی ل فہشکینکا سہدسال:

ئیدی ہما ہر چ نہ بیت ئو وہکی جھکی تہقایی د دیرؤکا  
ئابووریا دنیائیڈا لپہات، کو دہسالییت بہری پھقینا شہری  
دنیائی یی ئیکی، وہکی دوری گہلک ب فناقہچوونا ئاٹاکرنا  
دنفہگری دہیتہسہخلہتکرن.

ہہیامی پستی ہینگی ژی حہتا دگہیتہ پستی دیمایا شہری  
دنیائی یی دووی، وی ہہیامی دبیزنی، دستویریا ہہیامی  
ہہرفاندنا دنفہگری و لدیقہاتییت وی ری بؤ ہاتہفہکرن. وہسا  
دیاردبیت کو قاریی (تناقض) لناقہہرا ہہردوو دورا گہلک یا  
دژوار نینہ، بہلیپا مرؤف نہ بہس پسیار لسہر تیکرا رچاندنا  
ئابووری بتنی دکہت. شوینا ہندی مرؤفی ہہر ژ ہینگی وہرہ  
روییت گوکی ژ تہنگافیا و ہہٹکاریا ییت داناینہ بہر سینگی خؤ.  
ئیدی مرؤف نہ شیا خؤ ژیکبشوت.  
دنیا یا وہسا بوو، کو مرؤفی تی دئینادہری، کو ئو جفاک  
ئو بوو یی کو قہدہر وان بریقہدہت.

هه ما ئاريشيٽ تيڪچووني (تخلص) بخو، ژبه ر وان باندورا،  
 ٺهويٽ وان لسهر جهي و کاودانا کرين، ري ٺهکر کو ژ نهو و  
 پيشقه، ٺهو وهکی کريارا سهري ژريٺه لناف ئابووريا دنياي ٺان  
 ژی سياسهتا دنياي بيت و سهخهتيت وي بهينهکرن. پيٽرين  
 جارا ژی سهردهريا وي دگهل هه لژه نينيٽ (رد فعل) ئاشکرا ژ  
 دنقه گري دهاته کرن.

ٺهقه ژی نهکو هه ما پشتي نويژه نينا تورا ناڦدهوله تي  
 پهيدا بوو، ل بهري و ژ دهه ساليا بهري شهري دنياي يي ٺيکي،  
 ژ وي وهرارکنا پشکه کا خه لکی دنياي يا بلهز، لسهر قي  
 که وکه بي، ٺهو د دهليقي کاري و سهردهري کريدا شه هرزا  
 بوون. ٺهقه برهنگه کی مهزن ٺهريٺا پيٺه هاتنا به لاقبوونا ٺالاقيت  
 خو ٺيکرا گه هاندني بوو. وهلا تيت ٺيکرتيٽ ٺهريکا، ٺهو جهي  
 کو ٺالاقيت به لاقکرن ييٽ مهزن لي چيويون، ژ هه ميٽ بهري  
 هينگی پيٽر ل گوپيتکا سه رهژماريٽ توره يي راوهستان.  
 ههروهخته پشتي سال ۱۸۷۰ يي هژمارا نه خاندانه قانا يا مله تي  
 لناف ٺن و ميٽرا، ل هه مي ٺه وروپا و هه تا خو دگه هيته وان  
 دهقه ريٽ پاشقه مايي، وهکی ٺيسپانيا و ٺويرسي و به لکاني ژی  
 دگهلدا، هه ردووکا وهکی ٺيک داکهت. ل دهرازينکا قناقکه تنا  
 شهري، خه م ژ هندي دهاته خارن کو له شکه ريٽ نوي خازتينه  
 خزمه تڪاريي پيٺه بهيٽ هه مي کار و خزمه تيت له شکه ري ژی  
 دخازيت بخوين و هه ر دگهل هندي ژی بشين کاخه زک و  
 نقيسيٽ پيرو زباهي ل هه لکه فتنيت جهژن و سه رسال و  
 خوڻي و ژ دايکبوونا ژ بهروکيت شهري بو هه قال و هوگر و

خۆشتقیییت خۆ بهنیرن. خهباتا نه هیلانا نه خاندەقانیی ل چاپانی ل چاف یا فرهنگستانی و ئەلمانیا گیرو و درهنگ و لیواز هات. ل پارچیت دی ییت دنیایی، یا شلخه داریی ههلبهته ژبلی شلخه دارییت خومالیییت بهریتانی (دومینیەن) و چەند وهلاتهکیت دی ییت ئەمریکا لاتینی، پیتریا خه لکی دنیایی نه خاندی مانه فه و به لپیا یا خه لهت ژی نینه هه که ئەم بیژین، ل هه می درا و دهلیقا ته خیت نویخازیت تیگه هشتیا ل هه می دنیایی په یدابوون، ییت کو دشیان و هه ز ژی دکر لپییت (نسخ) نفیسینا ب ئەزمانی ئینگیزی، فرهنگی ئان ژی ئیسپانی بدهست خۆ بیخن و بخوینن و به لاف ژی کهن. ل چین، چاپانی، تورکیا ئوسمانی و مسری بزاقا به لاکرنی یا رۆژقه گیریی (حرکه الصحافه) گه شبوو و چه پکرنی دناف ئەزمانییت خۆجهییت که قنییت ده فه رادا ده رگه هی خۆ فه کر و نوکه ژی لسەر رهنگی قه نجرنا ئەزمانی هاته بسانا هیترکرن.

کار و جهی جفاکی بی رۆژقه گیری قانا (صحفین) و ئەویت ل وی دهلیقه ی دخه بتن، بهر به لاقبوونه کا ته قایی و بهر چاف که تی. نه بهس که نکه نییت تیگه هشتنی (ثقافة) ب هه شه کا خه مخورا بهر پسیاریی خۆ دیار کر کو ل فه شکیتکا (میلیتیوم) سه دسالی فه گوهازتنه کا ژ رهوړیشالا د روییت ژیار و هزر کرنیدا دابه ر سینگی خۆ و بهری هه میا ژی سه ربوړی ده می و دهلیقه ی ژیگرت. ل سالا ۱۸۸۴ ی بیستویینج دهوله تا خۆ لسەر هندی کره ئیک کو سیسته می لاتیت ده می چیکه ن و ئەفه ژی ژ خیچا سفر (میریديان) یا گرینویچ ل له ندهن قیرائینا. و ئەفه ل هه می

دنيايي ژى هاته بكارئينان؛ ههتا ساللا ۱۹۱۳ ى ئه قى سيسته مى به لاقبوونه كا ته قايى بخوڤه ديت. هه ما هينگى ژ ميژبوو كو دنيا روژئاڤا هيبويه پيقانا ده مى يا بدروستى و ئه و قهناقيت ويدا چوو بوو خارى. ده مهژميړيت به ريكي بيت ئه رزان ببوونه په رتاليت كو د بكارئينانا روژانه دا دهاتنه ده ستقه دان و به رده وام ژى نيشانيت ئيكرنا ده مى برهنگه كى ميكانيكى هه ر به لاف دبوون. هه ر دگه ل هندى ژى ژبه ر پيگه به ريخودانا قه ريژيت پيقانى، ئه ويټ كو ژ بازگه هيت (محطات) پيقانا سه قاي، ئه ويټ ل هه مى دنيايي هاتينه دانان، ده رده كتن، بو جارا ئيكي تيكه لييت سه قايى دنيايي هاتنه پيگه گريدان و زي ره قانى لى هاته كرن. گرفتاريا دارى (أزمة الخشب)، يا كو ل قه شكيتكا سه دسالى دياربووى، بو جارا ئيكي دياركو كو ژي ده ريت خوړستى چي دبیت ديماهيه ك ژ بو هه بيت و بو جارا ئيكي به رى مروڤى دا دوژا ئابووريا قه روچكاندنا دنيايي.

هه روه سا پيڤه هاتنا ده ست بسه ر جهيدا گرتنى هندى ويڤه تر بوو بسانه هيتر ليڤات و هه تا وه ژى ليڤات كو ئيدى تشته كى وه سا بيت ده ست ژى نه هيته داهيلان و به رده وام پيتر د مه ژيى مروڤيدا لقلقى و برهنگه كى مه زن و ب هاريكاريا په رتاليت (آلات نقل بخارية) قه گوهانزنيټ هه لمى كو بسه ر كيشوه راقه دچوون و تيكه لييت ناف كيشوه رى په يداكرن، ئه ويټ كو ئيدى سه ره بيت سه ركيشيا ئابوورى پيڤه نه ده ات پشت گوهڤه بهاڤيژن، (به لى پا پشتى شكه ستنا پاپورا تايته نيك ل ساللا ۱۹۱۲ ى زايينى ژترسادا ب باوه ريه كا كي متر ليڤاتى ده ركه ته هولى) هه ر وه كى

په رتالی څه گوهازتنا هلمی بؤ سهره ییت ئابووری د فهر بوون، هه ر وده سا ژی بؤ ته خیت بنکه تی ژ پالیټ چینی، ئه ویت کو بگریبه ست دخه بتین په رتالی جووتفرڅره (پایسگل) یا فهر بوو، ئه څه ژ سالیټ ۱۸۸۰ ییا وهره ل ئه وروپا ژی گه له ک به لاقه بوو، ئه څی دهوری خو دیت و مشه به لاقه بوو و دگه ل وی ژی نه فهر هه لگرا جهیرانی (که هره بی) ترامبان، پاسا هه ردی (ئومنیوس) و ترومیټل دهر که تن. ل سالا ۱۹۰۳ ی زاینی چریسه تی سهری دنیایی گرت، هه کو بؤ جارا ئیکی ئامیریټ فراکه دیتین و ل سالا ۱۹۱۳ ی فوکه ک ب هه شت مروټاقه دوو دهمژمیرا ل ئه سمانی ماڅه. هه ر د څان هه یاماندا دهوری بسه ره له بوونیت جوگرافی (اكتشافات جغرافیه) یی ئه وروپی بدیماهیهاټ. هه کو ل سالا ۱۹۱۱ ی رونالد ئاموندسن گه هشته بنکی ژیری یی دنیایی، ژ خو هه می گوکا عه ردی مروټی ئه وروپی گه هشته بووی و نه خشی جوگرافی ژی بؤ چیکر بوو، به س کوپیټ ژ هه میا بلند تریت چیا یا خو لهر سینگی گیله شوتکا پیه له به زوکیټ (متسلق) ئه لپی گرت بوو. کینجا ده ست بسه رداگرته کا ژ څی رهنگی، ژ جه و دویراهیا، بؤ سه ر ده ستودانی هزری و هشی یا دهوری څه گه ریاڅه. ده می نوکه ئیدی ژ لایئ گه له کاڅه وه کی پیکڅه گریدانا ل بائی به زی یا څه ریټ چیبووی ییت سه رانسه ری دنیایی، وه کی رویدانه ک د ئیکده میا دنیایدا شوینا کو ئیکسه ر د گاڅیدا هاتبیته پیشکیشکر، هاته تیگه هشتن.

د سیاستی و ئابوورییدا، د زانینی و هونه ریدا ئیکبوونه کا گه له کا به رفه ره لسه ر هندي هه بوو، کو ده ست بسه ر

جھیداگرتنا ھےچہرخ، دی گھوڑپینت مہزن و ژ رھوریشالا د پیکفہژیانا مروئیدا دگھل خو ئینیت.

بہرہست کہتنا گوکی، ہندی روژا پاشتر بوو پیتر وھکی خالا ژئ فہپہشینا پشتہفانیکرنا ئیکودو و ئیکگرتنا مروئی فہرتہر لیکر.. چہندی دنیا وھسا دیار ببا کو بساناھیتہر دی ھیتہ دہستہسہرکرن، ہند ژئ پیتر چاف قہترہکرن(أفق) یا دویترتہ بوو و مروئ بسہر دوژمن و ھہقباسکیٹ بہرھزر ژئ قہ دچوو. ل دہستپیکئی بو گھلہک مروئا دنقہگری ژبہر کینجا تیکھہلچوونیت ئابووری ل دنیایی وھکی سہربوڑھکی روژانہ لیہات. ل دیمایی ژئ ژ سالیت ۱۸۸۰ ییا وەرہ ئاخفتن لسہر ہندی بوو کو ئابووریا دنیایی تشتہکی پیکفہگریڈایہ. ل سالیت کو پشتی ھینگئ ہاتین و ھتا دگھہیتہ شہری ئیکئی یئ دنیایی ژئ ھیز جارہکا دی پالدانہکا مہزن د تیکرا رچاندنا ئابووریا دنیاییڈا ہاتہکرن. نہ مروئ دشیت ئابووریا دنیایی ل قہشکینکا سہدسالی تشتہکی پسرہ(متعدد الأقطاب)، نہ ژئ سیستہمہکا ئیکانہیئت بچویک کو پیفہہاتنا قہرویشاندا وان ھہبیئت، بکھتہ سہخلہتی وی ئان ژئ پیتر لیدیف جھیت ژیکجوداییت جفاکی و جوگرافی توخم و باندوریت پیکفہنویسیانا ئابووریا دنیایی داریژیت. ھہکھ مروئ ژ سہخلہتی سیستہمیفہ فیرا بچیت، دی بسہر نہخشہکی گریگرتی(معقد) قہ ھہلیبت، ئو نہخشئ باہرا پیترئ گھلہک ب تیکہلیہکا د ناف لیکفہکرنا کاریدا ہاتیہتوککرن، لناقبہرا چارہخیت(محیط زراعی) شوینکرنئ و باژیریت

مهزنيٽ دهستڪاريٽ بڻت روڙٺاڻايي، چيٽ وهسا پيڪڙهه نينه. ٺهڻ سڀ خاليت بهيڻ ڙي گهلهڪ د ڦبهه رڪهه تينه:

۱. پيليٽ ناڦ ڪيشوهري بڻت هيڙاڪاري (قوة العمل)، سهه رڪرتي (رأس المال) و متاي (بضاعة) بهيفيا ٺيڪودوڦه مابوون و پيشوپاش ٺيڪ شهه رتئ هه بوونا پي دي بوو. هنارتنا ڙدهه رڦه يا سهه رڪرتئ ٺهه روپي بهه تارا ٺاڦاهيٽي ٺابووريا دنياي پي هاته دهه رڦاڪرن و بهه رڦهه ڪرن ڙي. خه لڪي نهه مازه پي بهه ريتاني بو هه يامي چهند دهه ساليهه ڪا هه ر سال نيڙيڪي ڙ ۵ \_ ۷% ڙ بهه ري جڦاڪي (الإنتاج الإجتماعي) پي بهه ريتاني دانانه ناڦ پهه رپيٽ دهه رڦاڪري (أوراق نقدية) بڻت دهه وهه تيٽ بياني، باهه رداريٽ رپيا ٺاسني (أسهم السكك الحديدية). ٺهه ڦي هنارتنا ڙدهه رڦه يا سهه رڪرتي (رأس المال) نهه بهه س باندهه ر ل پيٽر بوونا داخازيا لسهه ر ڪرپنا شهه مهه ندوڦهه ر، ٺاميريٽ ڪوپرڪرنا روپبارا و جهه يرانچيڪهه ر ڙ هه مي دنياي بهه ريف ٺهه روپا ڦهه گهه راندهه ڦهه، ڙبلي وي ڙي هندي روڙا پاشتر بوو دهه ڦهه ريت نوپتر ب ٺابووريا دنيايڦهه گريدهه دان، ل وان جهيٽ ڪو ٺهه روپي لئ ٺاڪنجي بووين، بهه ري شوپنڪرنئ (إنتاج زراعي)، ٺهه وي ڪو بو هنارتنا دهه رڦه دهه اته چيڪرن. دهه اتئي مڦايي سال بو سال پي سهه ر دهه رڦي وهه ڪي ڦهه ر هنارتيه ڙدهه رڦهه، زيانا ترازيا بازرگانيٽي ڦهه شارت، ب ڦي چهندي ڙي ڪيٽجا وي سهه نتا خه لڪي بهه ريف هنارتنا ٺاهه و متايا ستهه رهه ڪر.

ڦهه ڙهه نا ڦونتهه رچيٽ دهه ستهه ڪاريٽ ڙ وي ڪرياري ٺهه بوو، ڪو دهه ستهه اڦيٽي بهه رپيڙهه ڦو پي جوگرافي، ڪو تيدهه ڪاردهه ڪن،

بهره‌تر لی‌کر، هه‌کو وان پی‌تر د بی‌ای بی‌اچ (إن‌تاج) ید‌ا  
بهر‌قه‌ری‌ژ (إ‌س‌ت‌م‌ار) کری، ئان ژ‌ی ده‌ما وان چه‌قی‌ت نوی بی‌ت  
فابری‌کی‌ت خو ل وه‌لا‌تی‌ت بی‌انی فه‌کرین و چه‌قی‌ت نوی کرینه  
کومپانی‌ت پرنفشی‌ت مه‌زن.

۲. ل نافه‌را ۱۸۷۰ بی‌ی و ۱۹۱۴ ی به‌س تورپ‌ت بازرگانی،  
بی‌ت کت‌کته پی‌کفه‌ گری‌دای، دن‌اف خو‌دا وه‌رار‌کر، نه‌وی‌ت کو  
بنگیره (مرکز) یا وان ژ‌ی ل له‌نده‌ن هات‌بوو دانان و فی وه‌راری،  
یا ژ‌ فی ره‌نگی، سی‌سته‌می تور‌ه‌کا گرتی ژ‌ی چی‌بوو.  
قه‌ره‌ک‌ت‌ت‌رین نیشان ژ‌ی بو هندی، کو هه‌سه‌نگیا ترازیا  
بازرگانی و ترازیا دان‌ی ب پرسه‌ری ده‌اته‌کرن. نه‌خشی  
دنه‌گریا بنی‌فیکری و لس‌ه‌ر ناف‌کا نی‌فا گو‌کی یا ژ‌ووری  
هاتی‌ه‌قه‌برین، لس‌ه‌ر ملله‌تی‌ت نه‌ه‌وروی نه‌به‌س باندورپ‌ت پی‌کفه  
گری‌دانا ئابووری یا دنیا‌ی پشت گو‌فه‌ هافیتن، به‌لپ‌ا پوی‌ته‌ی  
پرسه‌ریا هه‌سه‌نگیا دان‌ی ژ‌ی به‌ری‌ف بووی‌ه‌ری‌ت کریاری‌ت  
هنارت‌نی بی‌ت دووسه‌ری بر.

۳. پی‌کفه‌ گری‌دانا سی‌سته‌می ئابووریا دنیا‌ی پی‌قه‌هات تن‌ی  
ژ‌به‌ر هه‌بوونا ئاقاهیه‌کی بنگر (بنیه‌ تحتیه) بی‌ باش چی‌کری و  
پاق‌ژ و ب خه‌مل کارب‌کته، بی‌ کو هه‌بوونا وی ژ‌ی بهی‌فیا لی  
هه‌لی‌خستنا ده‌وله‌تا ملله‌تی‌فه‌ ما بوو. ئاقاهیه‌ی بنگری هات‌نو‌چوونی  
و فی‌را‌گه‌هاندنی، باه‌را پی‌تری ژ‌ فی کریاری، گه‌له‌ک ژ‌ هندی پی‌تر  
هه‌ر وه‌کی نو‌که مرؤ‌ف ده‌ته به‌ر هزرا خو، در‌اف‌کرنا وی یا  
نه‌مازه‌ی بوو. به‌لی ری‌کی‌ت گه‌هاندنی، کو بس‌ه‌ر توخی‌با‌فه  
دچوون، بی‌ت شف‌کا ئاسنی، پوسته‌ی و دا‌قا تی‌لی یا کاخ‌زا

(تیلیگراف) وهل دهولہ تا کر کو ئیدی لسہر چاوانی و تہ کنیکا پیفہرا کا چاول سہر وان خیچیت تیپہرینی، ئہویت کو نہہینہ فہگرتن خو بکہ نہئیک. کا چاوا دنفہگری بہری ۱۹۱۴ ی گہلہک ب ہیفیا وان دەستودانا فہ مابوو، ئہویت کو دەولت دکہت و چیدکہت، بو مہ ژ چاوانیا کارکرنا سیستہمیٹ دراقتی ناقدہولہتی خویادکہت. ہەر ژ سالیت ۱۸۷۰ ییا وەرہ ہمی دراقتی بازرگانی تیکہلیت وان بہرامبہری زیڑی ہاتنہ بنہجہکرن، و ہسا ژی ہاتنہ دانن کو کریاریت بازرگانی و دانانڈیا (وداع) ییت ناف بازاری، پیکول دہاتنہ کرن و ہسا دانن، کو ترسا ہلہژیانیت بہای و گزرہبوونی (تضخم) ژینہگریت. ژبہر کاودانیت کو تیدا زیڑ پیفہر بوو، چہقیت ہندیٹ فہریٹ ستیرہکرنا سیاسہتیت ئابووری، و ہکی رژدبوون لسہر نہیانا دراقتی (استقرار نقدي)، کیمکرنا مہزاختنیت دەولہتی و ہاتنوچونا خو سہر یا سہرکرتی بریار لسہر ہاتہدان و د واری کاری ژیدا دناف سیستہمی دراقتی ہاتنہ پیشکرن.

کا سہخلہتی سیستہمی پرسہری یی ئابووریا دنیایی چہندی قہرکہتی بوو، ہند ژی پررہنگی (تنوع) یا تیکہلیت ئابووریا دنیایی و مانا کونیت بہر فرہہ د تورپی ژیدا پویتہیی خو ہہبوو. ہیشتا ژی دہقہریٹ تہرہکہ و کتومات ہہبوون ییت کو برہنگہکی تہرا و بہرتہرا وان ژی دگہل ئابووریا دنیایی تیکہلی ہہبوو. پشکا مہزنا ئہفریقا، دہقہریٹ چینی ییت کو ژ دہریایی دویر و ہەر و ہسا ژی و ہلاتیت ژ ئاقتی فہبری ل ہمی کیشوہرا، ییت کو ہیشتا بریکا ئاسنی ئان ژی یا ئاقتی

نه هاتبونه گريډان، ژ وان دهقرا بوون يټت کو تورا ئابووريا  
 دنيايى نه گه هشتيى. ل هندهک جهيت دى و ب پيقهريټ ژيکجودا  
 باندوريټ ليکفه کرنا کارى ئابووريا دنيايى دياردين، نهغه ژى  
 وي چهندي بؤ مه د کرياريټ کو ژ لايى هونه ريټ دانه شولى و  
 قانونى يټت کرياريټ لسهرکئينانى (انسجام)، ههر وهسا  
 ژيکفارقارتتا ئابووريا ژى دياردکته. ل شلخه قانيټت نه وروپى و  
 ههروهسا ژى ل وان دهوله تيټت ژ لايى سياسى ژيقه نه خوټسهر،  
 وهكى نه مريکا لاتينى کورکيت (بؤر) ئابووريا يټت لسهرک  
 خرټه کرى چيټوون و نه و کورکيت ئابووريا ژى لسهر بازارى  
 دنيايى هاتبونه به رهه فکرن. لناف زه قبيټت حه و دکرى يټت  
 مالايا پاليت چيني يټت کو ب گريبه ستي دخه بتين، بهرى کو نه و  
 ب وان تشيټت وان بؤ خوټ پاشکه فکرين بزقنهغه وهلا تيټت خوټ،  
 ب سهرکيشيا نه ندياريټ نه وروپى بهرى خوټ دا ژيدهره کى کو  
 بؤ دهوله تيټت دهستکارکرى بکيربهيت و بهيته هنارتن. ل قيرى  
 تيکهلبيټت ئابووريا يټت دنيايى چ گهؤرينيټت پيشچاف و دارپيټى د  
 ئاقاهيى ئابوورپيدا ل ديف خوټ نه هيلان. ههر وهكى ويټت ژى  
 مروټ دشيت لسهر ئابووريا چاندنى يا کو ل ههمى دريټت  
 زوهايټت ئاسيا و نه فريقا قه بژکين بيټيټ، وهكى چاندنا،  
 قه هوئى، چايى، کاکاوى، لاستيک (کاوچوک) و ههما هوسا، ئان  
 ژى چاندنا وان جهيتت کو بشه قى فرنده يټت دهريايى، ل بهرليقيټت  
 دهريايټت پيرو، لى دچوونه کولى ئان ژى لى داددا و بيټنا خوټ  
 قه ددا و لى دزبلين، کو ب نه زمانى پيروى ديټيټنى (گوانو). هنده  
 جارا ژى، ههر وهكى ل نه رگه نتيټنى چيټووى، ههر وهخته ههمى

ئابووريا ملله تي ل ديف هنارتنا ژدهرڤه يا متايي بهري چاندي  
 هاتبوو ستيره كرن. د ناف فان ئابوورييت لسرهنارتني  
 هاتينه ئافكارندا، كو بو شلقيانيت بها و داخازين، كو دناف  
 بازاري دنيايدا هين، دبرهه فيه كا گه له كا باشدانه، فناكه تنا  
 ناف بازاري دنيايي نه بهس تني ژيدهرهي مفايي ئابووري بوو،  
 به لينا ههروهسا بنياتي رويمه تي جفاكي و هيذا سياسي زي بوو.  
 ل ديمهيا پيديمهيك روژئاقايي دهستكاركري بوو مهيدانكا  
 كار و كرياريت ئابووري ييت ژبري و گه له ك مشه زي، كو  
 دناف وان كريارادا ييت دهقهي، دهوله تي، نافدهوله تي و تورپت  
 راجاندي ييت گوكي لسهر خرڤه ببوون. قه په قژينا ئابووريا  
 دنيايي بيهنا وي بهندي نه هات كو يا ژ توخبا دهر بازبوي،  
 ههروهسا وهسا دياربوو كو د كاريت ل ناف وهلاتي زي دا  
 دهينه كرن، وهكي فيكرا گه هاندنائيك يا دهقهي ناخويي ييت  
 وهلاتيت ئيگرتييت ئهريكا ب هاريكاريا قه كرنا ريكييت دريژ،  
 ئان زي قه گوهارتنا خوندكاريائلماني بهريف دراقي زيږي بو  
 ئابووريا دنيايي پويته يهكي مه زن هه بوو. ل دهقرا ئه وروپا و  
 ئه تله نتيكي چيكرني خو تيئا ئاكنجيكو و بهريف هه مي دنيايي  
 متايي چيكري و يي دهپته مه زاخن ژ هنارتنيږا به ره قدكر.  
 ديساقه هر ل ويږي زي هر وهكي بهري نوكه كريارا هنارتنا  
 سهركرتي زي كه ته دهستي ئه وروپيا و ئه تله نتيكيا و وهكي ئيك  
 زي ئه و بوونه شه ره ستوينا ريكيي خستيت قونته رچيا و  
 قه بره كتيرين ته كنولوجيي. بهس ل قيږي بتني ته خيت به رفره  
 ييت جفاكي پيڤه هات بو خو كه لوپه لييت پيڤي ييت ژياري و

مهزاختنې بدهست خو بېخن، نهو تشتیت وان پېقهدهات بدهست خو بېخن ژى نهو بوون بیت کو ژ وهلاتیت شلخهگرتیقه دهات. ل ساللا ۱۹۱۳ ى داهاتیې سهرهکی یې سالانه ل وهلاتیت ئیکگریتیت نهامریکا و نهو جهیت لب تانجا بهریتانی ژى، ۵۳۰۰ دولاری نهامریکی بوون، نهفه لچاف نهوورویا روژئاڅا کو ل ساللا ۱۹۹۰ ى ۳۵۰۰ دولاری نهامریکی بوون و ل چاپانی ژى هر د ۱۹۹۰ یدا ۱۴۰۰ دولاری نهامریکی بوون. بهلیپا ل جهیت دی بیت ئاسیا ژى تنی ۶۴۰ دولاری نهامریکی بوون و ل نهفریقا کو نهخشی سهرهژماریت وی ههمی لدیف تاوړیزیت ئافاكرنا كانا ل ژیریا نهفریقا یې هاتیه داریتن، داهاتیې سالانه یې کهسی بهس ۵۸۵ دولاری نهامریکی بوون. ئیدی هینگی جوداهیهک لناقبهرا زهنگینترین و ژارترین بنگیریت دنیا یې هه بوو و یا دهقاتی ژى بوو، نوکه ژى ژ میژه ئیدی نهو باژیر بیت ژ ههمیا زهنگینتر و مهزنتر نه ل نهوورویانه و هر چهنده ل ساللا ۱۸۲۰ ى نهو ژیکجوداهی ل دورمه ندوریت ۳:۱ بوو.

کاروباریت دنغهگری ل سه دساللا نازدی بچ رهنگا ژ ئابووریت مله تا بیت پیکه گریدای و ژ لایې دهوله تا مله تیقه فناکئیخستی نهگرت، نهوا کو چیدبوو وان ئابووریا دناک بپه رینیت و خو ژ بهر بکیرئینانی بگفیشیت، دا ژى بهیت خو د دهلیقت دیاردا پیکه گریدهن. دنغهگری پیتر نهساخ و ملبلی چیبوونا دهوله تا مله تی بریقه چوو. بچ رهنگی هر دو دوزا ب دوو ئالی و پیش و پاش کیچ دا ئیکودو؟ تشتی ژ ههمیا شبرکه تیر لسهر دیقهاتیت بهر فرهه بوونا ئابووریا دنیا یې، بهری

ههمى تشتا فهژه نينيت سياسينه. ئەف فهژه نينه ل دهستپيكي ژ  
 زيانفكه تينيت دنقه گريي دهركه تن. جوتياريت ئەلمانى فروتتا دان  
 و دكاكى ب ئەرزانى و ئينانا متايي گوشتى ژ به رويفه ي دهرييا  
 وهكى گه فهكي لسهر خو ديت. جوتياريت ئەمريكا ژى داخاز ژ  
 دهوله تي كر كو خو ژ پيڤه ري زيڤرى قڊوير بيخيت، يي كو بها و  
 دگل هندى ژى بارى قهرىت وان ههر وهكى خو دهيلا.  
 رهقه نديت كه نه دى ژى ههما د ده مژميرا ئيكيڊا به ري خو دا  
 هندى كو به رامبه ري وان كاركه ريٽ چ نه زان و ههر دخشيينه  
 ناف وهلاتى، راوهستان. فان لاييت مروفا هميا بو پاراستنا  
 بهرژه وه نديت خو هاريكاري ژ دهوله تي خاست. پيتريا دهوله تا  
 ژبلى بهريتانيا مهن پشتى سالا ۱۸۷۸ ى زاييني فه گه رپانه فه  
 سهر دهستودانى پاراستنا به ري ناڤخويى، وهلاتيت ئيگرتييت  
 ئەمريكا قهت چ جارا دهست ژ قى چهندي به رنه دابوو. توخيكرنا  
 ئيكي يا رهقه نديي كو په يدا بووى و هاتيه فه برين، ئەوا كو ل  
 دهمه كى په يدا بووى كو تيڊا نفشپه ريسى بلند دبوو و ل  
 دهستپيكي ژى دگل رهقه نديت ئاسيا دهاته كرن و به ري وي  
 پيلي كه تبوو وان. هوسا دگل پيڤه وه راركرنا ئابووريا دنيايى ،  
 پيڤه د دهمه كيڊا و وهكى هه لژه نين ژى ژ كرياتا دنقه گريي  
 ريبه نديت ئيكي بيت دهوله تا مائتيكه ر په يدا بوون و فان ههردوكا  
 ژى پيڤه وه راركر. ئەو مائتيكرن يا كو دقا برىكا  
 خويكى (ضريبه) و ب دهمه كى كي م پشتى هينگى ژى سياسه تا  
 جفاكي ژى ئيڊى پيڤه هاته كرن كو دنقه گريي ل ديڤ مفايي  
 دهوله تا ملله تي ستيره كهن. پروگرامى وي يي سياسى نا

فہ گہرینتہ سہر کوبدنی ئان ژى مارکسى بهلى دزقپتہ فہ سہر فریدریک لیست یی ئہمريکائی \_ شفیبی، یی کو لناقہہ را سالیٔ ۱۷۸۹ یی حتا ۱۸۴۶ یی ژیاى، کو ئیکہ ژ بناقودہنگترین گازندہ ژى کہریٔ دنقہگریبہ ل ہمی دنیاى. ئەف رەخنہیہ ژى یا ہاتی د پرتویکا وی یا لبن ناقى ئاٹانت لا لیتری (بہریف فاصولا کرنا کاخہزکی) دا ہاتی.

دیواریت نوی بیٔ خویکی ہند بلندنہ کربوون کو پیقہ بہیت فی ئابووریا دنیاى یا نوی پەیدا بووی زیانہ کا دژوار بگہہینیتی. پیتر ژ بہری ہینگى، زقپنہ فہ بو دستودانى پاراستنا بہری ناقحویى و ئەفہ گرؤفہک و ئەگہرہک ژى بوو بو گھؤرینہ کی د سہقایی سیاسیدا. ئابووریکرنا سیاسہتی یا کو نوکہ مروٹ ل ہمی جہا تیڈینیتہ دہری، کو بدروستاهی و ب دژواری بہروقازی مرویتا(مزاج) نیقا سہدسالییہ. ئەو بہری ہەر تشتہ کی سیاسیکرنا دنیااریی (گلوبالیتیٔ) بوو. ژ ہینگى و پاشقہ لدیقہاتییٔ وی ئیدی بی پرس و دانوستاندن ہما وەکی قەدەر نہہاتنہ وەرگرتن، بہروقازی ہندی خو گھؤری بو چیری (موضوع) ہندہک کومیٔ بہرژہ و ہندا بیٔ ریکنیخستی، بیٔ کو پیکولدر د رژیٔیت پەرلہمانی بیٔ وەلاتیٔ روژئاقا دا پیقہ بہیت باندورکرنی لسہر بریاریٔ سیاسی بدہست خو بیخن. دہسالیٔ دیمایی ژ سہدساللا نازدی یا دریژ، ل رەخ و دوریت (۱۷۸۹ یی حتا دگہہیتہ ۱۹۱۴) یی ژى، ئەفہ نہ بہس دہمہکی دنقہگریکرنی بتنی بوو، ہەر وەسا دہمہکی دہقەرگریی ژى بوو، دہقەرگریی ژى مەرہم ژى ئەو خو وەستاندنہ یا کو

دڦيا تيدا پيڱڦه گريڊانا تيڪه ليٽ جڦاڪي، بدروستاھي دگهل دهڦهريٽ چارڦهخيٽ وانڦه هاتباچيڪرن، ٺهه بخوٽ ٽڦيابا ب دهولهتا ملله تيڦه بهينه گريڊان. كرياريٽ ٺابووري يٽ ناڦدهولهتي و تيڪههلبوونا ٺابووريا دنيايي ٽڦيابا ڦي گاڦي كهٽبا بهر خزمهتا دهولهٽي؛ ليٺههيي (شريعه) يا سياسي بريڪا باشتري ديتنا بهرڙهوهنديٽ ناڦخويي هاتبا بستههڪرن. كو ٺهف ٽشته نهبوو، دگهل وي چهندي پشٽي زيانڦيڪهٽيٽ دنڦهگريي پيڦهنههاتي وي بو مهريميٽ خوٽ يٽ سياسي دهستهسهركهن، ٺيڊي ٺهه بوونه بهردهڦڪيٽ ههوڪرنه سهه بهرفرههبوونيٽ تيڪهه ليٽ ٺابووري ل ههه مي دنيايي ب سياسيتههكا توند بوونه بههڦهڦانيٽ سهنتا سياسيتهه مللهٽي و سياسيتهه داهستهداريا دهولهٽي و پاراستنا وي كره ٺارمانجا خوٽ.

## ۲. سہراگرتن (ئیمپریالیزم) و شہرئ دنیاى:

دگل ڦه بژکینا تورپت گه هاندنى و هاتنوجوونى و چيیوونا زنجيرت بهرى کو ههمى دنياى ڦه دگرن، ههمى دنيا بوو وهكى دهليفه كى كارى فناككه تى يى كریاریت نافدهوله تى، يیت دهوله تیت دهڦه رى ، ئه ویت هه ڦباسكى ئیک رادبوون. هزرا تیگه هى هه ڦرکيى یا کو ههمى دنيا ڦه گرتى نه بهس لناقبه را په رتالیت له شکه رى بتنى بوون، بهلکى لناقبه را ههمى دهوله تیت ملله تا، ئابووریت ملله تا ئان ژى باژیرستانیا نیشانا دهورى ڦه شکیکا سه دسالى (فترة انقلاب القرن) بوون.

سیاسیت ئه لمانیت دنياى ل نیزیکا سالیٔ ۱۹۰۰ ى وهسا هزر کر کو ئه و بخو هه ڦدژیه کا خو بییه، کو خونداریا ئه لمانى ئه و ال دیڦ مه ژيى بسمارکى هاتیه تژیکن، وهكى هیزه کا مه زنا بیى به رفره بوون بهیته وهرگرتن. هینگی هزر ئه و بوو، کو بهس پاشه روژ یا دهوله تیت مه زنه، ئه و دهوله تیت کو دهسته سه ریا سیاسى لسهر مروڦا، خاڦه ى (خام) و بازارى خونداریه كى دکر و پیڦه دهات وهرگرتنا پروژى دهسته داریا ههمى دنياى ب دهست خو بیخن. جهگر ژى ئه و بوون و مه ژيى هینگی ژى یى وهسا بوو، کو دگوت؛ ئان دهسته داریا دنياى ئان نه مان، ههما بخو خو سه ریا سیاسى یا پیڦى هندى بوو، کو سیاسه تا دهسته داریا دنياى ب پیڦه رى دنياى بهیته کرن.

دهست بسه رداگرتنا جهى، بو مه کیمیا بهرپیڦه دیاردکته، خرڦه یی یا وهرارکرنا مروڦیت دنياى یا سالانه، لناقبه را سالا

۱۸۷۰ ییې حهتا ۱۹۱۳ ځ دوو جارا هندی یا ل سالیټ کو دکهښه نابقهرا ۱۸۲۰ ځ حهتا ۱۸۷۰ ییې بوو. ههکه نه م ب چاقیټ نه څرو بهری څو بدهینه ۱.۸ ملیاردیټ مروڅا، نهویټ ل سالا ۱۹۱۳ ځ ههین و دگه ل هژمارا مروڅیټ نه څرو ههلسهگینین، دی ودهسا هزرکهین کو نه څ هژماره نه هندا بترسه، بهلی ودهسایه، نه څی دهلیڅه دا هندهک هه څچه رخیټ وی دهمی کو هایداریټ لسهر کیټیا جهیټ ژیاړی بدهن و لسهر شه ریټ مهزن، سه څمه راتی ستاندنا عهردی، باڅفن. بزاقیټ مهزنیټ شلخه څانیا ناڅووی ل نه مریکا ژووری، ټویرسی/ سیبیرییهن و پشتی سالا ۱۸۹۰ ځ ل مهنشوریا یا چیني ژی دهسټیټکر، دیار بوو کو تشته کی هوسا لبهردهاتن. بزاقا شلخه ییټ شوینکرنی ل وهلاتیټ ټیگرتیټ نه مریکا ل پیټکی ټیکی یی سه دسالا نوی گه هشته گوپیټکا بلندی څو. پشتی هینگی بهروک هاتبوو گرتن. دگه ل څی بلند بوونیدا ژی کاودانی څو جهیټ که څنیټ نه مریکیټ ژووری، نهویټ بهردهوام بو ژناقدا دهاتنه پالدان گه هشته کویرترین خالا کیټمبونا وان. گازیټ به څتره شی، بو دله کدلهک دانی چونه هه می جها و حهتا څو گه هشتینه وهلاتیټ شلخه داریټ ژی، مرویټا هه بوونا مروڅی لسهر عهردی گه لهک ژ راستیا کاودانی کمباڅتر بوو.

زیده بوونا هه څباسکیا نافده وله تی، بهری مروڅی دا سه قایی ده رگه گرتنا ژ بزديانی، نه و ژی ژ ترسا دهست بسه رداگرتنی و ژ وی ژی بهریڅ هه څرکیا لیڅه کرنا ده څه ریټ کو هیشتا شلخه څانیټ لسهر رویټ عهردی ژی نه گرتی. ل سالا ۱۸۸۰ ییې

زاینی ۲۵ ملیون کیلومیتریت چار کوژی (مربع) که تنه بن  
 دهستی دهسته داریا حکومتیت شلخه قانیی بیټ به رویقهی  
 ده ریای. ( خوندکاریټ ئویراساتی بیټ دیمی دگل فان نه  
 هاتینه هژمارتن). ل ساللا ۱۹۱۳ ی ئه و هژمارا کیلومیتریت  
 چارکوژی بوونه پینجی و سی ملیون. پیټگافیټ به رفرهه بوونی  
 بیټ دیاریټ کتومات و بتنی گهلهک ئه گهریت ژیکجودا هه بوون.  
 گهله کیټ بریا (قدره) ئابووری یا بهرچاف یا دهقه ریټ وهلاته کی  
 رولهک د به رفرهه بوونیدا دگیرا و ل پاشیی ئه فه ژی نه ژبه ر  
 هندئ بوو، چنکی باهرا پیټری ژ وان دهقه ریټ ژ لایئ ئابووریه  
 قبه رکه تی هه می ژ میژ بوو که تینه بنده ستا و بو خو ستان دین  
 ئان ژی لب ن شهرتیټ ئیمپریالیزما بازرگانیا ئازاد دناف ئابووریا  
 دنیا ییدا هاتبوونه تیکه لکن. گهلهک دهقه ر به روفاژی هندئ، د  
 وی ده میدا، هه کو هه فرکی یا دژوار، ژ ئه گهریت ستراتیجی،  
 هوسا ژی ژبه ر پاراستنا به رژه وه ندیټ به سرداگرتی و لایټ  
 فیکراگه هشتنی، ئه ویټ کو لب ن دهستی هیژیټ مه زن، دهاتنه کرن.  
 شکه ستنا رژی میټ سیاسی بیټ کو هینگی هه ی ن ئان ژی  
 شکه ستنا سه روه ریټ جفاکی ژبه ر گهوړینا، ئه ویټ کو ژ فه ریژا  
 ب ئابووریا دنیا ییقه گریټانی، ئان ژی ژبه ر ئاکنجیبوونا ئه وروپا  
 چیبوون، هیژیټ به سرداگرتنی پالدان کو وهلاتی ئان دهقه ری  
 بستینن ئان ژی ئه و تیکه لیټ سه روه ریټ، ئه ویټ به ری هینگی  
 پیچه کی د سست پیټر بگفیشن و بخوټه گریټدن. ئه فی کریاری  
 ژی جاروبارا شه ر و بهه قچوونیت دژوار ژئ چیدبوون، ژ وان  
 شه ر و بهه قچوونا ژی، ب لوکا ئیکی شه ری بوهیریا (ئه ف)

شهره یی ل کومارا ژیریا ئەفریقا یا نوکه چیبووی، ل ناڤه‌را ئینگلیزا و ئاکنجییت وان وه‌لاتا. ئەف ناڤه دانا بوو سەر وان مله‌تییت ب ئەزمانی ئەفریکانس دئاخت و ئەف ئەزمانه یی ل ژیریا ئەفریقا و نامیبیا به‌لاقیه و ئەف گوتنه ژ بنیاتدا یا هولهنده و ناڤی جوتیارانه ب هولهنده. هەر وهسا ئەو ئەوروپییت چووینه ئەفریقا و ل ویژی ئاکنجی بووین و جوتیاری دکر و ب ئەزمانی بوهیری دپه‌ییقین ناڤی وان ژی کربوو بوهیری) ل سالییت ۱۸۹۹ ڤ حه‌تا ۱۹۰۲ یی، کینجا ڤان شه‌را بخۆ ژی جارەکا دی گرانیان وان ڤه‌گه‌ریاڤه سەر هه‌ڤسه‌نگیا هیزا سیاسه‌تا دنیا‌یی. لیڤه‌کرنا کیشوهره بدروستی بیی پرس پیکرنا وان مروڤا بییت ئەف تشته ژی دگریت، ماڤه وه‌کی تشته‌کی ده‌می ته‌نگاڤیی کو د تبلا خو ئالانده. ئەفی تشتی، ل کونفرانسا به‌رلینی یا سالا ۱۸۸۴ ڤ لسەر ئەفریقا هاتیه‌کرنا، رویدا. تشتی به‌ری هه‌میا ل ڤی کونفرانسی هاتیه‌کرنا، لیڤه‌کرنا بوو لدیف نه‌خشی وه‌لاتا، پاشی پشتی هینگی بسه‌رداگرنا بدروستاهی و پاشی به‌ربهاکرنا ئابووری د دیڤرا هات. پشتی سالا ۱۹۱۲ ڤ خوندکاریا موروکو (مه‌غریب) ڤه‌ر پیوانی (محمیه) یا ڤره‌نگا که‌تی، پشتی ئەف پیوانگه‌هه که‌تیه بن ده‌ستی ڤره‌نگا، ئیدی هه‌می ئەفریقا، ژبلی ئەسیوپیا و لیبه‌ریا) که‌تبوونه بن سه‌روه‌ریا شلخه‌ڤانیا (سیاده‌ المستعمرات) ئەوروپیا.

چینی یا کو مه‌زنترین و ژ لایی ئابووری ژیفه‌ بالکیشترین وه‌لات ژ وه‌لاتییت خو‌سه‌ریت ئاسیا بوو، ئەو ژی ژمیژ بوو

بهرېژارۍ (مرشح) ليكښه كړنۍ (تقسيم) بوو، به لږيا قبه ر ليكښه كړنۍ نه كهت. نه گه ريت قۍ قبه رنه كه تنۍ نه و بوون، كو پيتر ژ نيډ قه فتا (درزن) دهسته داريت كو ژ لايۍ هيژيت له شكه ريقه قبه ركه تي، به رژه وهند و هه زيت وان، ييت كو بكوته ك ژ لايۍ جوگرافيقه بهينه ژيكښه كړن، ل قيرۍ فناككه تن و بسه ركده اتن. نه گه را دي ژي لوكا هه لژه نين (رد فعل) يا چينا بوو ژ وي كرياري، نه و چينييت كو دقا ژ وهلاتۍ خو دهوله ته كا مه زنا ملله تي چيني يا بهيز و خو سه ر ئاڅا كه ن. قۍ برياري و رژديۍ خو پشتي سه ره له دانا دوژمنا هيا بيانيا يا كولمڅانا ل سالا ۱۹۰۰ ئ و ب مه رهما قۍ بنده سته دانا بيبه قل، وان هيژيت مائتيكه ريت مه زن هه مي ره نكيټ هه قركيټ خو داسه ر و هه قالبه نديه ك ژ وان هيژا، ييت هاريكاري ژي دهيت و تشتا ژي دهني رنه ژده رقه، هاته چيكرن. بزاڅا ملله تي چيني يا نوي ژي به رده وام بوو و ستيره يا خو ئيخسته سه ر نمونه يا چاپاني و خو لديف ستراتيچيا دوو روي يا خو بكيريئاني (تأقلم) و به رسينگرتني ريكيخست.

ژ تشتيت دهاتنه ليكښه كړن، نه به س رويۍ جوگرافي بوو، به لكي خو پيقه هاتنيټ ئابووري ژي دهاتنه ليكښه كړن. تشتي كو ژلايۍ ئابوري و ستراتيچيقه ژ هه ميا قبه ركه تير خيچا ريكا ئاسني بوو، نه و ژي هه ر گاډ د تيگه هيت ستراتيچيا جوگرافيدا دهاته بهر هزرا مروقي.

ل چيني ماتيژيكه ريت بسه رداگرتني (ئيمپرياليزم) وه سا هزر كر د دهستودانه كي نهشتيدا، كو خيچا ريكا ئاسني (خط سلك الحديد) سه ركيشيا كريارا كينجه داني بكهت.

ل مهنشوریا شلخه گه هیئت ریکیټ ئاسنی که تنه بن دهستی  
 ئویرسا و چاپانیا. هر ژ سالاً ۱۹۰۳ یی وهره ئویرسی،  
 بهاریکاریا ریکا ئاسنی یا بسهر سایبیریاقه دچیت، کوئه و ژی  
 دگه هشته سهر تورا ریکا ئاسنی یا چینی، پیکه گریدانه کا ئیکسه ر  
 دگه ل روژ ه لاتی ئاسیا هه بوو. پشتی سالاً ۱۹۱۳ ی هر  
 که سه کی قیابا، دشیا ل لشیونه ل شه مه ندوفه ری سواربیت و ل  
 شانگه های ژی بیته خاری. هه می گاڤا ئاڤا کرنا ریکیټ ئاسنی  
 کاره کی باشبوو بو وانا ییت دهستکاریا گران (صناعة ثقيلة) د  
 هنارته ژده رقه. به لپا سیسته میټ مه زنیټ ریکا ئاسنی ییت ژ  
 لایی چاوانیا کار کرنیقه پیدییټ بو بهایی کاری که سا د بهاگران  
 دهینه مه زاختن، چ جارا نه گه هشتنه وان جهیټ که وکه بی، ئه ویټ  
 کو ترومبیلټ پانزینی لی دهاتنه بکارئینان، وه کی ترومبیلټ  
 چپایی و ترومبیلټ باره لگر کو هتا نیقه کا سه د سالاً بیستی  
 ژی، ئه و جهیټ کو ریټ وان دئاسی شنویکا شیان بچنی. ل  
 سالاً ۱۹۲۰ ی ۱۳.۲% ی ژ ریکیټ ئاسنی ییت دنیایی ل ئاسا و  
 ئه فریقا بوون.

سیسته میټ دهسته داریی ل قه شکینکا سه د سالی، نه به س ژ بهر  
 دهلیقی مه زن و قیرا گه هشتنا هه زیت ئه وروپیا بوون، به لکی ژ  
 ئه گه را لی زیده بوونا بنگیره ییت (مراکز) نوی ییت هیژی و  
 زیده بوونا گرانیان وان د ترازیا سیاسیدا، دنیا هه می قه گرت.  
 شه ری ئیسپانیا و ئه مریکا ل سالاً ۱۸۹۸ ی تیکه تنا وه لاتیت  
 ئیکگرتیټ ئه مریکا دناڤ سیسته میټ دهسته دارییدا دیارکر. ئه و  
 هینگی ژ لایی سیاسه تا دنیاییقه ژ بهریتانیا مه زن و ئه لمانیا، کو  
 وه کی پیقه هاتیرین قهریژده ریټ دهستکاریی دهاتنه نیاسین،  
 زیده کری و دایه سهر. چپان ژی ژ لایی ئابووریه هیشتا یا

لیوازتر بوو، ژ سالیت ۱۸۹۰ وەرہ، ژ لایئ سیاسیفہ یا خوہسر بوو و ل دستہداریا دہقہری ژ لایئ لہشکہریفہ ہزر ژئ دہاتہ کرن و چ جار ل ژیریا ئاسیا ب پشتگوہفہ نہ دہاتہ ہافیتن و ہینگی تایوان شلخہداریا وئ بوو و کوریا ژئ قہر دہقہرا کینجفہدانا وئ کہتبوو. ژ ساللا ۱۹۰۲ یئ وەرہ ژئ ب ہہقالبہندیہکا دیپلوماسی، وہکی وانا ئہویت کو حہتا ہینگی دستہداریتت ئہوروی دگہل ئیکودو گریددان، ب ہریتانیا مہزنقہ ہاتہگریدان. ئیدی نہ بہس ہریتانیا مہزن بتئی، بہلیقیجا ئویرسات ژئ ژہر پالانا بہروکیت وئ یئت ناقخوی خوہجو بہریف روژہہلاتی، ہیژہکا مہزنا ئہوروی و ئاسیایی ژئ بوو.

ہہیامہکی گہلہ کیم پشتی قہشکینکا سہدسالی دستہداریتت ئہوروی یئت مہزن ہہمی نہچار بوون، ہہمی دستکہفتیتت خوہ یئت بہرویفہی دہریای بوہ خودانا بزقپیننہفہ. ل پییشی ئہقی تیکہلی ب ہہقہریا ناقخوی یا ئہوروی خوہفہ ہہبوو. تشتی ہہمی گاٹا و ہہرگاٹ ہریتانیا مہزن ژئ دترسیا، چہککنا دہریایی یا ئہلمانیا بوو، ہہر وئ چہککرنی ژئ وہ ل ہریتانیا مہزن کر کو دگہل وہلاتیت ئیکگرتیتت ئہمریکا، فرہنگستانی و ئویرساتی ہہقسہنگیہکی پیداکہت، بہلیپا سہخمہراتی قئ ہہقسہنگی ژئ نہچار بوو دست ژ گہلہک دہقہریت دستکہفتیتت خوہ بہردہت، ئان ژئ واری دبن باندورا خوہ یا رہسمیفہ بدہست ہہقشکیت خوہ فہ بہردہت و ئہمریکا لاتینی، ژووریئ ئہفریقا و کہنداٹا فارسی دستی خوہ ژئ بکیشیت. پیفہاتتا فان لہفہاتتا چیبوو، چنکی پشکداری دانوستاندنی،

بهريتانيا مهزن، ژ ترسا ئەلمانیا ژ لایى خوڤه بو گوهداریکرنا ههڤشکا یا بهرههڤبوو. هوسا ژى بو جارا ئیکى سیسته می ههڤالبه ندییت دنیاىى ملبملى دهڤه رگرتنى و لیڤه کرنا شلخه دارىی چیبوو، کول دنیاىى هه میى ئەڤه میناکه کا دی یا گهنگه شا دنڤه گریى و پارچه کرنییه. سیاسه تا ههڤسهنگیا هیژی، ئەوا کول ژمیژ بوو ژلایى ئەوروپاڤه پهړى خو ب سهر دنیاىیڤه راکیشابوو، ههر دوى دەمیدا شهړى چاپانى و ئویرسى ل سالا ۱۹۰۴ / ۱۹۰۵ ى دربهکى مهزن ل بهرفرهه بوونا ئەوروپا دا، شهړى تسوشیما چاپان تیڤا بسهرکته و ئەو سهرکتهن ژى بوو، یا کول بریار د دهستدا، ئەڤه هیژا ئیکى یا دهسته داریا لهشکهرى یا نه روژئاقایى یا نوى بوو، ههکو راهیلايه هیژا دهریایى یا ئویرسى، ئەوا ئینایى لدور ئەفریقا زڤراندی. سهرکته تا چاپانى ل هه می دنیاىى وهکى سهرکته تا دهوله تا دهستویرى یا نوى هاته ل قهلهمدان و چاپانى ههر ژ سالا ۱۸۸۹ ى وهره دهستویرهکا، کول بهر شیرهتى دادکه ریت ئەلمانڤه هاتیه نفیسین هه بوو و لسهر دهسته داریا دهست بهردای یا ئویرسى ژى، برهنگه کى قهبرى ئەو سهرهاتى ژى هاته تیگه هشتن، ئەوا دبیزیت کول پیڤه هاتنا هه کول دهوله تهکا نه روژئاقایى یا خو ژ بهیڤیڤه هیلانا بسهرداگرتنا ئەوروپى ئازادکته و ئەڤه کره گروڤى وى چهندى ژى.

چ شوینگریت دیمهنى وى لیكدانا بى یه مان یا هیژیت مهزن کول دنیايهکا بهرتهنگ دبیت، هه ی، هه بوون؟ ل پیڤیى لسهر

ئالييت بهروقارنى سەنتىت ھەڭكارىي د واريت نە سىياسى يىت  
 بەر پىقەركرنا تەكنىكى و سەروبەركرنيدا نيشان دكەن، كانى ل  
 كيرى پىكھاتنىت ناقدەولەتى بساناھى چىدبن. ل سالا ۱۹۱۱ ى  
 ئىك ژ دادكەر و دىپلوماتىت ئەمريكى لسەر وى چەندى  
 سەرھژمارىيەكا پرنالى بەلاڧكر. د فى دەميدا بۇ جارا ئىكى  
 پىقەھاتن چىبوو، كو ھزرا خەيالەكا كەڧن يا ھەڭكاريا مرۇقانىي  
 سەروبەركرى بىتتە راستى. دەستەكا خاچا سورا ناقدەولەتى ل  
 سالا ۱۸۶۳ يى ۋەكى دەستپىكەك ژ لايى بازركانى قىيەنايى  
 ھىتپرى دوومەنتى قە ھاتە داناندن، ھەما ھەر ژ دەستپىكى د  
 وارى ھارىكارىكرنيدا ل ھەمى دنيايى خۇ ھاقىتتە مەيدانى و  
 ھارىكاريا خەلكى بستوخۇڧەگرت. بەردەڭكىت دەستەكا  
 داخازكرنا ھەقى دەنگدانى بۇ ژنا (سوفراگىسموس)، يىت  
 ئەوروپا، ئەمريكا ژوورى، زىلەندانوى ، ئوستراليا و پاشى پشتى  
 ھىنگى ھەر ۋەسا ل ھندى ژى ھاتنە ئاڧاكرن. پەرلەمانى ئىكى  
 يى ئولا بۇ جارا ئىكى ل سالا ۱۸۹۳ يىي ل باژىپرى شىكاگو  
 ھاتەئاڧاكرن. بزاڧا پاليت ھەڧىشك يا ناقدەولەتى، ئەوا ب دلى  
 گەلەك خەلكىڧە نويسىي، بزاڧا خۇ لسەر شەھمزاركرنا ھەبوونا  
 كەلەخى شلخەدارىي قەبپرى و ھەر ب تەتمكا وى دادا و  
 رژىمەكا ۋەكى وى ۋەكى نەبوويى و كرىت دابەرچاڧا.

كىماسىيەكى خۇ لسەر گرانيا سىياسى يا كىنجا پىكھاتنىت  
 نەمازەيى دگوگراند، ئەڧى نمونى ژى د ھەر دوو پىكھاتنىت  
 كونفرانسا تەناھىي و چەككرنى يىت ھاگەر يىت كو ل سالا  
 ۱۸۹۹ ى ھەتا ۱۹۰۷ ى ھاتىنەكرن، ژ كاكلا سەروەريا دەولەتى

گرت. بکوتهک حکومه تهک هه بوو یا کو به رهه ف بیت، کو پیقه گریډانا خو بهندهک کاریت نه چاریقه دیارکریڼ و لسه ر خو فەر داناین، بکهت. دارپیتیت هه ر گاف و هه تا نه فرۆکه ژى بریقه دچن کو شه ر پی دهینه کرن بیټ شیان سهر بکه فن، هه ر ژ دهسټپیکى وهلاتیت ژده رفه ی ئه وروپا ژى خو بوان ریبه نداقه گریډا، نه فه ژى سه خمه راتى هندى کر کو دا جهی خو دناف کوما ملله تادا بستین. نه ف شوینگریټ (بدائل) هیژا سیاسه تا نافده وله تی هه می بیټ ته قایینه و دارپیتگه ها بتنى یا کو ژ فى چه ندی باژيله ژى به س خاچا سورا نافده وله تیه، هه کو شه ری ئیکى یی دنیایى سالا ۱۹۱۴ ى په قى نه فى وه کى تشته کى لیوان خو دیارکر.

دی تشته کى بی بها بیت، هه که شه ری دنیایى یی ئیکى وه کى فه ریژا کاودانیت هه یامى به ری دنقه گریى بیته شروفه کرن. هه لبه ته بیى دژوار بوونا ته نگافیا بگریکه تی یا ل هافینا سالا ۱۹۱۴ ى هه ی، برهنگه کى ته قایى نه فه تشته کى به ره زر نه بوو. نه و گرفتاریت ناخووی بیټ وان ده فه ریټ نه وروپا بوون، نه ویت کو برهنگه کى کیمر ژ پیقه گریډانا ناخووی یا نه وروپا ب دنقه گریقه دگریډای و هیژ کیمر ژى ژ ته نگافیت شلخه داریى ل ناقه برا دهسته داریت مه زن. بیټ کو بووینه نه گه ریټ هه لبوونا ئاگرى شه ری دنیایى یی ئیکى. ب دروستى ژى نه ف شه ره شه ره کى نه وروپى بوو، به لى هه ما هه ر ژ دهسټپیکى کیشان و پیقانیت دنیایى و ژیده ریټ دنیایى هه می پیقه تیوه ربوون. پشکداریا خونکاریا ئوسمانى ب هه می

دهقرا عهريهبيقه و وي پشتگرتنا وي بو هيژيت نيقهكي (قوي المحور) و هاتنه ناف شهري يا چاپاني و بهري هميا ژي وهلاتيت ئيگرتييت ئەمريکا و شهريت نيڤ بهريا ئەفريقا و پيکوليت ئەلمانا دا کو دنيا بسورمانيي ژي بو شهري پالدهت و ههر ولسا بکارئينانا په يادهييت بهرويڤهي دهرياي ژي ل ئەوروپا: ئەقه همي پيکهاتييت دنقه گريکرنئ بوون ، کو د شهري وهربووين. سالا ۱۹۱۴ ئ بهروارا لسهر راوهستانا ديروکا ملله تا يا کو مهيدانييت پيکداداني هند ژيک دويرکرين هتا وهلي بهيت وهلاتهکي وهکي زيله ندانوي ۱۷۰۰۰ کوشي زيانيت لهشکري وي بوون.

شهري دنيايي يي ئيکي ژ لايه کيڤه ته زنگرتن (تشنج) يا کارييت چيرييت نافدهوله تي بوون و ژ لايهکي دي ژيڤه گهلهک ژ توريت فناڤککه تي ژيکپه رتاندن بيي کو هندهک ئافاهييت دي ل شوينئ بهينه دانان. ههر شهريهکي بيت بهري همي تشتا تيکه لييت نافه را مروڤا، باژيرستاني و ئابووري ددرينيت و توخيبيت دژوار دکيشيته نافه را ههڤالي و دوژمني. دورپيچکرنا بازرگاني، دهستتيوهردان و دهستدانانه سهر، هه وکرنه سهر دارپيگه هيت گه هاندني و هه وکرنه سهر هاتنوچوونا گه ميا کو ئالافيت بريڤه برنا شهري بوون. ليکڤه کرنا کاري د ئابووريا دنياييدا ئەو ژي نه هيللا و داسهر. براس تي هنارتنا ژدهرڤه يا متاييت دهستکاریا ئەوروپا د جهدا مانهڤه، ماکينه و خاڤه يي کو د چيکرنا ئاميرييت شهريدا دهاتنه بکارئينان گهلهک پيڊڤي بوون. ل شلخه دارييت ئەوروپي و ل ئەمريکا لاتيني و ل چيني ژي

دگهل وئ قالاھيا د داخازييدا ھەي ھژمارەکا مەزنا چەقيت دى  
 يئت دەستکاریي پەيدا بوون، ئەو دەستکاریيەت کو پيدفيا بازارى  
 نافخويى تژيدكر و ئەف بازارە ژى بەرى ھينگى ژ لايى ئابووريا  
 دنيايىفە دەاتەرازىكرن. دگهل ھندى پشكەكا مەزنا ريژيا (سيولة)  
 ئەوروپى يا ل ژدەرڤە ھاتىەدانان بۆ دراڤكرنا شەرى ھاتنە  
 بكارئىنان. ھەر وەسا سيستمى دراڤى يى لسەر زيڤرى  
 دەاتەپىقان ئەو ژى نەما، چنكى چ دەولتە پىڤفە نەھات يىي  
 چەپكرنا دراڤى شەرى برىڤفەببەت.

كىنچەكا تىكەلكرى شەرى لناقبەرا ھەقبەندىت سەرى  
 ھەفسارى شەرى دكىشا ھەبوو، يا كو پىكوليت وئ د واريت  
 مەزنىت ئابوورى - سياسيدا ھەر زىدەدبوون ھاتەرىكئىڤستن.  
 ب مليونا لەشكەر، يئت كو ژ شلخەدارييت فرەنگا ژ ئەفرىقا  
 ئىنان، ژ ھندى، ئوستراليا و زىلەندانوى ئىنان، ل ئەوروپا  
 بەربىوونەئىك و شەرى دكر. ھەر وەسا ژى ژ خزىرانا ۱۹۱۷ئ ژ  
 وەلاتييت ئىكگرتييت ئەمريكا ھاتن و ل مەيدانيت شەرى جھى خۆ  
 گرت. ئاھيت خارنى، ماكىنە و خاقەييت بۆ برىڤفەبرنا شەرى دڤەر  
 وەكى لاستىكى (مطاط) ژ شلخەييت خۆ ئىنانە ئەوروپا. دىماھيا  
 پىديماھى ژى تىشتى پىڤفەھاتن بۆ سەرکەتتا ھەڤسوزا چىكرى نە  
 كو شيانا وان يا ريكئىڤستنا ژىدەرا بوو، بەلكى چاوانيا پاراستنا  
 ريكت دەريايى، يئت كو تىرا پىدڤييت شەرى تىشت ڤەدكىشانە  
 بەروكيت شەرى بوو؛ گەميا بن ئافى يا ئەلمانى، ئەوا ل دژى  
 وان ريكا ھاتىەترخانكرن، كارييت وئ بوون كو ئەمريكى كىشايە  
 ناف شەرى. بەروڤاژى ھەڤسوزا، دەستەدارييت نيڤفەكى تىشتى ژ

وان کیم ئەو بوو کو ئەو نه دشیان بساناھی و بلهز خو  
قژیده ریته فه رپا بگه هینن، نه خاسمه نه شیان خو بگه هیننه  
ده قهریته به رویقه ی ده ریای بیته کو دانودکاک لی دهیته چاندن و  
گه له جارا کولبی ژی به روک دشکاندن.

ژبلی متا و ئاهیت خارنی ژی، فیروسا ژی بیی ئاریشه  
پشکداری د شکاندنا خیچیته به روکیته له شکه ریدا دکر. ل  
مهیدانیته به روکیته شه ری فره نسیدا نه ساخکه ریته هه می  
کیشوه را لسه رک خرڤه بوون و ژ وی ری قه په قژین و هیش پیتر  
به لاف بوون. په رسیقی بای مرنی (أنفلونزا وبائی)، ئەوا کول  
سالا ۱۹۱۸ ی به لاقبووی، وی ژ هه می شه ری پیتر مروڤ  
کوشتن.

### ۳) بهرته نگافی و گرفتاریا دنیایی ژ ۱۹۱۸ ع حه تا ۱۹۴۵ ع:

شهری دنیایی یی ئیکی ئابوریا دنیایی یا ئورویا گه هانده دیمایی و بنیاتیئ ئابوریا نافدهوله تی ژی شلقاندن. بکوته ک مروؤف ل هر چار رهخیت دنیایی هه بوون، بیئ کو لدیفهاتیئ شهری ژینه گرتبیئ. ئه و لدیفهاتیئ کو پشتی هینگی پیقه نه هاتی بیخنه بن دهست و چاره کهن، بوونه ئه گه را هندی کو شهری دنیایی یی دوویئ ژی چیببیئ. لدیف لوکا نافدهوله تی سه روبه ریئ بهری شهری، بیئ کو خو لسهر هه قسه نگیا هیژیئ مه زنیئ ئه وروپی، بیئ کو لسهر هه می دنیایی هه فرکیا ئیکدر، قه گرتی، شهر ب مهیدانی وهردر. ل دهستیکی سه روبه ره کی نوی دسیاسه تا دنیاییا دیار بوو، لسهر چارده خالیئ سه روکی ئه مریکی وودروو وولسنی هاتبوو ستیره کرن، ئه قه ژی لسهر به ندیئ سه رریژیئ دیموکراتی، بریاردانا چاره یی خو بدهستی خو یا ملله تا، ته ناها خرقه یی (جماعی) و بازرگانیا ئازاد تقیا هاتبا کرن. ل کونفرانسا ته ناھی یا ل سالا ۱۹۱۹ ع ئه و ل قیرسیای هاتیه کرن ژ وی به ندا ملله تا (عصبه الأمم) هاته داناندن، ئه قه ژی هه لاشه یی ئیکی بوو، یی ریخستنا سیاسی یا دهوله تیئ دنیایی. ل کونفرانسا واشینگتنی ل سالا ۱۹۲۱ \_ ۱۹۲۲ یی شیان بو جارا ئیکی لسهر بنده سترنا چه کی پیکه یین. هه می هیژیئ ده ریایی بیئ قبه رکه تی، هر وه سا چاپان ژی، لسهر هندی پیکه اتن کو قه برینیئ ئاشکرا د هیژیئ خو بیئ ده ریاییا بکن و وان کیمکن.

دوله تا ملله تی یا خودان سهروه ری ل هه می دنیا یی وه کی ریخستنا سیاسی یا دروست هاته بنه جه کرن و پیگری لسه رفی دستودانی ژ ی هاته کرن. ژ بهر هندی ژ ی پیله کا مه زنا یا چیکرنا دوله تا، دنا ف کفانه کی مه زندا، هه ر ژ ده ریا بالتیکی و ده یته بسه ر بالکانیقه دچیت هه تا دگه هیته میزوپوتامیا؛ ئەو دوله تیته ژ ده رفه ی توخی بی ترکا و ل شوینا خوندکاریا ئوسمانی چیبووین، هه ر چاوا بیت ژ ده ستیکی ئیخستنه بن ده سته داریا به ریتانیا مه زن و فره نگستانی و سه خله تی به ربژاریته دوله تبوونی دای و ئەو بخۆ وه کی نیفشلخه قانیه کی بوون و ل بن ده سته ی هه ر دوو دوله تیته نا ف و ان هاتی بوون. هه ر وه خته ل هه می شلخه داریا فه رکرنا کاری و مشه کرنا به ری متایته شه ر پید ف ی، چر کر نه کا سهروه ریا شلخه قانیی دگه ل خۆ ئینا. له شکه ریته شلخه قانیی، ئەویته کول به روکیته روژناقا شه ر دکر، ژ نهو پیقه ئەو به یقی بوون کو ژ بهر وان کار و خزمه تیته وان بو ده سته داریا شلخه قانیی کری و د وی ری دا وان گه له ک قوربانی ژ ی داین، به رامبه ری وی ئیزایی یا وان دیتی و قیکه تی، کو ئەفه هه می هه لوه نه چیت. قیجا هینگی ل هه می درا ناخافتن هاته سه ر هندی، کو سه ری نیته روژناقایی بیته خو سه ری و ده سته داریا خو بخوی هه ردوک پیکفه هاتنه گریدان و داخازکرنا چاره سه ریا خو بخوی و نویژه نکرن ل چ جها وه کی یا هندستانی نه بوو.

ملله ت په ریسیا دژی شلخه قانیی جه ی خۆ گرت و ژ لایی سه ری نیته وولسنی بیته نمونه یی (المثالیة) یا دیموکراتییقه

پشته‌فانی لى هاته‌کرن، نارمانجا وان ژى ئەو بوو که‌له‌خى دهوله‌ته‌کا سه‌روبه‌رى وى فه‌رپژا دانانا قانونه‌کى بيت و ژ سه‌ردارىت شلخه‌فانىي ژى فه‌ده‌ربيت. به‌لييا دناف فى بکروبوکيشيدا دوو ره‌نگيت دى ييت نويزه‌نييت سياسه‌تى چييون و وه‌کى ميناک ژى لبه‌ر ده‌ستا بوون؛ ئەو ژى دهوله‌تا لينينيسموس و فاشيسموس. يا ئيکى هه‌ر ژ شوپه‌شا ئويرسى ل ساللا ۱۹۱۷ ى وى بو خو بنياته‌کى ده‌سته‌داريى په‌يداگر و ب هاريکاريا خره‌گريا (کومونيسى) نافده‌وله‌تى، کو دگوتى کومينتير بو خو ريکخسته‌ک يا شوپه‌شا دنيايى چيگر و سه‌خمه‌راتى فى ژى شوپه‌شکه‌را ل هه‌مى دريت دنيايى پشته‌فانى داينى و لسه‌ر فى داخازيى مانه‌فه. درييت دوى ده‌ميدا ل سه‌رکرتيى هاتينه‌دان، تقيابا گه‌له‌ک جارا به‌ه‌فسوزيا بورجوازيا وه‌لاتپه‌ريس و هيزيت خره‌گر (شيوعى) به‌يته‌بريئه‌برن.

موسکو وه‌کى بنگه‌هه‌کى هيکرنا کادريت سنيله‌ييت سياسه‌تا خره‌گر (شيوعى) يى ليها، کو ژ هه‌مى دنيايى کادريت کومونيست دهاتنى. شوپه‌شا دنيايى ژى نه چييون، هه‌ر چه‌نده وه‌لاتييت وه‌کى چينى و ئەلمانيا دهاتنه هژمارتن ژوان وه‌لاتييت بو شوپه‌شا خره‌گريى دگه‌هشتى و گه‌له‌ک شروه‌يه‌ييت ژيکجودا ژى بو وى چه‌ندى هه‌بوون. ژبه‌ر هندى ژى به‌رى شه‌رى دنيايى يى دوويى چ بلوکييت سوفيه‌تى نه بوون. ل بن سه‌رکيشيا ستالينى کوماريت ئيگرتييت هه‌فپشکييت سوفيه‌تى، ژ هنارتنا ژده‌رفه يا شوپه‌شى به‌رى خو دا ئاڤاکرنا هه‌فپشکيى د

ناف وولاته كيدا، كو ئهو ژى ئويرسات بوو \_ هەر وهسا بلوكن ههفشك و ههفسوزيا وارشو(حلف وارسو) ژى هاته ئافاكرن \_ وهرگير.

**فاشيزمى** ئهم دى ل قيرى تيگه هى ب هزرهكا بهر فرهتر بكارئينين، كو هەر وهسا دى **ههفشكيا مللهتى** (الإشتراكية القومية) و مللهتينا چاپانى يا دژوار (الفكر القومي الياباني المتطرف) يا ساليت هزارونه هسه دوسيهها بخوڤه گريت. ئه قانا چ پروگراميت دنياگريى نه بوون. ئهو تشتى ئهو ل ئه وروپا و جهيت دى ژى شرين كرين تيكهه لوكن وى يى كو پيكهاتى ژ؛ پيكلويت وى ييت خو سه ركرنا مللهتى ژ لايى ئابوورى و سياسيه، له شكه تاريا وى، ئابووريا پلانكرى- گه له ك جارا ديژنى پلانا پينجسالى، وهرگير- و بهيزكرنا دهسته داريا دهوله تا بنگيره لسهر كيستى پاريزگه ها و دهقرا و بلند راگرتنا بهايى ته كنولوجيا، ژ قانا ژى ئهو ژيدگرتن، ئه ويت كو ليدف مرويتا خوندكاريى دهستبه رداييت نويژه نكرنى و سه رداريى له شكه رى بان. قه نجرنا خو بخويى ئان ژى بهر خودانا دژى شلخه قانيى لنك هەر دوو باوه رناسييت (آيديولوجيات مستحدثة) نويژهن هه بوون و دقيا رييا به ريف نويكرنى ژى كورت كه ن. { ل قيرى ئه ز نزام بوچى نفيسه قانى ، نه ژ دوير و نه ژى ژ نيزيك رژيما سياسيا پارتا فه ژاندنا عه ره بى يا ههفشك (حزب البعث العربي الإشتراكي) نه گو تيه، هەر چه نده ئهو سه خله تيت وى دياركرين هه مى تيذا هه بوون و هيژ پيتر ژى رژيما به عس درويشمى

هه ڦيشکيا نازيې ژى هه لگرتبوو و فاشيزميه ژى ب وان سه خله تيت هاتينه نفيسينه، کار پيدکر و ڦه رپژا تیکه لکرنا هر دوو باوهرناسيا ژى ڦه براندنا مله تيت نه ژ نفشي خوندارا و دناف نفشي خوځو ژيدا نه هيلانا وان که سا، ييت وهکى وان هزر نه کرېا، ديساڦه ژى بچاڦه کي سڼک بهرې خو ددا کيمه مله تا و کيم وکاسى بو چيدکرن. وان کيم وکاسيا ژى هه مى لاييت ژيانې ڦه دگرتن، بگره ژ کاروکوکى هه تا دگه هپته نه زمانى ژى و ل خوځه پت مله تيت نه ژ نفشي وان، ژ ته کنولوجيا و خزمه تکاريا و وهکه ڦيې د بې باهر و پشتگوڦه دهاڦيې بوون}.

فاشيزمى ڦيا بسهر سيسته ما سه ربيني دارويني (مبدأ داروين)، يې بهر به پتا هه ڦرکيا هيژا دکهت و باوهرى پي هه يه، خو بهاڦيته ناه و دهستى خو دانپته سهر و هيژ پيتر ژى ب هاريکاري وى و ئالاڦيت ڦه براندني د وى سه ربيني بسهر بکه ڦيت. دگه ل هندى ژى نه و بسهر داگرته کا (ئيمپرياليزم) بتيريژ و هشکاره بوو. وه سا يا هشکاره ژى بوو، کو حقه مله تا و بهندا مله تا ژى چ پويته پينه کر و نه ڦه نه کو ڦه رپژ ژى بوو. ب زکره شى و حيبه تى فاشيستا بهرې خو ددا خونداريا دنيايى يا بهریتانى و برييت مه زنيت وهلا تيت ئيگر تيت نه مريکا. هزارا کو بدروستى يا سه روه رکرنا نازادا دنيايى، نه وا کو سه رکيشيت دهسته داريا نه نگو- سه کسونى لسهر دچوون، فاشيستا پيڦه هات بهس چه ڦي بسهر داگرتن و ستاندنا ده ڦه ريټ مه زن بهر سينگ لى

گرت. نوکه ئی گوتنی پویته کی خراب وهرگرت و ژ هینگی وهره  
ژی هیشتا نهو ژ ته شک و ته لیشکیت وی نه فه بوویه. هه کو د  
سالیته شه ری دووی یی دنیا ییدا ئەلمانیا هه فیشکیا ملله تی ل  
ئهوروپا و خوندکاریا چاپانی ل روژه لات و ژیریا روژه لات یی  
ئاسیا ده فه ریته مه زن ستان دین، ئەو جهیته وان گرتین، د  
دیروکیدا بوونه لاتیته بی به قلیته فه پرویچکاندنی (استغلال) و  
قه سابخانیت براندنا مروفا.

مه دیت ل سالیته ۱۸۸۰ ییا کا چاوا سیاسی کرنا ئابووری  
هاته بهرچا فکرن، ههر وه سا ژی ل سالیته پشتی شه ری دنیا یی  
یی ئیکی، ههر وه خته ل هه می دنیا یی باوهرناسی کرنا (أدلجة  
السیاسة) سیاسی ته ژی پهیدا بوو. ئەفه ژی بو مه وی چه ندی  
دیاردکته، کو دلسوژیته باوهرناسی، خو ژ بهری نوکه پیتر  
ژ مهیدانا سیاسیته ملله تینیته فه دکر و کراسی پشتی ملله تینیته  
دکره بهر خو. براسی ژ بهر ئی چه ندی ژی لناقبه را دیموکراتا،  
خرقه گرا (کومونیست) و فاشیستا شه ره کی سی چوکول یی  
ناقخویی یی دنیا یی دگه ل خو ئینا. رویدانیته وه کی شه ری  
ناقخویی یی ئیسپانی شو ره شا چینئ ژ هه می قورنهت و  
قولاچکیته دنیا یی هه ژیکه به ریف خو راکیشان.

دسه رهنديرا کو گینگه شیت لسه ر ملله تینیته و خو سه رینیته،  
لینینیته و فاشیزمیته که ون هه می فه گرت، ب ره نگه کی ته بایی  
مروف دشیته بیژیته کو ژیکدویربوونه ک و ژیکجوداهیه کا  
گه له کا مه زن که ته مهیدانی، د هه یامیته شه ریدا، دناقبه را

دهوله تیت دنیا پیدا. بهری سال ۱۹۱۴ ی برهنگه کی دیار و  
 ئاشکرا دهسته داریت مه زنیته بسه رداگرتنی، کو باهرا پیتری  
 ژئی خوندکاریت قرالی بوون، دهوله تیت بچیکتر و کو چ کیم، چ  
 زیده بدروستی د خو سه ر نه بوون، کو نه و ژئی هه ر خوندکاری  
 بوون، گه له ک ژ وان ژئی نه لیدیف چارچوئی نه وروپیا بوون  
 پهیدا بوون و ژ لایئ مه زناقه پشته فانی لی دهاته کرن، هه ر چه نده  
 بهروفاژی وان سه ریپنا، نه ویت نه وروپیا کارپیدکر بوون ژئی.  
 نوکه ژئی د نا ف دهوله تیت مه زندا روله کی پرروی یی خاپینوک  
 ده رکه ته هولی.

ئیدی د نا ف واندا نه و دیرؤکا دیپلوماتیا نه وروپیا ب سه دسالا  
 بو خو چیکری و کار پیدکر نه هاته بریقه برن و نه و ژئی سه ریپنی  
 خرغه بوونی (مبدأ الإجماع)، کو هه می بهینه باژیپرستانیکرن و د  
 سیاسه تا راستیا مهیدانی و دهستودانیت سه رده ری کرنی دا،  
 هه ر وه سا نه فه ژئی نه شیابوون شه ری قپشت ده رگه ها بیخن،  
 به لپیا وان نه و ئنیته هه بوو کو بیته شکهستی و لیوازتر، باری  
 وان ب خرامه تکر نه کا زیده گه له ک گران نه که ن و شه رما وان  
 ژئی نه به نه فه. مرؤف دشیت قی بگوتنه کا دی بیژیت، کو شه ری  
 دنیا یی یی ئیکی سیسته ما دهسته داریا نه وروپی هه رفاند، بیی کو  
 شوینگره کی بو بینیت و سیسته مه کا دهسته داریا دنیا یی ئان ژئی  
 هه تا حکومه ته کا دنیا یی ل جهی وی دانیت. ژ ده ست چوونا  
 پویته یی نه وروپا وه کی دهسته داریه کا ئیکگرتی یا خو دان هیژ ل  
 دنیا یی، نه ژ لایئ زه به رده ستیا نه مریکانیفه و نه ژئی ژ لایئ به ندا  
 ملله تا فه هاته فه گرتن.

شہرہ رستوینا بہندا مللہ تا لسہر ہاتیہ ٹاٹا کرن، کو ہزرا تہا ہیا تہ بابی و چارہ کرنا تہ نگاٹیا ب ئاشتی د مہیدانا کاریدا چ جارا نہ بوو راستی، چنکی ہندی ریگر لہر سہر وہریا نہ بن و کہسی حقہ ہندی نہ بیت، کو مایی خو د وی سہر وہریی بکہت و ئەو تشت ژی لہر ہزرا کہسی ژی نہ بیت. دہولہ تیٹ مہزن ژی نہ ہزرہ کا ہہ فیشک لسہر سہر وہرہ کی دنیا یی ہہ بوو، نہ ژی حہ زدکر ہمی پیکفہ سہر دہریی دگہل کاروباریت دنیا یی بکہن. ستاندنا مانشوریا ژ لایئ چاپانیفہ ل سالا ۱۹۳۱ ع، ہہوا ئیتالیا لسہر ئەسیویا ل سالا ۱۹۳۶ ع و پینگاٹیت ہہ و کرنی و بناقفہ چوونا ہہ فسویا یا ئەلمانیا، چ بہ رسقیت کو ہندی وان کریارا بن بو نہ ہاتنہ دان. بہروفاژی ہندی ژ بنقہ و ہسا دیار بوو کو بہندا مللہ تا رنہگہک ژ ئیکگرتنیت ہہ فکاریی و پیکگھو رپینی د ہزرا ناقدہ ولہ تینیا (العالمیة) کہ فن یا سہد سالا نازدیدا یا ئەوروپا بوو.

وہکی میناک؛ ریخستنا کاری ناقدہ ولہ تی (ئینتہ رنیشنہل لابور ئورگہ نایزیشن)، قہ درگرتنہ کا مہزن بو خو وەرگرت، ژبہر کو وی ل گہلہک دہولہ تا خہ باتدکر، دا کاودانیت کاری ناقدہ ولہ تی باشر لیکہت، دگہل ہندی ژی ہزرا ہشا شوینگریت رنگیٹ سہر وہریت سیاستا دنیا یی چاف فہ کری ہیلا.

پشتی شہر بدیماہیہاتی مروؤفی دہستہا قیتی ئابووریی ئاٹاکہ تہ فہ و بہتہ سہر دہقا بہری ۱۹۱۴ ع، (نقیسہ قانی پھیفا فرہنسی بیلی پوک یا بکارئینای. ئەف پھیفہ ژی فرہنگا یا کریہ ناخی وی ہہ یامی لوک و تاما ژیانی لی بلند بووی و ئەو ہہ یام ژی دکہ قیتہ دہستیکا سہد سالا بیستی و بہری ۱۹۱۴ ع). بہ لپیا

پیدھی بوون و خو بهیڤیانیکه هیلان یا پشکیت ئابووریا دنیایی هند هاتبوونه شلقاندن، کو پیڤه نه هات و هسا بساناھی جاره کا دی بسهر ری بیته ئیخستن. گه له ک ئاریشیت لیكدانا وی که تنه د رییا ئافاكرنه ڤیدا:

۱ \_ ژبه ر بهایی گرانئ شهرئ و بارئ گرانئ جاره کا دی ئافاكرنه ڤئ و هر وهکی ئەلمانا و تژیکرنا زیانیت شهرئ و چیکر نه ڤه یا بنیاتی ئابووریا ناڤخویی، هه می دهوله تیت کو د شهریدا پشکدار گه له ک قه ردار ببوون. به لپیا وهلاتیت ئیکگرتییت ئەمریکا به روڤاژئ هندی نه به س ب ریکا شهرئ باوه ریپکری بوو و ڤبه رکه تیتیرین فریکه ری سهرکرتی ژئ بوو، هیش پیتر ژئ د هنارتنا ژده رڤه یا به ری چاندنئ و ده ستکار بییدا زیده هی ژئ بو چیبوو، ده می وی بازاریت خو ب هاریکاریا خویکیت بلند دپاراستن. قه رداریت وهلاتیت ئیکگرتییت ئەمریکا د جودا بوون ژ بیته به ریتانیا مه زن به ری ساللا ۱۹۱۴ئ، چنکی قه ردارئ به ریتانیا پیڤه نه ده ات ب ریکا وان تشیت دهنیریته وهلاتئ باوه ریپکهر، وی دراڤئ وهرگرت یئ کو پی بشیت قهریت خو بزڤرینیته ڤه و ئەڤ پیڤه هاتنه د ده ستئ قه ردارئ به ریتانیا مه زندا نه بوو. ب ده مکئ نئزیک ژئ به ری ئابووریا دنیایی که ته هندی کو به رده وام دولاری ئەمریکی وهکی قه ر بچیته ژده رڤه. به لپیا له هییت سهرکرتی ئیدی نه گه هشتنه لوکا به ری ۱۹۱۴ئ.

۲ \_ لیوازیه کا مه زاختنئ یا وه سا که ته سهر بازارئ دنیایی کو ئیدی پیڤه هاتنا ده ست دانانه سهرئ بگری بکه ڤیت، بازارگانیا دنیایی گه له ک لیوازتر ژ به ری چیکری وهرارکر و به روڤاژئ

دهستودانیت سه دسالا نازدی بوو. ل بیاځی دهستکاریا گراندا د هه یامی سالیټ شه پیدایا پیځه هاتنا بهری دهستکاری هاتبوو بلنډکرن. ئیدی کینجا وی گه هشتبوو پشتی شه ری ژی و باری بازارې گرانکربوو، چنکی گه له ک که تبوو بازارې. د جوتیاریندا خه لکی خه م ژ به رفره کرنا به ریږه ی شوینکرنی د خار و هاته ئامیره کرن (مکنه) و گه له ک پر بکارئینانا زبلی دهستکری، ئه واکو ژ نیځه کا سالیټ بیستا ژ سه دسالا بووری به ره کی زیده ژی چیووی و بزیده هیځه بهایی بازارې دنیایی ئیناخاری و ئه فدا که تنه ژی یا بهرچاځ بوو.

۳ \_ د ناځ سالیټ شه پیدایا حکومتیټ دهوله تیټ شه رکه ر راستیه ک بکارئینا، ئه و ژی ئه وه دهستی خو داناسه ر څه ریژ (ینتاجی)، بهایا و دراف ژی ئیخسته بن دهستی خو. ئیدی ئیکسه ر دهوله ت بهرپسیار بوو ژ حالخو شیی، وه راری و هه څسه نگرنا بهر ژه وه ندا. نشانیت گرفتاریټ ئابووریا دنیایی نه بهس ب رهنگه کی ئاشکرا گه له ک مشه بوون، به لپیا وه سا دهاته هرکرن کو دهوله ت تشته کی به رامبه ری وی ملیت خو بده ته بهر. ژ بهر ځان رهنگه کاریټ درافه کی مه زن تیډچیت سه ره بیټ سیاسی ل هه می درا پیکولکر کو بهایی هه څسه نگیا بهر ژه وه ندا یا سیاسه تا ناځو یی ب هنیره ژده رځه . مروځی ل هه می درا سیاسه تا ئابووریا وه لاتپه ریسیی بریځه دبر.

۴ \_ بنیاتی پیځه ری زیږی، کو څبه رکه تیتیرین پشکا ئابووریا دنیایی بوو و هه ر دگه ل هندی ژی کو نیشانا ئابووریا دنیایی

بوو ل سهدسالا نازدئ، د شه پيدا ئابووری و دراقئ ب زيږيځه  
 گريډاي دهست ژئ هاته بهردان، ئيدي كهسي ژبه ر تژيكرنا ترازيا  
 شهري خو ب پيځهري زيږيځه نه گرت. هتا نيځه كا ساليټ بيستا  
 ژ سهدسالا بووری جاره كا دي قبه ركه تيرين دراقئت دنيايئ  
 شنوي دهليځه كه تي هتا جاره كا دي ب زيږيځه هاتنه گريډان.  
 هتا هينگي كو بهس وهلائيټ ئيگرتيټ ئه مريكا بوو، يئ كو  
 تيرا هندي زيږ د دهستادا هه، هه مي بازركانيا دنيايئ و دگه ل  
 وي څي داهاتيئ دراقئ ئاسئ (العملة الصعبة) ليواز مانه څه و  
 لديځهاتيئ ناقحوييټت سياسيټت برياريټت سياسيټه تا دراقئ هندي  
 ويځه تر بوو فهرتر دهاتنه وه رگرتن، پيځهري زيږي وهكي  
 لفيقان (محرک) ئي گرفتاريئ باندورا خو کر و وهكي قهيدا زيږي  
 يا ئابووريئ ليهاټ.

ئه و گرفتاريا ئابووريا دنيايئ، ئه وا ژ بسه ركد هاتا بازاږي  
 دراقئ يوركا نوي (نيويورک)، ل ۲۵ چريا ئيكي ۱۹۲۹ ځ  
 چيټووي، گه له ک بله ز بوو گرفتاريه كا ئابووريئ يا وهسا، كو  
 هتا هينگي چ يټت وهكي وي قبه ر هزارا مروځي نه كه تيوون،  
 ئه څه دياردكه ت كو بازاږي متاي و سه ركرتي، كو به ردهوام  
 رڅيمه كا پيځه گريډاي ل دنيايئ چيكربوو. ئه و لفيقانئت كو  
 نيشانيټت گرفتاريئ ئيک لديځ ئيكي څه گوهازتينه دناف ئابووريټت  
 هه مي ملله تادا، د پږ روي بوون. ژ هه ميا ژئ قبه ركه تيتر  
 كيټمبوونا قهرداني بوو و ئه څه ژئ دزځرپته څه بو پاشداچوونا  
 هنارتنا ده رځه يا سه ركرتي ژ لايئ ئه مريكيافه، نه مانا داخازيا،

دژواربونا سیاستا پاراستنا بهرئ ناڅڅوی و ل دیمایی ژی ژبهر سیاستا کیمرنا درائی بازرگانئ (قلة النقد التجاري) و نهغه بخو ژی قهریژا دناف ئابوورئ قوتانا بهایئ درائی لیدیف پیفهرئ زیړی بوو. ههمی پیکولیت کو ل ههمی دنیایئ هاتینه کرن، دا کو چارهیه کئ ل قئ گرفتاریئ بکن، ههمی تهراوبهرته را بوون.

نهړئ گرفتاریا ئابووری دیمایه کا پیشوهختا دنقه گریئ بوو؟ تشتئ مروؤف ژئ بسته نهوه، کو له هیئت سهرکرتئ، کو ژ توخیا دهر باز دبوون، ههر وهخته دجهدا مان و راوهستان. ههر وهسا دووسیکیئت بازرگانیا دنیایئ لنافهرا سالیت ۱۹۲۹ ځ و ۱۹۳۵ ځ شکهستن. قه ژاندنا هیدی هیدی یا بزافا ئابووری پشتی سالا ۱۹۳۳ ځ، ب چ رهنگا دگهل زیده بوونا بازرگانیا دنیایئ نه دهاته هه قبه رکن. پیگوهورکانا متای و هاتنوچوونا سهرکرتی ب ریکا ستراتیجیئت کو کتوماتیئت دهوله تا سه خمه راتی دهست دانانه سهر گرفتاریئ داناین، ئیدی سهرئ خو بو هندهک سه خله تیئت سیاسی یئت بهرته نگ چه ماند و که ته بن فهرمانا وان و ژبهر هندئ ژی ب وان کریاریئت نافدهوله تیغه، نهویئت سیاستئ گوگردین، هاته گردان. نهغه ههر وهسا بو وی سهروبهرئ کو ئهمریکانیا بو قه ژاندنا بازارئ ناڅڅوی گرانیا خو دایه سهر یا دروسته، کو نهغه ژی پروگرامئ نوی یئ قه نجرنا سیاستا ئابووری و جفاکی بوو و دگوتئ نیودییهل و د سیاستا ئه لمانی و چاپانیدا دگوتئ قه ژاندنا ئابووری (الإنعاش

الإقتصادي)، ئەف سياسته ژى وان ب ريكا سياسته تا چهك چيكرنى و ئافاكرنا دهقهرىت ژ لايى ئابووريفه ب وانقه گريداى و كينجا وان قهدهتى و هر وهسا بو ليكوهرگه راندنا ئابووريا دنيايى بهريف پيتر ليكرنا بسهرداگرنا دهقهرىت لب خوندكاريا بهريتانى و فرهنگى و دا ژ وان بستينن. ئەو تشتى كو دبيژنى دهقهرگريكرنا ئابووريا دنيايى يا وى دهى، قهريژا كرياتا قيشنىخستنا سياستهتى، بو بهرى كرياتىت ئابوورى يىت نافدهولهتى، دناف گرفتارييدا بوو.

ئيك ژ رهنگيت دهقهرگريا دژوار و گهلهك ماتيزيكرى و هاتيه پالدا ن ژى سياسته تا دهستبهرداى يا ئەلمانيا و چاپانى ل ساليىت سيها و دهستپيكا ساليىت چلا بوو.

ئەف دهورى دنقه گريى يى فەر كو ژ وان ستراتيجيىت پيكلوئيت سياسته تا دنيايى يا لسەر ئابووريا دنيايى، خهبات بو دهاته كرن، يا كو ئارمانجا وى ئەو بوو، هندهك دهقهرىت كو بهندهك كارتىكهريىت ديغه گريداى ژيغه كهن (جههكى دبن دهستى دهوله ته كيغه ژى بستينن)، يا د هنديدا، كو ئەف سياسته ته نه بوونه ئەگهريىت پهيدا بوونا شهريى دوويى يى دنيايى.

ئەف ههيامى سياسى ژى لديق هندهك ديرؤكنقيسىت چاپانى ژ دهستپيكا زنجيرا شهريى پازده سالا دهستپيدكەت، هندهك ديرؤكنقيس ههما ژ شهريى سالا ۱۹۳۱ يغه قيرا دهين، ههكو چاپانيا مهنشوراي يا چينى ستاندى. هر ب حقهكى وهكى وى ژى دهست بسهرداگرنا كاكلا وهلاتى چينى ژ لايى چاپانياقه ل

سالا ۱۹۳۷ ځ و هەر ولسا ستاندنا پولونیا ژ لایئ ئەلمانیاڤه  
سالا ۱۹۳۹ ځ، ئەف کریارهنه وهکی دهستپیکا شهړئ دنیایئ یئ  
دووئ دهینه دیتن.

هینگی شهړ بوو شهړئ دنیایئ هه میئ هه کو ئەلمانا ل سالا  
۱۹۴۱ ځ هه و کریه سهر کوماریت ئیگرتیئت هه فیشکیئت  
سوفییتی و چاپانیا ژئ هه و کریه سهر وهلاتیئت ئیگرتیئت  
ئهمریکا. جاره کا دی ژئ وهکی سالیئت ۱۹۱۴ \_ ۱۹۱۸ ځ  
وهلاتیئت لبن دهستی روژئاقاییا، وهکی ئوسترالیا و هندستانی  
مانهڤه ژ کریاریئت لهشکه ری دپاراستی. به لئیا قئ جاری ملبلی  
ئهوروپا و ئەفریقا ئیدی چینئ، ژیریا روژه لاتئ ئاسیا و  
پاسیفیک بوونه مهیدانیئت ئیکئ بیئت سینگسینگانا شهړی.

وهلاتیئت ئیگرتیئت ئەمریکا هیژا ئیکانه بوو، یا کو چاوا ل  
روژئاقای وهسا ل روژه لاتئ ژئ پشکداری د شه پیداکری،  
هه ر ئەو جوتدهوریه ژئ بوو کو وهلیکری ئەو وهکی هیژا  
ژیهاتی یا دهسته داریا دنیایئ یا پشته شهړئ دووئ یئ دنیایئ  
ئهو دیار و پیشکیشکری.

## ۴ \_ سەدساللا ئەمريکا:

ل ديف ديتنا ئەلمانى و چاپانى ل ھەيامى نىقەكا گەرمە گەرما شەرى، بەلپيا ل ديف ھزرا ئەمريكانى ھەر وەسا ل وەختى ئاشتىي ئى چەپقان (صاحب) و رۇژفەگىر (صحفي) ھىئىرى لوس ل سالا ۱۹۴۱ ئى نقيسى، كو سەدساللا ۲۰ ئى، سەدساللا ئەمريكايە. بكيماسيقە ئى ئەف سالوخەتە بۇ نىقا دوويى ئ سەدساللا بيستى تقيابا يى بكيرهاتى بيت، ئەفە قەرپىزا دوو شەرا و وەراركرنا نەمازەيى يا ئابوورى و جفاكى ل وەلاتيى ئىكگرتيىت ئەمريكا بوو. ھەما سالا ۱۹۱۹ ئى ژبەر وەراركرنا ئابووريا وى يا بلەز و خو ئ برى ئىخستنا خو بخويى يا ئەوروپيا، وارەكى بنگيرەيى د ئابووريا دنيايى و سياسەتا دنيايىدا ، بىي كو ئەو ب پلان داخازيا دەورەكى سەرکيشيى بۇ خو بکەت، بەدەست ئەمريکا کەت.

دسەر ھنديرا كو وەلاتيى ئىكگرتيىت ئەمريکا ئلايى سياسەتا ژدەر قەفە يا پاشداكىشاي بوو، وەلاتيى ئىكگرتيىت ئەمريکا ل ساليىت بيستا يىت زيپين ( ژيار تيىدا گەلەكا خوشبوو – وەرگىر) بەرى گرفتاريا ئابوورى، نە بەس ژبەر ھنارتنا ژدەر قەفە يا سەرکرتى وى، بەلى قىجا ھەر وەسا ئ لايى جفاكى و باژيىرستانىقە ببوو ميناك و باندورەكا گەلەك ئى دكر. مرؤقيىت ھەمى دنيايى ، ھندەكا ئ ترسادا و ھندەكا ئى ئ خوزيادا، نەخشى پاشەرؤژا خو د ئەمريكادا دديت.

بهرئینانا گرسهیی (الانتاج الاجتماعي)، مهزاختنا گرسهیی  
 (الاستهلاك الاجتماعي) و تیگههشتنا گرسهیی  
 (الثقافة الاجتماعية)، ئەڤه ئەو گوتنیٔ سهرسهرکی بوون، کو  
 هینگی ب ئەمریکانیانی یا نویڤه هاتبوونه گریدان و خهاک ژی  
 یی پیڤهگریڤای بوو. پیڤههاتنا دهستکاریا ئەمریکانی یا بهرئینانا  
 گرسهیی یا پی پیڤه، ریڤهبهریا بزانیان یا فریدریک تایلوری و  
 بهری (الانتاج) لسهر تهنگی دچیت یا هیڤری فوردی هیزهکا  
 راکیشانی بو ئەوروپا چیکر، وان ئەو هیڤی ژی بو چیبوون،  
 بیٔ کوپیڤههاتنا لیکڤهکرنا مفای لناقبهرا پالهی و کاردارای ژی  
 دهاتنهخازتن. مهزاختنا گرسهیی وهکی پالدهری بهرئینانا  
 گرسهیی، وهسا دیارکر کو دی دهرگههی خوڤشحالیا جفاکی و  
 تهناهیی ڤهکته. نهخاسمه بکارئینانا گرسهیی یا ئامیرههی هیڤیٔ  
 لیکوهرگهریانهکی بو مروڤی چیکرن. چیکرنا ترومیلی و ئامیریٔ  
 فرینا ئەسمانی، کو دوو تهکنولوجینه بیٔ سهخمهراتی  
 سهرکهتنی لسهر قوناخی و دهمی هاتینهچیکرن، د سالیٔ  
 شهریدا پالهکا باش یا پیشکهتنی ڤیکهت، ل وهلاتیٔ ئیکگرتیٔ  
 ئەمریکا گهلهک بلهزتر ژ ئەوروپا بهلاڤ و بهرڤهه بوو. تشتی  
 کو پیتر ژ تایلوریزمی و فوردیزمی بکروبیڤیش لسهر ههی،  
 گهوڤرینیٔ جفاکی و کولتوری بوون، ئەو گهوڤرینیٔ کو ژ سهری  
 سهدسالانا نازدی وهره و بهری ههمی ژی ژ سالیٔ  
 هزارونههسهدوبیستا وهره وهکی ئەمریکانیکرنا هاتینهنیشانکرنا،  
 بوون. ب رهنگهکی تهڤایی ئیک ژ ڤان گهوڤرینا ژی، بو میناک،

سهربهستيا ژنی بوو، ئەو سهربهستيا کول بهرليني و شانگه‌های ب ئيک لوک ب ترسقه وهرگرتي و رت ليکرين. کچيت گهنجيت چيني و ههر وهسا ژي ييت کومارا **فایمەر** (ناقه‌کي که‌فني کومارا ئەلمانيه- وهرگير) کچا ئەمريکي دهوري شوينگري **موديليت رولي** (گورډوڤرډ و حلي و فه‌حلي - هينگي ل کومارا **فایميرەر** و خونديکاري چيني ئەو موديلنا نافيبري يا کچي هه‌بوو - وهرگير) ييت بهري هه‌بوو.

بهري دهستکاري يي رابارتني يي ئەمريکي گه‌له‌ک بساناھيتر ههر وه‌کي هزر ژي دهاته‌کرن شيا ژ توخييت باژيريستانيا ئەمريکي ده‌ربازبييت و هاته فه‌گوهازتن. د ناف جفاکي ئەمريکاني يي ره‌فه‌ندا هنده‌ک ره‌نگيت بهري کولتوري ئاقابوون، کو بکاريئانا نافييت ب کولتوريفه گريډاي و خه‌لک تي ژي بگه‌هن و نويترين ته‌کنولوجييت قه‌يدکرن و فه‌گوهازتن ب ده‌نگ و ره‌نگا ب ساناھي که‌تبوون و مفايي بازرگاني ژي تيډا هه‌بوو. ئەو ئاميري نه‌خشگريي (تسجیل الصورة)، ئەوي ل سالا ۱۸۹۵ بهري هه‌ميا ل فره‌نگستاني هاتيه‌ژه‌نين (إخترع)، هه‌ما بهري شه‌ري دنيايي يي ئيکي و د چه‌ند ساله‌کيت کيمدا پشتي ژه‌نينا نه‌خشييت لقلقوک، ل هه‌مي بنگه‌هيت باژيريستاني ييت دنيايي به‌لاف بوو. ئيډي قيچا به‌ريت چيکرييت هولي وود بو هه‌مي دنيايي هاتبوونه‌نارتن. ههر وهسا ئاميري ئاواز ژه‌نيني يي ئەمريکاني، جازي، خو ديارکر وه‌کي متايه‌کي هنارتنا ده‌رغه يي بقه‌در و نه‌خاسمه ئەوروپيا زوي وه‌کي تشته‌کي

چریسه ت (عجیب) وەرگرت و هیئش زیده تر و هر و هسا ژى هر دوى ده میدا، ههكو ئاوازیټ دیماییټ میټ موزیکا رومانسیا ئه وروپی حه ژیکه ر ل چاپانی بدهست که تین. گرفتاریا ئابووریا دنیایی بهری هه می تشتا ئه و هیقی خاپاندن، ئه ویټ کو خو ب پهیدا بو نا جفاکی مه زاختنا گرسه بیقه گریډای. ئو لبن باندورا هژماره کا مه زنا رژی میټ هشکاره کینجا کولتوری یا ئه مریکانی ب لوکه کا قه بری هر به لاقده بوو. ههروهسا هه قپشکیټ ملله تپه ریسیټ (ناتسیونالسوسیالیست) ئه لمانیا ژى گه له ک ته کنولوجی و رهنگیټ بهری، مه زاختن و رابارتنی میټ ئه مریکانی بو خو وەرگرتن. چیکرنا فلما نه بهس ل ئه وروپا بتنی هاته دانان، به لکی خو ل هندی و چاپانی ژى هاته ئافاکرن.

به لپیا بهس شه ری دنیایی یی دووی و هلاتیټ ئیکگریټیټ ئه مریکا شنویکا کره خالا قه په شینا سه نتیټ دنقه گریا خو یا ئابووری، سیاسی و باژی رستانی (حضاری) یا سه رده می پشتی شه ری. ئه فی د سی ده لیقادا رویدا:

۱ \_ هر ژ ده می کو ئه مریکا دنا ف شه ری هه لپووی ل سالا ۱۹۴۱ ی، و هلاتیټ ئیکگریټیټ ئه مریکا دبن سه روکینیا فرانکلین دی روزقه لت یقه د خو گه هشتن وهکی سه رداریت دنیایی، بهرژه وهندیټ و هلاتی ئیدی ئه و چند خازت، کو تقیابا سه روبه رکرنا دنیایی ژى بیته کرن و ده قهریټ کلیلا ستراتیجی و ئابووری دده ستیدا، ئیدی ژ نه و پیقه چینه دبوو بهیلن بکه قنه بن ده ستیټ ده وله تیټ گیان دوژمن (عدائی).

۲ \_ شهري دنياي شهري تڙي باوهرناسي بوو و تهنگاڦيه ڪا ب دڙواري ڙ نقشپهريسي خهتماندي بوو. پروگراميٽ هر دوو لا د شهريدا گوهداريا وهلائي وهسا زوخاند ههتا گههشتيه توخيا و هاريڪاريا بزافيت خوسهريي يٽ شلخهدارا دڪر، وهڪي ل هندستاني و شهري واني دڙوار دگل سهرداريٽ شلخهقاني، نان ڙي هندهڪا خو بدست شلخهقاناڦه بهردا، وهڪي بورماههڪو چوويه دگل چاپاني و بدڙي شلخهداريٽ نهوروي و سيخوريٽ نهوروي و سهرههلايا \_ توخيبيٽ ناقبههرا قان هر دوو قاقيرا دنهرمن - ههبوون ڙي يٽ ڪو هاريڪاريا بيانيا پيٽر ڙ خيانيا دڦيا. بريٽ پاراستي يٽ نهلماني، ڪو ب نهلماني ديڙني شوتس شتافيٽل- ئيس ئيس، ل ناف ههمي نهورويا نهو ڪهس دگل خو نفيسين، نهويٽ ڪو وان باوهردڪر خهڪي ڙوورينه. ڙ ڦي دهستبهزهيا توخيا و تيكههڪرني چ ريڪ بهريڦ سهروبهرئ پرملاهتيني نهچوون، بهس پروگرامي ههفسوزيٽ بسهرڪهتي دگل سهركيشيا وهلائيٽ ئيڪگرتيٽ نهامريڪا ل گوپيٽڪا وان رادوهستا، نهقان بهري خو دا هندي ڪو دناقكههلبوونيت دنياي ب قانونا ب وهريبنن، نهڦه برهنهڪي هاتهڪرن، ڪو نهو قانون دتهقايي بن و نارمانجا وان ڙي نوڪرنا تيكههليٽ ناقدهولهتي، نابووري و جفاڪي بن.

۳ \_ پشڪداريه ڪا بهرچاڦ يا وهلائيٽ ئيڪگرتيٽ نهامريڪا د سهركهتتا هيڙيٽ ههفسوزادا ڪري، د وي چهنديدا بوو پيڦههاتنا چيڪرني يا دهستڪاريا نهامريڪاني و گهلهڪ دويريا وي ڙ

بهروکیت شه‌ری و هر وهسا فیرا نه‌گه‌هشتتا راکیت و فرینقانا  
 دۆژمنا، هوسا ژی هر کارخانیت ئەمریکانی پاراستی و ساخلم  
 و دویری گه‌فیت له‌شکه‌ری مانه‌قه و شیان ژی به‌رده‌وام چه‌کی  
 و ئالاقیت قه‌گوه‌ازتنی بۆ هه‌فسوزا به‌نیرن، بیی کو ترسه‌ک  
 لسه‌ر هه‌بیت ئان ژی په‌یدا ببیت. ئەقی وهل ده‌ستکاریا  
 ئەمریکانی کر کو پیقه‌به‌یت پیقه‌ری ریکخستنا به‌ری گرسه‌یی  
 لوته‌کا دی یا پیشکه‌تنی قی بکه‌فیت. گه‌له‌ک ژ ئەوروپا و چاپانیا  
 ژی، خر دانه‌شولی، به‌ری گرسه‌یی بیی دناف بازارێ  
 نافده‌وله‌تی هه‌لبووی، ستیره‌یا میناکه‌ک یا  
 متای (ماکروئوکونومی) کو وه‌کی پیقه‌ره‌کی لی به‌یت و  
 ریکخستنا بزانیی، خه‌لکی ئەقه‌ وه‌کی تشته‌کی ژ هه‌ژی  
 چاقلیکرنی دیتن و هه‌فسوزا و نه‌خاسمه‌ هه‌ما ئەمریکیا بخۆ ژی  
 دیت، کا چاوا ئابووریا شه‌ری یا ئەمریکانی یا ژ هه‌میا باشتر  
 بوو و د کارێ نویکرنه‌قه یا ئابووری و ل پارچیت خۆ بیی  
 دنیایی وه‌کی میناک دانانه‌ پیش چاقیت خۆ. ب دیمایهاتنا  
 شه‌ری ل سالا ۱۹۴۵ ع، ل دیف دیتنا دنقه‌گریی، به‌رواره‌ک  
 نه‌بوو کو تیدا دنیا هه‌می قه‌گرتی، ژبه‌ر هندێ کو شه‌ری هه‌می  
 دنیایی راوه‌ستا، ئەو شه‌ری کو چ شه‌ریت به‌ری هینگی  
 هاتینه‌کرن، هندی وی مرۆف تیدا نه‌هاتینه‌کوشتن. ئەوشه‌ر  
 راوه‌ستا. ژبه‌ر هندێ ئەو شه‌ری دنیایی بوو، چنکی  
 سه‌روبه‌ره‌کی نوی لیدیف داخازیا هیژی ب سه‌رکه‌تی پیدقی بوو  
 بۆ دنیایی به‌یته‌دانان.

قه‌ریژا شه‌هره‌زایا گرفتاریا دنیایی و شه‌ری دنیایی ئەو بوو،  
 کو پروگرامی نویکرنا دنیایی لسه‌ر ده‌ستی ئەمریکیا  
 هاته‌بریقه‌برن.

{دروسته ل وی وهختی هه کو هر دوو شهریت دنیایی  
 چیبوون، هیشتا چهک و ئالاقیت شهر کرنی بیت هینگی، ل  
 پیشجاف بیت نه فرۆکه، هند د پیشکته تی نه بوون کو بگه هنه ئاها  
 وه لاقیت ئیکگرتییت نه امریکانی. به لپیا هه کو راکیتا ئیکئی یا  
 سو فی هتا هه رفی ل سالییت شیستا ژ سه دسالو بووری گه هشتیه  
 هندافی نه امریکا، ئها هینگی سه رهزر (نظریه) یا کو دبیژیت؛  
 نه امریکا یا ب دویریا خو پاراستیه گه هشتبوو دیمایا خو. نه و  
 فرۆکا چه ند مرۆقه ک تییدا و ژ نه وروپا بسه ر نه تله نتیکیفه فرین و  
 گه هشتینه نه امریکا، نه فه ژی دیمایا سه رهزرا به ری نوکه  
 هاتیه گوتن بوو. کورد دبیژن؛ هه که مرۆقی ده رگه هی ئیکئی قوتا،  
 ئیک ژی دی ده رگه هی مرۆقی قوتیت. ۱۱ ی ئیلونا ۲۰۰۱ ی  
 کارکنیا (کارته) بنگه هی بازرگانیا نافده وله تی (ویرلد تریید  
 سینته ر) بئیکجاری دیارکر کو چیدبیت رۆژه کی نه امریکا ژی  
 قبه ر هه وییت مه زن بکه قیت و ده ستی چه کدارا بگه هیتی و هه که  
 نه ف شهرئ فی گافی لناقبه را دنیا باژیرستانی ده یته کرن،  
 شهرئ دنیایی یی سییی بیت، تقیا دیمایا وی پینج سالییت دی  
 نه فه کنشیت، دا مرۆف بشیت کارکنیا شهرئ په قاندنا کاکلی (نواة)  
 ژ خو قدویرییخیت - وه رگیږ}.

{گه له ک دبیژن کو چینئ دی بیه زه یزا ئیکانه یا  
 پاشه ره رۆژی، به لپیا هه که مرۆف چینا نه فرۆ دگه ل نه امریکا یا  
 به ری ۱۹۶۵ ی بده ته به رامبه ری ئیک، خشه ک بو مرۆقی لسه ر  
 فی چه ندئ ژی دی چیبیت، چنکی چینئ گه له ک خالییت لیوازی  
 بیت هه ین. دروسته چینئ نیژیکا ۱،۵ ملیاریت مرۆقانه و نه فه

هژماره‌کا مه‌زنه، به‌لپښا بؤ ده‌وله‌تې باره‌کې مه‌زن ژيکه، حه‌تا بشپټ ناني بؤ قان هه‌ميا په‌داکته و نه دويره ژي هيشتا ۷۰% ئ ژ چينيا ژيارا وان گه‌له‌کا داکه‌تي بيت و ده‌ما ئه‌مريکا بوويه سه‌رکيشا دنيايې، سه‌رکيشيا ته‌کنولوجيا، ئابووريې و درافي ژي د ده‌ستيدا بوو و پروگرامې مارشال ژي ل هه‌مي دنيايې، نه‌خاسمه ل ئه‌وروپا برېښه‌دبر و ئه‌مريکا چ هه‌فرکټ پيشکه‌تي ژي نه‌بوون کو توخييې وان بتوخييې ويښه بيت. نه دويره ژي حه‌تا چين خو کاردکته ئه‌مريکا و ئه‌وروپا بارکهن \_وه‌رگيرې.

(٦)

١٩٤٥ ھتا نيفهڪا ساليت ١٩٧٠ ٿيا:

## دنه گريا نيفنيه يي

(١) دهليفئ چه پهرئت (بلوك) دهسته داريئ، دهوله تيت مله تپهرئس و بزافئت پرملة تي بيت سياسي:

سهردهمئ دوويئ يئ پشتي شهريت سه دسالا بيستي، ئه ويئ كول فرهنگستاني وهكي ٣٠ ساليت سهركه تني و سهربلنديئ دهينه نيشانكرن، خو ژ ره ورپشالا ژ سهردهمئ ئيكي جوداكر بوو.

سهردهمئ دوويئ فه گوهازتنه كا ته قايي يا ئابووري، جفاكي و كولتوري دگل خو ئينا بوو، ئه و فه گوهازتنا خو دگل هر وهخته كي بيت بكي رئيناي. ژ قئ لوتا (قفزة) فه گوهازتنئ هژماره كا مه زنا تي كه له كيشانئ تي كه ليئت نوي چي بوون و هر وهسا دهليفئ كرياريئ نافدهوله تي بيت ژ بهر دهستي حكومه تا دهركه تي بن و وهكي ئيڪ ليكرنا ريكت چيكرني و ريڪستنئ سياسي بيت دنيايئ زي ژئ چي بوون. ديروكفان دناف كاري خودال هه فسه نئيت دنه گريا نوكه دگه ريان و هر وهسال دهمئ بهري شهري دنيايئ يئ ئيكي زي لقان هه فسه نتا

(موازات) و ل پشتی ۱۹۴۵ ی لیدیڤ چوون و لسهر هندي رډډبون، کو ب دهربازبونا سالیټ حهفتییا دی دهستیڤکا ب دیماهیاتنا ئاقاهی و هزریټ پشتی شهړی بیت. دهمی پشتی شهړی هژمارهکا مهزنا دهلیڤه و زنجیریټ سهردهریی بیټ ل سهرک خرڤه بووین و ژ بیایټی توخیبیټ کاری دهوله تی زیده کری سالوخته تی وی بوو و ئه و توکا وی دهمی ژی بوو. به لپیا باهرا دنقه گریی یا ژ بیټ دی هه میا کیټر بوو، دگه ل هندي ژی هه مجا یا ژ هندي کیټر بوو کو بگه هیته لوکا دنیا داریی (گلوبالیټیټ). باهرا پیټری ژ قانا ڤه ریژا بریاریټ سیاسی لسهر قوناخیټ دگه هیټی و چریا تی که هیټیټ ده ستویردای بیټ کو بسهر دهوله تیڤه دهربازدین بوون.

ڤه برکه تیرین ئاقاهیټیټ سیاسی بیټ پشتی شهړی هه ر بیچ رهنگا دناڤ پلانیټ هه ڤسوزادا نه هاتبوونه داناندن. ئه و ژی ئه و بوو: کو دنیا هاتیه لیڤه کرن لسهر به روکیټ کو د باوهرناسی (آیدیولوجی) یی و دهسته داریا سیاسییدا هه ڤباسکیټ ئیکیټ دژوار بوون و گه له ک جارا ژی مرؤقایینی یا ب وی هه ڤرکیی گه هشتیه سهر لیڤا گوری و زڤریه ڤه. چیبوونا ڤان به روکا خو لسهر تی که لی و تی که له بوونیټ ب لوکا نافدهوله تی، پرملله تینیی و سهرانسه ری دنیا یی زتکر و هه ر وه سا ژی دارپیټگه هیټ ئابووری و کریاریټ سیاسی بیټ نافدهوله تی ژی توکا خو لیډا. ژ بهر شکه ستنا ئه لمانا و چاپانیا د شه ریډا ڤالایټ جیوساسی بیټ مه زن چیبوون. وه لاتیټ ئیگر تیټیټ ئه مریکا و کوماریټ ئیگر تیټیټ سوڤیه تا هه ڤیشکی به رامبه ری دهوله تیټ دی

هه‌میا، ده‌سته‌داریا وان هه‌ر دووکا ژ بیټ دی هه‌میا پِیشتر بوو. دیتنیټ وان بیټ سیاسی و باوه‌رناسی (ئایدیولوجی) گه‌له‌ک ژیک د دویربوون. ئاریشه‌بیټ ئافاکرنه‌فی و ده‌ستیټیکه‌کا نوی یا سیاسی هه‌بوون بیټ کو پیدفی چاره‌یه‌کا بله‌ز بوون و فان ئاریشا نه چیدبوو نه پاشبیخن و نه ژی ب هه‌فکاری بهینه سه‌روبه‌رکرن.

هوسال سالیټ ۱۹۴۵ ځ و ۱۹۵۰ یی، ئاقاهیه‌کی جیوسیاسی یی دوو سه‌رکی چیبوو. ئه‌وروپا بریکا پینجانه‌کی ئاسنی دوو که‌رکر. ل چینی ژی خرڤه‌گریټ (کومونیست) ماو تسی دونگی که‌تنه د حوکمیدا. شه‌ری کوریا ژی ئه‌وی کول سالا ۱۹۵۰ یی هه‌تا ۱۹۵۳ یی راستیا وی شه‌ری ئه‌و بوو، کو ئه‌و شه‌ره‌ک لنافه‌را وه‌لاتیټ ئیکگریټ ئه‌مریکانی و کومارا خه‌لکی یا چینی بوو، ئه‌و شه‌ری کو پشتی وی زیانیټ مه‌زن ف هه‌ردوو لا که‌تین و دیمایا وی ژی گه‌هسته‌هه‌ریژا بریارنه‌دانی و گه‌هسته‌هه‌ریژا خاله‌کا راوه‌ستای. هه‌ردوو زه‌هیژا ژی دگه‌ل وان هه‌یسوبه‌یسا چه‌کی کاکلی ژی په‌یداکر، بکارئینانا وی چه‌کی ل به‌روکیټ شه‌ری، ئان ژی ل دژی باژیریټ دۆژمنی خو، تشته‌کی بنگیره‌یی یی ستراتیجیا له‌شکه‌ری بوو، یالا ل ده‌می جوگرفتاریی یا به‌رلینی و کوبا ل سالا ۱۹۵۸ ځ هه‌تا سالا ۱۹۶۲ یی، هه‌کوترسا دربی ئیکی یی شه‌ره‌کی ئه‌تومی هاتیه‌ دیارکرن پیکفه‌ ژيانا ئاشتیانه‌ لسه‌ر بنیاتی ژ ئیکودو ترسیانی بو کاودانیټ نافده‌وله‌تی تشته‌کی چ پینه‌فیټ (حتمی) بوو. ترس ژی ئیدی نه ده‌اته‌پارچه‌کرن و دنیا هه‌می فه‌دگرت: ئامیریټ ترس ژی

بریځه دبر ، ټه و راکټ بوون ټه وټ بسهر کیشوه راقه دچوون،  
 زیره قانیا دهلیقی بای، ټه وټ ب رادار و سه ته لایتا  
 دهاته پشته قانیکن، بوو و لبن رویی ټافی ژی ل دور دنیایی  
 درفرین، گه میټ بنټافی بیټ کو براکټیت کاکلی (نووی) چه ککری  
 و ترسا خه لکټ ژ کاکلا پیکه اتنا ټه و بوو، کو هر شه ره کټی  
 ناټکی چیبیت دی ژیانی لسهر رویی عهردی برینیت. ټیدی  
 لیکه تنه ټیکسهر یا ههر دوو زرهیزیت مه زن ژ نهو و پیژقه بهس  
 د دهستودانه کیدا چیدبیت ببیت، ټه و ژی هه که هات و گه فا  
 نه هیلانی ژ ټیکی بهرامبهری یا دی ده رکته، هینگی مروټایی  
 ژی هه می پیکه د گه فا بریانیدا بوو، ټان ژی ټه ټه چیدبیت  
 رویده ت، هه که هات و خه له تیه ک د سیسته ما پیشه ایدار کرنی  
 (نظام الإنذار المبکر) دا په یدابیت، هینگی هیقیا نه هیلانا مروټایی  
 یا ژی به ره زر بوو. ل دیماهی هه ټه ټه بخو ژی بوو یا کو وه  
 ل هه ر دوو بلوکا کری بومبیت سه رکټ کاکلی کیمکه ن.  
 سه ره زرا دومینو کابیسټ سه رکټ شیا ټه مریکانی دیارکر، کو ټیک  
 ل دیټ ټیکی ژ رژیټ سیخوریت ټه مریکانی ژ لایی  
 خرټه گریټه هاتبوونه تیپه رین. هه ټه ټه ټه گه ره ژی بوو یا کو  
 وهل وه لاتیت ټیکگریټ ټه مریکا کری کو ری بده ته خو، کو  
 به ره قانیی ژ قیتناما ژیری یا نه کومونستی بکه ت، دا بشیت وی  
 ژ قیتناما ژووری یا خرټه گریا (کومونستی) بپاریزیت. نیشانا  
 قه ره نینا (تجرید) هه ر دوو بلوکا ټه و بوو، کو وه لاتیت  
 ټیکگریټ ټه مریکانی ژ ستیره کرنا گیانی خو ژ سه ره زرا دومینو  
 وه رگرتی ، ل دیماهی ټه مریکا به ره قانی ل میگونگ ژ به رلینی

کر و بکوتهک هندهک هه‌قالبه‌ند هه‌بوون، بیټ کو د وی کاریدا هاریکاریا ئه‌میریکا کری. ئه‌ف ئه‌گه‌ره ژی بوو، وه‌ل حکومه‌تا ئه‌میریکا کری، کول دیماهیا سالیټ شینستا فه‌گه‌رپیټه‌فه‌ سه‌ر ده‌ستودانی ده‌سته‌داریا سیسته‌ما سه‌دسالا ۱۹ ی کو ئه‌و ژی یا ستیره‌کری بوو لسه‌ر بنیاتی پرسه‌ری (تعدد الأقطاب) ل شوینا دووسه‌رکیی و پیکول کرن بو خو کو چینی بکه‌ته سه‌نگا به‌رامبه‌ری کوماریټ ئیکگرتیټ سوټیه‌تا هه‌فیشکی یا به‌ری.

{ئه‌ف تشته ژی بده‌ست ئه‌میریکانیا‌فه‌ هات و شیان چینی بکه‌نه هه‌فِرکی سوټیه‌تی، به‌لییا به‌ری ئیکی یی بنیاتی هه‌فِرکه‌کی خو یی نوی ژی دانا و بو خو دوژمنه‌ک یی به‌یز و پیټه‌هاتی، بده‌ستی خو چیکر - وه‌رگیڤر}.

ژ لایه‌کی دیفه چیکرنا بلوکا، کینجا وی بسه‌ر لایه‌کی دیفه ژ ری‌کخستنیټ سیاسی وه‌رگه‌ریا. ده‌لیفی لب‌ن باندورا سوټیه‌تی ، به‌ری هه‌ر تشته‌کی لاته‌کا خو پاراستنی یا له‌شکه‌ری بوو. دنا‌ف فی لاتیدا ژی سیسته‌ما جفاکی و ئابووری یا ستالینی هاته‌بکارئینان. لناقبه‌را ئیکه‌تیا سوټیه‌تی و هه‌قالبه‌ندیټ وی هه‌قالینیه‌کا ده‌سته‌به‌ردای یا که‌فنا‌ره وه‌رارکر. کیماسیا پیکه‌اتنی یا کو کوماریټ ئیکگرتیټ سوټیه‌تا هه‌فیشکی ژی چیټووی، وه‌سا دیارکر، کو رژی‌م به‌س ژ لایئ له‌شکه‌ری بتنیټه‌ دشیت هه‌فِرکیی بکه‌ت و نه‌خشئ سه‌ره‌یزه‌کا نه‌دروست ژی فه‌ژه‌نی. د فی‌ریدا روله‌کی نه‌مازه‌یی چینی و یوگوسلاټیا گیڤا، ئه‌و ژی ئه‌و بوون بیټ کو خو ژ کوماریټ ئیکگرتیټ سوټیه‌تا هه‌فیشکی فه‌کری، به‌لییا دسه‌ر هندیا ژی هه‌ر ب خرټه‌گریټه‌مان. د وی

دەمىدا ھەكو يۇگوسلاڧيا ماتى ژ تىكەلىيىت خۇ دگەل ھەمى  
دنيايى دكر، چىنى ل سالىت شىستا خۇ ژ ھەمى سىياسەتا  
ژدەرڧە گەلەك دوير پاراست.

{ ھەتا چەندەكى ئەمريكا و چىنى د فى سالوخەتيدا  
دپشكدارن - ۋەرگىڧ. }

لدىڧھاتىيىت چىكرنا بلوكى بۇ رۇژئاقاىيا گەلەك زىدە بگرى  
بوون. چنى ل دەستپىكى ۋەلاتىت ئىكگرىيىت ئەمريكى نەڧيا  
خۇ ب ئاڧكرنا توكەكا تەناھىيىڧە مژولىكەن. د بەرسىنگرنا  
خۇڧەگرىي (كومونىست) دا وان سى ئارمانچ دانانە بەر سىنگى  
خۇ، ئەو ژى ئەڧىت دىندا بەيىن؛ بستەكرن و دارىتتا ئابووريا  
دنيايى يا سەركرتى و بازارى ڧەكرى و تەناكرنا رۇژئاقايى  
ئەوروپا ھەتا گەھشتىيە پىڧەگرىدانا ئەلمانىا رۇژئاقا ژى. تىشتى  
ئىكى يى كو پىڧەھاتبا خزمەتا فى چەندى ژى بكەت، ھەڧكارىەك  
تڧىابا لىناقبەرا رۇژئاقايى ئەوروپا ھەبىت و ئەو ھەڧكارى ژى بىي  
دەولەتەكا ۋەلاتپەرىس كو ژلايى ئابوورىڧە يا ب راھافىژ بىت و  
ژلايى سىياسى ژىڧە يا نەشتى بىت نە چىدبوو. ھەكە مرۇڧ ژ  
لايى دنىادارىي (گلوبال) ڧە ھزرا خۇ تىدا بكەت، ئەڧى پروگرامى  
تەڧايى باندورا ۋى يا ب ژىكېژكىن بوو. چنى فى رىكخستىنەڧە  
يا ناقمالىا رۇژئاقايى ب چارەكرنا ئارىشىت ناقناڧەيى (وسط) بىت  
ئەمريكا دگەل كومارىت ئىكگرىيىت سوڧىەتا ھەڧىشكڧە گرىدان و  
ژبەر ھندى ژى رۇژئاقا بۇ چىكرنا بلوكى ھاتەپالدان. ۋى كارى  
لوتەك ل تىكھەلبوونا دەڧەرى دناڧ بلوكى رۇژئاقا بخۇدا  
پەيداكر. بەس د ۋارى بەرڧانىيىدا سەركىشى د دەستى ۋەلاتىت

ئىكگرتىيىت ئەمريكادا بوو و باش ژى دەستى خۇ دانابوو سەر و رىكئىخستبوو. ژ وئ پېقە، پېرسەريەكا ب پشكدارى وەراركر، كو د وئ پشكدارييدا بۇ وەلاتيىت دەولەتى دەليقەكى باشى تيدا لقلفينى هئلا و ئەفى خۇ د وئ تىكەهلبوونا ئەورويپيدا دياركر، ئەوا ئەورويى بۇ پالदान و دۇزا وئ هەر ئەوروييا بخۇ ژى بريقەبر- بوو. دگەل چىكرنا جقاتا رەژيى و ئاسنى ئەوا ل سالا ۱۹۵۲ يى هاتيه دانان و جقاتا ئابووريا ئەورويى ئەوا ل سالا ۱۹۵۷ يى هاتيه دانان ب هاريكاريا دەستبەردانى ژ ھندەك سەرورەيىت مللەتى و قەگوھازتتا وان بۇ دارپتگەها ژ مللەتى پيتر، كو دىبژنى سوپراناسيونالە -سەرۆكە مللەت- ھەدامەكى نوى پەيدابوو كو خۇ بەردەوام د رەنگى رىكخستنهكا سياسيدا پيتر پيشدئىخست، كو لناقبەرا ئىكگرتتا دەولەتا و دەولەتا ئىكگرتى دەات و دچوو. دناف چارچوئى جقاتا ئەورويپيدا، بۇ جارا ئىكى حەقيت شينستى (الحقوق الأساسية) و حەقيت مروؤقا(حقوق الإنسان) ل دادگەھەكا ژ دەولەتا پيھەل دۇز لسەر ھاتنەقەكرن. ملبللى وئ ژى ھژمارەكا مەزنا رىكخستنا لناف بلوكى رۇژئاقاي ھەبوون، كو ئارمانجيت ئابوورى دانابوونە پيش چاقيت خۇ، يىت كو ھەقكارىەكا دارپتى دكر، يا كو نە سەرورەيا حكومەتا وەلاتى، بەلييا لقينا خۇيى يا حكومەتى قەبرى، چىببون.

ئەف پېرسەريىت ھەنى و نەخاسمە تىكەهلبوونا ئەورويى، ئەقە ھەمى وەكى دۇزيت بەرقەبرينا دەستەداريا دەولەتا مللەتى ھاتنە ھژمارتن و گەلەك ژ خەباتكەريت پيشيى يىت ھزرا

ئەوروپايەكا ئىكگرتى، وەسا د دىت، كو ب راستى ئەو و مللەت  
 و دەولەتا وى دى دناڧ وەلاتىت ئىكگرتىت ئەوروپادا ئاقابن و  
 ئەڧە دانابوو ئارمانجا تىككەلبوونى ژى. بەلنپا راستە ژى كو  
 ئىكگرتنا ئەوروپيا، پىروژەك بوو يى كو دەولەتت وەلاتىت  
 ئەوروپى ژبۇ بەرژەوئەندا خۇ كەتبوونە دىڧ. چىدبىت ژى  
 ھەڧكاريا ئابوورى و سىياسى كو لناف چارچووقى ئاقاھىي  
 ئەوروپى بوو، شەرتەك ژى بوو سەخمەراتى بەردەواميا  
 ھەبوونا مودىلا دەولەتا وەلاتى بوو. دەولەتا نوى يا مللەتى  
 ئەوروپى د ژىي وى يى گەشتىدا، خىڧەيى (إجماع) يا مەزنا  
 وى راوہستان لسەر: (۱) زانىنەكا خۇرى يا خۇسەريا ئابوورى  
 لناف گىرڧناريا ئابوورى ھاتبوو ھافىتن و داخازىت مللەتپەرىسىا  
 دەولەتى ل شەرى دنيايى يى دوويى ھەتاحتايى ژىككەلوەريان،  
 (۲) رۇژئاقا بەرامبەرى وان گەڧىت ژ ئىمپەراتورىەتا سوڧىەتى  
 دەرەكەتن ئىكگرتى مان. ترسىت گاڧى و شەھەزايى يا دىرۇكى  
 ھارىكاريا ھندى كر كو چارەبىت نىڧنىڧەيى ل ناڧ خۇيى  
 دەولەتى و لناقبەرا دەولەتا چىبىن. ئەوئىت كو دەولەتا وەلاتى  
 ئەوروپى، ئەوا جارەكا دى بەيز بوويەڧە، بۇ رەنگەكى  
 ناقبەرىكنى لناقبەرا پىدڧىت تەناھيا ناڧخۇيى يا جڧاكي و  
 ڧىنكەتنا نافدەولەتى چىكرى. بەس لسەر ڧى بنىاتى ژى ھژمارەكا  
 مەزنا تىككەلىت ئابوورى و سىياسى بىت پىرسەرى (متعد  
 الأقطاب) ل پشتى شەرى ئاقابوون و ڧى ژى رى دا ھزركەرا كو  
 بشىن لسەر سىياسەتا پشتى نافدەولەتى باڧن.  
 ھەر وەسا ژى دەولەتا ئەوروپى يا مللەتى، دەولەتا پشتى  
 سەرداگرتنى (ئىمپىريال) بوو. خوندكارىت شىلخەڧانىي بىت ھىزىت

سەرکەت، گەلەک پشتی دیمایا شەری نە قەکیشا و گەلەک  
 جەیت خۆ دەست ژێ بەردا. بەریتانیا مەزن ھەما ھەر زوی ل  
 سالا ۱۹۴۷ ی، خۆسەریا ھندی و پاکستانی دای و ژ ویری  
 قەکیشا، پشتی کو ئاشکرا بووی، ئەو ژیدەریت وئ بو خۆ بی  
 ھێقە و ویقە ب شەری ستاندين ئیدی تیرا داخازیا وان نەدکر کو  
 دگەل دەستودانی دەستەداریا مەزن و دەولەتا ژیانخۆشیی  
 بەردەوامیی بەدەتی و ھەروەسا تیرا ھندی نەدکر کو بستەکرنا  
 سەروەریا لەشکەری ل ئاسیا مسوگەرکەت. پشتی ھینگی ب  
 دەمەکی نێزیک ژ ی بورما و سیلونئی دا دیف ھندی و پاکستانی  
 و ھەر وەسا ھولەندا دەست ژ خوندکاریا خۆ یا شلخەقانیی ل  
 ئیندونیسیا بەردا. دگەل دژوار بوونا شەری سار(الحرب  
 الباردة) ژ ی وەلاتی ئیکگریتی ئەمریکا دەستھافیتی، کو وان  
 ھەتا ھینگی شلخەقانی (کولونیالیسموس) قەبیلنەدکر، سەرداریا  
 شلخەداریا ئەوروپا وەکی کەلیت ئاسی ل دژی خرقەگریی  
 (شیوعی) بکارئینان و ھەر وەسا بەری وئ کەتە بازاریت  
 بنگەھیت شلخەداریی و ئالاقی نەشتنا ئابووریا ھەقسوزیت خۆ  
 بیئ ئەوروپی بەری خۆ دای. ژبەر ھندی ژ ی وئ ھاریکاریا  
 فرەنسیا ل دەقەرا ھنداچینی کر و بەرامبەری بزاقا خرقەگری  
 (شیوعی) یا مللەتینی ل ویری شەری کر. دەما فرەنگ ل  
 سالا ۱۹۵۴ ی ل شەری دین بین پھۆ شکەستین، ئەف  
 ستراتیجیە ژ ی ژیکەھلەوریا و پویچ بوو. قەریژا قی شەری ژ ی  
 کەرکنا قیتنامی و قەکیشانانا فرەنگا ژ ئاسیا دگەل خۆ ئینا.  
 سەروەری بەسەرداگرتنی و دەستودانی شەری سار دەمەکی

كورت مانه نخافتى. ل ساللا ۱۹۵۶ ى وەلاتىت ئىكگرتىت ئەمريكى و كومارىت ئىكگرتىت سوقىهەتا هەقىشكى شەرى سى قولى ىن دەستىئوهرانا فرەنسى- بەرىتانى- ئىسرائىلى لسەر مسرى راوہستاند، ئەو مسرا لسەر خۆسەرىا خۆ و رولى سەركىشى ل دەقەرى رژد بووى. تىشى فەر بۆ وەلاتىت ئىكگرتىت ئەمريكا ئەو بوو، كو وەنەكەت هەقسوزىت وى، ئەو ژىدەرىت پىدقى بۆ بەرەقانىكرنى ژ ئەوروپا، ب شەرىت شلخەدارىقە پويچكەن و هەمى بزاقىت خۆسەرىى ژى ل دىيائى بەاژونە د كوشا خرەقەگرىى (كومونىستىى) دا. وان (ئەمريكيا) هارىكاريا نەهیلانا شلخەيا كر و ئەو دەولەتىت نوى چىبووى و لسەر رىكا دروست دچوون هارىكاريا ئابوورى ژى بۆ مسوگەركر. لبر سها گرفتارىا سويس و شەرى جەزائىرى روىت بسەرکەتتا بزاقىت خۆسەرىا شلخەيا خۆ گەلەك باشتر لىكر. حەتا دەستىپىكا سالىت شىستا (ژ سەدساللا بوورى- وەرگىز) گەلەك ژ خوندارىت شلخەدارىى تىكداشكەستن و كتوماتىت شوينواركىت وان مان.

خۆ قەكىشانانا سەردارىت شلخەدار نەبوو ئەگەرا ھندى كو كەس پاشدا بزقپىتەقە سەر دەوسا خۆ يا بەرى شلخەدارىى و قانونىت سىاسەتا دەقەردارى يىت بەرتەنگ و نە زقپىنەقە ژى بۆ سىياسەتا ئابوورى و مىناكىت كولتورى يىت بەرى دەمى شلخەدارىى، بەروقاژى ھندى بۆ ئەگەرا چىبوونا دەولەتىت وەلاتى يىت ب ئابووريا دىيائى و سىياسەتا دىيائىقە گریدای. ل ساللا ۱۹۵۰ ى ل دىيائى ھەمى ۸۱ دەولەت ھەبوون و ئەف

هژماره ژى ل سال ۱۹۶۰ ځ بوو ۹۰ دهولت و ل سالا ۱۹۷۰ ييى بؤ ۱۳۴ دهولتتا بلند بوو. باهرا پيټري ژ فان دهولتت نوى د وي تداره كيډا نه بوون، كو بشين دستودانيت دهولته كا خو سه ر د خو دا دياركهن. نهغه ژى نيك ژ وان نه گه را بوو، كو لهر كاودانيت هه پفاندنا شلخه داريى و شهري سار تشته كيى سياسى يى نوى و يى به رخشل ل سه دسالا ۲۰ ځ پيدا بوو، نهو ژى دكتاتوريا له شكه رى بوو، كو گه لك زوى به لاقبوو. دهولتت نوى زنجيره كا تشتت هه فېشك هه بوو، به رى هه ميا ژى سه خمه راتى بسه ركه تنى لسهر پاشقه مانا وه راري و سه روه ريا سياسى \_ ئابوورى پيگول دكر، كو بزاقيت بؤ خو كيشانا وان ژ لايى بلوكيت دهسته داريا سياسه تا دنياييغه دهاته كرن به ربه نده كن و ري لى بگرن. نهغه ژى د بزاڤا چيكرنا دهولتت بيتال (دول عدم الانحياز) دا كفش بوو،

كو د ناف خه باتيت ده ستگرتنى (تضامن) يا نه فرو - ئاسيا ييدا و د داخا زكرنا هاريكارييت وه راري و د دنيا ييدا سه روه ركرنه كا بدادتر پيدا بيت ژبو دخه بتين. هه ر وه سا به رژه وه نديت هه قدژ دنيا سى ژى كه ركه ركر. هه ر وه سا نهو سه ربوري ته حل ژى به يزر، نهوي كو چ جارا خو سه ريا سياسى حوكمى خو بخويى يى راست و دروست پيدانه كر و نه خاسمه ديغه لانگيا ئابوورى بؤ دنيا ئيكي هه ر به رده وام بوو، به ري وان كه ته سياسه تا دژوار و زورده ستى و رژدبون لسهر سه روه ريى (سه روه رى كره خزمه تكاري زورده ستى \_ وه رگير). چ جهيت دنيا سى نه بوونه واريت تيگه له كيشانيت سه رو كه ملله تينيى و هه فكارى ژى.

دوله تيٽ نه ئه وروپي پيٽه هات دهنگي خو د ناف كومبوونيٽ ريڪخستنا مله تيٽ ئيگرتيدا بدهنه گوهداريڪرن و کار ڙي پي بڪن، ئه ڦه ڙي چيٻو هه ڪو ئه و د وي ريڪخستنيڊا بووينه پيٽري. ريڪخستنا مله تيٽ ئيگرتي ل سالا ۱۹۴۶ ئ ل سان فرانسيسڪو ڙ لايي ۵۰ دوله تاقه وهڪي ميراتگرا به ندا مله تاء (عصبة الأمم) هاتبو دانادن. ئه ڦه ڙي ڙ بنيادا سه خمه راتي هندي چيڪر بوو، ڪو بيته بنياتي جهه ڪي قانوني، يي ڪو ب پشڪاريا دهسته داريٽ مهزن پيڪه هاتيته ئاڪرن، دا تيڊا ده مي پشتي شهري بهيٽه سه روه رڪرن. چيٻو نا بلوڪا ئه ڦه راوهستاند و وهن ڪر ڪاري ڪو ڙ بو هاتي چيڪرن بجهينيٽ. ڙ بهر سياسه تا خو ڙي دانه پاش يا ڪوماريٽ ئيگرتيٽ سوڦيه تا هه ڦيشڪي، گهله ڪ جارا ئه ڦ ريڪخستنا مله تيٽ ئيگرتي وهسا يا ديار بووي، هه روهڪي لسهر ناکا ئه وروپيا يا ڦه بري بيت. ل ديماهيا ساليٽ پينجيا دوله تيٽ ڙيريا گوکا عهردى پيٽه هات، خه باتا ل دڙي شلخه ڦانيي و ڪيما وهراري بڪه نه چيره ڪي بنگيره يي د ناف گينگه شيٽ مله تيٽ ئيگرتيدا و ڦي چيري ل بهر هزارا خه لڪي دنيايي بلند بڪن. بريار و ديتنيٽ د ناف كومبوونيٽ ته ڦايي يٽ مله تيٽ ئيگرتيدا پشڪارياهه ڪا مهزن د هنديا ڪر و ئيڪا هند ڙي ڪر، ڪو سهرداريا شلخه ڦانيي يا فرهنگا ل جه زائيري نه مينيت، هه تا ڪو هه ڦاليت هه ڦسوزيٽ فرهنگا فرهنگستان گفاشت دا ڙ جه زائيري ده رڪه ڦيٽ.

ريڪخستنا مله تيٽ ئيگرتي هندهڪ سه ريبين (مبادي) دانانه بهر سينگي خه لڪي، وهڪي هزارا هه ڦي برياردانا چارهيا خو

بدهستی خو و سه‌روهی و هزریٔ دست تیوه‌رنه‌دانا  
 شینستیت حقی و حقی مروفا. ئەف پروژیت کو هه‌فدژیا ئیک  
 دکهن، ژ هینگی وهره ئەفه ل هه‌می دنیایی و هکی ژیدهره‌کی  
 باوه‌پیکری که‌تنه به‌ر دهستی مروفی و مفا ژئ هاته‌کرن. هندی  
 ویقه‌تر بوو پیتر د ناف چارچوئی ریک‌خستنا ملله‌تیت ئیک‌گرتیدا  
 هاتنه‌بنه‌جه‌کرن، ئەو تشتی ف سه‌روه‌یا ده‌وله‌تیرا گه‌هشتی ژ  
 حه‌ق ونه‌چاریا (إلتزامات)، لبه‌ر کاودانیت چییونا  
 چه‌په‌را(بلوک)، به‌رنیاسکرنا فان حه‌ق و نه‌چاریا (إلتزامات)،  
 هه‌ر چاوا بیت، ل ده‌ستپیکری بوونه ماده‌کی به‌ره‌به‌یتا(دعایه)  
 سیاسی. به‌رده‌وامیا خو پیقه‌گرتنی ژئ ب جوتپیقه‌را دپیقا.

پشته‌فانیا سیاسی یا ناف ملله‌تا ده‌وره‌کی فبه‌رکه‌تی پشتی  
 شه‌ری دنیایی یئ دوویی ب به‌رده‌وامی گیرا. هه‌فکاریا ناخوویی  
 د ناف چه‌په‌ریٔ سیاسی ییت سه‌رده‌می شه‌ری ساردا، خه‌باتا  
 ئازادیی یا دژی سلخه‌داریی و دیمایا پیدیمایه‌یک نه‌رازیبوونیت  
 بزافا خانده‌فانا (شاگرده - طلبه) ل دیمایا سالیٔ شینستا بوو  
 ئەگه‌را هندی، کو هنده‌ک ده‌لیقیٔ سیاسی ییت کو کینجا وان  
 بسه‌ر ملله‌تاقه‌ دچوون، ئاقابوون. وی ژئ سیاسه‌تا ناخوویی یا  
 ده‌وله‌تا ملله‌تی هندی ویقه‌تر بوو پیتر به‌ر ب چیر و فه‌ژاندنا  
 ژده‌رفه‌ی توخیبیٔ ده‌وله‌تی دبر و داخازینیٔ سیاسی ژئ پیتر  
 ئیکودو دگرت. د وی ده‌میدا کو بزافا دژی خره‌ف‌گریی(شیوعیه)  
 یا ته‌خا تیگه‌هشتیا به‌رویفه‌ی توخیبیٔ ده‌وله‌تی بووی ل سالیٔ  
 پینجیا و پشته‌فانیکرنا بزافا دژی سلخه‌داریی، هیشتا سه‌خه‌تی  
 سه‌ره‌بیٔ سیاسی و تیگه‌هشتی د ناف ده‌لیقیٔ کینگه‌شیٔ ناف

ملله تادا بوو، بزاڤا نه رازیبوونا شاگرده بیټ زانینگه ها ل سالیټ  
شینیستا (ژ سه دسالا بووری \_ وهرگیږ) بنگه هی هزرا جفاکی یا  
سیاسه تا پر ملله تینی گه له ک به لاقکر. ل قیری ژی د ده می  
شه ری ساردا گه ورینیټ دگه ل ئیک مانا نافده وله تی و ناقجفاکی  
گه له ک ئاشکرا بوو. هه ر چاوا بیت دی هینگی داخازیټ بزاڤیټ  
نه رازیبوونی پیتر هی نه تیگه هشتن، هه که مروّف گه ورینیټ  
کولتوری - جفاکی و ئابووری، ژ شه ری دنیایی یی دووی و هره  
هزرا خو تیدا بکه ت.

## ۲) دارپتگههیت ئابووریا دنیایی (مؤسسات الاقتصاد العالمی):

ل ساللا ۱۹۴۸ عی حهتا ۱۹۵۸ عی ئابووریا دنیایی سال بسال ۵۰،۱% عی وهراردکر، هر دوی دهمیدا ههکو ئابووریی ژ ساللا ۱۹۵۸ عی حهتا ۱۹۷۰ یی وهرارا وی خو دگههشته ۶،۶% عی. بهرامبهری وی ژی بازرگانیا دنیایی، وهکی سالییت بهری ۱۹۱۴ عی زویتر ژ چیکرنی زیدهبوو و وهرارا وی ژی ۶،۲% و ۸،۳ عی و نهفه ژی ژ بهاییت فیکریا وی دخوت. فهژینا مهزن ژ گهلهک لایاچه پیپکهکی دنقهگریی ژی بوو، چنکی وی بزاقییت سهرکرتی، متای و مروفا بییت ناف کیشوهری مشهتر لیکن و گهلهک نیژیکی ئیک دگهل چارچووئهکرنا قانونی یا ئابووریا دنیایی هاتبونه پیکفهفهاندن.

سهروبهکرنا سیاسی یا دنیایی ژ لایی ریخستنا مللهتییت ئیکگریته، لیدیف گوتنییت ههفسوزییت شهری، تقیابا بکهقیته بهر سینگئ سهروبهرهکی نوی یی ئابووریا دنیایی، ل ساللا ۱۹۴۴ عی و ل کونفرانسا بریتون وودن. لسهر هندی پیکهاتن بهری بنیاتی یی قانونی و یی چارچووئی دهستویری بو بازرگانیهکا نازاد بهیتهدهیناندن. تقیابا نهفه بهری ههمی تشتا وی چهندی بهربهندکته، هر وهکی د دهمییت ناقبهرا شهرا ژیدا چییوی، کو ئاریشییت ئابووری بلوکا ئیکئ، ب ریکا بهرقهبرینا دهراقئ متای و سهرکرتی، شهری وان بهیتهکرن، و ژبهر هندی ژی تقیابا خهمی ژ هندی بخون، کو دئی دهلیقهیدا ههقکاریا

نافدهولهتی، لسهر وی سیاستی بیت، ئەوا کو تیدا کار بو خەلکی هەمیا پەیدا ببیت، لسهر پیکههین. سەخمەرانی قی ئارمانجی ژێ گەلەک دارپیتگەه (مؤسسە) هاتنە چیکرن، ئەویت کو دنقەگریا ئابووری حەتا نوکە ژێ دگوگرینن: پانقا دنیایی کو نافئ وی یی دروست؛ (ئینتەرناسیونالە بانک فویر فیدەرئەوفباو ئوند ئینتفیکلونگ - پانقا نافدهولهتی بو ئافاکرنەفی و پیشئخستنی) تقیابا قەرا ژ بو ئافاکرنەفی و نویکرنەقە یا دومقەکیش بەرھەشکەت، سندوقا درافی نافدهولهتی دەستودانەکی بەھاییت پیگھۆرکانی پەیداکر و دەولەتیت تیدا هەدام ژێ ژبەر ئاریشیت ترازیا دانئ بیت دوم کورت گەلەک ھاریکاریا وان کر و پیکھاتنا تەقایی یا نخرارسوم) و بازرگانیی (گات)، ئەقە ژێ رەنگەکی دەستەداریییە لسەر کیمکرنا گومرکا دەھیتەکر.

وہلاتیت ئیکگریت ئەمریکا پشتی شەری دنیایی یی ئیکئ، ئەو قەریت کو داینە دەولەتیت ھەقسوزیت خو ھەمی پھیلان و ھەقسوزیت ئەمریکا ئەق ھزرە ژ ئەمریکا نە دکر. بەلینا ل سالیت سیھا رژیما پاراستنا گومرکی دانا، بەری ھەمیا ژێ گومرکا ئیمپەرآتوریەتا بەریتانی، ژ سەر خاترا بازرگانیا ئازاد ل دنیایی دەست ژێ بەردا.

پلاندانانا ئابووری یا پشتی شەری زویتر ژ یا سیاسی ژیکھەلوہریا. دسەر ھندی ژیرا، دناف ھیزیت روژئافایدا ( ئەمریکا ژووری و روژئاقایی ئەوروپا، چاپان و ئوسترالیا) دەقەرەکا نوی یا ئابووریا پەرسەری ئاقابوو. ھەکە کتکتە ئەم وەرگرین ئەق چاقسورییت ژیری ژێ تیدابوون:

۱. ئەوروپا يا كو ئابوورپا وى ژ ئەگەرئ شەرى ھاتىە تىكشلقيان و لوکا زېھىزيا ئەمىرىكا، رىكا ھندى ئەدا، كو ھەما دناڧ ئابوورپا دنيايى بخۇدا لىڭقەكرنا كارى بھىتەكرن. دگەل وى رويېرويوونا خۇ دگەل كومارىت ئىگرتىت سوڧىەتا ھەڧىشك پىشئىخستى، ھەمال ۱۹۴۷ ى وەلاتىت ئىگرتىت ئەمىرىكانى برپارا خۇ دا، كو تىچوويىت وى پروگرامى مەزنى ئاڧاكرنەڧى دى ملېت خۇ دەتەبەر، دسەر ھندىرا ژى كو ئەڧە گرانتەر كەت ژ وى بھايى ئاڧاكرنەڧى يى ھاتىەتەخمىنكرن و بوونە ئەگەرا پاشداچوونا سەربىنىت برىتون وودز (مبادى برىتون وودز). پلانا مارشالى، ئەوا كو ژ ڧەرىژا وى چىيووى، ھارىكاريا ئاڧاكرنەڧە يا ئەوروپا گەلەك كر، دەيلا ئاڧاكرنەڧە و ئەو مەزاختنا كو كىنجا وى باندورى بکەتە سەر نەشتنا جڧاكي، ژى و شيا درافى پىدڧى بۇ وى پەيدابكەت. چىدبىت تشتى ژ ھەميا ژى ڧبەرکەتتيرئەو بىت، كو ئەڧ كرىارا ل بەرى ڧىڭاڧى ھاتىەنڧىسین، ئەو نەچاركرن، كو ئەو دناڧ خۇدا ھەڧكاريا ئىك بکەن. ھەر وەسا گەلەك مللەتت ئازاد ژى، ل ھەمى جھىت دنيايى، ھارىكاريا ئەمىرىكا وەربگرن.

۲. دسەر ھندىرا كو دارىتگەھىت (مۇسسات) برىتون وودز، ب تىگەھشتنەكا دروست، چ جارا وەسا كار نە كر ھەر وەكى بۇ ھاتىنەدانان، ل وان دەڧەرا ئەوئت كو سەربىنىت وەرگرتنى قەبىلدكرن، ل وەلاتىت رۇژئاقاى سىياسەتەكا

ئابوریا بازرگانی و شینسته کی ئابوریه کا پیگھوړکانی یا پیقه هانتیت ژیاړی هه بن دانا. هر چاوا بیت سه ره دهری دگل فان سه ربینا هر گاف پیهنگاف پیهنگاف دهاته کرن و چ جارا ژی ب دروستی نه هاتنه بکارئینان. گهوړینا درافی و نازادکرنا بازرگانی گه له ک هیدی بریقه چوون، نه و گیروبوون ژی ل وان دهلیفا بوو، نه ویټ کو کتوماتیت دهوله تا ژ سیاستا نهیانا ناخوئی دترسیان و خو سه ریا هه لامه تکرنا سیاستا ئابوری (حرية هیكله السیاسة الإقتصادية) ب پیدفی وهر دگرت. پیتریا جارا ژی، وه کی ئیکاتیا دراقدانی یا نه وروپی (إتحاد النقد الأوروبي) و جقاتا ئابوریا نه وروپی (المجموعة الأوروبية الإقتصادية) خو سه رکرنه کا پنی پنی و لناف چارچوڤه کی بچیکتر ل شوینا بکارئینانا ژ ره وریشالا یا سه ربینیت بریتون وودزی دیار بوو. چری یا تیکه لیټ بازرگانی و تیکه لیټ سه رکرتی و قوناخیت دگه هشتی لسه ر لوکا بهری ۱۹۱۳ ی مانه ڤه و پاشڤه ژی مان. ئاقاهیټ لیکڤه کرنا کاری ئابوریا دنیایی، بو به حسی خه بهری، ئیکا هند کر، ل دهلیفت کو قبه ر سیاستا پاراستنی یا جقاتا ئابوریا نه وروپی دکه فتن، پیقه هاتنا ئاقابوونی بو نه بیت.

۳. ژبه ر کاودانیت شه ری سار سه ره بیټ سیاسی بیټ روژئاقای به ری خو دا ئیکودو و خو بهیقا ئیکه هینا؛ سه روه رکرنا سه ربینیت رژیمه کی کو وه لاتیت ئیکگرتیټ

ئەمريکا دەستى خۇ دانايەسەر، چىيون و نه چىيونا وى  
 ڭى لسەر بەرھەقىيا وەلاتىت ئىگرتىت ئەمريکا بۇ نىچچارەيا  
 (حلول وسطىة) راوہستيا بوو. ھەرودسا ئەو بۇ لفيقانى  
 (دينامىک) سىياسەتا ناخۇيى يا دەولەتى ڭى يا دروست  
 بوو. کول وان دەليفا ئەويت داخازىت سىياسەتا ليکفەکرنا  
 کارى راستىکرنى ھەبىت و ل دىف سىستەمى ھەقباسکى،  
 بساناھىتر ھاتبانە بکارئىنان، ھەکە ئەو برەنگەكى تەقايى  
 لىک خەلکى و دەولەتى ھاتبە قەبىلکرن، قىجا دا پىتر  
 ھارىکاريا ھندى کەن، کو سەرورەرىت رىقەبرىت ئابوریا  
 دنيايى ڭى پىتر بەينە وەرگرتن. ھەر چ نەبىت ئەقى ل  
 ئەوروپايى وەراردکر و برىقە چوو. ھەر وەسا سىستەما  
 برىتون وودز ڭى، چ کىم چ زىدە، ھندەک دەستودانىت  
 تىھەلکرى يىت کو کوتەكى تىدا ھەبىت ھەبون، ئەو  
 دەستودان ڭى ڭ لايى وەلاتىت ئىگرتىت ئەمريکا قە  
 پشتەقانى لى دەتەکرن. ھندە جارا برىکا دەستىوہردانىت  
 لەشکەرى و خوندکارىت دەستبەردای و دىکتاتورىت  
 لەشکەرى ل ئاسيا و ئەمريکا لاتىنى دەتەنە داناندن.

۴. تىشتى فەر ڭى ئەو سەقايى ھىقى چىکەرى دەمى بوو، ئەو  
 دەمى کو تىدا ئافاکرنەقە يا بترسى دەمەكى کىمدا بەرىف  
 وەرارى وەرگەرياي، ئەو وەرارا ھەتا ھىنگى کەسى پى  
 ھایدار نہ بوو. ل دىماھيا سالىت پىنجيا بۇ جارا ئىكى ل  
 وەلاتىت ئىگرتىت ئەمريکا ئەو ترازيا دانى و بازگانى، يا

کو ژ میټر بوو ډاکه تی و نه باش فه ژی و فه گه پړانه فه یا  
 نه وروپیا دیارکر و نه فه ژی نیشانه ک بوو بؤ زقرینه فه یا  
 سه ر ده قا به ری یا ئابووریا دنیا یی. هر وه سا قی و هراری  
 سه روبه ری ئابووریا نا فده وله تی لی هه بی کر (جعله شرعیا).  
 هر دگل هن دیا ژی هی زی ت و هراری - هر ژ پلانا  
 مارشالی بسه ر زی ده بوونا فه گوه ازتنا بازارگانی و  
 ته کنولوجی هه تا دگه هی ته ده ستودانی ت چاوانیا  
 کارکرنی (میکانیزم) یا هه قسه نگیا دانی - نه و بخو پشکه کا  
 قبه رکه تی یا خوړستی ئابووریا دنیا یی بوون.

نه و لقلینا کو دقا پی ئابووریا دنیا یی پیکه ر اچینن، بده مه کی  
 کیم ژیک فه ره قیانا سیسته می بریتون وودز بخوړا ئینا (دنا ف  
 ده سته کیدا دگل سه ره ده ریا گران بها یا وه لاتیت ئیکگرتی ت  
 نه مریکا بؤ سیاسه تا دنیا یی بوو) - چنکی نه مریکا هه می تشت  
 دقیت لدیف سه ری وی بیت - وهرگیږ. هه ما هر ژ وی گا قی،  
 هه کول سالا ۱۹۶۱ ی پیکه وړکانا نازاد یا درا قیت سه رکیش، کو  
 پارچه کا بنگیره یی (مرکزی) بوو ژ سه روبه ری ت بریتون وودز و  
 نه ف تشته بوویه راستی. دولاری نه مریکانی قبه ر گفا شتنی  
 که ت: بهایی دولاری نه مریکانی ب زنجیره کا ده ستودانی ت پی دق  
 ژ نه چاری هاتینه کرن شیا خو پیا ری زیت، وه کی ؛ ده سته سه رکرن  
 سه رکرتی، ده ستیوه ردانی ت پانقی ت بنگیره یی بیت نه وروپا و  
 فه په ژنی ت بازارگانی.

تنی دوو خالی ت بزاره (ئیکتیارا ت) هه بوون و هاتنه دیارکرن،  
 تقیابا ئیک ژ دوویا بهی ته کرن، ئان سه رکی ترازا مه زاختنی  
 کیمکه ن ئان ژی ده ست ژ پاراستنا بهایی دولاری به رده ن،

حکومه تا نیکسونی خالا دووی بؤ خو ژینگرت و ل سالا ۱۹۷۱  
ئ دولار ژ زیړی څه کر. وهکی ئیک لیکرنا دراشی ئیدی نوکه  
دناف سه روبه ریټ نافده وله تیدا ژنوی هاته دارپتن، به لپیا پشته  
هینگی ب دهمه کی کیم ههما بدروستاھی ئازادکر.

شینستیت سه ریټ بریتون وودز ئەڅه بون؛ (۱) بهاییت  
پینگهورکانی بیټ نه لف، (۲) رژیانا ئازاد یا متای و سه رکرتی،  
(۳) ئازادیا وهلاتی یا سه ره ده ریا دگهل سیاسه تا ئابووریدا.  
براستی ئەڅه هر سه سیکه د بنیاتی خوډا ژیک نه ده اتن. سیسته م  
بخو ژ ئەگه را هه قدژیټ خو بیټ نافخوی ژیک هه لوه ریا. ئەو  
کون ئەویټ د سیسته میډا ههین، بیټ کو دنڅه گری ژده رڅه ی  
چارچوڅی دهوله تی څناف ملله تی ئیخستی، بوونه بناسیټ هنډی  
کو ئەڅه بسه ر بیژینگگی که تین و هاتینه سه ر به رکی. هنده ک  
دهراف هاتنه دنافدا، نه خاسمه بازارپ نه مازه یی بی زیړی،  
دناف وان بازارادا هه مبه ری دولاری فیل و چه پ و چیرکرن و  
هه ر وه سا بازارپ دولاری ئەوروپی ژی په یدابوو و وان ژی  
تیوه راند. کار گه هشته سه ر وان کریاریټ بازرگانی، ئەویټ ل  
ژده رڅه ی وهلاتیټ ئیگرتیټ ئەمریکا دهاتنه کرن و دولار  
بده ست خو دئخست و ئەو دولار ژی ژ لایی ئەوروپیاقه، بی  
به ری هه میا ژی ل پانقیټ له نده ن دهاته عمبارکرن، هه ر ژ وان  
عمباریټ دولاری ژی قه ر هاتنه دان. ئەڅی سه رکرتی ژی خو ژ  
وان کاریټ دهوله تی څه دزی، ئەویټ مفایی خویکی، چه ندینیا  
دراڅی و ده لیڅی لقینا سه رکرتی تیدا دهاته کونترولکرن. ئەڅه  
بوون بنیاتیټ بی سه روبه ریټ بازارپټ نوکه بیټ بازارپټ دراڅی.

باهرا پيٽري ٿ دهراقيت دي يٽ تيڪرا راجاندنا ئابووريا  
 دنياي ب دٿواري كهتنه بهر سهروبهرٽ كو دهولهٽي بو  
 ئابووريا خو چيڪرين. تشتي كو ٿ ههما پيتر دگل پيشكهتنا  
 بازارٽ سهركرتي دهٽه ههمبهركرن، ٽهو كاروان بوون ٽهويٽ  
 ب پاپورا دهاتنه كرن و دچوونه وان وهلاتيت تشتي واني ٽهرزان  
 - دسه ره بوونا گهلهك كرياتٽ بازرگاني يٽ خوړستي و  
 بهردهسترا - نيزيڪه كو بنياتهكي بي سهروبهر يٽ تيدا  
 كارڪرن، كو ههمي دنياي قه دگريت بو خو ديت. بهلپيا  
 كاروانٽ پاپورا ٿي پارچهك بوو، ٿ سيسته مهكا ٽافي و ديمي  
 كو روٿ بو روٿي زيده دبٽ، يٽ كو ب ريكا تشتيت نوي دهاتنه  
 ٿهنين، وهكي؛ بورٽ ٽافي كيڻائي و كارڪٽ (خزان) پاراستنا  
 تشتا، كو روٿ بو روٿي باندورا وان يا ئابووريا پيتر ليدهٽ.  
 بهلپيا هر بوٽ ريڪي ٿي مانه قه قه يدكريٽ ده قه رگري.  
 سهروبهر كرنا كاروانٽ فريني ٿ لايي دهولهٽي قه گهلهك  
 ٽاشكراتر و ديارتر ليهاٽ. ٽهي بازرگاني ل ساليٽ پينجيا  
 وه راركرنه كا بازرگاني يا باش و ب لهز، نه خاسمه پشتي ل سالا  
 ١٩٥٨ فروكا جيت يا بوئينگ ٧٠٧ دهركهٽي، بخو قه ديت. فرينيٽ  
 بسهر كيشوه راقه بوونه تشتيت روٿانه و تورده كا فرينگه هٽ  
 دنياي يٽ مهزن و خزمه تڪاريٽ بسته كرنا فريني هاتنه  
 چيڪرن. بهلي كومپانيٽ فريني ٽهو قونته رچي نه بوون، يٽ كو  
 لديف ئابووريا بازاري بهينه بريقه برن، باهرا پيٽري ٿ وانا هتا  
 نوڪه ٿي هر وهكي هينگي يٽ مائنه قه. بهروفاڙي هندي هر

پروژه‌ییت که شخی ییت کو گه‌له‌ک ژ لایئ ده‌وله‌تیفه هاتینه  
پشته‌فانیکن بوون و لسهر بازاریت کو هاتینه ژیکره‌فاندن  
شولدکر. هه‌روه‌سا باندورا ده‌وله‌تی د واری خیمی ئافاکرنیدا ژ  
پوسته‌ی و گه‌هاندنا به‌ندکی (تیلیکومونیکاسیون) یا ئاشکرایه،  
ئه‌قی تشتی هه‌تا سالیٔ ۱۹۹۰ ژی ده‌وله‌ت تیدا قونته‌رچیا  
ئیکانه و بی هه‌فیشک بوو.

خو دناف کاروباری ئافاهییت پشکدارییت پرنفشی ژیدا شوینا  
مایتیکرنا ده‌وله‌تی تیدا دیاردبوو. کومپانییت نه‌مازه‌یی ژ وان  
ریکخستنا بوون ، ئه‌ویٔ کو ژ هه‌میا بسهرکه‌تیت و بنه‌جهتر و  
ژ توخیا ده‌ربازدبوون. ئافابوونا ئابووریا دنیایی ل سه‌دساللا  
نازدی باهرا پیٔری فه‌ریژا کاریت ئابووریٔ نه‌مازه‌یی بوو.  
هه‌ما هه‌ر هینگی کومپانییت پرنفش ییت دنیایی هاتنه‌ئافاکرن، کو  
د نواف وان کومپانیادا به‌ر(نتاج) ب ستوینکانی، هه‌ر ژ  
بده‌ستئٔخستنا خا‌فه‌ی هه‌تا دگه‌هیته به‌ربازارکرنا به‌ری چیکری  
دناف وی بخودا ده‌اته‌کرن. دگه‌ل یا به‌ری نوکه ژی ره‌نگه‌کی  
دی یی کومپانییت پرنفش هه‌بوو، ییت کو ژ لایئ ده‌وله‌تیفه  
ده‌اته‌پاراستن و دیروکا وان ژی بو سالیٔ ۱۸۸۰ ییا دزقریته‌فه.  
ژ سه‌رخاترا هندی کو کومپانی بشین دسه‌ر دیواریٔ گومرکیٔرا  
بازدهن و ژی ده‌ربازبین و دناف بازاریت پاراستیدا به‌ری بدن  
، وان تیژکیٔ کومپانییت خو ل وه‌لاتیت بیانی فه‌کرن و ئه‌و ژی  
لبه‌کا بچیکری ژ کومپانیا ماک(دهیک) ژ لایئ ته‌کنولوجی و  
ریکخستنا چاوانیا کارکرنی فه بوون. ئه‌ف ره‌نگی کریاریٔ

قونته رچيٽ نافدهوله تي بساناھي و ئه رزان د سھ قايئ ئابووري  
يي ڪو دناڦ ده مي شهريدا ٽيڪفه ڪري پيشڪهفت، به ليپا پشتي  
سالا ۱۹۴۵ ع ٿي ٿه و سه خلت بسه ر ئابووريڊا هه ر يي  
دهسته سه ر بوو.

ل دهسٽيڪي راستيه ڪ هه بوو، ٿه و ٿي ٿه و بوو، ڪو ٿه وروپيا  
پيٽه نه دهات ٿه و تشتيٽ ب دولاري دهاتنه ڪرين بو خو بينن،  
پشتي هينگي ٿي گومرڪا ٿدهرڦه يا بازارئ هه ميا پيڪفه، ٿه قانا  
دلي ٿه مريڪيا ڪيشا هندي ڪو باٿريٽ به رئيناني ل ٿه وروپيا  
ٿاڦاڪهن و ٿه ف حهزا خو ٿي گوته ٿه وروپيا. يا لا ديماهيا  
ساليٽ ۱۹۶۰ ٿه وروپيا و ههروهسا چاپانيا ٿي ٿاڦاهيٽ ڪو  
دگل يٽ ٿه مريڪيا بهينه هه مبه رڪرن ٿاڦاڪرن. ڪاروباريٽ  
ڪونسيرنيٽ پرنفش ب توکا گومرڪ و ريئه نديٽ ئينان و برنيٽه  
هاتنه توڪرن. دگل هندي ٿي ب ڪومپانيٽ پرنفشيه هات، خو  
دناڦ خودا ٿاڦاڪهن و ل خو بخو بزقرن، ٿناڦاڊايا خو  
سه روبه رڪهن و ٿ متاي و پيليٽ دراڦي دهليفه ڪي ڪارڪرن يي  
به رچاڦ بو خو پهيداڪهن و مفايٽ (فوائد) ڪرياريٽ ڪومپانيٽ  
ٿه مريڪاني يٽ پرنفش دگل وهلاتيٽ ٿدهرڦه دهاتنه ڪرن، ٿه و  
سه روكانيا ٿي هاتنا دولاري ٿه وروپي (ٿويرودولار) بوون. چ  
پينه ڦيٽ ڪومپانيٽ پرنفشيت مهزن ل دهوله تيٽ ٿار و بچيڪ،  
ٿه و دهوله تيٽ بريا وان يا ئابووري هه مي پيڪفه ٿ يا ڪومپانيٽ  
مهزن ڪيمتر، باندورا خو لسه ر سياسه تا وان ٿي هه بوو.  
ڪومپانيٽ پرنفشيت ڦي گاڦي توريت ڦهريٽي ل هه مي دنيايي

بریفه‌دبه‌ن و ریكدئىخن، ئەو تورپت كو تيدا پينگاقىت ئىكانه يىت به‌رئىنانى يىت لسەر جهيت كارى يىت ئەرزان هاتينه ليكفه‌كرن. به‌لپيا هه‌مجارا (مع ذلک) ئەو ژى فه‌رپژا ئازادكرنا بازارى متايى سه‌ركرتى يه، ئەوا كو ژ سالييت ۱۹۷۰ ييا وەرە ده‌يته‌كرن.

گه‌رپانيت پاپورا، بازارگانىي، گه‌هاندنا به‌ندكى، گه‌رپانا فروكا و كاروبارييت كومپانييت نافده‌وله‌تى تورپت دنيايى پيكفه‌ راچاندن، ئەو تورپت بسەر دنياييكه‌ دچوون و ژ برپتون وودز دهرده‌كتن و دنيا سى و ده‌راقى سه‌رداريا سوقيه‌تى ژى دكه‌تنه‌ دنافدا. به‌لپيا هينگى چينى تيدا نه‌بوو، چنكى ئەو لديف تاورپزييت ئابوورى يىت دژوارتر و گرتيتر بريفه‌ دچوو و كه‌تبوو ديڤ ده‌سته‌داريا ده‌ستبه‌رداي يا سياسى و كولتورى. زيده‌بارى وى چهندي ژى چريا تيئه‌لبوونا ئابوورى يا دنيا دوويى، كو دنيا خرڤه‌گريى - كومونيسموس - بوو و دنيا سييى - ده‌وله‌تييت پاش شلخه‌داريى - لچاف يىت دنيا ئىكى دناڤ تيكه‌لييت ئابوورپدا گه‌له‌كا كيىمبوو. ئەو ده‌وله‌تييت كو به‌رى هه‌ميا و بدروستى قناف ئابووريا دنيايى كه‌تين. ده‌وله‌تييت دهرئينه‌رييت پيترولى يىت روژهلالتى نيزيك و نافه‌راست بوون. باهرا وان د پالدانا پيترولپدا بو دنيايى هه‌ر وه‌راركه‌تى و ژبه‌ر داكه‌تنا ره‌ژيا به‌رى زيده‌بوونا بكارئىنانا ترومبيلانا لناف دنيا پيشكه‌تى، هه‌بوونا وى وه‌ليهاه‌ت كو ئىدى ده‌ست ژى نه‌هيتبه‌ردان و بوو ژيده‌ره‌كى گه‌له‌كى پيدڤى ژى. ژبلى قانا، ل پيترىا دنيا مايى، ژبلى روژئاقاي، سياسه‌ته‌كا ئابوورى تيدا هه‌بوو، يا كو لديڤ

موديلا سوڤيٽي خؤ ستيرهكري، ئهو ژي هر لسهر بنياتي سياسته تا ئابووريا ل ساليٽ شهري هه مابوو. دهستكارينا بلهز و زوي لب ن كاوانيت فهگوهازتا ئابووريا يا بنگيرهبي (مركزي) و گهلهك بژارهبي ب ئابووريا دنيايئه هاتنه گريدان. ل دنيا خرئه گريئ، ئابووريا ب جقاتا هاريكاريئا ئابووريا هه قذڙفه هاتبوو گريدان و هه تا نيئه كا ساليٽ ١٩٦٠، روبلي سوڤيه تي بو پيگهؤريني و پانقهك بو هه قسه نگرنا داني هاتنه بريئه برن و ئه قه د دهليقي بازگانينه كا دوسه ركي بتنيئا دهاته كرن. ئهو پيگولا كو دقيا پلانيٽ خؤ يٽ ئابووريا لسهر يٽ ئيگودو ستيره كهن و ليكفه كرنا كاري لناقبه را ئابووريٽ گرسه بي ريكيخن، ل نيئه كا ساليٽ ١٩٥٠ بيا، ژبه ر خؤ نه رازيكرنا گهلهك دهوله تا، ئه ويٽ كو نه دقيا خاسيه تيٽ خؤ يٽ ئابووريا به ري كه تنه ناقريارا ئابووريا بنفيسن و پلانكهن، ژيكه له لوه ريا و شكه ست.

ههروه سا پيتريا دهوله تيٽ دنيا سيئي ژي لديف ستراتيجيه كا دهستكارينري چوون، كو دگوتئ ستراتيجيا خؤ جوداكرني ژ ئابووريا دنيايي، ئه وا كو خه لكه كي دي ئه و كرية بناسيٽ پاشقه مانا وان. بازاړئ دنيايي وه سا دياربوو، هر وه كي شوينگري هلهياننيٽ داخازيا نه لبه ره زر بيت، هه قركيا سه رده ست و ديئه لانكيا درافي بيت. ئه و دهستكارينري كو ژ لايئ بنگيره يئه سه ركيشيا وي، ب هاريكاريئا گرانيا خؤ ئيخسته نه سه ر ژيده ريٽ دهستكاريا ستيره كري و چيكرينيٽ كو جهئ تشئي

ژ دهرڤه دئین دگریت، دهاته کرن. تڤیابا پیشکه تنه کا بله ز  
 په یداکر با. هوسا ژی دیاردبیت کو ئارمانج ژی پاشدابرنا کرینا  
 ژ دهرڤه و بهادانا چیکرییت ناڅووی بوو و تڤیابا ئه څی ژی  
 پیشکه تنه کا زوی دگهل خو ئینابا؛ سه خمراتی وی ژی  
 راوهستاندنا به لاقبوونا وان تیکه لییت نه سه روبه رگری ئه وی ب  
 سهر دهوله تیڤه دهر باز دبن کاکلا بنیاتی وی چه ندی بوون.  
 هه روه سا ئه و هاریکاریا پیشکه تنی ئه واکو ژ سالیټ ۱۹۵۰ بیا  
 وهره دهاته دان، وی ژی ههر خو دڅی چارچوڤه یدا هافیته دناڤدا.  
 هه روه سا ئه و هاریکاری ژی ژ ژیکگرتنیټ (توافقات) ده می  
 کاودانیټ شه ری سار دهینه هژمارتن. د وی ده میدا هه کو  
 دستکاری کرنا کو جهی متایی کری دگریټ ده ستپیکری و ل  
 وه لاتیټ ئه مریکا لاتینی و هندستانی پشتی سه رکه تنیټ  
 ده ستپیکری سینگی وی که تیه توخیبیټ بازاری به رته نگی ناڅووی  
 و سیاسه تا بکرا ئان ژی سه رهشکیا کاری هیزا نفیسینگه هیی  
 تیتشقلی، د وی ده میدا روژه لاتی ئاسیا سه رکه تنیټ پررهنگ  
 بده ستقه دئینان. ل فان وه لاتا مروڅی خو لدیف سه ربینی  
 فریدریک لیست، ئه وی کو دبیزنی گومرکیټ که هی کرنی ستیره کر  
 و نیژیکا نیفسه ده ساله کی ئه و هزارا که فن بکارئینا و ب داریټن  
 دستکاریا کو پیڤه هاتنا بازاری دنیایی هه بیت کیشا دناڤ خو دا،  
 وی ده ستکاری، یا کو گه له ک زوی جهی خو گرتی و ب داخازا  
 هنارتنا وی یا ژده رڤه هاته پالدان. ئه ف زارڤه کرنه ژی یا چاپانی  
 بوو. ئه و ژ دیماهی سالیټ ۱۹۶۰ وهره وه کی هیزه کا

دہستکاری یا بلوڪا ئيڪي ديار بوو. نيشانيت پيشڪه تنا کو دگهل  
چاپاني ژي بينه هه مبه رڪرن، ل تايواني و كوريا ژيري، ل  
هونگكونگي و سهنگاپوري هر دوي دهميدا ديار بيوون. بهس  
ل في دهقهي پيقهات، کو وهرارا ئابووري ب رهنگي  
ئابووريه كا بنه جه يا داهاتي هر سه رهكي تيدا ديار دبيت، خو  
بگهوړيت. ل جهيت دي لناف دنيا سيئي وهرارڪرنا مروقاينيئي )  
زيده بوونا هژمارا مروقا) وهرارا ئابووري دائيرا (بلع).

### (۳) دنه گریا جفاکی - کولتوری؟

د سهرهزرا جفاکی (النظرية الاجتماعية) دا یا سالیټ پینجیا ژ سدهسالا بووری نه خشه کی خو لک مروقی ٹاکنجیکری، ئەو ژی نه خشی دنیا په کی بوو، یا کو خو دناف دوزه کا نویکرنی و تیکه له بوونی و ژیکه اتنیدا ددیت، هاته بکارئینان.

مروّف د شیا جفاکیت که فنیت بی دهستکاری ژ جفاکیت نویژهن و دهستکاری کری، جفاکه کی کو بگرانی خو ژیک دایه پاش ژیک جوداکهت و داخازا رییه کا نورمال یا پیشکه تنا جفاکی بکهت، یا کو مروّف ژ کاودانه کی بهریف ئیکی دی دبر و ل دیمایه یی ژی بهریف نویژهنیه کا کو ههمی دنیایی فه دگریت چوو. جفاکیت ژاریت چ دهستکاری د نافدا نهی، ئیدی ئەو وهکی وهلاتیت بهروه راری هاتنه نیشان کرن، ئەو ژی ئەو بوون بیت کو هیشتا هندک په یسکیت دی بو ماین، پیدفیه بگه هنی حه تا بشین خو بهافیتنه دناف گیرا ملهت و دهوله تیت دهستکاری کیدا. د جفاکیت پیشکه تیدا وهسا دیار بوو هر وهکو وهرارا ئابووری، نفیسینگه هیکن (بیروکراتیزیرونگ) و ریخستنا جفاکی یا هر بهردهوام روژانه بگریتر لیدهات، سهنتا وان بیت. ئەفی سهنتی ژی خو خو سهری خو ژ دیتنیت دنیایی و رژیمیت جفاکی بیت ئاشکرا هافیتته مهیدانی. ژ بهر هندی ژی دیمایا ئایدیولوجی و لیک نیزیکبوونا رژیم هاته دیار کرن.

پیشکه تنا جفاکی یا سالیټ پینجیا ژ سدهسالا بووری، ئەو ژی ل دهستیکی پیتر ب نیشانیت ژیک فه رهقینی ژ بیت

دنفه گریږی دهاته توککرن. فه ریژا فه گوهازتنا ملهتا، یا سالیټ پشتی شه ری، ژیک فاقارتنه کا نفشی بوو. نه ف تشته چاوا لناف جوییا و گزیرتیټ بهریتانی چیدبوو ههروهسا ل نیفه کا نه وروپا ژی رویدا. پاکستانا ئیسلامی، نه واکو د خو سه ریا خودا له زکری، دوو کهر بوو. ئیدی جفاکیټ نه وروپی ژی دقان سه رده میټ نوکه دا، ژبه ری نوکه پیټر دپیکفه نویسیاینه. دنیا مه زنا به رفره هه د ژیارا روژانه دا ژ بهر ترسیټ جیوستراتیجی بیټ ئویرسا ئان ژی په یدابوونا شه ره کی یی کو چه کی کاکلی تیټا هه بیټ هاته به ره فکرن. دراف بو گه ریانیټ ژده رفه نه مان. ئاریشیټ روژانه بیټ بچیک، وان دیتنا باهرا پیټری ژ مروفا دیاردکر. ههروهسا فی ژی خو هیټی بریکا مه زاختنا گرسه یی و ئالاقیټ راگه هاندنا گرسه یی پیشنیټ خست. ب راستی دیاربوونا جفاکیټ مه زاختنی ل نه وروپا ل سالیټ پیټجیا، ژ دهستیټیټی وه کی نه امریکانیکنه کا کولتوری هاته ل قه له مدان، خو شحالیټ نه و دیاردکر، کو به ری هه میا په یدا کرنا ب وان متاییټ مه زاختنیټه بیټ کو به ری هینگی ل نواف وه لاتیټ ئیکگریټیټ نه امریکا هه ین، وه کی ترومیټلی، به فرکه ری (ثلاجه) و تیله فزیونی، دهیټه گریټان. نه فه هه رل سه ر راوهستان به رامبه ری نه امریکانیکرنا جفاکیټ نه وروپی ب ئیک دهنگی پاشداکیټشای مانه فه و خو ژی دویر نیټ خست و پروگرامیټ تیله فزیونیټ نه وروپی ل سالیټ پیټجیا، ژ سه دسالا بووری، بکوته ک هه بوون بیټ کو ریټای وه کی تیله فزیونه کا نه امریکانی ستیره کری بهینه سه خله تکرن. مه زاختنا گرسه یی و ئالاقیټ گرسه یی دسه ر هنډیټرا

یا ٹاشکرا بوو کو ب روله کئی پیشچاف و میناکی د پھسنکرنا  
 وهلاتیت ئیکگرییت ئهمریکانی دا رادبوون، بهلیپا دیساقه ل  
 دهستیپکئی لیدیف داڤ و داخازییت وهلاتی هاتبوونه تژیکن.  
 بهس بلوکه کا فهبری مروقی چاقدیریا مهزاختنا دژوار یا بهری  
 چیکرییت ئالاقیت مژیلاهییت ییت ژ دهستکاریا ئهمریکانی دهاتن  
 دکر - بهری همیا ژی جاز (ئالاقی ئاواز و سهلیقه ژهنینییه ژ  
 ئهمریکا- وهرگیپر) دیاربوو و پاشی ژی د دیقرا هندک فلمیت  
 بهرچاف و ل دیماهییه ژی روکن رؤل (ئهفه ژی رهنهگه کئی  
 ئاوازییت دژواره و ب ئالاقی گیتارا کههره بی دهیته ژهنین و  
 رهقاسا لهر دهیته کرن ژی تیدا بیس و پاش دلقلن-وهرگیپر) و  
 مرادا وان ژی ژ خو ژی پاشداکیشانیه ئهو بوو کو بشین  
 کولتوری خو بی نهمازهیی و پیقهر و ئازادیا هزرکرنا خو ژی  
 پیاریزن.

ژ سالیت ۱۹۶۰ بیا وهره زنجیره کا دروست ژ سهنتیت  
 دنقه گریا جفاکی- کولتوری (العولمة الاجتماعية - الثقافة) یا  
 پیکفه گریدای دهاته نه خشکرن و نیشانیت وی دهرکه تبوون.  
 سهری ژرپقه سهنتا تیکه له بوون و فیکه تنه مروقا یا کهسی ژ  
 همی کیشوهره گه له ک پیتر لیتهات. ل دهستیپکئی چریسه تا  
 ئابووریا ئه وروپی بوو ئه گه را هندی کو کهس بی کار نه مینیت و  
 پاشی داخازیا ئینانا پالا ژ وهلاتیت دهرقه ژی هاته کرن - وهکی  
 ترکیا و ئه لمانیا هه کول ساللا ۱۹۶۲ بی پیکهاتین، کو دوو ملیون  
 پالیت ترکیا، وهکی پالیت میهقان بهینه ئه لمانیا و پاشی ژی  
 هه کو شولی ئه لمانا بی خلاس بزقرنه فهف وهلاتی خو. (بهلیپا

شولای ئەلمانا ژى پى ئەما و ئەو پالە ژى ئەفەگەرپانە وەلاتى خۆ. ئەو بخۆ باهرا پيترى يا پالا ژى ئەو بوون ييت سالا هزارونەسەدوشيشستودوويى قەبر ئەردەهەژى كەتین ل ژوورين كوردستانى ب پيگهاتنا مەندەرەسى دگەل ئەلمانيا فيدرال، ترکا خۆ ژ خرەكا باشا ژاريت كوردا خلاسکر. فيجا ما ئيدى دى چاوا وان زقرينهفە - وەرگير). د وى دەميدا هەكو خوندكاريت شلخەداريى ئيگ لديف ئيكي قەدمريان و نەدمان، گەلەك كەس ژ وان شلخەفانيا بەريف وەلاتى دەيك زقرينهفە و ئەفە ژى بەروفاژى بوونا كرياتا وارهيلاى بوو و پيلا هاتنى جهى پيلا چوونى گرت، ئەو پيلايت مروفا، ئەويت كو ب سەدا سالا بوو خەلكى هەر وەلاتى خۆ دەيلا ئيدى زقرينهفە. ئيدى خەلكى وان وەلاتيت ئەوروپى د بەريدا دچوونى نوکە بەرى خەلكى وان وەلاتا كەتە ئەوروپا. ژبەر هندی ژى باژيريت مەزنيە ئەوروپى بوونە ميتروپوليت پرکولتورى. ئەو خەلكيت كو وەلاتى خۆ گھۆرى ژى، ژ وەلاتيت خۆ تيتال و كولتورى خۆ ژى دگەل خۆ ئينان و گەلەك باشتر ژى دگەل وەلاتيت خۆ ييت ژيھاتى و بنگەهيت ئابوورپيت دنيايى هاتنەگریدان و تیکەلييت وان دگەل وەلاتيت وان هەر د بەردەوام بوون. ئەو ل وەلاتيت لى ئاكنجى ژى پيتر ب دەردوريت چارەخيەت باژيريفە نويسيان. ل هەندەك جهيت دى ژ دنيايى باژيريت مەزن هاتنە ئافاكرن(باژيريت تیکەلە - وەرگير). بەلى بەس ل دنيا خرّفەگريى(كومونىستى) توخيبيت دژوار بەرامبەرى ئازاديا قەگوهازتنى و بەرامبەرى دابرينى ژ سەربۆريت دنّفەگريا ئابووريا دنيايى هاتنەدانان.

ئەو ئەوروپيىت كۆ ھەر ھالى وان يى خۇش بەردەوام  
 بېھنقەدانىت خۆ ل وھلاتىت بيانى يىت نىزىك دېووراندىن و ب  
 فروكىت كرىكىرى ژى د دەمەكى نىزىكدا شيان گەپيانىت خۆ  
 بگەھىننە بەھەشتىت بېھنقەدانى يىت گەلەك دوير. پېقەھاتنا دانا  
 دراڧى گەپيانى ۋەكى رەنگەكى چاڧىكەتنا كۆلتورا يا قەبرى  
 بوو، ھەر دگەل وى ژى دەستكاريا بېھنقەدانى گەلەك دەقەرئ  
 دى ژى دناڧ ئابووريا دنيايى ھەلكرن. ل چاررەخىت دەقەرئ  
 دنيايى يىت دەستكارىكى وارىت رابارتنى (اماكن الاستجمام)  
 تىدا پېشكەتن و پشتى ھىنگى بدەمەكى كىم ژى پەيداكرنا جھىت  
 كارى و داھاتىي خويكى ژى كەتە سەر مليت گەپىدەيا. پاراستنا  
 وان جھا ژى بوو شەھرەستوينا چارچوقى ستىرەيا سىياسەتا  
 ژدەرڧە و رويى جڧاكي ژى دياركر و گھۆرى ژى، چنكى ئەو  
 دنيايىت پىرۆز بوونە ئارمانجىت نويزەن و پاقرىت گەپىدەيا و  
 دگەل وى چەندى ژى گەلەك جھىت نوى ھاتنە ئاڧاكرن، كو  
 لدىڧ مرويىت و گيولئ مېھقاننىت قەست دكرئ ھاتنە خەملاندن و  
 نوى چىكرن.

دنقەگريا بەرى گرسەيى، مەزاختنا گرسەيى و ئالاڧىت  
 گەھاندنى يىت گرسەيى ئارمانجا ئاشكرا يا نەخشى وى  
 پاشەرۆژا ب سەرھزرا(نظريه) نويزەنيى بگيان ئىخستى و ۋەرارا  
 ئابوورى دەرگەھى تەڧايى يى پروژەيىت مەزنىت جڧاكي ل  
 رۆژئاڧاي، ل رۆژھەلاتى و ل دنيا سىيى بوو. ب رنكەكى جودا ژ  
 پېھنگاڧا دەستكارىكرنى، لسەركئىنانا داڧ و داخازيىت مەزاختنى  
 و ژىدەرئ كۆلتورى دنيايى يىت كو لسەر پېقەرى باژىرستانيا

دستکاری دهاته ستیره کرن، ل سالیٔ شیستا ژ سه دسالا  
 بووری گهلهک زوی هاتنه پیش. گیرانا دهوری سه رکیشیی یا  
 وهلاتیٔ ئیگرتییٔ ئەمریکا بو کریارا دنقیکرا رچاندنی یا پشتی  
 شهپی لیدیٔ سه رکیشیا وی یا ئابووری تشتهکی نه گهلهکی  
 چریسهٔ بوو. ئەو تشتیٔ ل ئەمریکا هاتینه چیکرن و ل هه می  
 بازاریت دنیایی هاتینه به لافکرن، وهکی کوکا کولا ل شهپی  
 دنیایی یی دوویی بوو هه کو دنیا هه می فهگرتی و مه کدوند ژ  
 بهس ژ سالا ۱۹۷۱ ی وهره ژ ئەمریکا ژووری ده رکهت و چوو  
 ژده رفه. تیله فزیون و فیلما، به ره به یترن و تیکه لی په یداکرنا  
 ناقه را که سوکارا ل باژیریٔ مه زنیٔ روژئاقای تشتیٔ مای وان  
 کر، وهکی متایٔ مه زاختنی بیٔ روژئاقای ئان ژ ییٔ خوئی،  
 ئەو به ریٔ چیکری بیٔ لیدیٔ ئەوروپا ستیره کری، (ته پلکیٔ  
 لاستیکی، په تنوریٔ جینس و تی-شورت)، وان ئالاقا هاریکاریا  
 هندئ کر کو ئەو متا د ژيانا روژانه دا بهینه مه زاختن و مفا ژ  
 بیٔه کرن. کو ئەفه دراستیدا چیدبیت روژئاقاییکرنه ک ئان ژ  
 ئەمریکانیکرنه ک یا عه ردی بیت. ئەفی ژ ژبه ر دوو ئەگه را  
 خشا لسه ر هه ی: ئیک، براسی دگه ل قونته رچیٔ پرنفشیت  
 ئەمریکانی گهلهک بهر و متایٔ هزریٔ نوی هاتنه د ناف  
 ئەوروپا، ئەمریکا لاتینی و ئاسیا دا، به لپا بکوته ک ریکیٔ  
 چاوانیا ریکخستا کار و کریارا پیراهاتن و هه ما دبنیرا ژ چ  
 دارپیتگه هیٔ ئابووریا ملله تی دگه ل نه هاتن، هیشتا ژ هه کو  
 مرؤ لسه ر روژئاقای بخو ژ دناخفیت هیشتا به حسی گهلهک  
 ملله ت و ده قه را دکه ت و دبیزیت؛ پره رنگیا سه رکرتیی. دوو،

روژئافاييكرنا سه‌رڤه‌سه‌رڤه يا باژيرستاني دنيايي بهس پيڤهات ل وان جها چيبييت، نهويٽ كو خو بكيړئينان و بكيړئينانا وان تشتيت دئينان، كو لديف سه‌ليقا بكارئينانا وان كهسا بن نهويٽ نهو تشت دكړين و دئينانه ناف دهڤهري و مفايه‌كي جفاكي، باژيرستاني و ئابووري ژي تيدا هه‌با. به‌دهوام ته‌نگافيا نافه‌را تشتي خويي و يي بياني يي ژ باژيرستاني دي دهيت، لناف باژيرستانيا بخو ژي ته‌نگافي يا نافه‌را يي كهفن و يي نوي ژي بوو. ژبه‌ر هندي ژي، نه بهس ژبه‌ر راكيشانا گه‌ريده‌يا بتني، به‌لنپا هه‌روهسا مكومكرنا چاوانيا خو بخو به‌رامبه‌ري نوي يي خو بو چيكری ژي بوونه ژيده‌ريٽ نويژه‌نين ئان ژي خورټكرنا دهستودان و تيتاليت كهفن ژي.

هوسا ژي نويهايتيٽ دنياداريي وهسا بي ئاسته‌نگ و به‌رسينگرتن بريڤه نه‌چوون. نهو جهيت نويهاټي لي بووينه راستي و د ژيانا خه‌لكيدا جهي خو گرتي (هه‌ر وه‌كي ل روژئافايي دهستكاركري چييووي - وه‌رگير) وان داخازيٽ خو‌سه‌ريه‌كا ته‌فايي و دهليفي ره‌نگي ژيانا پاش-مادي دان، وه‌كي بزافا سالا ۱۹۶۸ ع.

ل جهيت دنيا دوويي يا دهوله‌تيت خرڤه‌گري (كومونستي) دهستكاريكرن تيدا هاتيه ريكنيخستن، داخازيٽ خو‌سه‌ريي تيدا هاتنه بلندكرن و شاريان، وه‌كي به‌ارا پراگ، هه‌كو خه‌لكي فاي ژبن نيركي سوڤيه‌تي ده‌رکه‌فيت. ديماهيا پيديماهي ل دنيا سيي ژي گه‌له‌ك جارا و ل گه‌له‌ك جها شوينگري زارڤه‌كرنا نمونه‌يا روژئافاي ئان ژي يا راچيٽيٽ سوڤيه‌تي، كو يا ئاشكرا بوو كو

پيڤه نه دهات بگههنه وي پيشكهتنى و يا پيدڤى ڙى نه بوو، خهلك ليگهريين، دياربوو. بزاقيت ساليٽ ۱۹۶۰ لڊيف هزرا گهلهكا شيان بهس داخازيٽ كو وهكى داخازيٽ دهقهردارى دهينه ديتن ڙى پهيداببن و دگهل هندى ڙى ټهو وهسا لسهر وي چهندى هزردكهن، كو ټهو بزاف ڤهژهنا ڙ زيدهبوونا زوردهستيا ټالافى دهولهتى بيت و ټارمانج ڙى ڙى ټهو ڙيگهاتنا هاتيه بكارئينان د دنياييدا درهنگى مهزاختن و وهراييدا بيت و بمينيت. هر ڙ سالا ۱۹۶۵ ى وهره هيزيت پهياده بيت ټمريكانى پشكدارى د شهري ڤيتناميدا كر و ټهو بوو هاريكار، كو داخازيٽ دهقهرى و بهربهلاف ببنه ټيگ دهست و قولپهك و بزاف ههمى ڙى خو بگههيننه ټيگودو.

۱- شهري ل سهرانسهرى دنيايى نه بهس دوژمنهكى ههڤيشك د ههلامهتى بسهرداگرا (ټيمپرياليزما) وهلاتيت ټيگرتيدا پيشكيشى بزاقيت خو سهريى كر، بهليڤيجا هينگى سهركيشيت ميناكيت نوى ڙى پيشكيشى دپروكى كرن: وهكى؛ ماو تسى دونگى (ټهڤى مروڤى ههتا حوكمى خو گرتى و ديكتاتوريا خو داناي ب مليونا مروڤيت كوشتين - وهرگيڤ) و شوڤهشا وي يا تيگههشتنى (ټهڤ شورهشا تيگههشتنى ڙى، كرياتا براندنا ههڤباسكيت وي بيت سياسى بوو - وهرگيڤ) و شوڤهشكهرى ب بزاف چى گيڤارا ټهڤه شوينگريٽ (بديل) چيكريت شوڤهشكهرى بوون، ټهڤه ټهو سهركيش ڙى بوون بيت وهسا ديار بووين، كو بيى هيزانڤيسينگههى يا دهستبهرداى و

کینجیت وی بیټ خراب، د جفاکي مه زاختنی هه لهاتن. بقی چهندي ژي ئه و سياسه تا ئه وروپا يا کو ب سه دسالا بوو د قادا کارکرنيدا بوو، کول ئه وروپا هنارتنا متای ب هزريت سياسيه هاتبوونه گريدان، جاره کا دی زقپينه فه سهر دهوسا بهري. چيني يا ههر وهخت بوو خو ژ هه می دنيايي فه بري بوو و بکوته ک پيلا جفاکي - کولتوري يا ساليټ شيستا ژ سه دسالا بووري گه هشتي، باندوره کا ديار و ئاشکرا لسهر پروگرامي سياسي بيټ جهيت دی بيټ دنيايي کر. ههروه سا دگه ل في فه گوهازتنا کولتوري ژيدا، ههر چاوا بيت خو بکيرئينا نه کا بخه مل تي دا هه بوو و ههروه سا ژي مرؤف نه شيت چاقي خو ل تيک نه گه هشتنا بيټ دروست ژي بنقينيت.

۲) شهري فيتنامي، ب هاريکاري به لافوکيت بي فه برين کو ژ لايي تيله قزيونيغه دهاتنه چيکرن و به لافکرن ژي و دکه تنه بهر چاقيت خه لکي دنيايي، خو نيشا هه می دنيايي دا. ئيدي ئه و نه وه کی شهريت بهري هينگي دهاتنه ديتن. هزرکه ري ئلاقيت به لافکرن مارشال مه ک لوهان ديارکر کو دنيا يا بوويه دنيا گونده کی بچيک و (ئاسويه ک) بينگه هه ک بتني ژي يي بو چيبوي.

۳) کينجا خرابا تيله قزيوني لسهر خه لکي ئه مريکاني براس تي گه له ک پيتر ژ پيډفي هاته ته خمينکرن، ههروه سا دگه ل هندي ژي يا ئاشکرا بوو کو چيدبوو تيله قزيونه کا ب سه نتا دهوله تي

ستیره‌کری و بفرمانا داریتگه‌هه‌کا ده‌می چریسه‌تا ئابووری و لبن ده‌ستی ده‌وله‌تی دخه‌بتیت، دیساقه باندوره‌کا هه‌رپفته لسه‌ر سیاستا ده‌وله‌تی و خه‌لکی بکه‌ت. هه‌روه‌سا ئاوازیټ رابارتتی بیټ کو گیانی (روح) ئەمریکانی تیډا، وه‌کی ئالافیټ پی دیارکرنا دلگرانیا خو به‌رامبه‌ری سیاستا داریتگه‌ها ئەمریکانی ل هه‌می دنیایی هاته بکارئینان و هه‌ما ئەمریکا بخو ژی یا ژئی بی باهر نه‌بوو و هه‌ر ل ویژی بخو ب دژی سیاستا ته‌په‌سه‌رکرنا ئەمریکا هاته بکارئینان، نه‌خاسمه ل وان جها، ئەویټ کو بریکا به‌ریتانیا مه‌زن جاره‌کا دی به‌ری ده‌ستکاری ئیناینه‌قه ناف وه‌لاتا (به‌ریتانیا مه‌زن بازه‌به‌را ده‌ربازبوونا تشتیت چیکریټ ئەمریکانینه و قی دیمایی ژی یا بوویه‌ف بازه‌به‌را ده‌ربازبوونا بزاندنی -إرهاب- بو ناف ئەمریکا - وه‌رگیڤ -). سترانا پوپ ل سالیټ شینستا ژ سه‌دسالا بووری وه‌کی دیارکرنا نفه‌گریا داریټی لیهاټ، هه‌روه‌سا ژی بوو متایه‌کی کو ل هه‌می دنیایی فناف بازاری که‌تی و بوو ژیده‌ره‌کی نه‌پازیبوونی ل دژی جفاکی بازاری.

هه‌روه‌سا ئیک ژ فه‌ریژیټ تیگه‌هشتنا سه‌ره‌لدانی ل سالیټ شینستا ژ سه‌دسالا بووریه ، کو باندورا مروّقانیی لسه‌ر ئەردی، کو ده‌لیفی ژیاریی، یا بوویه ئاریشه‌کا سیاسی. هژمارا مروّقا لسه‌ر رویی ئەردی ژ ۲،۵ میلیاردا ل سالا ۱۹۵۰ یی بو ۴ میلیاردا ل سالا ۱۹۷۵ یی زیده‌بوو. وه‌راری و ده‌ربوونا مروّقانیی مروّف بو جارا ئیکی ناچارکر کو بالی خو بکیشیته

سەر گھوڙپڻيٽ لسەر رويي ئەردى و د سەقايي ويدا ب ريكا كار و كيريائيت مروفي چيدبن، ب تنى ژ سەدسالاي بيستى وەرە باندورەكا مەزنا مروفي كەتەسەر با و سەقايي ئەردى و ئەف باندورە ژى مەزنترە ژ يا ميكروبا. بۇ دەمەكى دريژ زيانيت سەقاي ب دەقەردارى دەاتنەكرن و ل دەقەرا بتنى ژى ب قى رويدانى هايدار دبوون. بەرماكى سوتنيت بەريتانى قوناخا خو خو گەھاندبوو ئەسكەنديناقيا و ئەقە خول سالا ۱۸۶۰ ى ھاتبوو زانين، بەلييا يالا سەدسالەكى پشتى ھينگى ئاريشە بوو مادى سياستى. سەقايي دنيايى ژى شنوى ژ سالا ۱۹۷۰ يى وەرە وەكى رويدانەكا دنيايى دەيتەگەنگەشەكرن. دگەل گيتگەشيت لسەر برينداربوونا سەقاي بۇ جارا ئيكي ژى نەمانا ژيدەرئ بەرئينانى و مەزاختنى ييت ئەردى بوونە چيرەكى مەزنى سياستى. ل روژا ئەردى ل سالا ۱۹۷۰ يىي، بيست مليون ئەمريكانيا ل دژى قەروىچكاندن (استغلال) يا خوږستى (طبيعة) ژ لايى مروفيقە خوئيشادان كر. د بەلاقوكا كوما رومادا، ل سالا ۱۹۷۲ يى گھوږينەكا ژخو (متعمد) و بەركەتى ژى د سەقايي دنياييدا ھاتە دياركرن. ئيك ژ ديقاتييت سەرەدەريا مروفي دگەل ئەردى، ئيدى نە بەس قركرنا ئەردى يا بلەز بوو بريكا بكارئينا شەرى كاكلى (نووي)، بەلييا ھەروەسا ئەو پەلخاندن بوو، ئەوا خو ھيدى ھيدى دكيشيتە ناف لەشى ئەردى، ئەو ژى بريكا قەروىچكاندن و رويكرنى و پيسكرنا سەقايە.



## پیڤه دان (نهایه)

### (۱) ل فہشکینکا سہدسالی:

ئەو دارپیتگەھیت پشتی ھەيامی شەری، ییت ل فان پشکیت فی دیمایە سەخلەتیت وان ھاتینە کرن، ژ دیمایا سالیٹ شینستا وەرە رەنگی وان ھاتە گھۆرین. دگەل وی بدیمایھاتنی ژی تشتی ژ ھەمیا نویتەر دەستپیکر، بگوتنە کا دی، بۆ گەلەکا: دنقەگری یا ژ راستی، ئەوا کو جفاکناسا خو ب سەخلەتکرن و شروڤەکرنا ویڤە وەستاندی. ل دیڤ دیتنا دەمی و دیرۆکی شەش خالا تیدا بەھایەکی قەبرکەتی یی ھەی:

۱. دوزا ژ ھەمیا قەبرکەتیتەر یا د سیاسەتا ناڤدەولەتیدا، ژ سالیٹ ھەفتییا وەرە، قەپوتن و پاشی ژی بسەرکداچوونا کوماریٹ ئیکگرتیٹ سوڤیەتا ھەڤیشک و ھیسلی (بلوک) سوڤیەتی بوو. ب شکەستنا وان ژی دارپیتگەھا دەستەداریا شەری ساری دنیایی و رژیما دووسەرکیا (ثنائی القطب) ناڤدەولەتی ژی نەما، ئەڤە چیبوو، بیی کو بنیاتیٹ دارپیتنەکا نویتەر ل سەر داڤوداخازی و سەرۆبەرکرن دنیایی ل دیڤ دلئ ئەمریکا تشتەک ژی دیاربیت و ئیک تشتەکی ژی بزانیٹ (چیدیٹ ئەمریکا بخۆ ژی یا بەرھەڤ نەبیت و ئان ژی کەتبیتە

د سهرخوښيا سهرکه تنيدا و دسهر پيښ خوځا چووبيت - مه غرور  
 ببيت \_ وهرگير، ههروهسا دهستتيوهر دانيت نه فخانستان و  
 ئيراق ل ساليت ۲۰۰۲ / ۲۰۰۳ يي، وان ژي ئيکا هند نه کر کو  
 ب رهنگه کي باش ئاشکرا ببيت، کا نه مريکا چ دقيت. نه و ديماهيا  
 مرؤف ب بسته هي گه هشتي، نه واکو ل روژئاقاي جهي خو  
 گرتي، کولسهر دوزا کومبوونا ته ناهي و هه فکاري نه وروپا (کا.  
 ئيس. تسيت. ئي \_ کونفهرينتس ئويبه ر زيشه رهايت ئوند  
 تسوزامه نئاربايت ئين ئويروپا) \_ (نه ف کومبوونه ل سال ۱۹۷۵  
 ل باژيري هيلسينکي يي پايته ختا فنلندا هاتبووگريدان و ل  
 ويژي هيلموت شميتي شيره تکه ري نه لمانيا فيدرال و نهریک  
 هونیکه ري سهرکوماري نه لمانيا ديموکراتي ئيکودو ديتبوو \_ ژ  
 مالپه ري ويکيپيډيا هاتيه وهرگرتن، وهرگير { ئيکبوونه ک چييووي،  
 نه واکو ل باندور ل سياسه تا دنيايي يا پشتي پرسه ري (تعدد  
 الأقطاب) کري و ل ديماهيا سه دسال بيستي ژي هه مي گوکا  
 نه ردي فه گرتي: چيريت پيگفه گريډاي؛ وهکي، حه قيت مرؤفا،  
 سه قايي دنيايي ئان ژي بازگانيا سه ربه ست يا دنيايي پويته  
 پيهاته کرن و لناف چارچوغي ريکخستن و رژيميت نافده وله تي  
 سه رده ري دگه ل هاته کرن و هژمارا پيگه اتنيت (اتفاقات)  
 نافده وله تي لسهر چيريت هوسا به رده وام زيده دبوو. ههروهسا  
 هژمارا کهس و ريکخستنيت ژده رقه ي ده وله تي کو دواړي  
 سياسه تا نافده وله تيدا دچه له ک بن زيده دبوو. نه فه ههروهسا ژ  
 ريکخستنيت مافيا و بزاندني (ارهاب) ژي دگريت، ههروهکي

چاوا ژ بهرسینگریت وان ژی دگریت، ب فی رهنگی ژی ریځستنیت دلوقانیت وهکی ریځستنا ئاشتیا کهسک \_ گرین پیس \_ و تهایا نافدهولهتی \_ ئەمنستی ئینتهرنیشنهل \_ فه دگریت.

۲. ههروهسا گرفتاریا دهولهتیت سهخبیرکهه، ئەو دهولهتیت کو خو دگهلهک دهستودانادا وهکی دهولهتا ماییتیکه ریت خه مخوریت فه ژاندنی ددهنه نیاسین، ههما خو ژ سالیته هفتیتیا ژ سه دسالا بووری وهه دهستپیکر. پیتریا جارا ژی ئەف گرفتاریه وهکی فه ریژا دنقه گریه دهیته دیتن، به لپیا ئەو وهکی بناسه کا قبه رکهتی بو پالدانه کا نوی یا دنقه گریه لیتهات. سیاسهتا سه به سترنا بازارا، ههیی یه دهولهتی بدهست که ساقه بهردان و کیمکرنا خویکی، ئەویته کو بهری هه میا پشتی سالا ۱۹۷۹ ی ل بهریتانیا مهزن بوویه راستی، کاودانیت گهله کیت باش بو دنقه گریه کا ئابووری یا بی سه ره پیداکرن، رامانا فی ئەوه کو کاودان بو ئاقابوونا دهلیقیته کاری نافدهولهتی، بیت کو تبلا دهولهتی گهلهک کیم تیرا بیت، دهلیقه بو چیبوو. دگهل دناقکدا شکهستنا هه قپشکیا دهولهتی ل پشکا روژههلاتی ئەوروپا و ئویرسی (روسیا) و دهستبهردان ژ سه ربینتی مسوگه رکرنا ژ یاری بو ته قایی خه لکی ل کومارا خه لکی یا چین، ب ریکا مسوگه کرنا له گه نکا په لاقی یا ئاسنی، هه ره وهخته رژیم هیزا نقیسینگه هی یا دهستبهردای ژ هولی رابوو و نه ما.

۳. بهر فرهه بوونه ک و چر بوونه ک یا تیکه لیتت بازارگانی و کرتی (مالي) د دیف ئازادبوونا پیگهؤرکانا نافدهوله تیرا هاتن. بازاریت کرتی خو لدیف دربی مه زن یی نه هیلانا دهستودانیت کرتی ییت باژیړی له ندهن، کو فبه رکه تیرین بنگه هی کرتی دنیا یییه، ل ساللا ۱۹۸۶ ی بله زه کا ژکارکنی پیشنیخت. دوو گهؤرینیت چاوانی ل وی ژ ی زیده بوون: نه و کومپانیت پرنفشیته کو ژ لای بنگیره ییقه دهینه بریقه برن، ل ه می دنیا یی پیشکیشکی بازار ی هاتنه کرن و بوونه قونته رچیته ژ دهوله تی ده رکه تی، ییت کو هیشتا پیچه کی سه خله تی قونته رچی ملله ته کی ددا خو، بهر و متاییت خو به می دنیا یی وهر کرن. نه و هیشتا بهرده قکیا رهنگه کی کومپانیت ریخستنا جهگریا کور و بابینیت دکهن، نه کو خوری بهرده قکیا کومپانیا لدیف پیقه ریت بازار ی دناف تور ا رچاندیدا که تی دکهن. گهؤرینا چاوانیا دووی ژ ی؛ پیشکته تا وهلاتیت سهر دهر ازینکا پیشکته تنی بوو و بهری ه میا ژ ی دهوله تیت پلنگی ییت رۆژه لاتی ئاسیا، کو بهریف ئابووریا دهستکاری د لوکا ته کنولوجیا ناقیدا پیشکته تین و نه فه باهرا پیتر ی ژ ی ب ریکا تیه لکرنا وان د وان کومپانیت بهرئینانیدا، نه ویت کو ژ توخییت دهوله تا خو دهر باز بووین. دهوله تیت دنیا سی ژ ی، کو دبیژنی دهوله تیت بهر وهراری، وان ژ ی دگهل دهوله تیت دنیا دووی کو دگوتی دهوله تیت خر فه گری (کومونستی) خو دناف خودا بشافت. دناف واندا، هندک دهوله تا ژ وان ژ لای ماددیه خو دا دگهل رۆژ ئاقای و هنده کا ژ ی خو بچاپانیقه گریدا. دگهل قی چهندی ه میی ژ ی،

هژماره‌کا باشا دهوله‌تا ژى ما، کو مروّف نه‌شیت لسهر تکا مرویتا پیښکه‌فتنی ژى بو وان باخقیت.

۴. ئەو پیښکه‌تیت د ته‌کنولوجیا څیکرا گه‌هاندنی و به‌ره‌فکرنا پیزانینادا چیبوون، کاودانیت ب بریار بوون بو څه‌ژینا بازارې کرتی دنیای، بو پیښه‌هاتنا ریځخستنا کومپانییت ژ توخیبی دهوله‌تی دهر‌بازبوون و بو دیار‌بوونا دهوله‌تیت پلنگی، ئەویت کو پشکه‌کا مه‌زنا چنییت هژمارقانی (رقائق الحاسوب) چیدکرن. تورا نه‌په‌نی یا ناقده‌وله‌تی (ئینته‌رنیت)، ئەوا شنوی ژ نیڅه‌کا سالییت نوتا، ژسه‌دسالا بووری وهره خوړی نه‌مازه‌یی و بیی بنگیره‌یی دهیته بریځه‌برن و لهر دهستی ته‌قایا خه‌لکی هه‌یه، ئەڅه پیتر وهرگرته ژکو ئە‌گه‌ر بیت، بو پیکڅه څه‌هاندنی ب ریکا به‌ره‌فکرنا پیزانینا و ئالاقیت گه‌هاندنا ئەله‌کترونی. پیکڅه څه‌هاندنا دنیای یا ئەله‌کترونی وه‌سا نه به‌لاف بوو کو هه‌می رویی ئەردی څه‌گریت، به‌روفاژی هندی هیلا څالاهیه‌ک لناقبه‌را بیت پیکڅه څه‌هاندی و بیت پیکڅه نه څه‌هاندی چیبیت.

۵. نه‌خاسمه ئالاقیت گه‌هاندنی بیت ئەله‌کترونی کینجا خو دده‌نه بسانا‌هیکرن و څه‌ژه‌نینا ژ دنیاداریی. متا و میناکیت کولتوری ژ کیشوه‌ریت دی ئیدی ل هه‌می جها بیت هه‌ین و ب خه‌مل و ره‌وش بکیر خو دئینن، ئان ژى بو مه‌زاختنا بی دلوقانی یا لهر ده‌ستا هه‌ی و ب هه‌و بیت که‌تینه ناف بازارا و جهی خو بی کری. کا دی حه‌تا چ لوکی ئە‌مريکانیکرنا کولتوری،



۶. پیکڤه ڦه هاندنا دژوار يا هه می دنيايی نه بهس ڦه گوهازتنا ليههیی (انتقال شرعي) شيانی ددهتی و بساناھی دئخیت، بهليقيجا ههروهسا ڦه گوهازتنا نه ليههیی ژي وهکی بازرگانیا هشبهرا و شويشتنا درافي، ديراندا مروڤا ب ڦه چاخچيی ئان ژي خو بازرگانیا مروڤا ژي پيڤهاتن بو چيپوو و بساناھی ژي ئيخست. باهرا پيترئ ژي ڦه گوهازتنا نه ليههیی ب جهيت ڦه برکتهی و ب ئابووريا دنيايی يا ليههپيڤه هاتيه گريدان. ل باژيرييت مهزنييت کرتی ييت روژئاقای نه بهس شههرهزاييت نه مازهيی ييت مههيانه باش هه ی و شويندهوسهکا باش ژي هه ی تيډا خرڤه بووينه، بهلکی رهڤه نديت بدزيکی ژيڤه ييت تيډا کومبووين، ئه و رهڤه نديت ب بهايهکی کيم لچاف يي خه لکي دهڤهريت ژيارخوش، چافي خو ل بچيکا دکهن و وهسا ژي هاريکاريادايابايت شولکهر دکهن کو بشين کارييت خو بريڤه ببهن. براستی ئه و تشتت بهس ئاريشا ئايدیولوجيا (باوهرزانيا) سياسي يا جهيه، کيشک ژان پيکڤه راچاندنييت نه ليههیی (غير شرعي) ڦه ريژا قانونييت ب بيبهختی هاتينه دانان و کيشک ژي ژ وانا، ئه ون ييت کو پيډڤيه ب چ تشتت ژ مروڤی دهيت بهرسينگی وي بگريت و بهر بهندکته و دسه رهندي ژيرا دیار بووينه.

## ۲ \_ ریفینگیا سەردەمى دنفەگريى؟

ئەقە ھەمى خۇ بسەركفە دكئشيت و دبیتە پئپكەكى نوى يى دنفەگريى. ئەو ھشپئكرنا كو گەلەك ب بەرفرەھىي بەلاقبوى و ئىكا ھند كرى دا مرؤف د دەمى دنفەگريندا بژيت، ئەگەرئت گەلەكئت باشيىت بۇ ھاتينە گوتن. بەلپيا ئەرى ئەقە سەردەرى دگەل دەورەكى نويىيە، ئەو دەورى بەرى ھەمى ھەياميت دىرؤكى نوکە وەكى چەندىنى و چاوانىيەكا ژ رەنگەكى نوى خۇ كفشكرى؟ ھەكە برگەھەك ھەبیت، كو تيدا دنفەگري چيرەكى بنگيرەيى ژ دىرؤكى و شەھرەزايى بيت، ھىنگى دى ئەو سەربەراھيا دەمى يا سەردەمى سەرھەلبوونى (اكتشافات)، بازگانيا بەنيا و بسەرداگرتنا ئابوورى بيت و نە كو ئەو يا قى دىماھىيىيە و د سەدساللا بىستيدا شنوى دياربوويە.

پئپكەكى دى يى بەريف دنفەگريى رىكا خۇ قەدكەت و خۇ دياردكەت يى د قەرپژا دەستكارىكرنا دەربازبوونى (مور) و گەھاندن (مواصلات) يدا، يا كو ژ نىقەكا سەدساللا نازدى وەرە دەرکەتى و دەستھاقىتئىي و ھەما ھزرىت دنفەگريى ھەر ژ دىماھيا سەدساللا نازدى وەرە توکا ھەبوونا خۇ ل باھرا پئترى ژ مرؤقانىيى دابوو و پشتى شەرى دنيايى يى دوويى ژى بوونە پشكىت دەلىقئيت سەربؤرئيت تەخيت بەرفرەھىيىت جفاكى. سەنتئيت دنفەگريا سەدساللا بىستى كاركا سەربؤرئيت مرؤقانىيى زەنگىنكر و دەلىقئى بەرى ھەميا ژى سەربؤرئى مرؤقانىيى تيدا زەنگىنكرى، وارئى گرفتارى (أزمات) يت دنيايى، شەرىت دنيايى

و پيڻه هاتنا ژخافله تيڤه ئان ژى خو ڤه کويساندنا هه ڤاندنا دنيايي بوون. مشه بوونا تيڤه لييت ئابوورى نهوا ل سالا ۱۹۱۳ عى هه يالا شنوى جاره کا دى ل سالا ۱۹۷۰ ييي گه هشتني، لهندهک دهليفا ژى هيشتا کاودانى سالا ۱۹۱۳ عى هيشتا نوکه ژى بدروستی يي ل گوپيتکي و تيڤه لييت ئابوورى نه گه هشتيني. نيک ژ هزريت ژ هه ميا بسه روبه تر لسهر سه خله تييت سه رکرتيا دنقه گريي يا کو ب مه ژيي مروڤيڤه دنويسييت نهو (بانگي خرڤه گريي) يه، نهوي ل سالا ۱۸۴۸ عى ژ لايي کارل مارکسي و فريديک نهنگلي ڤه هاتيه به لافکرن. پالانا دنقه گريي يا سالييت ۱۹۸۰ ييا و ۱۹۹۰ يا ژ دنيايه کي گرتي، کو هه ما نيدي نهو پالان ژ ميژ بوو بو دنيايي نيدي نه تشته کي نه مازه و چريسه ت بوو.

تورييت بسهر دهوله تافه دچن و توخيبيت تي ديړاندي ميناکييت ديروکي يييت خوړستي بوون، نهو خالييت ژي ڤه په شيني، نهويت کو باهرا پيترى ژ دهوله تييت نهو روپي يييت ملله تينيي ل سه دسالا نازدي و دهستيکا سه دسالا بيستي د پيڤه نيرانييت دنقه گرييدا وهرگرتين، به روڤاژي هندي، نه ڤه پيکوله کا ژ بري ڤه دهر يا درهنگ بوو. دهليڤييت ئابوورى، يييت کو ژ هه مي دنيا ژدهرڤه ڤه بري و ل ديڤه زييت خويي، نهو گه لهک کيم هه بوونه. سه به راهييت موديلييت توخميت فابريقيت ته ڤنکري و سهرکه تي و خو کريه خودان بازار بخو ژي (بازاري خو د ناڤ دهليڤي کارى خوډا بو خو بخو چيکري - وهرگير)، هه ما ژ ميژه وهره لنک نيمپه راتورييت کرياري هه بوون. نه م لسهر هندي ناچين کا

کاودانیت ئه فرۆکه دگهل وان کاودانیت ل سه دسالاهه فدئ ئان  
 ژى هه ژدئ ههين دهينه هه فسه ننگرن ئان نه، به ليقجا هه روهكى  
 دهيته گوتن، وهكى سه خله تي نمونه يه كا دنيايى يا نوکه كو بهيته  
 تيگه هشتن، لي بهيت، ييت كو ژ ميژ وهره ل بهر دهست هه بوون.  
 پيقه نيرانييت هندهك هزرکه رييت دنقه گريي ييت كو گه لهك زيده  
 به لاف بووين، ب سه ربور خو نوکه ژى مروف د شيت بکوتهك  
 گروهه کهت؛ گه لهك جارا ئه و گريداي راستيا ئه ديژم (تکهن) هه  
 و باش و خراب هه مي ژ خه يالى نادهرکه فن.

۱. عهد دهليقي ئيکانه يي سه ره دهرييه و يي فه بريه و  
 بديماهيه اتنا وي دئ مروفانيي تيکبهت، به ليا ئه ف دهليقي  
 سه ره دهري دگهل کرن هيشتا ب دارپتيگه هيت جقاكي ييت دنيايى  
 نه هاتيه داگرتن، به روفاژي هندئ خو ب کريارييت نافده وهله تي  
 ييت پر روى و بهرک بسهرقه کيشاي، كو کارکرنا وي ب ريکا  
 قديف کهتنا دنقه گريه کييه يا كو ژه مي تشتا دگريت و ل  
 به راهي دئ په رده كي دهنه بهر و تاريکه ن و پاشي روهن کهن و  
 هيته نيشادان. ژوورين روژئاقايي ئه تله نتىكي و دگهل چاپاني  
 ژى، هه ر وهكى سه دساله كي ژى بهري نوکه ژى لاته که يا كو  
 کريارييت نافده وهله تي گه لهك تيدا د دژوارن.

ئهو گرفتاريا ئابوورى يا ئاسيايى، ئهوا ژ سالييت ۱۹۹۷ ئ  
 وهره هه ي، ريکا هندئ گرت كو پاسيفيك ژى بيته لاته كا  
 (حزام) هوسا يا ئابوورى. دهقه رييت قهر بهرپيهره ي دنقه گريي  
 که تين ييت ل ژدهر قه ي روژئاقايي ئه وروپا ژى ههين: ل ژيريا

چینی، ل دووکه را رویاری لولویا ژی ئابووریه کا هنارتنا ژدهرفه هاته ئافاکرن، کو تیکه لیئت کارخانیت وی ل چینی دگهل ئیکودو گهلهک لیوازترن ژ تیکه لیئت وان یئت پرئالی دگهل کومپانیئت مهزنیئت نافدهوله تی یئت دنیایی، ئەو کومپانیئت کو دستویریا بهردانی ل وان جها ههیه. ل هنده جهیت دی بهرؤقاژی هندی مرؤف کو ب راستی یی مایه بهیفا توریت کو ل هه می دنیایی به لاقه فه، به لی پا باهرا پیتری ژی د وهسا نینن بشین بو مفایی خو بخو پشکداریی تیدا بکن. ئەف گوتنه لسهر ئەفریقا یا دروسته، ئەو هزریت کو گرانیا خو دایه سهر تیکه لیئت پیگهؤرکانا لیهه یی (تبادل شرعی)، وهکی پنیه کا سپی لسهر نه خشی دنقه گریی دیاردبیت. ههر وهسا فه ریژا کریاریت کریاریت نافدهوله تی یئت چهکی، فه گوهازتتا ژیده را و هاریکاریت وهراری، ئەون کو ژیی داریتگه هیئت زیانفیکه تی دیاریزیته فه ژی.

۲. ئەری دی دنقه گری دیماهیا دهوله تا ئیک ملله تی دگهل خو ئینیئت؟ که سی ل چ جهیت روژئاقای پیقه نه هاتیه، وی پشکا داهاتیی ملله تی، ئەوا ژ ئالیی دهوله تیقه دهیته بریقه برن و لیکفه کرن دژوار بینیته خاری. ئەو وهلاتیئت ژ هه میا پیتر د ناف کریاریت دنیایی یئت نافدهوله تیدا پشکدار، ههر ئەو دهوله ت بخو ژی خودانیئت بلندترین ستوینا مه زاختنینه. شه ریئت گومرک و بازرگانیی چ سال و زه مانا ناهینه هژمارتن ژ تشتیئت بووری. کوچهریئت کو ژ توخییی ده ربازدبن ل هه می جها ژ لایی

دەولەتپەنە دەھىتە دەستەسەركرن و قەبرېن. ھەر وەسا كېمكرنا بىنەتارىت (قواعد) دەستتېوهردانەكا دەولەتې ژى پېقەناھىت ل دېماھيا دەولەتا مللەتې ھەما بگوتەرە بەھىتە ھندى ئىك لېكرن. لىف دىتتا مارگرېت تاتچەر بەرۇقاژى ھندى تقيابا خۇ قەكېشانا حكومەتې ژ ئابووريا بەرىتانيا مەزن، وەكى دەولەتا مللەتې جارەكا دى سەنگەكا مەزن بۇ خۇ چىكەت.

۳. دنقەگرى پارچەكا دىرۇكا بسەركەتتا رۇژئاقايە، ژ دەستپىكا قى دىرۇكى وەرە تەقنى تورچ جارا ژى بتەناھى و دلخازى خۇ نە ھىلايە بەھىقا ئىكودوقە. دگەل وى چەندى ھەمىي ژى مرۇقى پېقە ناھىت ھەما ھوسا بساناھى دنقەگرىي بدارى كوتەكىي ب پىشتا رۇژئاقايە پەچرومەكەت ئان ژى وەكى تىشەكى ئەمرىكىكى بەھىتە داناندن. بەردەوام و ھەرگاف رويدانى خۇ د وارى دەستەلېيدا بكىر دئينا و كفشدكر. ژبەر ھندى ژى چارەبىت بىانى ژى نە كىم پىشتى ھزلىكرنەكا جەوھەرى دەھاتنە ھەلبزرتن و د شرۇقەكرنىدا دەھاتنە راستقەكرن، چكى وى بەرسقىت زوى گوگراندى لسەر پسىار و ئارىشا دياردكرن، ئەو بەرسقىت كو بەرى ھىنگى ل ھندە جەھىت دى خۇ ھاقىتېبوو مەيدانى.

۴. پەربىرھى قىگافى رىكى دەدەت كو ژ بەرى نھو زووتەر بگەقىتە بن دەستى مرۇقى، توخىب ئىدى رى دەن بساناھىتر ژى دەربازبوون چىبىت و كوچەرىوون ژ دەقەرەكى بۇ ئىكا دى بساناھىتر چىدبىت. ژ وى ئەگەرى ئەو جەھى مرۇف لى چ

جارا نه جههڪي بي بهايه. دهقهرداري دي وهڪي قهدهري  
 مينيتهقه. دنيا لقينيت دلخاز ژ بيت ب داري كوتهڪي  
 ژيكدقافيرن. خوسهريا دهليقي جوگرافي ژ لايي دهليقي لهيا  
 پيليت مروفي جهي وي هاتهگرتن و ترانهپيكرن زي هاته  
 توخيكرن. بهلي پا تشتي دروست زي نهوه، كو دهليقه پيتر ژ  
 پيگه راجاندنا تورا چيدبن ژ بهروفاژيا وي كو ژيگههلوهريانا  
 تورايه. چ پي نهقيت كو ريگريت وهڪي، دهريا، چيا و بهرويستانا  
 ههما خو ژ دهوريت پيشييدا، ههكو تهكنيك يا بساناھي يا  
 هزيت خوقهداني (توسع) و خو گههاندنا دوير زي، گهله كيم  
 وان ريگرا نيكاهند دكر كو نه گهلهك ريكا دنقهگرا بگريت.

### ۳) خۆرستىكرنا تيگههى دنقه گريى.

دنقه گرى ژى هەر وهكى نويكرنى نه وهسا يا بساناھيه كو پيقر و لوکيت بهرھژمارتنى بۆ بهينه دانان و چه ندينيا وي ژى بهيته دياركرن. ب مروقيفه دهيت ب پيقره كى گه له كى بهر قه برى لسهر كيى ئان ژى پيترىا دنقه گريى ب ئاخفيت و ب بيژيت:

ناقيت هندهك ئاريشيت پارچيت ئيكانه، ييت كو دى لبين ليوانكا ناقى دنقه گريى هينه خر قه كرن، وهكى ئيك پيقره و دئيك دهمدا برپيقره ناچن. هەرگاڤ د ديروكا سهردهمى نويدا يا رويداى، كو پيقره برپيقره چوونا هه قچه رخی يا دناقكه لبوونا ئابوورى و پيکوليت ههرفاندنا دنقه گريى ژ لايى سياسه تيقره مروقى يا تى ئينايه دهر، ئان ژى تيكه ليا لناقبه را زوى بهر فرهه بوونا بسهر داگرتنيت له شكه رى و نه مانا چه زكرنا شه هره زا بوونى يا كولتورى (تيگه هشتنى) ژ باژيرستانيت دى.

ئاريشيت تهراوبه را، وهكى پيکوليت ژيك قافارتنا ملله تا لبين درویشمى (بژينكرنا نفسى) لسهر كيستى قه براندنا نفشه كى دى و قهرپژا قى چه ندى ژى قه سابخانيت كوشتنا مروقا و راهيلانا ملله تايه و پاشى ژى دهريخستنا وان ژ كه قنه واريت وان و ژى چييوونا كوركيت كيىمه ئول و ملله تا ل وان دهوله تيت كو ئه و وهرگرتين. ملله تيت ئيگرتى ژ لايه كيقره سهروه ریا كه له خى دهوله تا ئيك ملله تى دپاريزيت و بهر قه ئانىى ژ سه ربيتنى (مبدا) مايتينه كرنى (عدم التدخل - دهستتيوه رنه دان) دكه ت و ژ لايه كى دى ژيقره وان بهايا دناڤ جفاكى دنياييدا دچينيت، ئه ويى كو سهروه ریا ملله تى دبن ييت خو قه ددهت.

دنفه گری گه له ک یا ب نو یکر نئ څه گر یدایه. تیکه لیبیت دویر  
یبیت کو دار یتگه ه (موئه سه سات) ژئ چید بوون هه ما خو لبه ری  
سه رده می نوی ژئ هه بوون.

به لیبیا به س دهسته لیا باژیر ستانی یا نویبونا نه وروپی،  
گوتنیت بهر چاقیت وه کی بهر هزری و مه ژیرگی (منطقیه)،  
څیکهستن (تنظیم - ریخستن)، دهستکاری (صناعة)، حنیرا (فن)  
سه ربه ریته دانه شولی یا نامیریت گه هاندنئ، نه ف گوتنه بوون،  
وه ل مرؤقی کری کو هنده ک تیکه لیبیت ژ به ری هینگی جودا،  
دویر تر، بهر فره تر و پیتر بدهست خو څه بینیت. ل دهس تپیکئ  
څه په شینا نویبونا نه وروپیا دناف چارچو څی دنیا ییدا بهر وڅاژئ  
هاته بریق ه برن. ئاسیا، روژه لاتئ نیزیک یی دنیا بسورمانا،  
پشتی هینگی هه ردو و نه مریکا، نه فریقا و ده ریا ژیری ژئ د  
چیرئ گریدایی دنفه گریدایا، فان هه میا د هزر و پلانیت خودا  
خالیت پالدانی بو وی نه خشی یی کو باژیر ستانیا نه وروپا وه کی  
باژیر ستانیا هه می دنیا یی دانان و هنارتن ژئ.

هه کو نه و بخو گه ریاین، شلخه څه داین و دناف ته قنئ بازار گانیا  
دنیا یی هاتینه ئالاندن، وان جهیت دنیا یی یبیت نه و دچوونئ، نه و  
نیشانیت دنفه گریی یبیت نوی، یبیت ژ په رتالیت څه گو هازتنئ،  
نه ویت ژ نه وروپا و نه مریکا ژووری دهر دکه تن وهر گرتن، وان  
گهوړینا، وان بخو ژئ پشکداری د پیشکته تنیت واندا کر.  
حه زکرن و سهر که تنیت هه میا ژئ د وی دهر اقیدا وه کی ئیک  
نه بوون. به لیبیا نویبونه کا پرسه هاته ئا قاکرن.

دنفه گریئ مفايه كئ ههئ، كو وهكى تيگههئ خرڤه كه ر(مفهوم جامع) ه بؤ وان دارپيئگهه و كريات نأقه وه له تي، ئه ويئ قه برئ سالوخه تيئ وي بهيئنه گوتن و ژ كه وه كه بئ هه ميئ بگريت. به لئپا ئه و نه دوزه كا خوئسره، يا كو وهكى بزافه كا ديرؤكي يا نه هيئه راوه ستاننن ئان ژئ وهكى كاره كي سياسي يئ فهره كو مرؤف نه شيئ خو ژئ بده ته پاش و دفن بلند ب سهر مرؤفيدا هاتيه. نوكه دگه ل تيگه هه كي هوسا يئ ته قاييدا تقيا مرؤف خو ژ مه نكرنا كه له خئ تشتي بپاريزيت و به رده وام يئ لسهر هندي رژديت، كو دوزيت گه له ك گه له كيئ مه زن قهرپژا كاري سه ره ده ريا ئيكانه ئان ژئ يئ ته قايينه. تيكه ليئ دنيا داري ژ لايئ ده وه له تا، كارخانا، كوميت مرؤفا و كه ساقه ده يئنه ئاڤاكرن، پاراستن، گوهورين و هه ر فاندن.

ئه و چيريت ئاريشيئ به رژه وه ندانه و يئ سياسي ته ئي ژئ. ئه و زيانڤي كه تي و مفاكه را چيندكه ن \_ هه ر چاوا بيت هه ر وهكى وي ژئ لسهر هه ر فاندنا دارپيئگه هيئ دنيا داري بريڤه دچيت. دنفه گريئ خه ربه نده يئ خو ژئ يئ هه ين، كو ديئنيئ وان يئ ره ملداريي (تكهن) د ژي ك جودانه و دويرن، ديئنيئ وان ژئ د ستراتي جينه. گه له ك تشت ژ وان، ئه ويئ كو ل ديڤكه اتين و ئي ك قهرپژا يئ دي بيت، كو ديار دببت وان پشتي هينگي خو بخؤ يا خو دايه ئي ك، گه له ك جارا ئه قه يا چي بووي ب باندوريئ وان نه دقيان چي بين و بيخش ژ چاوانيا وان سه ره ده ريئ نه ژ بؤ چاڤيئ سووريئ هه مي گو كي ده اتنه كرن بوو ( كه سه كي يئ بؤ

خو کرین و یا ژ دەستا دەرکەتی و سەخەلتی دنیایی یی  
 وەرگرتی- وەرگیژ). بە لاقبونا پەرسیقی ئیسپانی (ئەنفلووئەنزا  
 ئیسپانی) ل هەمی دنیایی و دانانا بەندا مللەتا، هەردوو پیکفە  
 بیئ ل ساللا ۱۹۱۹ ی دیاربووین، لیدیھاتیئ کینجیت ژ  
 هەردووکا دەینە فەدان هندی ئیکبوون. بەلیپا هەر چاوا بیت چ  
 جارا سەرەدەریئ پشەتەفانیا وان دکر وەکی ئیک نەبوون.

تیگەھی دنقەگریی فان تشتا هەمیا دگەهینیئە ئیک و دینیئە  
 راستا ئیک. کار تیداکنەکا بەهەلسەنگراندنقە دگەل وی تیگەھی  
 تقیا زفرینیا راستیا تیگەھی بەرەندکەت. هایداریەکا ژ فی رەنگی  
 یا دگەل هەمی ژیک فافارتنیئ گرگە هاتیەکرن، هەندە جارا  
 دیروکفان ژی سەرەدەریی دگەل وان دکن. دنقەگری خو  
 دقوتیئە برەخ دەستکاریکرنی، باژیرفانیکرنی ئان ژی  
 دیموکراتیکرنیئە و د خورچکا شروفعیا دیروکی یا تیگەهادا جەئ  
 خو یی گرتی. تقیا ئەف دنقەگریە وەکی تیگەھی شەری سیاسی  
 نەهیئە کوتکرن. وەکی سەرکرتیی (کەپیتالیسیموس) ئان ژی  
 سەرداگرتنی (ئیمپریالیسموس) دئ دنقەگری ژی بریا خو یا  
 هەودانی پاریزیئ دیروکفانا برەنگەکی هیژا ئاشکرا و دیارکر، کو  
 ژ میژ وەرە تشتیئ هوسا هەبوون، هەلسەنگاندنا سیاسی ژی  
 نەشیئ فی داریئحیت و خو ژی بدەتەپاش.



## ژیدهریت نفیسه قانا بیت ئەلمانی وئینگیزی

### ۱. سەرھزری (تیوری)

- Albro, M.: Abschied vom Nationalstaat. Staat und Gesellschaft im globalen Zeitalter, Frankfurt a.M.
- Beck, U. (Hg.): Perspektiven der Weltgesellschaft, frankfurt a.M. 1998.
- Beck, U.: Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf die Globalisierung, Frankfurt a.M. 1998.
- Ben-Rafael, E./Sternberg, Y. (Hg.): Identity, Culture and Globalization, leiden 2001.
- Castells, M.: Das Informationszeitalter, 3 Bde., Opladen 2001-03.
- Clark, I.: Globalization and Fragmentation: International relations in the Twentieth Century, Oxford 1997.
- Dürrschmidt, J.: Globalisierung, Bielefeld 2002.
- Grandner, M./Rothermund, D./Schwentker, W. (Hg.): Globalisierung und Globalgeschichte, Wien 2005.
- Held, D., u.a.: Global Transformations: Politics, Economics and Culture, Cambridge 1999.

- Hirst, P./G. Thompson: Globalization in Question: •  
The International Economy and the Possibilities of  
Governance, Cambridge 1999.
- Holton, R., making Globalization, Basingstoke 2005. •
- Robertson, R.: Globalization: Social Theory and •  
Global Culture, London 1992.
- Robertson, R./K.E. White (Hg.): Globalization: •  
Critical Concepts in Sociology, 6Bde., London 2003.
- Scholte, J. A.: Globalization: A Critical Introduction, •  
Basingstoke 2000.

## ۲. دیروکی

- Bairoch, P.: Economics and World History: Myths •  
and Paradoxes, New York 1993.
- Bayly, C.A.: Die Geburt der modernen Welt. Eine •  
Globalgeschichte, 1780-1914, Frankfurt a.M. 2006
- Bordo, M.D./Taylor, A.M./Williamson, J.G. (Hg.): •  
Globalization in Historical Perspective, Chicago  
2003.
- Cameron, R.: Geschichte der Weltwirtschaft, 2 Bde., •  
Stuttgart 1991-92.

- Curtin, P.D.: The World and the West: European Challenge and the Overseas Response in the Age of Empire, Cambridge 2000.
- Edelmayer, F., u.a. (Hg.): Die Geschichte des europäischen Welthandels und der wirtschaftliche Globalisierungsprozeß, wien 2001.
- Fischer, W.: Expansion, Integration, Globalisierung. Studien zur Geschichte der Weltwirtschaft, Göttingen 1998.
- Girault, R.: Diplomatie européenne: Nations et impérialismes, 1871-1914, Paris 31997.
- Gunn, G.C., First Globalization: The Eurasian Exchange 1500-1800, Lanham 2003.
- Hobsbawm, E.: Das imperiale Zeitalter 1875-1914, Frankfurt a.M. 1989.
- Hobsbawm, E.: Das Zeitalter der Extreme: Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts, München 1995.
- Headrick, D.: The Tentacles of Progress: Technology Transfer in the Age of Imperialism, 1850-1940, New York 1988.
- Hopkins, A.G. (Hg.): Globalization in World History, London 2002.

- Hugill, P.J.: Global Communications since 1844: Geopolitics and Technology, Baltimore, Md. 1999.
- James, H.: Rambouillet, 15. November 1975. Die Globalisierung der Wirtschaft, München 1997.
- Kenwood, A.G. / A.L. Lougheed: The Growth of the International Economy 1820-2000: An Introductory Text, London 1999.
- Meyer, J.W.: Weltkultur. Wie die westlichen Prinzipien die Welt durchdringen, Frankfurt a.M. 2005.
- Osterhammel, J./Conrad, S. (Hg.): Das Kaiserreich transnational. Deutschland in der Welt 1871-1914, Göttingen 2004.
- Pomeranz, K.: The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy, Princeton 2000.
- Reinhard, W. / E. Müller-Luckner (Hg.): Verstaatlichung der Welt? Europäische Staatsmodelle und außereuropäische Machtprozesse, München 1999.
- Reynolds, D.: One World Divisible: A Global History since 1945, New York 2000.

- Rothermund, D.: Die Welt in der Wirtschaftskrise, 1929-1939, Münster 1992. •
- Rothermund, D.: Delhi, 15. August 1947. Das Ende kolonialer Herrschaft, München 1998. •
- Strachan, H.: The First World War, Bd. I: To Arms, Oxford 2001. •
- Tracy, J.D. (Hg.): The Rise of Merchant Empires: Long Distance Trade in the Early Modern World, 1350-1750, Cambridge 1990. •
- Walter, R.: Geschichte der Weltwirtschaft. Eine Einführung, Köln 2005. •
- Weinberg, G.: Eine Welt in Waffen. Die globale Geschichte des Zweiten Weltkriegs, Stuttgart 1995. •



## پیشکوتنا وەرگیڤری

دنفه گری (العولمة)؛ گوتنه که یا ل دهسالییت دیمایا سه دسالا بیستی و دهستیپکا سه دسالا بیستوئیکی که تیه سه زهری همیا و ستیرا وی ژ یا گه لاقیژی ژی گه شتر لیهای و ل همی جها و همی دهلیقیّت جفاکی، دیروکی، ئابووری، لهشکهری، سیاسی، کولتوری و باژپرستانی هه کو گینگه شه دهینه کرن، پیقان و کیشانا وان ب دنفه گری دهیته کرن، خو هه که مروّقه ک مروّقه کی دی ب چنه زان ژی بهژمیڤیت، دی بیژیی: تو ل کیری، خو هشیارکه، مالا ته ئه می ل ده می دنفه گری (عهوله می). نه دویره کو نه زانیت کا د بنکی بنیاتیڤا دنفه گری چیه ژی.

ئه ف ده می ئه م نوکه تیڤا دژین یی ب دنفه گری هاتیه درویکرن. هندهک وهسا تیڤگه هن کو دنفه گری شتلی چاندیی دهسالییت دیمایا سه دسالا بیستییه، دق کتیبیدا به رسقیّت گه لهک پسیری د مهژی مروّقیدا دلفلقن ددهت و هایداریه کی لسهر گه لهک دهلیقیّت کاری مروّقی د دیروکا مروّقانیڤا دیار ددهت.

بوچی مروّق هزرا خو دکهت و بوچی مروّق پیکولیدکهت بهری هزرا خو لناف خه لکی به لاقکهت و بفروشیی؟ تیکه لیا

دنفه گریږی بقی چهنديقه چیه؟ چیرئ قئ کتیبی ههکه ب دویر و دریزئی شروقه نهکته ژئ، دئ بهرئ مرؤقی دهته ئارمانجا قهریزا کارئ ژ قان پسار دهر دکه ڤیت.

دنفه گری چیر (موضوع) و ناقئ قئ هه یامئ ئەم تیدا دژینه و یا خو بسهر سهرئ هزرا قئ گاڤیدا دادای و بهر پیر هئ خو ژئ دناف ئالاقیت فهلسه فا ژیارا نوکه دا گهله باش یئ کری، د قئ کتیبیدا بو مه دیاردییت: کانئ کی پالئ دنفه گریییه و پالئ دنفه گریږی بوو و بوچی؟

ئهرئ دنفه گری تنئ دهستکه ڤته ئان ژئ زیان تیدا هه یه؟ کتیب بهرسقا قئ پسارئ ژئ ددهته مه و ئەڤه بو مرؤقی کوردئ نوکه گهلهک یا فه ره کو پیچکهک لسهر قئ چهندي ژئ ئاگه هدار بییت و ئەڤ کتیبه وئ هاریکاریئ ژئ دکهت.

بوچی من ئەڤ کتیبه ژیگرت دا بکه مه کوردئ؟ رۆژه کئ ل رۆژه گیرا (جریده) به درخان، ئەوا ب هه لکه ڤتنا سه دسالی به درخانی دهرکه تی، من نفیسینا برادره کئ سورا بناقئ خهتاب سابر خاند، هیژای ئەویت بهر قانیئ ژ به هدینیئ دکه ن ب چنه زان ل قهله م دابوون و شه رما وان ب گوتنا گلوبالیزمی (دنفه گری) بر بووڤه و من ژئ بریاردا ئەز بنه کوکا وئ گوتنی لدیف بچم و پیشکیشی خانده قانی بکه م. من سهرئ خو دناف قئ چیرئ قوتا و پاشی ژئ بو من دیار بوو کو ئەو یئ چنه زان بوو، چنکی دنفه گری ب ئە زمان و گیولئ مرؤقی سه ره ده ریئ دگه ل مرؤقی دکهت. د نواف بهر په ریئ قئ کتیبیدا ئەڤ چهنده ژئ دئ بو خانده قانی قئ کتیبی دیار بییت.

## بۆچی دنقه گرى و نه جيهانگيرى؟

ئەحمەدى نالبەند دىبىژىت " خۇدان دەولەت و مير بوون د دەوریدا جيهانگير بوون"، ئەحمەدى نالبەند مەخسەدا وى گرتنا ئەرد و ئاخانە؛ ستاندن (احتلال) و گلوباليزم ژى يا ژ فەرپژا پيکولا کومپانييت چيکونا بەرى دەرکەتى و وى بەرى ژى دنيا يا فەگرتى، ژ فئ ئەگەرى ژى ئەز ل وى باوهرىي مە کو ئەف زاراقە (دنفه گرى) چيتر يى د جهى خۇدايه، چنكى هەکه ئیک ل گوندهكى گەلەک مفای بگەهينيتە خەلکى دى بيژن: قەنجييت وى گوند هەمىي فەگرتى. خۇدانى فيرمایي ژى فئ هزرا هوسا ددەتە بەر روپى خۇ دا بەرى چيکرنى يا وى هەمى دنيايى فەگريت و کەس ژى بى باهر نەبيت.

## من چاوا ئەف وەرگيرانه كرىه؟

بيخس هندی من پيڤهاتى يا خۇ ژ وەرگيرانا پەيف ب پەيف دايەپاش و يا ب ئەزمانەكى وەسا نقيسى ژى هەکه خۇ بۆ پيرەژنييت كو خاندن و نقيسينى نەزانن ژى بهيتە خاندن دى تيگەهن، نە دویره ژى ئەفئ پيتر ژ خاندەفانا ژى تينگەهن، چنكى هندی ب من چيپووى من يا خۇ ژ گوتنييت فناف ئەزمانى مە کەتين قدويرئىخستى. ژ هەژى گوتنييه ژى کو ئەز بيژم؛ کو د هەلەکا ديدا ئەز دى وان ئيديوما ژى، ئەويت من بخۇ چيکرين، بەلاقكەم. ئەو بخۇ تقيابا دگەل فئ کتيبي هاتبانه بەلاقکرن، بەليپا چنكى هەر ئيديومهک يى پيدفى گەلەک شروفه کرنىيه، ژ بەر هندی من دەست ژ فئ کارى بەردا.

تقیّا بیته گوتن ژى کو من بخو گهلهک ئیدیوم بیته بدهستی  
 خو و لیدیف زانین و باوه‌ریا خو بیته چیکرین و ئانکو یا وی ژى  
 ب عه‌ره‌بی یا ب ره‌خفه نقیسی، هه‌لبه‌ته پشتی من شروقه و  
 رامانا ئیدیومیته ئه‌لمانی ئان ژى ئیگلیزی ژ راقه‌په‌یقیت  
 (فه‌ره‌نگیت) ئینگلیزی، ئه‌لمانی و لاتاینی ئیناینه‌ده‌ری و ل  
 کوردیا وان ل ناف ئه‌زمانی کوردی ل ده‌ق‌ه‌را به‌هدینا گه‌پ‌ایم،  
 پاشی ژى من بیته موخل و بیژینگ کرین و گه‌له‌ک جارا ژى من  
 پرسا خو یا ب هنده‌کیته دی ژى کری؛ وه‌کی سه‌یدا سه‌عیدی  
 دیره‌شى.

هیقیا من ئه‌وه من تشته‌کی باش ل ره‌فاتکیته کتیبخانا کوردی  
 زیده‌کریته و شیا بم خانده‌قانی کورد ب ماده‌کی نوی زه‌نگین  
 که‌م و کیلنجی و دریژکیته وی ژى من قه‌بیلن.  
 ئه‌ز لبه‌رم کتیب‌ا وه‌رگی‌رای یا بهیته ژى هه‌ر لسه‌ر دنقه‌گری  
 بیت و من کارى وه‌رگی‌رانی ژى یی ب دیماهیئینای، هیقیا من ژ  
 خو‌دی مه‌زن ژى ئه‌وه؛ کو د سه‌رکه‌تنا وی کارى ژیدا هاریکار  
 بیت

**ئه‌بداله‌میدی بامه‌پ‌نی**

## وهرگپر د چەند ریزکە کادا:

\* ناڤی وی ئەبدلحەمیدی کورپی ئیبراھیمی گەنجئۆسمانیە و خەلکی بامەرنی یە.

\* ل سالا ۱۹۶۲ ى ، ل گوندی بامەرنی ژ دایک بوویە.

\* خاندنا دەستپیکى یا ل سالا خاندنی یا ۱۹۶۷ / ۱۹۶۸ ى، خاندنگەھیت شوڤرەشی دەستھافیتی. ل خاندنگەھا ملی، کو دکەفیتە بەرامبەری گوندی چەلکا سەیداد، ل دانگا ژیری یا روژئاڤا یا گوندی کیستە یا کەڤن و کو دبیژنی کیستە پەشی، ل بەر دەفی گەلیی زبەیری، ئەو گەلیی شاگردە ل بەارا و هندی داروبار د تارى ژبەر فروکیت رژیمیەت بەخدا د رەڤیانى و خاندنا خو ل بن دارا یا خاندی. ئەبدلحەمیدی بامەرنی دبیژیت: (بیرا من دەیت هەکو مە بو خو دوو بەر ددانان و حەلانەک ل سەر ددانا و هەکی کورسیکی ئەم ل سەر دروینشتین و هەرۆ تەختی مە یی رەش وەکی مشوتا قوچالی ب پشتا مەڤە بوو و مە ژ خاندنگەھی دبرە گەلی).

\* خوڤانی باوەریا بەکالوریوسە ل جیولوجیا و یا ل زانینگەھا موپسلی وەرگرتی.

\* سالا ۱۹۸۸ ى ، ژبەر کریاریت ئەنفالا رەفی یە ناڤ ئاڤا ژوووری کوردستانی، کوردستانی تورکی، دیمایی ل کەمپا دیاربەکرى، ئامەدی، ھاتینە ڤەحەواندن. ل ویژی حەتا سالا ۱۹۹۱ ى دمینیت و پشتی سەرھەلدانی و رەڤینا مەزن و دەست تیۆەردانا ھەڤسوزا سەخمەراتی ڤەگەراندنا کوردا، ئەو ژى دزڤریتەڤە.



وهشانین وهزارهتا رهوشهنبیری و لاوان  
 ریفهبریا گشتی یا راگهاندن و چاپ و بهلاقرنی  
 ریفهبریا چاپ و بهلاقرنی - دهۆك

نقیسه‌ر	نافی پەرتووکی	ژ
---------	---------------	---

۲۰۱۱

- ۱- بایولۆژیا گهردی و خانه‌ی
- ۲- مایکروباپولۆژی
- ۳- رۆمان خودیکا ژیانیه - ج ۱
- ۴- شۆرشین جه‌ماوه‌ری ئه‌ره‌ب
- ۵- رۆلی ده‌قی دنافاكرنا درامایا كوردیدا
- ۶- تطور الاعلام الكردی
- ۷- الروایة التاریخية
- ۸- تافگه لیگه‌ریان ل رۆناهییا برا جینۆتی
- ۹- هن ئالبین جفاکی كوردی دكولتورێ گه‌لیری دا
- ۱۰- هیندی ماتیس
- ۱۱- شوونارین ده‌ق‌ه‌را ده‌ۆکی
- ۱۲- سترانین عه‌مه‌ری عه‌قدی ژ كانیا چرافی
- ۱۳- فن وعمارە الكورد
- ۱۴- فه‌ره‌نگا زمانێ په‌رتیبا / كوردی - په‌رتی
- ۱۵- بزافا شانۆیی (ل ئاكری، ئامیدی، زاخو)

۲۰۱۲

- ۱۶- **Gotinên li ber mirinê**
- ۱۷- سالین په‌نابه‌ریی ژ ژيانا ئیحسان نوری پاشا
- ۱۸- ئالایی كوردستانی - فه‌كۆلینه‌ك دیرۆکی
- ۱۹- جاره‌ك ژ جارا (كورتە چیرۆكین فلكلوری)
- ۲۰- زمانفانیا تیکستی
- ۲۱- جوداكرنا كاری لیکدای ژ كاری خودان ته‌واوکه‌ر و به‌رکار
- ۲۲- دادابیزم ده‌وزانا نوپخوازا كوردیدا
- ۲۳- نێچیرا كۆلان (شانۆیا ب هه‌فت وینه‌یان)
- ۲۴- ژ بۆ ته‌ (هه‌له‌به‌ست)
- ۲۵- اللغة الكردية في منطقة به‌دینان
- ۲۶- تیکه‌هه‌کی یاسایی بۆ رۆژنامه‌فانی
- ۲۷- ده‌وك في اواسط القرن الماضي
- ۲۸- به‌هائی ( شێخ تاها عبدالرحمن مایی)
- ۲۹- بنه‌مایین درامای د حیکایه‌تین مه‌لا مه‌حمودی بازیدیدا
- ۳۰- مێژوویا ئیکه‌تیا قوتابین کوردستانی
- ۳۱- دی چه‌وا ژ بۆ زارۆکان نقیسه‌ی

۲۴۵

- ٣٢- چه‌گەر، چەند شېره‌تێن دەرۆونی  
 ٣٣- بابەتێن سینه‌مایی و فووتوگرافی  
 ٣٤- خێزانا بەختەوهر  
 ٣٥- ژيان ل نافە کوردان دا (مێژوويا ئێزدیان)  
 ٣٦- سەرھاتێن فەشارتی و ئاشووپی  
 ٣٧- جونیکرنا گیره‌کێن زمانی کوردی  
 ٣٨- راگه‌ھاندنی داپه‌یوه‌ندی و گه‌ھاندن د  
 ٣٩- سته‌کهۆلە ته‌ چ دیتیه‌ بیژه‌؟  
 ٤٠- ئامیدی (العمادیة) دراسة في التاريخ السياسي  
 ٤١- القصة الكردية القصيرة (قراءة مقارنة)  
 ٤٢- زه‌نگینی هێژا  
 ٤٣- زانستی جوانکاریی دهورانا کوردیدا  
 ٤٤- سمکۆیی شکاک  
 ٤٥- هیومانیتزم د هۆزانا نو یا کوردی دا  
 ٤٦- علماء قدموا الى الموصل من الكرد ومن كوردستان  
 ٤٧- مێژوويا کوردستانی یا که‌فن  
 ٤٨- گه‌نجینه  
 ٤٩- فره‌نگا تیرمێن وێژه‌بی  
 ٥٠- نه‌ینیی ديارده و ره‌فتاری جفاکی  
 ٥١- رێزمانا زمانی کوردی  
 ٥٢- نه‌مانا هنده‌ک په‌یقێن زمانی کوردی  
 ٥٣- دور المهارات الريادية للمديرين  
 ٥٤- رێبه‌ری رۆژنامه‌قانییا سه‌رخوه  
 ٥٥- المعوقات الاجتماعية والسياسية للتسامح في المجتمع الكردي  
 ٥٦- سه‌رهلدان و وهرارا چۆرێن نوو یێن ئەده‌بی  
 ٥٧- علماء الكورد وكوردستان  
 حاجی ره‌مه‌زان بیسکی  
 رمزی ئاکریی  
 صبریة صالح حسن  
 . و داود خدیده  
 . و کافین نه‌حیب  
 صدیق ججی ولی  
 حسێن سه‌دیق  
 باقی نازی  
 رجب جمیل حبیب  
 عبد الکریم یحیی  
 . و ماجد محمد ویسی  
 مسعود یاسین چه‌لکی  
 فاخر سه‌ه‌ن گولی  
 ریزان شفان ئیسف  
 جاسم عبد شلال  
 محمد صالح طیب - رێبه‌ر جعفر  
 مسعود خالد گولی  
 باقی نازی  
 عبدالجبار عبدالرحمن  
 باقی نازی  
 محمد ابراهیم ئامیدی  
 دلشاد طه‌ میرو علی  
 برهان یحیی حمو حاجی  
 د. محمد سعید حسینی  
 درياس مصطفی سلیمان  
 صالح شیخو الهسنیانی

٢٠١٣

یورگن ئۆسته‌ر هامه‌ل - نیلس . پی  
 [بیته‌رسون - و.ئەبدولحه‌مید بامه‌رنی

٥٨- [دیروکا دنفه‌گریی

وہ شائین پروژین ھہ قپشک و ھاریکاری یین  
 ریقہبہریا گشتی یا راگہاندن و چاپ و بہ لاکرنی  
 ریقہبہریا چاپ و بہ لاکرنی - دھوک

ث	لاپن	نقیسہر	ناھی پھرتوکی
		۲۰۱۲	
۱ -	کوریہ ندا سہ ردہ م یا قوتابییان	بہ لاقوکا سالانہ	زمانی دایکی
۲ -	ئیکہ تیا نقیسہ ریژن کورد/دھوک	ئہ مین عہ بدولقادہر	تیور و تہ کنیکین شروفہ کرنا رؤمانی
۳ -	ئیکہ تیا نقیسہ ریژن کورد/دھوک	یونس احمد	رائحۃ الورد (قصص قصیرہ)
۴ -	ئیکہ تیا نقیسہ ریژن کورد/دھوک	حسب اللہ یحیی	الکتابۃ بالحبر الأبيض
۵ -	ئیکہ تیا نقیسہ ریژن کورد/دھوک	ئدریس علی دیرگژنیکی	ئو ستیرا تہ فیای (ھہلبہست)
۶ -	ئیکہ تیا نقیسہ ریژن کورد/دھوک	محہ مد علی یاسین	ھہ فوہ غری بای Hest diaxivin
۷ -	ئیکہ تیا نقیسہ ریژن کورد/دھوک	دہ مہات دیرکی	(ھہلبہست)
۸ -	ئیکہ تیا نقیسہ ریژن کورد/دھوک	سہ لمان شیخ مہمی	د عہ شقا تہ دا (ھوزان)
۹ -	ئیکہ تیا نقیسہ ریژن کورد/دھوک	فہ ھیل محسن	دی رویبارہ کی کہ مہ کلیل.....
۱۰ -	ئیکہ تیا نقیسہ ریژن کورد/دھوک	خالد حسین	رؤزہ کی ھو گوت
۱۱ -	کومہ لا ھہلبہ ستفانین گہنج	کومہ لا ھہلبہ ستفانین گہنج	داستانہ کا ھہلبہ سارتی
۱۲ -	ریکخراوا سیما	پروفیسور د. سابر عہ بدوللا	سیما ۲

